شرح عقائد

النسفي

١ـ دفتر

بسم الله الرحمن الرحيم

«علم الكلام» نىڭ قوريليشيغا جايى
آتوني كيبي (يوقوريكي مقدّمه دې)
پديو؟ قيلنغان نرسلارنىڭ وُجودى آرقيليق همّه ئيشلارنى اوزخاهيشى
وقُورتى بيلن قيلغوچى الله نىڭ بارليغيغا و بر ليگيگه ، صُفةلاريگه ، –
ئيشليريغا ، دليل كلتورمكيليشنىڭ اوستيگه بوليويدى ، آتوني كيبي آڭلاشى
قانيگسنليك باشقا دليل لارگه يوتكولوش بوليويدى ، ئه همية ليك
دەل اوزى بولغان مقصودگه يتيشى اوچون ، كوزگه كورنويغان
جَوْهرلرنىڭ وعَرَضْ لرنىڭ وُجوديغا ، و اولارنى بيليشنىڭ ضرور
ليگيگه آگاه لانه وروب كتابنى باشلاشى منا سب بولدى .

«حَقْ» ، ديگن سوز عَمَلية گه اويغون بولغان حكومنى اوختوريدو
سوزلارگه ، عقيدهلرگه ، مذهب لارگه ، دينلارگه ئيشليتيليب ،

حق سوز، حق عقیده، حق دین، حق مذهب، دیلیدو، اولارنینگ

آشو حقنی اوز ئیچیگه آلغانلیقی اعتباری بیلان اونینگ قارشیسی «باطل»

(آساسسیز) اَمّا «صدق» دیگان سوز فقط سوزلرده یلا

ئیشلیتیلیشی عموملاشتی بونینگ قارشی «کذب» (یالغان) بعضیده

حق بیلان صدق نینگ اوتتورسیده موندا قمو فرق لنیدور؛ بیر نرسه نی

حق دیشده عملیه نینگ حکومیگه اویغون بولوشی اعتبار قیلینیدو، اَمّا

«صدق» دیشته حکوم نینگ عملیه گه اویغون بولوشی اعتبار قیلینیدوره

«صدق الحکم» نینگ معنسی حکوم نینگ عملیه گه اویغون بولوشی، حق الحکم

نینگ معنسی عملیه نینگ حکومیگه اویغون بولوشیدور.

بیر شیئ نینگ حقیقتی و ماهیتی دیگان ئونینگ سببی بیر شیئ حاصل

بولیدیغان، حاصل بولغان شیئ شو نرسه اوزی بولغان نرسه شو شیئ

انسانغا بیلەن قاراتماغلیق «حیوان ناطق» بولیدور حقیقتی نیڭ

انسان، حیوان، ناطق نیڭ سببی بیلەن حاصل بولمەی، حاصل بولغان

انسان بولسا حیوان ناطق نیڭ اوزی، «ضاحک، کاتب» نیڭ تەتورسی

بیلەن، چونکی بولارسیز مو انسانني تصوّر قیلیشی ممکین، اولارنیڭ عارض

بولغانلیغی اوچون، بعضیدە «ما به الشیئ هو هو» اونیڭ عملیە دە

تیپلغانلیق اعتبار بیلەن حقیقة اونیڭ خصوصیّة لارینی اعتبار قیلیشی بیلەن

«هویة» اولاردین قطع النظر تورغاندا ماهیة مو دیلیدو،

«الشیئ» بیز نیڭ تەز دیمیزدە، موجود، (بار بولغان نەرسە)

الثبوت، التحقق، الوجود، الکون دیگەن لەوزیلەر (لفظ) معنی داش

لفظ لار، اولارنیڭ معنیسینی تصوّر قیلیشی اوڭای

اگر باشقیلار طرفیدین «شیئ لارنیڭ حقیقة لاری نیڭ ثابت لیغی بیلەن

بولغان حکوم بیزنینگ ثابت شیشلار ثابت تور دیگن پایو یسیز سوزی
میزگه بیهوده پایو یسیز بولیبو غو دیلسه ، بیز اونیگفا اونینگ بیلن مراد
بیز شیئی لارنینگ حقیقتی دیب اعتقاد قیلغان نرسه ، وبیز اونی انسان
مرپی ، سماء ، ارض ، دهب آتیغان نرسه عملیه ده موجود دور ،
واجب الوجود موجود ، دیگن گه اوخشاشی ، بو جمله بولسا پایو یلیق
بعضاً واقت لاردا اوچوقرای چو شه نو ورو شکله محتاج بوب قالیبو ، اول
یوقوری دیکی سوز «الثابت» ثابت دیگن سوز گیمو انا ابو النجم ، وشعری
شعری دیگن سوز گیمو اوخشما یدور ، چونکی 1- سیوه پایدا یوق
2- سیوه تأویل باشقا ، اوچوق یولغا بناءً ،
یو تارتی نینگ اوچوق دلیلی شوکی بیر نرسه اوچون کوب خیل اعتبارلار
بولیدور . اونینگ اوستیگه آشو اعتبارلارنینگ بیرسیگه بناً نرسه

بیلەن حکم قیلساق پایدا بریدور. بەز سیزگی ینە بر اعتبارغا بناءً پایدا

بریدور. انسانغا اوخشاش انساننی برده برجسم دەب ایلیب اونینگ

اوستیگە حیوانیة لیک بیلەن حکم قیلساق پایدا بار. اگر آنداق بولمای

انساننی حیوان ناطق، دەب توروب حیوانلیق بیلەن حکم قیلساق بیهوده

بولیدور. واللە اعلم بالصواب.

(دیدی أهلی حق) حقیقة لارنینگ بلینیش و اولارنی بیلیش جزم موجود

دور. باشقالار طرفیدین «العلم بها» دین مراد «العلم بثبوتها». -

دیگەن بولدی. (حقیقة لارنینگ عملیة ده موجود ئیکانلیگنی بیلیش موجود)

دیمە یو یغان بولساق حقیقة لارنینگ هممسینی بیلیش موجود دور دیگان

لیک چیقیب قالیدور عملیة ده حقیقة لارنینگ هممسینی بیلیش ممکین.

ئەمەسلیگی صحّتکشیگە آیان دیلدی. بیز اولارغا جاواب بەریب

دەيمىزكى (العلم بها نى بثبوتها ، دەپ تقرير قىلمسا قمو بولىدو (دەپ

بويردىكى حقيقة دىن جنسى حقيقة مراد. جنسى دىگەن كوپ وآزغا

اورتاق ئىشلىتىلىدو. آنداق بولغان دىن كيين جنسى بر ەر افراددا تپىلسىلا

كوفايە قىلىدو ، حقيقەنى بىلىشنىڭ موجود ايكانلىكى بر ەر افراددا تپىلغاندى

دىن كيين اولارنىڭ دنيادا حقيقة دىن بولغان هيچ بر شيئ موجود ئەمەس

حقيقة موجود ايكانلىكىنى ياكى موجود ئەمەسلىكىنى بىلىش مويوق گەپ دەپ

چىقارغان خاطا ئىدىيەسىگە رددىيە بولالايدو ، يوقوردىكى يەكون -

(حق پەرۋەر كيشلارنىڭ دنيادىكى شيئلارنىڭ حقيقتى موجود ۋە ئو -

حقيقەلارنى بىلىشمو موجود دەپ اثباتلاپ چىقارغان يەكون) زىت كلدى

«سوفسطائيئ» دد نما (كوز بويمال پەلسەپە گوروهى) «سوفسطائية»

گوروهىنىڭ ئىچيوە دونيادىكى فوتون حقيقەلارگە انكار قىلىپ اولارنى قوروق

وهم (گوللیما عقیل) خیاللار دەپ اویلایدیغان کشیلار مو بار ،

اولار «العنادیة» (دلیلگه بوی سونمایدیغان جاهیللار) دەپ آتیلیدو

«سوفسطائیة» گوروهنینگ ایچیدە دونیادیکی حقیقەتلارنینگ موجود

ایکەنلیگیگە انکار قیلیب اولارنی اعتقادقا بویسونیدو ، حتّی بیر بیرسی

نی جوهر دەپ اعتقاد قیلساق ، جوهر (ذاتی) عرض دەپ اعتقاد قیلساق

عرض (صفتی) قدیم دەپ اعتقاد قیلساق قدیم (ئەزەلدین بار بولغوچی)

حادث دەپ اعتقاد قیلساق حادث (وجودقا کلگان) بولیدو دەپ

اویلایدیغان کیشیلار مو بار ، اولار «الصنویة» (ئۆز دیوی گوروهی

صمّة نرسینی اوز کوز قاراشیغا بویسوندورغوچی) دەپ آتلیدو ،

«سوفسطائیة» گوروهنینگ ایچیدە حقیقتلارنینگ موجود ایکانلیگینی

بیلیشمو و موجود ئەمەس ایکانلیگینی موجود ئەمەس دەپ انکار قیلیب

اولار بیز بونیڭغا شک قیلیمیز دەیدو وحتی اوزلاریڭنیڭ شک قیلیدیغان

لیغو امو شک قیلیدو، اولار «دلالادریة» گوروهی (بیلمەسلیک گە

منسوب گوروه) دەپ آتیلیدو.

بیز شیئیلارنیڭ بعضسی نیڭ موجود ایکەنلیگینی کوروش بیلەن بعضسی نیڭ

موجود ایکەنلیگینی قرآن - حدیث دین وعالملاردین آڭلاپ ضرورلیك

بیلەن جزم قیلیپ حقیقةگە چیقیریمیز، بیز اولارنی اوزگیچنی تورال قیلیپ

توروپ بیقیشیپ تاشلایمیز.

اگر بر شیئی نیڭ توپ بیلیشیزدین یوق دیگەن یەکونی جزم موجود بولمیسا اوشیئی

نیڭ بارلیقی اثباتلانغان بولدی. اگر او شیئی نیڭ توپ بیلیشیزی دین یوق دیگان

یەکونی مستحکم جزم موجود بولسا بوچاغدا جزم یوق دیگەن یکون (عملیەدە

فقط موجود ئەمەس) حقیقةلاردین بولغان بیر شخص حقیقة بولدی، چونکی

اونینگ حکومدین بیر قسم بولغانلیغی اوچون، بولیگغا قاریغاندا اولار حقیقەگە

تصدیق قیلغان بولدی. اوندا ق بولغان دین کیین حقیقەلارنینگ ھممسی موجود

ئەمس اولارنی بیلیشمو موجود ئەمس دیگەن یەکوننینگ توپوین خطا ایکان

لیگی چیقیدو. « یوقاریقی » لیلەرنینگ « العنادیة » گوروھیغا کامل دلیل

بولالایدیغانلیغی ھەممیگە معلوم.

« لاادریة » گوروھی « الضروریات »، (دلیل سیز بیلسەکە مومکین -

بولیدیغان شیئلار) اولارنینگ ایچیدە حسیاتلار بولوب حسیات کوزنیچە

واقتلاردا خاتالاشیدو. ئادەم کیشینینگ بیرنەرسینی ایکی کورگونیدا اوخشاش (آلغان)

سەھراوی کیشینینگ تاتلیق نەرسینی آچچیق تتیغانغە اوخشاش ،

« الضروریات » لارنینگ ایچیدە « بدیھیات » بولوب (نھایتی روشن)

بعضیدە موشو نیکو یموەھەرخیل کوز قاراشلار و شک شبھەلار بولوب -

قیلیب نهایتی اینچیکه نظرلارگه محتاج بولیدو ،

«نظریات» «ضروریات» نینگ شاخچیسی بولوب، ضروریاتنینگ بوزولغان

لیغی دیگهن «نظریات» نینگ بوزولغانلیغی بولیدو . شو جهتدین نظریات . تا

عاقل کیشیلارنینگ کوزقاراشلیری هر خیل بولماقتا (هر خیل بولوب قالوی) بیز

بیلمه یمیز دیشیمیز شو سبب دین ، یوقوریقی سوزلارنی قیلمسنی بیز

اولارغا جوابیمیز دهیمیزکی ؛ بعضی پارچه فورات سبب لارنینگ جهتیدین بعضی -

یدکونوا خاتا کتشی (حسنینگ) خاتا کتیدیغان سبب لاریدوق بولغان بعضی

سیگه جزم قیلیشتا قاریشی کالمیدور ، اوچوق آشکارا نرسیده خیلمو خیل

کوزقاراشی لارنینگ بولوشی شو نرسیگه عادهٔ لهنمیگه نلیگی دین یاکی تصوّر

قیلیشتا یاخشی چوڭقور تصوّر قیلالمیغانلیقی دین بولیدیغان ئیشی ،

اوندا ئاخیلمو - خیل کوزقاراشی لار قالغان اوچوق آشکارا شیئی لارنی توغرا

تصوّر قیلیب حقیقةنی بیلمشکه قارشی کلمیدو ، حقیقی نَظَر قیلیشینگ بوزوق

بولغانلیغی اوچون هر خیل کوز قاراشلارنینگ کوپ بولوشی نظریالارنینگ

بعضی سینینگ حقیقةگه قارشی کلمیدو .

حق گه ف ، اولار بیلن خصوصًا «لاادریة» گوروهی بیلن مناظره قیلیشقا

هیچ قانداق یول یوق ، چونکی اولار هیچ قانداق بیر معلومنی اعتبار قیلمایدو

اعتراف قیلغان بولسا شو آرقیلیق ینه بیر مجهول نه رسینی بیلیش ممکین

بولغان بولاتتی ، بلکی بو اولارنی شیئی نینگ حقیقیتینی تونوشی اوچون

یاکی کویوب توگوشی اوچون اوت بیلن جازالاش کیرک ، «سوفسطائیة»

دیگن زِنّة لنگن یالغان حکمة ، گولّیتلغان بیلم دیگان بولوی ، چونکی «

سوفا» اونینگ معنسی بیلم ، حکمة ، «اسطا» دیگان یالغانویه زِنّة لنگن

خاتا دیگان معنیده ، فلسفةنی «فیلا سوفا» دیب یاساب چیققانده ل

سفسط ،، مو سوفسطا،، دېن ئاتاپ چىقىلغان .

«اسباب العلم»

مخلوقنىڭ بىر نەرسىنى بىلىشى ئوچۈن ئوچ خىل سەبەب بار، ساق - سالامەت

بولغان حىسسى قىلغۇچى ئەزالار ۋە راست (قرآن، حدىث گە ئوخشاشى) ۋە عقل

ئەمدى بىز عقىل (علم) دېگەن سۆزنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتەيلى، «علم» دېگەن

بىر خىل روحى صفة بولۇپ، شۇ صفة تېپىلغان كىشىگە، شۇ صفەتنى قورال

قىلىپ ئىشلىتىشنى ئارقىلىق ئېغىز دېن چىقىرىپ دېيىشكە يارايدىغانلا نەرسە -

روشەن صفەتنى علم دەيمىز. (شۇ صفەتنى قورال قىلغانلىق سەبەب بىلەن

دېيىشكە يارايدىغان نەرسە ئاشكارا ۋە روشەن بولىدىغان، ئۇ نەرسە مەيلى

موجود بولسۇن ياكى موجود بولمىسۇن ئۇنىڭدىن عبارەت گە لتوغرۇپ سۆزلەشنى

ممكىن بولىدىغان نەرسىنى علم دەيمىز) «علم» نى بۇ قورقىدەك تونۇتقانىدا

حیسسی قیلغوچی تاشقی اعضانینگ بیر نه رسینی تیپیشنی و عقیلنینگ بیر نه رسینی

تیپیشنی (اولارنینگ تاپیو یغان نه رسسسی تصوّرلار و جزییم لیک تصدیق

وجز یمسیز تصدیق لارنی عبارة[دیجی ۱۲] ایدی) اوزایچیگه آلیدو. باشقا عالم لار

نینگ تونو تیشینینگ (علم نی) خلافی بیله نکی اولارنینگ «علم» دیگن آیریشنی

وجوتقا باشقا قارشی نه رسیگه احتمال کلتورمیه یغان صفة نی (آشون

داق صفة نی علم دەیمیز) دەب ایتقان تونو تیشی معنی بیله ن تونوتمیغان

لیغیغا بنا حیسی اعضالارنینگ تیپیشنی، او عالم لار اوزلاری اویلاپ

تصوّرنینگ قارشسی یوق دیگه نلیگیگه بنا تصوّرلارنیمو اوزایچیگه آلسیمولکن

تصدیق لارنینگ جزییم سیز قسمینی اوزایچیگه آلالمایدو. یو قوردیکی یه کونلارنی

محکم مسا قیلیشیمیز کراک (لازیم)

لکین شونداق بولسیمو بیزنینگ تونو تیشیمیز ده کلتورگه نه دد روشن آشکارا

بولیدو، «دیگەن سوزنی» «هیچ قانداق گوماننی اوز ایچیگە آلمایدیغان -

شونداق کامیل یول بیلەن روشن آشکارا بولیدو»، دیەشیمیزگە لاحق بوب قالیدو

چونکی گومان اهل سُنّة لارنینگ نەزدیدە «بیلیش»گە قارشی.

«مخلوقلار اوچ» اولارکیم: فرشتە، انسان، جین، لاردین عبارة

مونداق دیەشیمیز تەڭریمیزنینگ بیلیشینی اعتراض قیلغانلیق جهتیدین. چونکی

اول همّەدین عالی بولغان تەڭریمیز بیر نرسەنی بیلیشتە هیچ قانداق سببگە

محتاج ئەمەس، چونکی بیلیش دیگەن اول اولوغ تەڭریمیزنینگ ذاتیغا ثابت،

بیز بو سبب لاردینی اوچتە توختوتیشیمیز چوڭقور تکشوروپ کورگەنلیکنینگ حکمی

(بولمسا هیچ قانداق بر راست خدوەردە بیلیویغان سبب حد دەب توختاتقینی

یوق) مخلوقلارنینگ بیلیشی اوچون سبب لاردین اوچتە توختوتیشیمیزنینگ

قائدەسی مونداق. بیلیشتکی سبب حیس اعضالاریدین بولمسا و

عقلی دیبو بولمای سیرتقی طرفدین بولسا او «الخبر الصادق» (راست

خبر) بولیدو. اگر سبب سرتقی طرفدین بولمای ایچکی طرفدین بولسا

قاراب باقمیز. اگر ایچکی طرفدین بولغان سبب تفکّر بیلەن تاپمایدیغان

قورال بولسا او حیسی قیلغوچی اعضالار بولیدو. اگر ایچکی طرفدین بولغان

سبب تفکّر بیلەن تاپیدیغان قورال بولسا او عقل دور.

اگر باشقالار طرفدین، علملارنینگ هممەسیدیکی حقیقی تأثیر کورسەتکوچی

سبب تەڭری تعالی دور. چونکی او علملارنی تەڭری تعالی نینگ یاراتقانلیق و وجود

قا چیقارغانلیق بیلەن هیچ قانداق حیسی قیلغوچیغا و خبرگە محتاج بولماس

دین. آشکارا سبب کویو و روشنینگ اوت سببی بولغانیغا اوخشاشی

دیک او بولسا عقلیدین باشقا هیچ نرسە ئەمەس، جزم گرف،

حیسی قیلغوچی اعضالار و خبرلار دیگەن قورال و ادراک قیلیپ تیپیشتکی

یوللار دور، کیچیک بولسیمو بیر ده بیر یول بیلەن بیلیمگە یەتکوزیدیغان سبب

مادە نینگ جاری بولماغلیق نینگ یولی آرقیلیق عقیل گە اوخشاشی تفکر قیلغوچینی

حیسسیتا اوخشاشی قوراللری ، خبرگە اوخشاشی یولنی اوزایچیگە الیدیغی ۔

اوچون تەکرریمیز نینگ بیزگە شو بیر دە بیر یول بیلەن بیلسەکە یەتکوزیدیغان

سبب نی یا دیتیب بیر مکلیگی بیلەن بولیدو ، دە یدیغان یە کونغا بناً بولسا

بو بیر دە بیر یول بیلەن بیلیمگە یەتکوزیدیغان سبب ئۈچتە توختیمایدو ، بلکی

بو قاتاردا باشقا سبب لر بیمو بار ، مثلاً : ومیش دانغە اوخشاشی ، زهنی

نینگ یوتکەلمەکلیگیگە اوخشاشی ، لوگیکیلیق قائدە بویچە سوزلارنی ترتیب

بیریشی آرقیلیق نتیجە چیقیریدیغان عقیل نینگ تفکر یغا اوخشاشی (بو قوتی

دلیللارگە بناً سبب لار حی دە توختیمایدور) دیلسە بیز جواب بریب

دە بیزکی : بو سبب لارنی حی دە توختو تیشیمیز ایلگیری اوتکن عالم لارنینگ

مقصدلری نینگ اوزبیگیلا و یه لیسیپوی عالم‌لارنینگ اینچیکه تدقیقاتیدین -

بورولما غلیقیلا قینسقار تشتکی عادة نینگ اوستیگه قورولغانلیغیغا بنا‌ئً.

چونکی اول عالم‌لار (ایلگیری اوتکه‌ن) تیپیلغوچی نرسه نینگ بعضیسینی، اونینگ

تیپیشیدا صحیح شک یوق بولغان آشکارا حیسی قیلغوچی اعضالارنی ایشقا

سالغانلیقلا حاصل ایکه‌نلیگینی بیلیویدی (اولارنینگ تیپیشی عقیللیق لردین

بولمسون یاکی اولارنینگ غیریدین بولسون) علما‌لار: حیسی قیلغوچی اعضالرنی

تاپیو یغان سبب لرنینگ بری قیلدی. عالم‌لار: دینی معلوماتلارنینگ مرکب

کانتاراچی «الخبرالصادق» (راست خبر دین) دیپ پایدیلینیدغان بولغان-

لیغی اوچون «الخبرالصادق» نی یینه بر سبب قیلدی. اول عالم‌لارنینگ -

نی دیسیپو «حیسی مشترك» و «الخیال» و «وهم» اولارنینگ -

غیری «متصرّفة» «حافظ» دیگه‌ن اسم‌لار بیلن آتالغان یوشوردن

حیسی قیلغوچی اعضالار قارار تاپمیغان ایدی ، و ذهننینگ عقیلگه تینز -

یونکلمه کلیکی ، تجربیه لار بەدەلری . نظریات لارنی تفصیلی آیریشقا

مقصد اولارغا آلا قیوار بولمیویدی ، فقط آزراق یونکولوشی ، زهننینگ

عقیلگه یونکولیشینی قوشوشی بیلەن تجربیەنی قوشوشی ، ولوگجیکیلیق

سوزلارنی ترتیب بریشی آرقیلیقلا عقیلگه یتیب بیلیم حاصل قیلغانلیقتینی

ذهننینگ باریویغان جایی عقیل بولیویدی . عالم لار عقیلنی حی - چی سبب

قیلدی عالم لار : آچلیق واوسوزلوقنی ، پوتون ندرسینینگ پارچه

نرسیوینی چولغ ئیکه نلیگینی ، آینینگ نوری کونینگ نوریدین پایدیلینویغان

لیغینی ، سو قمو یانینگ سوریویغان لیغینی ، عالم نینگ حادث ایکه نلیگینی

بیلیشتیکی سببنی اولارنینگ بعضسیده حیسنینگ مو یاردیمی بولسمو

آساسی عقیل دیېشتی .

حیسی قیلغوچی اعضالار بولسا بەشتۇ ، (حیسی قیلغوچی قوّة معنسی بیلەن)

بەشتۇ دیمیشیمیز. حیسی قیلغوچی بەش ئیکەنلیکیگە عقیل هیچ قانداق دلیل

طلب قیلماستین حکوم قیلیدۇ. ئەمما پەلسەپە عالملری اثبات لیغان ایچکی

حیسی قیلغوچی اعضالارنینگ دلیلی اسلام اصوللاری غا کامل بولالمیغانلیغی

اوچون اولارنی سانیمیدی «السمع» (ئاڭلاش قوّتی) قولاقنینگ

باش طرفیدە اورنلاشقان ایچکی پردیسیدیکی یییلغان پەیدە ئامانە

قویولغان قوّة. ئاڭلاش قوّتی بیلەن، آوازنینگ کەیپیتی بیلەن کەیپیەت

لەنگەن هاوانینگ ایچکی قولاق پردیسی گە یېتیشی ئارقیلیق آوازلارنی -

(تیوییشلار) ادراک قیلینیدۇ. (مۇنداق معنی بیلەن شۇ تیوییشی قولاققا

یەتکەن چاغدا تەکرارمیز ادراک قیلیشنی یاراتیپ بریدۇ)

«البصر» (کۆرۈش قوّتی) اوچراشقاندین کیین آیریلیشیپ ایکّی

کوزگه یتیب باریدیغان کاوال ایکّی دانه پردیه آماندین قوییلغان قوّة

او (کوروش قوّتی) نینگ بیلان هرخیل نورلار، رنگلار، شکیللار

مقدارلار، حرکتلار، گوزه‌للیک، سه‌تلیک، و اولاردین باشقا نرسه

لار ادراک قیلینیدو، ادراک قیلینغان نرسه‌لار بینوه آشو قوّة‌نی ایشقا

سالغان چاغدا، الله تعالی اونی ادراک قیلیشنی یارتیب برگن نرسه‌لار

قاتاریدیر. «**الشم**» (پوراش قوّتی) دیماغنینگ باشی طرفیده

کوکسینینگ توگمه چیگیگه اوخشاش اوسوب توریدیغان ایکّی دانه زیاده گوشتی

ده آمانه قوییلغان قوّة، او (پوراش قوّتی) نینگ بیلان پوراق ایگسی نینگ

کیفیتی[2] که ییپیشتی بیلان کیفیة لنگن هاوانینگ پوراشی اورنیغا یتیشتی آرقیلیق

هرخیل پوراقلار ادراک قیلینیدو، «**الذوق**» (تیتیش قوّتی)

تیل اوستیدیکی ییپیلغان پردیه چچیلغان قوّة، او (تیتیش قوّتی)

نينگ بيلن ئيغيزديكي يول شال نينگ تيتيلغوچيغا آرلشيشي و اونينگ پەيگەيتيشي

آرقيليق تەم ، لذة لرني ادراك قيلينيدو ، «المس» (سيزيش قوتي)

بەدەننينگ هەميلا جايىغا چيچيليو يتيلگەن قوة ، او (سيزيش قوتي) نينگ

بيلەن تيز يقليق ، سوغاقليق يوللوق ، قوروق لوق و اولارنينگ اوخشيشي

ادراك قيلينور (اولارني توتقان چاغدا و چاپلاشقان چاغدا)

حيسي بەدنى اعضانينگ هەربيري بيلەن شو هەربيرنينگ ادراك قيليويغان نرسيني

بيليشى ممكين ، «آڭلاشى» قوتيني آوازلارني ادراك قيليشي اوچون ،

تيتيش قوتيني تەملرني ادراك قيليشي اوچون پوراش قوتيني پوراقلارني

ادراك قيليشي اوچون ياراتقانوەك هەربير حيسي قيلغوچي اعضا اوچون

مخصوص برنرسيني ادراك قيليشني ياراتقان (الله تعالى) برسي ادراك

قيلغان نرسيني يينە برسي ادراك قيلمايدو ، اما اوششنينگ (برسي ادراك

قیلغان نرسیینی بنه برسی قیلیشمو توغرا ویاکی توغرا ئه مه سمو دیگن) توغرا

یاکی توغرا ئه مسلیگیوه عالم لارنینگ هرخیل کوز قاراشلاری بار. حق گه ف

او کوزقاراشلاردیکی او شنینگ ممکین بولشیوو. تدکری میزنینگ آشو

مخصوص ادراک قیلشنی یارتیب بریشمو هیچ برحسی قیلغوچی اعضاغا

تأثیر قیلماستینی (محتاج بولماستینی) یارا تقانلیق جهتی دینی. تەگری میز

نینگ کوروش قوتی نینگ که ینیویلا آوازنی ادراک قیلیشنی یارتیشی ممکین

(کوروش قوتی آرقلیق) تدگریمیز اونینگغه قادیر البته،

اگر باشقیلار طرفیدین: تتیغوچی قوة سیر نرسه نینگ لذتینی و قینز یقلیغنی بیلله

تاپیویغو آننا قتا تتیشی قوتی لذتی هم سیزمیشی قوتی تاپیویغان تعریق

لیقنی تاپقان بولدی دیسلسه بیز جواب بریب ده بیزکی یاق، آندای ئەمەس

بلکی اونرسینینگ تاتلیق ایکه نلیگینی تیلدیکی تتیشی قوتی ادراک قیلغان

اونينگ قنزيق ليغني تيل و ايغيز ديكي سسز يشي قوّتي ادراك قيلغاني

«الخبر الصادق» (عملية گه اويغون خبر) اونينگ نسبتيني

سيليشتوروشي اوچون عمليتي بولغان، اونسبة عملية گه اويغون كلگن

خبر: خبر صادق راست خبر بوليدو. ياكي آشو نسبة ني سيليشتوريدغان

عملية بولمسا او ياالغان خبر بوليدو. يوقورديكي تونوتوشقا آساسن -

«صدق، كذب» ديگەنلار خبرنينگ صفة لريدين بوليدو. بعضيده خبر

ديگەن برشيئ نينگ يېنه برشيئ بيلەن بولغانليغيدين خبر بريشي. ياكي برشيئ

نينگ يېنه برنرسه بيلەن بللە ايكەنليگيدين خبر بريشي او شيئني اونينگ بيلان

بيرگە بولمييسمو» ديگەن منە بيلەن ديليدو (عملية گە اويغون بوليديغان

ياكي بولمايديغان تولوق نسبتني بيلدوروشي) دە بو چاغدا «صدق، كذب»

مو خبرنينگ صفة لريدين بوليدو. شو جهتيدين (ايكّي خيل اعتبار بيلان دد

صدق، کذب، خبرنینگ و مُخبرنینگ صفتی بولغانلیغی اوچون) کتابلرنینگ

بعضیسیده صفة لرشی بیلن "الخبر الصادق" (راست خبر)، بعضی

سیده بیربیرگه قوشوش بیلن "الخبر الصادق" (راست سوزلیگوچی

کشینینگ خبری) دیگن ناملار بیلن کلیدو. "الخبر الصادق" ایکی قسم

بیلن بولوب بری ("الخبر المتواتر") اونینگ راست ایکنلیگیده شک یوق

شک یوق خبر (خبرنی "متواتر" دیب آتاشی، تَواتُر دیگن اصلی سوزنینگ -

اوزولمدی آقیقیسینی دیملیدو) متواتر دیب آتیلیدو، چونکی بو خبر آرقیمو

آرقا توشمو - توشتین یوتکلگن خبر بولوب بو خبرنی دیگوچی نشونچه لا

کوب کشینی اولار یالغان دیو یلشکه آلدین اتّفاقلیشیب آلغان، دیگن تکورنی

تصور قیلیشقا ممکین بولمایدیغان درجیده مکمّللشکن (هم بو خبر

بیر اقلادیسیلمدی آرقا - آرقادین یوتکولیدو) "متواتر" نی تصدیق

لاشى، شكسىز بيليم نينك حاصل بولوشى اوبولسا هيچ قانداق دليل طلب
قيلماستين دوشدن دليل دور. او «خبر متواتر» ايلگيرى زامانداوتكن
پادیشالارنى ويران شهرلرنى بيلگەنگە اوخشاش ضرورى بيليملارنى بارقيليدو
مُصنّف نينك «بلدان النائية» ديگەن سوزى «بالملوك» كيمو و «فى
الازمنة» كيمو عطف بولوشقا احتمال بولسيمو «بالملوك» گە توغرا
دیيشگە يېقىنراق، اگرچە لفظى يىراق بولسيمو، بو جايدا ايككى ئيشى بولوب
اولارنينك بىرى «متواتر» نينك بيليمنى حاصل قيليدىغانليغى متواترنينك بيليمنى
حاصل قيلىشى هيچ بر دليل قيلماستين بولىدو. چونكى بيز اوزليگيمىز دينلا
مكة و بغداد شهرلرىنينك بار ايكەنلىگىدىن عبارة بولغان بيليمنى تاپىمىز
بيزنينك او (مكة وبغدادنينك بار ايكەنليگينى) نى بيلىشىمىز فقط خبر آرقىليقلا
ايكەنّىچى «متواتر» بيلەن حاصل بولغان بيليم بدهى ليكدور، چونكى «

متواتر» آرقیلیق حاصل بولغان بیلیم. دلیل طلب قیلیویغان کشی لرگه
واولاردین جاسئلارگیمو حاصل بولیدو، حتی برلیب اوگونوش آرقیلیق
ولوگیکیلیق سوزلارنی تەرتیب لەشی آرقیلیق بر نرسینی بیلیشکە اقتیداری
یوق گودەک بالیلارغیمو حاصل بولیدو ،

توبندیکی تقدیر قیلنغان سؤالنینگ جوابی بولوب او سؤال مونو دین عبارة :
ئەیسە نصاری لرنینگ عیسی علیه السلام نینگ اولتورولگەنلیگی بیلەن یهودلرنینگ
موسی علیه السلام نینگ دینی نینگ اَبدی لیک دین قیامتکیچە دواملشیدو.
دیگەن اثباتی بیلەن برگەن خبرلری باطل تورو قلیوق «متواتر» بولامدو؟
اَمّا اولارنینگ برگەن خبری «متواتر» لیقنینگ شرطیگە توشمیغانلیغی اوچون
«متواتر» بولوشی توغرا ئەمس. (متواتر بولالمایدو) اگر باشقیلار طرفدین
برکشینینگ برگەن خبری گومانیدین باشقا نرسینی پایدا برمیدو. همّه

کشی بردین - بردی خبر برسه همّسی بردین گومانی پایه ابرگەن بولدی
گومانی گومانغا قوشوشی بولسا جزمیة لیکنی اما دلیموی ینیلا گومانی
پایه ابریو و. بر نرسه نینگ یالغان بوب قیلشی ، شو نرسه نینگ جنسی نی ترکیب
تاپقان نرسه لرنینگ جوغمسنینگ یالغان ایکه نلیگینی اثباتلایو و سیز نینگ
متواترنی «المخبر الصادق» دیبسیتیکینگیز قارشی کیلیویغو دییلسه بز جواب
بریب دەیمیزکی : بعضیوه یکه ، یکه حالتده حاصل بولمیغان نرسه -
اولارنینگ جوغلاشما قلیغی بیلەن حاصل بولیو و خوددی کوب قیللاردین
ترکیب تابقان آغامچاغا اوخشاشی .

اگر باشقالار طرفدین : بو نیهی لردیگەن اونیگوا هیچ قانداق فرق و هرخیل
کوزقاراشلار بولمایو و . بیز . بر ایکّی نینگ یریمی ایکه نلیگینی بیلیشنی اسکندر
پادیشانینگ بار ایکه نلیگینی بیلیشتین کوچلوکرەک دەپ توتیمیز وینه

متواترنینگ بیلیمنی افادیلیشگه «سمنیة، براهمة» گه اوخشاش عاقیللاردین بیرتوپ کیشیلار انکار قیلیویغوسیز نینگ «متواتر» نی بو یهی دیگنیگیز عملیة گه اویغون کلمیوی دیسیلسه بیز جواب بریپ دییمیزکی: بوتوغرا ئمس، بعضیده بدیهی لرنینگ قسملری، برگه بولوپ عادة لنیش وچاره قوللونوش کوزگه کیچیشی، حکوملارنی اطراف لیق تصور قیلیشی قاتارلیق ایشلاردیکی فرق نینگ واسطسی آرقیلیق فرق لینیپ قالیدو. بولاراونینگ بدیهی ایکه نلیکیگه تأثیر قیلمایدو. وبعضیده اومتواترنینگ بدیهی ایکه نلیگیده «سوفسطائیة» نینگ بدیهی لرنینگ همیده جاهیللیق قیلغانلیق جهتیدین، ودلیلسیز دعوا قیلغانلیغی دیین هرخیل کوزقاراشلار موجوت قالیدو

والنوع الثانی

(الخبر الصادق) نینگ ایکنچی سی الله تعالی نینگ اَلچیسی ایکه نلیگی موجیزه بیلن کوچلنلدورولگن، یول باشچیمیز محمد

علیه السلام نینگ خبرچی ور «رسول» دیگەن جانابی الله تعالی مخلوقلارغا اوزی نینگ حکوملرنی یەتکوزوش اوچون ایبرگەن انسان. بعضیدە «رسول» (الله تعالی نینگ ئەلچیسی بولوش) لوقتا الله تعالی طرفیدین کتاب چوشورولگەن بولوشی شرط قیلینیدو) «نبی» نینگ خلافی بیلەن کی اوکتاب چوشکەنلر گیمو، چوشمیگەنلرگیمو اوخشاشی ئیشلیتیلیدو. وشو سبب دین «نبی» عام «رسول» خاصتور.

«المعجز» (یاسقیلارنی عاجز قیلغوچی) اونینگ سببی بیلەن من الله تعالی نینگ بوتون مخلوقلار اوچون ایبرتیلگەن ئەلچیسی دەپ دعوا قیلغان کشنینگ راستلیکە نلیگینی آشکارا قیلیشنی مقصد قیلینغان عا عرفی - عادەتنی بوزوپ کشی لرنی حیران قالدوریدیغان عجائیب ئیشی. اول یول باشچیمیز رسول الله صلی الله علیه وسلم نینگ خبری دلیللیق بیلیمنی کشف قیلغوچی

دور (یعنی دلیل بیلان حاصل بولغان بیلیمنی) ، دلیل دیکی نظرنی کشف قیلیدو

اونیڭدا توغرا نظر قیلیشنی آرقیلیق طلب خادا کترلیق خبرنی بیلیشکه واسطه

بولغان نرسینی دلیل دیکی نظر دەیمیز. بونیڭغه بنأً عالم نیڭ موجود ایکه نلیکی

«صانع» تعالی نیڭ بار ایکه نلیگیگه دلیل ، باشقالار طرفدین : دلیل دیکی -

نظر دیگەن برنچه حکومدین ترکیب تاپقان سوز بولوب ، شو سوز نیڭ اوز

لیگیدین بیلا ینه بیر سوزنی لازیم توتقان سوز دور ، دیپلسه بونیڭغه بنأً

صانع تعالی نیڭ بار ایکه نلیگیگه دلیل بیز نیڭ سوزیمیز : عالم بولسا حادث

(پیدا بولغوچی) دور . هرقانداق پیدا بولغوچیغا اونی پیدا قیلغوچی بار

البتّه . دیگەن سوزیمیز ده لیل دور . اما عالم لار نیڭ . اونی بیلیشتین ینه بیر

نرسینی بیلیشنی لازیم کلگەن نرسینی دلیل دەیمیز دیگەن سوزی ایککینچی طرف

تعریفیگه موافق دور اما اول یول باشچیمیز رسول الله صلی الله علیه وسلم

نینگ خبرینینگ بیلیمنی کشف قیلیشی ، الله تعالی نینگ او کشینی پیغمبرلیک

دعواسیغا تصدیق قیلغانلیغی جهتیدین اونینگ قولیدا معجزه‌نی آشکارا

قیلیب برگن کشی اوزی کلتورگن حکوملارده راست سوزلیدیو دیگن

لکگه ایشنیچ بولغانلیغی اوچون (جزم) اوکشی راست سوزلیگن

واقیتدا حکوملارنینگ مضمونینی بیلیشی جزمن موجود بولیدو، اما

یول باشچیمیز نینگ خبرینی دلیل خاراکتیرلیق دیسیمیز بولسا او-

خبرنینگ دلیل کلتورو شکه قاراب قالغانلیغی و او خبرنینگ الله تعالی نینگ-

آلیچیسگه معجزه‌لر بیلن مستحکم بولغان کیشیلیک خبری ایکه‌نلیگی حاضر

قیلیشقا قاراب قالغانلیغی اوچون دور . یوقوریده‌کی مضمونینی اوزایچیگه

آلغان هر قاندا‌ق خبر البته راست و اونینگ مضمونی البته عملیه‌گه آشقوچی

«والعلم الثابت بہ» یولباشچیمیز رسول الله نینگ برگان -

خبری آرقیلیق حاصل بولغان بیلیم . باشقا نرسیگه احتمال کلتورمسدین
جزم قیلیشتا ، شک قیلدورغوچینک شکّه تاشلیشی آرقیلیق یوق بوب کتیشی
نینگ احتمالی بولماسدین مستحکم اورونلیشیشتا ، حسی قیلغوچی -
اعضالار آرقیلیق بیلینگه‌ن نرسیلار ، بدیهیلار ، متواترلارگه اوخشاش -
هیچ بر تفکّر قیلیشقا محتاج بولماستینلا حاصل بولغان بیلیمگه اوخشایدو
یول باشچیمیز رسول الله صلی الله علیه وسلم نینگ خبری آرقیلیق حاصل بولغان بیلیم
عملیه‌گه اویغون جزمًا حق ، مستحکم موجود ده‌ب اعتقاد قیلیدیغان بیلیم دور
اگر آنداق عملیه‌گه اویغون ده‌ب اعتقاد قیلمایدیغان بولساق بیلمه‌ستین بیلدیم
ده‌و الغانلیق بولیدو . جزمًا حق دیمه‌یدیغان بولساق گومانی کوز قاراشتا
بولغانلیق بولیدو . عملیه ده برقرار موجود (دیمه‌یدیغان) دیمه‌یدیغان بولساق باشقیلارغا
اوخشوتوب بیلدیم دیو الغانلیق بولیدو .

اگر باشقیلار طرفیدین؛ یولباشچیغ رسول الله نینگ خبری آرقیلیق حاصل

بولغان بیلیمنینگ بو یېڭلرگه اوخشاش بولوشی جزم قیلیشتا فقط دەمتواتر

بولغان خبر بیلا بولیدو. بونی ایکّنچی قسسم قیلیپ کلتوتوروشکین نینگ هیچ

ئهمیتی بولمیدی (۱- قسیمغا قایتیپ قالغانلیغی اوچون) دیسلیسه بیز

جواب دیمیزکی رسول الله صلی الله علیه وسلم نینگ خبری دەپ بیلینگگن نرسەیکی

کلام رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم نینگ آغزیدین آنگلاش آرقیلیق یاکی

رسول الله صلی الله علیه وسلم دین متواتر بولوش آرقیلیق حاصل بولیدو.

اگر مومکین بولسا اونینگ غیر بیلەن مو حاصل بولیدو. امّا برکشینینگ خبری بر

کشینینگ خبری بولسا شو خبرنینگ رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم نینگ خبری -

بولوشتا شک بولغانلیغی اوچون بیلیمنی پایدا برەلمیدو. (رسول الله

بولوب

صلی الله علیه وآله وسلم نینگ خبری بولوب توروپ بیلیمنی پایدا برەلمیگینی یوق)

اگر باشقیلار طرفدین: رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم نینگ آغزیدین آنگلانغوچی
بولسه (رسول الله صلی الله علیه وسلم نینگ خبری دیب بیلینگەن رسیدیکی کالام) یاکی
رسول الله صلی الله علیه وسلم دین تواتر بولسا اولار آرقیلیق حاصل بولغان بیلیم -
بدیهی بولیدو. قالغان متواتر وحسیاتقا اوخشاش دلیل خاراکتیرلیک
بیلیمنی کشف قیلالمایدو. سیز نینگ رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم نینگ خبری دلیل
خاراکتیرلیک بیلیمنی کشف قیلیدو دیگەن گیپینگیز بولدیغو دیسەنگیز جواب
بریب دەیمیزکی: متواتر دیگەن ئیلمی بدیهی بولسا شو متواترنینگ رسول الله
صلی الله علیه وسلم نینگ خبری بولغانلیغی نی بیلیشتور. چونکی بو معنی بارلیق خبر
اونینگ بیلەن متواتر بولغان معنی دور. رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم نینگ
آغزیدین آنگلانغان کلامدیکی ئیلمی بدیهی شو کلام نینگ لفظ لاری نی ادراک
قیلیش. واو لفظ لارنینگ رسول الله صلی الله علیه وسلم کلامی بولوشیدور.

اولاردیکی دلیللیق خاراکتیر شو خبرنینگ مضمونینی و اونینگ اوقتورغان

مسلیسی نینگ عملیته ده موجود ایکه نلیگینی بیلیشتور. مثلاً یول باشچین

رسول الله صلی الله علیه وسلم نینگ دیگه ن سوزیگه اوخشاشی اوسوز مونینگ دین

عبارة: «اَلْبَیِّنَةُ عَلَی الْمُدَّعِی وَالْیَمِیْنُ عَلَی مَنْ اَنْکَرَ» تواتر آرقیلیق

بو حدیث نینگ حقیقی پیغمبر علیه السلام نینگ خبری ایکه نلیگی بیلینوی. آشو

حدیث نینگ بو یپهی ایکه نلیگی آنده ن کیین او حدیث دین دعوا قیلغوچیغا حجة

کلتوروش واجب بولیو یغانلیغی بیلینوی ماتا بولسا دلیل خاراکتیرلیق

مسله. (مثلاً: ایکی دعوالشیب قالغان کشی برسی ینه برسیده ۱۰۰ کوي

قولوم بار دیگه ن بولسا اوکشیگه حجة کلتوروش لازیم بولیدو. (دلیل). چونکی

هنه نرسیده بولماسلیق اصلی، بولوش (وجوتقا کلیش) فرعی. وجودی

دعوا قیلغان بو کیین اونینگغه دلیل کلتوروش لازیم بولیدو. دلیل کلتوره لسه

میسه منوه اونینگ قولی یوق دیب انکار قیلغان قارشی طرفگه قسم کلیدو.

دلیل طلب قیلنمایدو و چونکی بولماسلیق اَصلی دور.

اگر باشقیلار طرفیدین : بیلیمنی پایدا قیلیدیغان راست خبر ایکگی قسیمغا توختمای

دور. جزمًا بولیدو واللہ تعالی نینگ خبری ، فریشته نینگ خبری ، اَهل اجماع

(اتفاق اَهلی) نینگ خبری ، یالغان بوب قیلیشی نینگ احتمالینی کوتوریوا

تیدیغان دلیلگه یانداشیب کلگن خبر هم راست خبر بولیدو. مثلاً : بر اونینگ

اوروق - توققانلری اونینگ اویگه آلدیراپ - یوگوروشوپ کلیشیواتقانده چاغدا

اونینگ کلگنده لیگیویی برگان خبر راست بولیدو. سیز نینگ راست خبر ایکگی قسم

بولیدو دیب تویوشکیز بولارنی اوزایچیگه آلمیدی دیسیلسه بیز جواب بریب

دیمیزکی : «بیز راست خبر» دیگنده خبر دین معصومیز بارلیق کیشی لرگه

علم کشف قیلیب بریدیغان خبر. شو خبر عقل نینگ اوقتورشی آرقیلیق

جزم قیلیشقا پایدا یتکوزودیغان معنیلاردین نظرنی اوزوب تورغانداشو

خبرنینک فقط خبر بولغانلیق اعتباری بیلان عامّیوی خلیققه علمنی کشف قیلیب

بره لدیدیغان خبر مراد دور. الله تعالی نینک وفریشته لارنینک خبری یول باشی

چیبیز رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم نینک ئیغیزی طرفیدین عامّیوی خلیققه یتیشی

صلى الله عليه وسلم
آرقیلیق اولارغا علمنی کشف قیلیب بریدو. او خبرنینک یتیشی رسول الله

آرقیلیق بولغاچقا رسول الله صلی الله علیه وسلم نینک برگه ن خبرنینک حکمیده بولیدو.

اتفاق اهلی نینک خبری متواترنینک حکمیده بولیدو. بعضیده موندا قمو

جواب بریلیدو. اهلی اجماع نینک خبری اوزلیگیدینلا بیلیمنی پایدا بریدیغان

اجماع نینک حجه بولوشینی اوقتورویدیغان دلیلگه قاراشی آرقیلیق بیلیمنی

پایدا بریدو. (اجماع نینک حجه بولیدیغانلیقیغا رسول الله صلعم نینک حدیث

لاری بار. شو آرقیلیق حجه بولالایدو) اولار آندا ق دیگه ن بیلان رسول الله

صلی الله علیه وسلم نینگ خبریمو آشو نینگغە اوخشاش یول ابا بشچمیز رسول الله

صلعم نینگ خبریمو فقط رسول الله صلعم نینگ خبری بولغانلیق دیی اعتباری

ئیلمینی فایدا برمیدو ، بلکی رسول الله صلی الله علیه وسلم نینگ حقیقی پیغمبر بولوب قولیدا

الله تعالی طرفیدن برلگن معجیزەلرنینگ بولغانلیغیغا قاراب آندین علمینی فایدا برمیدو

وَاَمَّا الْعَقْلُ اَمّا عقیل بولسا بیلیشنی اوچون سبب دور . عقیل دیگەن

جاننینگ قوّەتی بولوب اونینگ بیلەن بیلیملر قبول قیلینیدو وباشقا حیسی

قیلغوچی اعضالار آرقیلیق بیلنگەن نرسیلارنی قوبول قیلینیدو . بیزنینگ یوقاری

تعریفیمیز باشقا عالملارنینگ قیلغان تعریفیگە موموافق . اولارنینگ تعریفی

مونودین عبارة : عقیل دیگەن حیسی قیلغوچی اعضالار سلامة چاغدا بدیهیلارنی

بیلیشنی آنگا ئەگیشیدیغان برطبعی قوّة . باشقالار طرفیدین مونداق دیلدی

عقیل دیگەن اونینگ بیلەن حسسیاتیمیز غایب نرسیلار لوگیکیلیق سوزلارنی

ترتیب بریشی واسطی آرقیلیق ادراک قیلینویغان جوهر (جسمسیز اوزیگه

خاص اوروون ایگه للیگەن) جیسمی قیلنغوچیلار کوریشی آرقیلیق ادراک قیلینویغان

جوهر: بو یرده مصنف بیلیشی اوچون عقیل سبب دور دیب ملاحظة تکرار

لاب کلتوردی بونینی ایلگیری بر ینچه قسیم اوتکەن بولسیمو، چونکی نظریات

لارده «سمنیة» و «ملاحدة» گوروهنینگ عقیل بیلیم کشف قیلیویغانلیغیغا هر خیل

خاتا کوز قاراشلری بولغانلیغی اوچون. وبعضی پلسپه عالملرنینگ عقیلنینگ

جنابی اللهغا آلاقیدار عقیدەلارنی بیلیشته بیلیم کشف قیلیب بره لەیدیغانلیغیغا

شو توغریدا کیشیلرنینگ کوز قاراشلری نینگ کوب بولغانلیغیغا وبر بریگه

قارشی بولغانلیغیغا بناءً اختلاف قیلغانلیغی اوچون. (تکرارلیدی) بیز اولار

نینگ الله تعالی غا آلاقیدار بولغان عقیدەلرنی بیلیشته عقیل نینگ بیلیم کشف قیلیب

بره لەیدیغانلیغیغا انکار قیلیب دیگەن سوزیگه موئاق جواب بریمیز:

اولا رحقیده هر خیل کوز قاراش لارنینگ کوب بولوشی و اولارنینگ هر بیرگه قارشی

کشف قیلیشی بولسا اینچیکه نظر و تفکر نینگ بوز و قلوغیدین بولیدو.

بو بولسا عقیل دین عبارة سلامة نظر نینگ بیلیمنی کشف قیلیشقا هیچ قاچان

قارشی کلمیدو . بیز بونه مونداقمو دلیل کلتوریمیز . سیلار (ربیسیپه عالملری)

«عقیل بیلیم حاصیل قیلالمایدو» دیگن بیکوننی چیقارغان عالملر . سیلار

یوقوری سوز و کلارنینگ عقلی نظر آرقیلیق بر بیلیم ایگه نلیگینی بیلیسلار و

تحقیقلار بولسا بر دلیلوور . سیلارنینگ «عقیل علم کشف قیلالمایدو» دیگن

دلیلینگلارنینگ اوزی عقیل کشف قیلغان بیلیم بوب قالدی سیلارنینگ اوزنگ

لرنینگ گپی اوزه کلارنینگ گپیگه قارشی چیقتی بونینگ هر ایکیلیسی باطل

اگر سیلار بیز بوزوق نرسه بیلن بوزوق نرسیگه قارشی توردوق -

دیسه کلار : سیلار اوآرقیلیق قارشی تورغان نرسینی پاپوا بردی دیسه گ

لار بوزوق نرسه دیگن بر نرسه‌سینی پایدا برمیدو بوحق (سلار بوزوق

دیگن نرسه) بولغان بولدی. اگر پایدا برمیدی دیسه‌نگلار او بوزوق بولدی

بوزوق. بولمسه نرسه دیگن‌ده بیته بر نرسه‌گه قارشی (دفع قیلغودک) چیقودک

کوچ یوق   اگر باشقالار طرفیدن ؛ ساق سلامة نظرنینگ بیلیمی حاصل

قیلیویغان افاده قیلیویغان بولوشی اگر او افاده قیلغان بیلیم بدیهی بولسا

بیزنینگ بر دیگن سان ایککی سان‌نینگ یریمی دیگن سوزیمیزگه اوخشاش

اونینگدا هیچ قانداق اوخشماسی کوز قاراشی بولمایدو. (عملیة ده هرخیل

کوز قاراشلار موجود) اگر او بیلیمنی نظری (نظرخاراکتیرلیک) بولسا -

نظرنی نظر بیلن اثباتلاشی لازیم کلدی ئو (نظرنی نظر بیلن اثباتلاشی)

بولسا دور دور دیلسه بز جواب بریب دیمیزکی: دد ضروری بیلیمدن

(اونی بیلیشی ضروری بولغان انکار قیلیشی مومکین بولمایدیغان بیلیمدن) بعضی

دە دلیللگە اونىماي (تسلیم بولماي) جاھیللیق قیلغانلیق تینیمویا اونی

ادراك قیلشتا كە میحیللیک بولغانلیق جهتی ینیمو هرخیل کوز قاراشلار بولیدو

چونكى معقول، یول باشچیمیز رسول الله صلى الله علیه وآله وسلم نینگ خبرلارینگ

گوالیغى بیلەن ، ایلگیری اوتكەن سلف لارنینگ اثرلارى وعاقیللارنینگ اتفاق

كلشى آرقیلیق ، جنابى تذكرییمیزنینگ یارتیش اعتبارى بیلەن فرق لنیدو

ونظری (نظرخاتیرلیق) بیلیم بعضیدە نظر بیلەن عبارة كلتورولمیدیغان

مخصوص بر نظر بیلەن حاصیل بولیدو . آنگا اوخشاشكى بیزنینگ سوزیمیز:

عالم اوزگوروب تورغوچى دور ، هرقاندای اوزگوروب توریدیغان نرسە حادث

دور. دیسەك . عالم نینگ حادث ایكەنلیگینی بویهى حالتە بیلیشنى افادە قیلوي

آشو علمنى افادە قیلیشى بو نظر نینگ خصوصیتى بیلەن ئەمس بلكى شو نظرنینگ

اوز شرطیگە توشقان سلامة بولغانلیغى اوچوندور . (آشو بیلیمنى فایدا

بریئی او نظر (قضیة) نینگ مخصوص نظر بولغانلیقی اعتباری بیلەن ئەمەس
شو نظر نینگ ‹‹صغری، کبری، حد اوسط›› قاتارلیق شرطلرگە تولوق توشقان
لیکن (اوچ نەرسە) هر قاناق اوز شرطلرگە توشقان صحیح نظر بیلیمنی فایدا
بیرەدو. بو قارشی نظرنی نظر بیلەن اثباتلاشتا هیچ قاناق دَوْر یوق دەپ
بیرگەن جوابیمیزنی حقیقەتکە چیقیریشتا توغرە تفصیلی جاواب بولوپ اونینگ
هممیسینی سوزلەش موناق آدی قیسقا کتاب بقالاحق. مناسب ئەمەس
«وما ثبت منه بالبداهة» عقل آرقیلیق حاصیل بولغان بیلیمنیک بو بیرینچی
(عقیلگە یوزلینیش بیلەن هیچ قاناق تفکرغا محتاج بولماستین) بیلەن حاصیل
بولغان قسمی ‹‹ضروری›› (بیلیش ضرور انکار قیلیشی ممکین ئەمەس) بولیدو
پوتون نرسە نینگ پارچە نرسە دین چوڭ ایکەنلیگینی بیلگەنگە اوخشاش بو پوتون نرسە
نینگ پارچە نرسە دین چوڭ ایکەنلیگینی بیلیش پوتون، پارچە، چوڭ دیگەن

سوزلارنینگ معنیسینی بیلگنیدین کیین قایتا نرسه گه محتاج بولماستینلا -

حاصیل بولیدو. پوتون نرسه نینگ پارچه نرسه دین چونگ بولوشی بو یقینی مس

مثلا: انسان نینگ قولی بره ر سبب دین بعضیده انسان نینگ بارلیق تینیدین

چونگ بولوب کتیدیغان احوالمو بار دیب اونینگ بو یقینی ایکنلیکیده شک قیلغان

آدم پوتون پارچه دیگن سوزنینگ معنیسینی تصور قیلالمیغان بولدی.

عقل آرقلیق حاصیل بولغان بیلیمنینگ دلیلگه قاراش بیلن حاصیل بولغان قسمیسی

(اکتابی) ملکه آرقلیق حاصیل بولغان) مه یلی سبب نی بیلیب کلتورولگن

نرسیگه دلیل کلتوره یلی، مه یلی سبب کلتورولگن نرسینی بیلیش آرقلیق

سببگه دلیل کلتوره یلی اوخشاشی ۱- نینگ مثالی: اوتنی کورگنیدین کیین

توتو نینگ بارلیغغا دلیل کلتوروش ۲- نینگ مثالی: توتوننی کوروب اوتنینگ

بارلیغغا دلیل کلتوروش. بعضی اصطلاحدا سبب دین سبب کلتورولگنگه

دلیل کلتوروشنی «تعلیل» (سبب کلتوروش). سبب کلتورولگوچیدور.

سبب گه دلیل کلتوروشنی «استدلال» (دلیل کلتوروش) دەب خاص قیلنوی

«اکتسابی» (ئەمگەك آرقیلیق حاصیل بولغان) برنرسیگە دلیل کلتوروشتە

لوگیکلیق سوزلارگە عقیلنی قاییتورغانغه و نظرنی قاییتورغانغا اوخشاشی

حسّی نرسەلرنی بیلیشتە برنرسیگە چوکتور قولاق سالغان، برنرسینی کوروشتە

کوزنینگ (قارچوغینی) انساننی قاتّیق تیکلنیگە اوخشاشی (اوز

اختیاری بیلەن) «اکتسابی» بیلیم «استدلالی» بیلیم دینی عامودر. چونکی

او دلیل کلتوروشی بولسا دلیلغا قاراش آرقیلیق حاصیل بولیدیغان بیلیم

هرقانداق «استدلالی» بولغان بیلیم «اکتسابی» بولیدو. عکسی سیزگی

هرقانداق «اکتسابی» بیلیم «استدلالی» بولمایدور. مقصد و اختیار

بیلەن حاصیل بولغان کوروشکە اوخشاشی.

واما «ضروری» (بدیهی) بولسا بعضیسه «علم اکتسابی» نینگ قارشیسیدا

دییلیدو. بو چاغدا مخلوقنینگ اوز اختیارسیز حاصل بولغان بیلیمنی

«ضروری» دییمیز دیگن معنی بیلن توشونیلیدو. «ضروری» بعضا

«استدلالی» نینگ قارشیسیدا دییلیدو. بو چاغدا دلیلگه تفکر قیلماستین

حاصل بولغان بیلیمنی «ضروری» دەییمیز» دیگن معنی بیلن توشونیلیدو

آشو جهتتین («ضروری» نینگ «اکتسابی» نینگ واستدلالی نینگ قارشیسیدا

دییلگنلیکی اوچون») عالملارنینگ بعضی حیس قیلغوچی اعضالار آرقیلیق

حاصل بولغان بیلیمنی «اکتسابی» (کسبی خاراکتیرلیک) قیلدی وینه

بعضی اوری (حیس قیلغوچی اعضا آرقیلیق حاصل بولغان بیلیمنی)

«ضروری» (تفکر نظرگه محتاج بولماستین حاصل بولغوچی قیلدی) قیلدی

بونینگغه قاریغاندا بویردیکی برخیل بیلیمنی هم اکتسابی هم ضروری دەپ آتیغاندا

هیچ قانداق قارشیلیقی یوق . چونکی بویردیکی «ضروری» بولسا «اکتسابی» نینگ
قارشیسیدیکی ئەمەس بلکی استدلالی «نینگ قارشیسیدیکی «ضروری»» دور. یوقاریقی
اصطلاحیدە «صاحب البدایة» (صاحب البدایة . بدایة کتابینینگ مصنفی
یعنی بدایة دیگەن کتابنینگ آفتوری) نینگ سوزیدە بربیرگە قارشی کیلیشنینگ یوق
ایکەنلیگی آشکارا بولدی . صاحب البدایة اوز کتابیدا : «علم حادث» (قدیدا
بولغان بیلیم) ایکّی قسم بولیدو ا - «ضروری» بولوب تذکرەمیز بندەسی نینگ
«وجودیدا او بندەنینگ امگیگی سیز واختیارسیز پەیدا قیلیب برگەن
بیلیم دور. شو بندە اوزی نینگ باراکەنلیگینی بیلگەنگە واوزی نینگ احواللاری نینگ
اوزگەروب کتیواتقانلیغنی بیلگەنگە اوخشاش 2 - سی «اکتسابی» (کسبی
خاراکتیرلیق) بولوب اولوغ تذکرەمیز بندەسی نینگ شو بیلیمنی حاصل قیلیش
یولیدا بیلیم نینگ سببلرینی ایشقا سالیشی دیگەن عبارة امگیگی آرقیلیق

بويوا قيليپ بيرگەن بىلىمدۇر. مخلوق نىڭ بىلىم حاصىل قىلىش سەبەبلارى

اوچ بولوب اولار سالىق - سلامة حسى قىلغوچى اعضالار، راست خبر

عقىل نىڭ نظرى دىن عبارە. آندىن كيين «صاحب الهداية» عقىل نىڭ نظرى

آرقىلىق حاصىل بولغان بىلىم ايككى قسم بولوب ١- ضرورى بولوب، تفكر قىلماستىن

بىرىنچى قىسىم نظرى قىلىشى آرقىلىقلا حاصىل بولغان بىلىمدۇر. فوتونەرسە

نىڭ پارچەرسە دىن چوڭ ايكەنلىكىنى بىلگەنگە اوخشاش ٢- «استدلالى»

بولوب اونىڭدا عقىل نىڭ بىرخىل تفكرى قىلىشى آرقىلىق حاصىل بولغان بىلىمدۇر

توتوننى كوروب اونىڭ بارلىغىنى بىلگەنگە اوخشاش. دىدى. (بوقارىقى تعرىف

سوزلەردە هيچ قانداق قارشىلىق يوق.)

والالهام

«الالهام» يېتىش (پاخشلىق قىلىش) يولى بىلەن بىر معنى نىڭ قلبىگە چۈشىشى

حق پرورکشی لارنینگ ایو دیسیوه برنرسینینگ صحیح ایکه نلیگینی تونوشنینگ سبب

لریدین ئه‌مه‌س (حق پرورکشیلارنینگ ایو دیسیوه دیب خاص لا ستوریشی «

صوفیزیم گوروهینینگ ایو دیسیگه ردّیه بریشی اوچون دور چونکی اولار . الله عزّ

وجلّ نینگ اولوغ کتاویدا: «فالهمها فجورها» آیة ده الهام نینگ بیلیمنی اغادی

لریو یغانلیغی چیقیو، دیب اعتقاد قیلیو . بیز اولارغا جواب بریب دیمیزکی:

اول مقدسی آیة کلمیدیکی «الهام» بولسا بو جایدا «بو کتابینی چوشوروشی

و پیغمبر ئه‌وتیشی آرقیلیق «اعلام» معنیسیده) اگر «الهام» برنرسنی بیلیشی

نینگ سببی دین بولغان بولسا ، باشقالار طرفیدین . بیلیم سبب لری ۳ ده -

دوختاتقانلیق خاتا بوب قالدی دیگه‌ن اعتراض کلگه‌ن بولاتتی مصنّف نینگ دیشی

گه مناسب راق سوز (برنرسه‌نینگ صحیح ایکه نلیگینی تونوشنینگ سبب لریدین ئه‌مه‌س

دیگه‌ن سوزدین) برنرسنی بیلیشی نینگ سبب لریدین ئه‌مه‌س ، دیدی اوشاال

«دیمیگنلیگیگه قاریغاندا مصنف بیزنینگ «علم» و «معرفة» (بیلیش-تونوش)

دین مقصدیمیز باشقا عالم لارنینگ «علم»نی مرکبات (مرکّب نرسه لار) کلّیات

لاری بیلیشکه خاص قیلیب قویوشی، «معرفة»نی «بسیط» (آددی) جزئیات

(پارچه لار) لاری تونوشقا خاصلاشتوروپ قویوشی عبارة بو اصطلاح لارنی

فقط برلا. دیگه‌نگه آگاهلاندوروپ قویوشنی مقصد قیلغان بولسا کیره‌ک (اولی‌راق

مناسب راق) دیشیمیزنینگ یولی تووه‌نده‌کیچه: معرفة (تونوش) دیگه‌ن بیلیمنی

آشکارلیغوچه بوپ قیلشقا یا علم دین خاص بوپ قیلشقا احتمالی بار. بو چاغدا

«الهام»نینگ بیلیمنی افاده قیلماسلیغی لازم کلمیدو، چونکی خاصنی توسوویشی

عامنی توسوویشنی لازیم توتمایدو) لکین مصنف نینگ سوزینی آشونداق دیگه‌ن

بولسا کیره‌ک دیه‌پ یولیسه کمو اونینگ برز سه نینگ صحی ایکه‌نلیگینی بیلیشنینگ سببی

دەرس صحی نی قتیب قویغانلیغنی هیچ بر یول بیله‌ن اوگلیغیلی بولمایدور

چونکی بر نرسه نینگ صحی ایکه نلیگینی بیلیشی اوچون سبب ئەمەس دیگەنه سوزیدین بر نرسه

نینگ بوزوق ایکه نلیگینی بیلیشی اوچون سبب دیگه نلیک چقیب توریدور، عملیةده

بولسا «الالهام» بر نرسه نینگ بوزوق ایکه نلیگینی بیلیشی اوچون سبب ئەمەس.

آندین کیین آشوگه پ (لیس من اسباب المعرفة بالصحة الشیئ) نینگ سرتقی

معنسی مصنف نینگ «الهام» نینگ همه کشیلارگه اوآرقیلیق بیلیم حاصیل بولیدیغان

واوآرقیلیق باشقیلارنی یقینی ممکین بولیدیغان سبب ئەمەسلیگینی اراده قیلغان

لیکن دور، اگر آندان دیمه یدیغان بولساق شکسیز حالتة الهام قیلنغان کشیگه علم

حاصیل بولیدو والهامغا قاییل بولوشی رسول صلی الله علیه وآله وسلم نینگ خبریده کلدی

«الهمنی ربی» (ای ربیم ماکا الهام قیلغی) الهامغا قاییل بولوشی الگری

اوتکه نه نودغونه توغرا مسلکدیکی کشیلاردین حکایة قیلیب یوتکه لگه ن،

واما بر کشی نینگ خبری ومجتهد نینگ تقلیدی (اوخشوتشی) بولسا گومانی

واونگلویین کوچلوکره‌ک دلیل کلسه کوتورولوب کتشنی قوبول قیلغان جزم لیک (قیلمیغان)
اعتقادنی پایدا بریدو دیمک اویلیشیچه مصنف «علم» دیگه‌ن بیلمویین
اوایککی (گومان وکوچلوک دلیل بیلان کوتورولوب کتشنی قوبول قیلیویغان
جزم لیک (اعتقاد) نی اوزیگه آلمایدیغان بیلیمنی اراده قیلغان بولسا کیره‌ک. اگر
آنداق بولمیسا مصنف نینگ سبب لرنیه حد ده توختیشیغا هیچ بریول یوق
«العالم» اوزی نینگ همه پارچیلاری قوشولوب پیدا قیلنغوچی دور. عالم
جنابی الله تعالی دین باشقا موجودانلار بولوب او آرقیلیق شولارنی موجودقا
کلتورگه‌ن صانع نینگ بارلیغی بیلینیدیغان نرسه لردور. جسملار دنیاسی
تاشقی صفة دنیاسی، اوسوملوکلار دنیاسی. حیواتلار دنیاسی وبولار
نینگ باشقیلاریغا دیلیدو ده چیقیپ کتیدو. الله تعالی نینگ صفة لاری
چونکی اول تنگریمیز نینگ صفة لاری اول تنگریمیز نینگ عینی بولمیغانیدک اول

تذکر یېننینگ ذاتیو ئەمەس . اوزی نینگ قوتوله پارچەلارنینگ ھەممسی بیلەن او ـ

پارچەلار بولسا آسمانلار و بونینگ یکی ئەرسیلار و زمین و اونینگ اوستیکی نرسه

لاردین عبارة ، شولار قوشولوب پەیدا قیلنغوچیدور . (یعنی بورون یوق ایدی

کیین الله تعالی یاراتیشی آرقیلیق وجودقا کالگەن) بو یەکون بولسا پەلسەپە عالملاری

قارىسىنى كلمى . اولار آسمانلارنینگ اوز ماددیلاری و اوز صورة لاری و اوز

شکیللاری بیلەن قدیم ایکە نلیگیگە باردی و «عناصر» (اوت ، هوا ، سو ، توپراق)

لارنینگ اوز ماددیلاری اوز صورة لاری بیلەن دیگە نلیکگە باردی لکن بر خیل صورة

دین خالی بولالمایدور ، دیگەن معنی بیلەن تۆونیکی کوشولەیکی سوئال نینگ ـ

جوابی او سوئال موندین عبارة . پەلسەپە عالملاری عالم نینگ حادث ایکە نلیگیگە

باردیغو بولمیسا ئەرەسولنی یکی ئەقبرلارنیم کیلەتتی غو ؛ دیسە هەئەشونداق

اولار الله تعالی نینگ دین موجوداتلارنینگ حادث ایکە نلیگیگە باردی

لکن اونینگدا بولماسلیق دەیدیغان صفة بورون بارتی کیبی وجودقا کلگەن دیگەن

معنی بیلەن بارمایدی فقط اوزی نینگ غیریگە محتاج دیگەن معنی بارغان. آموی مصنّف

دلیل کورسوتوب موندای دەیدو. چونکی عالم ذاتیلار و عرضلاردین. چونکی او عالم

اوز ذاتی بیلەن مستقیل تورالیسا ذاتی بولیدو اگر اوز ذاتی بیلەن مستقیل توراملیسا

عرضیدور. و اولارنینگ هربری حادث دیدور. بیز بیان قیلیدیغان نرسەنینگ

جهتیدین مصنّف عالم [نینگ] نینگ حادث ایکەنلیگیگە دلیل کلتوروشکە قاریماسلیغی

او حقدیکی سوزلار نهایتی کوب بولوب موندای قیسقارتما کتابلاردا کلتوروشکە

لایق بولمیغانلیغیدین. قانداقتمو بو کتابقا لایق بولسون.

بو کتاب بولسا فقط مسئلەلارگە توختالغان بولوب دلیلدین تحقیق قیلیشی یورگوزول

مەیدور. «اعیان» (وجوتقا کلیشی ممکن بولغان نرسیلار ضروری ئەمس

بونینگدا تەڭری تعالی نینگ وجودی دیە ساقلنیپ قیلیشی بار. چونکی تەڭری تعالی

نینگ وجودی واجب) نی دنیا (عالم) نینگ هر قسمی قیلغانلیغی نینگ باردیسی

آر قسمیدا اونینگغا اوز ذاتی بیلەن مستقل تورغوچی بولیدو. اوز ذاتی بیلەن مستقل

تورالایدیغان نرسینی «عین» «عین» «متکلم» علمالار (اهل السنة والجماعة)

نینگ شو دیدیو «عین» دیگەن، یەنە بر نرسە نینگ اورونلاشقانلیغیگە شەرت سویمەی

اوز ذاتی بیلەن تورالایدیغان نرسە. «عرض» نینگ تاریفیسی بیلەن کی او اوزی

(عرض) نی تورغوزالایدیغان بر جوهر نینگ اورونە لیشیغانیگیشیپ اوز ذاتی بیلەن

مستقیل تورالمایدو. عرض نینگ عملیة دیکی وجودی اونیگە شکەن (چاپلاشقان)

جوهر دیکی وجودیدور. اونینگ اوز نفسیدە وجودی یوق. بولغانلیغی اوچون -

موضوعیدین یوتکولوشگە بولمایدور. جسم نینگ وجودی بر خیل اورونغا بولیدو.

جسم نینگ اوز نفسی (ذاتی) دیکی وجودی بر شئی اونینگ بر خیل اورونداکی وجودی

یەنە بر شئی شونینگ اوچون او بر خیل اوروندین یەنە بر خیل اورونغا یوتکولەلەیدو

بلسبه عالملری نینگ شو دیبسوه برشیئ نینگ اوز ذاتی بیلان مستقیل تورالشینگ
معنسی شو شیئ نینگ اوزیبی تورغوزالدیغان بر اوروندین بحاجت بولوشیدور
برشیئ نینگ یینه برشیئ آرقیلیق برپا تورالیشی ، او آرقیلیق برپا تورغوزولغان شیئی
برپا تورغوزغان شیئی گه ، اسمسینی (برپا تورغوزغوچی) صفت لنگوچی 2-
سینی (یینه برشیئ آرقیلیق برپا تورغوزولغوچی) نی صفت قیلش یولی بیلان خاص
قیلش دور . اوخاص قیلشمین صفت مدیلی جسمیدیکی قارلیققا اوخشاش برا اوروننی
ایگه للیگن بولسوه ، مدیلی الله عز وجل نینگ صفتلاریگه وماد یه دین خالی مخلوق نینگ
صفتلاریگه اوخشاش بیر اوروننی ایگه للیمیگن بولسوه (بیر بیری یینه بیرگه خاص -
قیلیدیغن) دنیا (عالم) نینگ اوز ذاتی بیلان مستقیل تورالایدیغان قسمی
یا مرکب دور. ایککی جز دین واونینگ دینمو آشقان حالتده . بو مرکب بولغان قسمی -
جسم دور. بعضی عالملار نینگ شو دیسیده جسم بولوشی اوچون ئوزاک کرم

دیگەندە اوچ جزء بولوشی لازیم چونکی اوچ جزءدین کم بولغاندا اوزونلوق کەڭلیک

چوڭقورلوق دین عبارە جسم نیڭ تعریفی وجودقا چیقمایدو. بعضی عالملارنیڭ

دیبیشیچە، جسم بولوشی اوچون، اوچ یرلیق (اوزونلوق، کەڭلیک

چوڭقورلوق) نیڭ بر بولوشینیڭ اوستیدە اوچ جزیشی عملیة تیپیلیشی

اوچون سەککیز جزء بولوشی کیرەک.

یوقوریدیکی محاکمەلار (جسم ۲ جزءدین بعضلاری ۳ جزءدین بعضلاری

۸ جزءدین ترکیب بولیدو دیگەنلار) اصطلاحقا تاقیلیدیغان لفظی خاراکتیر

لیق تالاش - تارتیش ئەمەس. اگر شونداق بولسا ایدی هرقانداق کیشی اوزی

خالیغانچە بیر اصطلاح ئیلیپ چیقیپ دیگەن سوز بیلەن دفع (یوق) قیلیۋیتەتتی

بلکی او تالاش تارتیشی بولسا، جسم نیڭ لفظی اونیڭ بارا بریگە تدبیرلا

غان معنیدا ایککی جزءدین ترکیب تیپیشی کوفایە قیلامدو، قیلمامدو

دیگن مسئله اوستیده ،

برینچی قسیم جسم ۲ جزءدین ترکیب تاپیدو دیگن گوروهلار موندا ق
دلیل کلتوردی چونکی کیچیکلیکته اوخشاشی بار اولر ۲ نرسەنیڭ بیرگە -
کیچیکینه بیر نرسه قوشساق بیرنی یەنه بیریدین جسم لیکرەک دەیمیز جسمیه
لیکده زادی بیرترکیب دیگن کو فایده قیلمایدیغان بولسا ، یالغوز بیر نرسەنی
قوشوشی بیلەنلا جسمیه لیکته یەنه بیریدین جسم لیکرەک بولالمایتی البته
بیزده بیمیزکی اولارنیڭ کلتورگن دلیلده بیرخیل تەکشوروش (خاتالیق) بار ،
چونکی اولارنیڭ تەلەپ ایککی نرسیگه بیرجزء قوشولوبلا بیرنی یەنه بیریدین -
جسم لیکرەک دیگن سوزنی یەنه بیریدین چوڭراق (سمیزرەک) دیگن بولدی
بیر نرسه جسم لیک بولدی دەیمیز یعنی چوڭ ایدی دیگن بولسەدی اسم فاعل
جسیم جسام دور ، بیز توختلیواتقان سوز بولسا صفة بولغا جسما

نەرسى اسم بولغان جسم دا دور ،

دنيا (عالم) نىڭ اوز ذاتى مستقيل توراليدىغان قسمى يا غير مركب (مركب

نەرسە دستور) دور جوهرگە اوخشاش (جوهر عملية دە وهميه وفرضى

قيلىشتامو بولو نوشنى قوبول قيلمايدىغان عيني دور) اول غير مركب

ديگە دە پارچىلانمايدىغان بر جزء دور . مصنف جوهرگە رگە اوخشاش دىيۇ

لكن جوهر دىيەدى . اگر او غير مركب بولسا جوهر دور ديگە دە بولسا -

باشقىلار طرفىدە . مركب نەرسى نرسىلار عقلاً «الجزء الذى لا يتجزى»

معنىسى بىلەن بولغان جوهر دە توختىمايدو ، بو چاغدا «هيولى» (١- مادّة)

نى صورتلار (جنسى صورتلارى ، نوعى صورتلارى ، اوز خصوصية لارى بىلەن

صورتلار) نى عقوللارنى (فرشتەلارنى) مادّدىن خالى مخلوقلارنى باطل

قيلىشدىن باشقا چارە يوق . آشو غير مركب نى «الجزء الذى لا يتجزى» معنىسى

بیلەن بولغان جوھەردە لا توختا تغانلیغینی کامل قیلیشی اوچون ،

پەلسەپە عالم لاری نینگ شویو بیسیو یگانە جوھەر وجودی یوق (پارچیلانمایدیغان جزئی موجود ئەمەس) جسم فقط ھەیولا . صورەلاردین ترکیب تاپیدو ،

پارچیلانمایدیغان جزئنی اثبات لاشنینگ کوچلوک دلیلی تووەندیکچە :

اگر بر حقیقی تورتکی یوملاق شارچینی حقیقی تورتکی یوزی توز تاختایغا قویولسا شارچینینگ تاختایغا تەگکەن قسمی فقط لا بولونمەیدیغان قسم ، اگر شارچینینگ ایککی جزئسی تاختایغا تیگیشسە قالغان دا شارچیمو حقیقی شارچی بولالمایدو چونکی اوچاغدا تاختایغا تیگشکەن ایککی جزئی آرقیلیق برخیل اوزونلوق حاصل بولوب قالیدو . مانا موشو دلیلگە قاریغاندا ، پارچیلانمایدیغان جزئی موجود ایکەنلیگی بلینیدو . او دلیل لارنینگ موشو علمی کلام بەسلارینینگ پیشواسی بولغان عالم لار (عالم)

نینگ شویو سیوە مشھور راق ایککی تورلسول .

1 - هرقانداق جسم (اوزدای بیلان مستقیل تورالایدیغان شئی) چکسیز

حالتده بولینیوریدیغان بولسا تزریق تاغیون کیچیک بولمایدور چونکی هر کیچیکلیکی -

پارچیلاری چکسیز، تاغنمو نچچه میڭغه بولسه‌ک هر بیر بولونمه ینه شو نچچه میڭغا

بولینیور تزریق موشوندای ، عملیته گر قارایدیغان بولساق تزریق تاغیون نچچه میلیون

ملیارت هسسه کیچیک بیر زرسینی چوڭ یاکی کیچیک دیمشی اونیڭ جزئی لاریگه قاراب

شونیڭ آز کوپلیگیگه قاراب بیلینیدو. آز کوبلوکنی بیلیشی فقط بولونیشی چکلیک زره

لارده تصور قیلینیدو. بیر زرسه‌نیڭ پارچیلانمایدیغان پارچیسی یوق چکسیز حالتده

بولونیوریدو دیدیغان بولساق تاغ بیلان تزریق نیڭ تنگ بولوب قیلیشی لازیم

بولسا محال. بونیڭغا قاریغاندا پارچیلانمایدیغان پارچه‌نیڭ بارلیغی اثبات لنیدو

2 - جسم نیڭ پارچیلاری نیڭ جوغلینیشی شو پارچه‌لار نیڭ جوغلولونیشینی

تقضی قیلغانلیقی اوچون جوغلانغان نرسه اگر شوندای جسم نیڭ پارچیلاری

نینگ جوغلونشی ، شو پارچه‌لارنینگ جوغلونشینی ته‌قه‌ززا قیلغانلیغی دیر -

جوغلانغان بولسا اَلبتّه «ما باللذات لا ینفک عن الذات» (ذات اوچون

بولغان نرسه زاتیدین آجرالمایدو) دیگه‌ن قائیده‌گه بنائً بر بیریدین آیریلیشینی قبول

قیلمیغان بولاتتی ، عملیه‌ده جسم بر نیچه پارچه بولوشنی قوبول قیلیدور .

الله عز وجل بر جسمدا پارچه‌لانمایدیغان حالته دیکی آیریلیشنی یاریتیشقا اَلبتّه

قادر (الله تعالی نینگ بر جسمدا پارچه‌لانمایدیغان جزگه بولونوشنی یاریتیشقا قادر

ایکه‌نلیگیگه کونگل‌ده‌ین کیین) بیز تالاشی - تارتیش قیلغان پارچه‌لانمایدیغان

جزئی اگر بیز اونینگ بولونوشی ممکن دیسه‌کین بونینگغیمو الله جل وعلا نینگ قدرتی

اَلبتّه لازم کلیدور ، الله تعالی نه عاجزلیقنی نسبت بریشنی ساقلینشی اوچون

سیز بونینگغه بو گپیکیزده «اجتماع نقیضین» (ئیکّی قارشی ایکّی نرسه‌نینگ بر اوروندا

جمع بولیب قالیشی) لازم ، یعنی سیزنینگ بوروندن پارچه‌لانمایدیغان نرسه‌نی

یار تیشقا الله تعالی قادر دیگن نرسه دد پارچیلانمایدیغان جزئی گه اقرار قیلیب امو بیلیکده

شونی بیزنه بولوشی و دیگر تیلگلیگی بو بولسا محال، اگر مومکن بولسا نه مرسی دیسیکیز

بیز دعوا قیلغان نرسه (پارچیلانمایدیغان جزئی) نه مه لگه آشقان بولمی ،

یوقاریقی 3 دلیل نینگ همسسی عاجز (قارشی طرف انکار قیلسا مومکن بولیدو)

۱- چیسی (حقیقی بومولاق شار چینی حقیقی توز تاختای اوستیگه قویوشی آرقیلیق

پارچیلانمایدیغان جزئی نی اثبات لاشی) نینگ بولوشی : چونکی او دلیل فقط نوقته نینگ

بارلیغینی لا اثبات لایدور، نوقته (شئی لارنینگ اوستوکی قاپلانما) نینگ بر اوروندا

توروشی (اوروونلشیشی) همه طرفینی قاپلاب توروشی بوسونیوا ئه مس بولغانلیغی

اوچون بر جزئی نینگ موجود ایکنلیگینی لازیم توتالمایدور (اثبات قیلیالمایدو) اگر نوقته نینگ

بر اوروننی ایگه للشنی همه اوروننی قاپلاب ایگه للیگن گه اوخشیغان بولسا نوقته نینگ

بولونه سیلیگیوین نوقته ایگه للیگن اورونینگ بولونه سیلیگی لازیم کلگان بولاتتی

اما ٢-چی ٣-چی دلیل نینگ عاجز بوب قیلیشی (٢-چی نینگ) موندای -

بولسه عالم لارنینگ جسم نینگ عملیه دیکی جزئی لریدین مرکب ایکه نلیکیگه و جزئی لار

نینگ چکسیز ایکه نلیکیگه قایل بولمیغان لیکن اوچون اولار: جسم چکسیز حالته

بولو نوشینی قوبول قیلید و. جسمو ا اصلا جزئی لارنینگ جوغلینشی یوق ده یدو

برزسینی چونگ کیچیک دیهیشته عملیه ده شو نرسینی بر فاقیلیب تورغان مقدارنی

اعتبار قیلمیز. اونینگ جزئی لرنینگ آزکو بولوگیگه قاریماسدین.

٣-چیسی نینگ عاجز لیکی موندای چکسیز حالته بولونیویرشی بر جزئی

نینگ موجود ایکه نلیکینی لازیم تونالمایدو (اثبات لیالمایدور)

بولسه عالم لاری اثبات لیغان «هیولی» «الصورة» نی یوقوتشیکی دلیل

لاردین یوقاریکی دلیل لارگه اوخشاش عاجز لیقتین خالی بولالمایدور. شو جهتتین

امام فخر الدین الرازی دیگه ن داڭلیق علم الکلام عالیمیمو توختاپ قلیشتا مایل

بولوی اگر باشقیلار، موشو نوای اختلاف (تالدی - تاریتیش) دین پایدا چیقامو و

دیسه بز ده پیمیزکی هه ئه بیزنینگ بو جوهر فرد (پارچیلانمایدیغان جزئی) نی

اثباتلاشتا پو لسبه عالم لارنینگ عالم نینگ قدیم ایکه نلیگیگه باشلاب بارمیدیغان هیولی

صورة لاری اثباتلاشی جسم لارنینگ چوغلینیشینی مومکن ئه مه س دیگه نگه (بر زیسم

یوقالغان دین کیین ینه قایتا هیولی غا، صورة گه کیلیب وجوتقا چیقیش محال)

اوخشاش و اوستیگه آسمان حرکة لاری قودولیدیغان آسمان نینگ بوسولماب -

چوشوش نینگ مومکین ئه مه سلیگی و اونینگ فرضا بوسولسیمو شو یردین بر یرگه

قوشو نینگ مومکن ئه مه سلیگیگه اوخشاش ظلمة لیک آزدوروب کتشی

کاتتا نجاة تبیشی بار .

والعرض مالا یقوم بذاته

اوز ذاتی بیلان مستقیل تورالمایدیغان بلکی اوزی نینگ غیریگه اورونلیشیشتا گیشی

ديغان ، اونكده بيز توختولوب اونكه ن قايتيشيغه بنائً اوزی نينگ غيريگه صفة نينگ

موصوفقا خاص بولغانده كه خاص بولمايديغان نرسينى «عرض» ده يمز. بز اونينگ -

اوستيده توختالغان عرض او تورغان اورونني چوشه نده سوين اونی چوشه

نيشى مومكون بولمايديغان ديگه ن معنى بيلن ئه مه س (بعضى لار شونداق اويلاغانقو)

تورغان اورونني چوشه نده سوين اونی چوشه نگيلى بولمايديغان نيشى عرض لارنينگ

بعضى سى (عرض نسبى) ده بوليدو. او عرض جسيم لارده جوهرلارده قديدوا

بوليدو (بعضى لار بو قاريچى سوزنو «عرض» نينگ تعريفى نينگ جمليسى ديدى -

ده فتو چونكى بو يی تعريفگه قوشقاندا اتنگرى تعالى نينگ صفة لارى دين ساقلنيب قالغيلى

بوليدو ديگه ن آساسستا باشقالار طرفيدين بو نينگ جوابيدا : ياق آنداق ئه مه س ،

(تعريفى نينگ قاتاريديين ئه مه س) بلكى شو عرض حكومنى بيان قيلشى اوچون) او عرض

لار بولساه ئولارگه اوخشاشى ده كننينگ اصلى بيلتنيزغا اوخشاشى ده كننينگ اصلى

بېلتىزى قارا بىلەن آقمو دېيىلىدو . اونىڭغا قوشوب قىزىل ، يېشىل ، سېرىق مو دېيىلىدى

بوب تورىدىغان شۇلارغا يعنى جوغلىنىشى ، تارقىلىشى ، حركت لنىشى ، حركت دىن

توختاشى لارغا اوخشاشى و تەمى لارگە اوخشاشى تەمى نىڭ تورى 9 بولوب

حساب لنىدو . اولار موشو دىن عبارة : آچچىق ، اوتكورلىك ، توزلوق ،

تەمسىز ، (لنزەمسىز مە زىسىز) آچچىق - چوچوكلىك ، قوروش چراينى)

تاتلىقلىك ، ياغلىق لىق ، سوسى تەمليك (تەمسىزلىك بىلەن قوروش نىڭ فرقى موشۇ)

قوروشى بولسا انسان نىڭ ايچكى و تاشقى اعضالارنى قورويدو . تەمسىزلىك

تاشقى اعضا (جرايى) نىلا قورويدو) قالغان تەملار بولسا موشوخىل تەملارنىڭ

تركيب بشى آرقىلىق حاصيل بولوب اولارنى ساناب توختوتوش ممكن ئەمس

اوعرض لار ، بوراقلارگە اوخشاشى فوراقنىڭ تورى كوب بولوب اولارغا -

مخصوص اسملار يوق . دوشۇرن گەف : عرض لارنىڭ «اكوان» دى -

باشقیسی فقط جیسملارغیلا عارض بولیدو.

عالم نینگ اعیان (اوز ذاتی بیلە موستقیل تورالایدیغان عالم نینگ بر قسمی)

و«اعراض» (اوز ذاتی بیلە مستقیل تورالمایدیغان نرسە) ایکەنلیگی «اعیان»

نینگ جسم لار و جوهر لار دیب عبارە ایکەنلیگی دیب عبارة بو حقیقة مستحکم اوروننی

لیشویدی امدیلیکوە دەیمیز بز. هممسی حادث دور (فدیو قیلنغان)

امّا عرض نینگ بعضسی نینگ حادث ایکەنلیگی بعضسی نینگ کوز بیلەن کوروش آرقیلی

اثباتلینیدو. مثلاً: شوک تورغان نرسە نینگ حرکة لینیشی، قاراڭغوجای نینگ

یوروشی آق نرسە دیب کیین قارانینگ کیلیشی جیم تورغان نرسەسی نینگ حرکة-

لینیشی «حرکة» دیگەن عرض نینگ حادث ایکەنلیگینی، قارڭغو دیب کیین یوروق

نینگ کیلیشی، یوروقلوق نینگ حادث ایکەنلیگینی آق دیب کیین قارانینگ کلگەنلیگی

قارانینگ حادث ایکەنلیگینی و هر بری نینگ اصلی یوق یوب کیتیشینی قبول قیلغانلیغ

اوچون هر ایککسی نینگ حادث ایکنلیگینی اثباتلایدو. عرض نینگ بعضیسی نینگ
حادث ایکنلیگی دلیل آرقیلیق اثباتلینیدو. مثلاً: یوقوردیکی مثاللارنینگ نریدو
لریغا اوخشاشی (اولاری یوق یوب کتشنی قوبول قیلغانلیغی آرقیلیق حادث
ایکنلیگینی بیلدوق) «قدیم» لیق دیگەن «عدم» (یوق بولوب کیتیش) گە قارشی
تحلیدور. چونکی «قدیم» اگر اوز ذاتی نینگ تقضی سیدا وجودی واجب بولسا
اونینگ ع- جی یوقاب کتیشنی قبول قیلماسلیغی بدیهی اگر او «قدیم» اوز ذاتی
نینگ جهتیدین واجب بولسا قدیم نینگ ذاتقا واجب لیق یولی بیلەن بولونشی
لازیم چونکی هر شئی دیە اوز مقصد اختیار بیلەن صادر بولغان نرسە اونینگ -
حادث بولوشی بدیهی قدیم لیقنی لازیم توتیدیغان نرسیگە یولەنگەن نرسە مو
قدیم بولیدو. چونکی سبب کلتورولگەن نرسەنینگ سببیدە چکینشی (سبب گە
خلاقلیق) تونوزاتەمسلیگی اوخشاشلار بدیهی. موندای بولغان دا اجتماعی

نقيضين» بوب قاليدو. (بر نرسه نه‌هم حادث هم «قديم» ديیشی دین عبارة)

اَمّا «اعيان» نينگ حادث بولوشی بولسا موندَاق: «اعيان» نينگ هممسی

حادثلردین (حادثلارنينگ عارض بولوشیدین) خالی بولالمایدو، هرقانداق -

حادثدین خالی بولالمایدیغان نرسه حادث دور. بو نينگغا قاریغاندا «عين» لار

نينگ همّسی حادث دور دیگن معلوماتّ آیدینگلاشتی. اَمدی «عين» لارنينگ

حادثدین خالی بولالمایدیغانلیغی دین عبارة برینچی مقدمة نينگ اثباتی موندَاق

«عين» لار حرکة لنشتین وسکون توروش دین خالی ئه‌مس اَمدیلیکده بولسا

حرکة بیلن سکوت (حرکةسیز) مو حادث دور، حرکة بیلن سکوتدین خالی

بولالماسلیغی جسم یاکی جوهر دیگن براوردوندا بولوشدین خالی بولالمایدیغانلیغی

(2- اوچون دور اگر جسم براوردوندا ینه برگزن (بولوشی) بیلن مسبوق

بولسا اوجسم توروغوچی (حرکة قیلمیغوچی) دور اگر اوجسم آشو (بورونقی ئورنیغ

اوروننا ينه بر كونه بيليه مسبوق بولماي اونينكيوين باشقا اوروننا مسبوق بولسا

او (جسم) حركة قيلغوچيدور. بوتوريكي بركون بولسا «علم كلام» عالملرينك

«حركة ايلكي واقيتدا ايلكي اوروندايكي ايلكي كون بو(بولماش) دور». سكون

(حركة سيزليك): ايلكي واقت بر اوروندايكي ايلكي كون دور.» ديگن عبارة

تعريف نينك معنى سيدور.

اگر باشقالار طرفيدن: جسم نينك هيچ بر كون آخر دينه بر بولوش) بيلن

اصلاً مسبوق (؟) بولماسليغي دوروس بوليدو. مثلاً بر شيئ يئكدين

فديدا بولغان واقيتدا اونينكغا هيچ بر كون عارض بولالميدو. شو نينك بيلن او

شيئ نينك ساكنليغي مو و حركة قيلغوچي ايكه نليگيمو بولميدي: ديسلسه بيز جواب

بريب ديميزكي: بوتوسوش (اعتراض) بيز هيچ بر طرفدين ضرر قيلالمايدو.

چونكي سيز نينك بر گه يه تكوزگەن اعتراض گيزدا سيز نينك بيز دعوا قيلغان جسم نينك

دعوا ١٢١

حادث ایکه نلیگیگه تسلیم چیقیب توریدو چونکی سیزمو : بر شیئی یکوپی پدیدا

بولغان واقیتتا دوّا تسیز دُمرسمو؟ بز اونداق جواب برگن دیه کیینی

موندا قمو جواب بره لیمیز: بیز اونینگ اوستیده توختالغان گرف بولسا، اوستیگه

کوپ کوره لار زیاده بولغان، ۋ دُ سمر زمانلار ییگیلنیب تورغان جسم حقّیده

دور اوستیگه کون زمان لار اوتمیگیده جسم اوستیده توختالمیدوق،

آموی حرکت بیلده سکون نینگ حادث ایکه نلیگی نینگ تفصیلی دهلیلی موندا ق: برنیچی

او ایکیلسی بولسا عرض نینگ جملسیدین دور. او عرض بولسا یوقاب تورغوچیدور

ایکّنچی ، حرکت نینگ ما هیتیده برحالدین ینه برحالغا یوتکولوشی بار بولغینی اوچون

حرکت باشقا بر نرسه مسبوق (-2) بولوشنی تقضّی قیلیدو، او (حرکت) نی

قدیم دییشی مسبوق لیققا قارشی اوچونچی هرقانداق حرکت آیا قلشنینگ و مستحکم
مسبوق لوقتا !!

اوروندا شما سلیقنینگ اوستیگه قورولغوچی دعا،

«سكون» نىڭ حادث ليكىنىڭ دليلى: هرقانداق سكون (حركتسيزلىك) يوق بولۇپ

كيتىشنى قوبول قىليدو، چونكى هرقانداق جسم حركتلىنىشنى قوبول قىلىشى -

بردور. آنداقتا حركت كېليدىكەن سكون يوقوليدو، بيز: يوق بوپ كىتىشنى

دوروس بولغان نرسىنىڭ «قديم» بولوشىنىڭ دوروس ئەمەسلىكنى تونوپ اوتكەن
(تلى باب عرضى)

اما 2 - موقەددىمە نىڭ (هرقانداق حادث دىن خالى بولالمايدىغان نرسىنىڭ حادث

ايكنلىكى) دليلى، حادث دىن خالى بولالمايدىغان نرسە اگر او ئەزەلدىن ثابت

بولغان بولسا حادث نىڭ ئەزەلدە ثابت بوپ قېلىشى لازىم كېليدو، بو بولسا محال،

(بەرەز قىلغوچى نىڭ خلافى لازىم كەلگەنلىكى اوچون)

موشو عالم نىڭ حادث ايكنلىكىگە كەلتوروگەن دليل موشو قايدا بر نچچە تەكشوروپ

اوتوشى بولوب ا - سى مونو دىن عبارة: «عىلى» لار جسم بىلان جوهر دىيلا -

توختىتىشقا، اوز ذاتى بىلان مستقيل تورالايدىغان وبر اورونغا اورونلاشمايدىغان

اَصلاً «عقول» (فرشتہ) جسم دین خالی روحلارگہ اوخشاش بلسہ عالم لاری قایل

بولغان مُمکین نینگ بار ایکہ نلیگینگہ دوروس ئیدیسی (توسالغان) لیلگیگہ هیچ قانداق

دلیل یوق . بونینگ جوابی موندا‌ق : بزنینگ مقصدیمیز فقط وجودی عملیتہ «

تپلغان مومکین لارنینگ حادث ایکہ نلیگسنی اثباتلاش ، او مُمکین لار بولسا اوروین

اوروُن ایگہ للیگن «علی» لاردور وعرض لاردور ، او «عقول نفوس مجردة»

لار توغرسیدا سوز آچیلماسلغیمیز بولسا «مجردات» لارنینگ وجودینینگ دلیلی

«مطول» (اوزون بایانلیق) کتابلاردہ بیان قیلنغان نرسیگہ بناءً تولوق کامل

بولمیغانلیغی اوچوندور .

2- تہ تقیقات مونودی عبارة ، یوقوریسیدا سوزلہنگہن دلیل عرض لارنینگ

هەممیسینینگ حادث ایکہ نلیگینی اوقتورالمایدو . چونکی عرض لارنینگ شحیوہ کوروش

آرقیلیق اونینگ حادث ایکہ نلیگینی واونینگ نہ یدی نینگ حادث ایکہ نلیگینی بیلگیلی

بولالمايدىغان عرض موجۇدبار مثلاً: آسمان بىلەن موجود تۇرالايدىغان نورلارگە، شكىللارگە

ئوزۇن لوقلارگە ئوخشاشى .

جوابى موندا ق: بو يوقورىدىكى مسئلە بولسا بىزنىڭ آساسى مقصىدىمىزگە

دەخلى يەتكوزەلمەيدۇر. چونكى دەعيى « فىنىڭ حادث ايكەنلىگىنى عرض نىڭ حادث

بولوشىنى تقضى قىلىدۇ اَلبتّه چونكى عرض دەعيى « مىن باشقا هيچ يەردە برقا

بولالمايدۇر

ج — تەتقىقات I ئەزەل (قديم) دېگەن باشلىنىشى يوق يالكى اوتوب

كەتكەن چەكسىز قەدەرز قىلىنغان زامانىدا وجودى دائم بولوپ كەلگەن دېگەن معنى

دىن عبارة. مخصوص بر حالدىن (مثلاً: يوزمىڭ يىللىك باشلىنىشىنى ئەزەل

حساب لىنىدۇ) عبارة ئەمەسى. اگر آنداق بولغان بولسا (مخصوص بر حالدىن

عبارة بولسا) شو مخصوص حالدا جسم نىڭ موجود بولوشىدىن اوخالى بولال

میغان حادث نینگ موشو حالوا موجود بولوشی لازیم کیلەتتی حادث حرکەتلارنی ئەزەل
دیمەکتکی مقصد: هرقاچان حرکەت بولیو یکەن اونینگ آلدیدا ینە بر حرکەت بولیدو و
چەکسیز حالتسەو. (حرکەت دیسەک اونینگ آلدیدا ینە بر حرکەت بولیدو و اونی حرکەت دیسەک
اونینگ آلدیدا ینە بر حرکەت بولیدو، و ینە موشو نینگغا اوخشاش زەنجیر سیماق حالوا
کیتیویریدو) شو آرقیلیو اونینگ باشلانیشی تبلمایدو ودە اوقدیم بولیدو و
بونینگغە قاریغاندا حرکەت دیگەن کُلّی چوشەنچەنینگ قدیم ایکەنلیکی چیقیدو.
بلسە عالم لارنیو باشقا جزئی حرکەتلارنینگ برینینگ آرقیەدین ینە بیرسی قدیدا
بولغاچقا هممە نینگ حادث ایکەنلیکیگە مسلم (اقرار) بولیدو بولسا بلسە
عالم لاری نینگ مەنلیگی (مذهب) دور. سیز نینگ جسمنی قدیم دیسەک
جسم بولسا حادث دین خالی بولمایدو، اوچاغدا حادث نینگ مو قدیم بولوشی
لازیم کیلیدو. شو نینگ بیلەن اجتماع نقیضین کیلیدو. دە جسم نینگ حادث

ایکەنلیگی اثبات تلینیدو دیگەن دلیلینی بوزولیدو.

بونینگ جوابی، مطلق بولسا اونینگغا جوزئینینگ زیممیسیدین باشقا هیچ بیردە
وجود یوق. هربیر جزئلاری حادث تورو مخلوق، مطلقنی قدیم دەپ تصور قیلیش
ممکین ئەمەس بوآرقیلیق حادث نینگ قدیم بولوشی ممکین ئەمەسلیگی حقیقتا اثبات
لانوی شونینگ بیلەن ینە بونینگدین خالی بولالمیغان جسم نینگ حادث ایکەنلیگی اثبات

4 - تەتقیقات، اگر هر قانداق جسم براورونغا بولسا جسملارنینگ چەکسیز بوپ
کتیشی لازیم کلیدی، چونکی اورون دیگەن ساقلانغوچی نینگ تاشقی (آشکارا)
یوزیگە تگیپ توریدیغان ساقلیغوچی نینگ ایچکی یوزیدو، مونداق یوز بولسا جسمدا
بولیدو، شونینگ بو حیز (اورون) مو جسم بولدی دە بونینگغا ینە براورون کرەکتی
او اورونمو جسم بولوپ اونینگغا ینە براورون کرەکتی شونینگ بیلەن زنجیر سیماحالتدە
کتیویریپ جسم نینگ قدیم ایکەنلیگینی چیقاردی، سیز جسم نینگ حادث ایکەنلیگینی اثبات

لايدن دەپ اونىڭ قويىملىقىغا اقرار قىلىپ قالىدىكىن.

بونىڭ جوابى : «جسم نىڭ اورنى بولىدو»، دېگەن اورون «مستكلمين» عالملار
نىڭ ايتىدىغىنى جسم اورنغا اشغال قىلالايدىغان، جسم نىڭ اوچ طرپى اونىڭدا
كىسىشىپ اوتالايدىغان، گوشول معنى دە فرض قىلنىدىغان هاوا بوشلوقى دور
سلار اوز تعريفىلاريدا بز نىڭ سوزيمىزگە قارشى توراليسلار.
امويليكىن بولسا دنيا (عالم) نىڭ پەيدا قىلىنغان ايكەنلىگى ممكين نىڭ ايككى
طرپى (بولوشى موجود بولمسا، بولماسلىقى موجود بولمسا) نىڭ بيرىنىڭ كوچ
لانىب چىقىپ كوچلو بوپ قىلىشىنىڭ توغرا بولماسلىقى بديهى بولغاچقا، هر
قانداق پەيدا قىلىنغان نرسە اوچون بر پەيدا قىلغوچى بولماي مومكين ئەمەس
(بولوشى ضروري) دېگەن حقيقت اورونلىشىدو. اونى پەيدا قىلغوچى بر ذات
باركەن، دېگەن عبارت قارار تاپتى. او عالمنى پەيدا قىلغوچى ذات بولسا الله

دېگرە ١٢٥ ت

تعالی دور .   وجودی اوز ذاتی نینگ جهتی بیلا بولغان بولوب باربولیشی

واجب بولغان هیچ نرسه گه اصلاً محتاج بولمایدیغان ذات .

(وجودی نینگ واجب بولوشی) : چونکی وجودی «جائز الوجود» (بولوشی

ممکین) بوب قالسا عالم نینگ قاتاریدین بوب قالیدو ده عالمنی پیدا قیلغوچی

بولوشقا یارمایدو . و عالم نینگ باشلنیشیغان اورنی بولوشقا یارمایدو ،

چونکی عالمنی پیدا قیلغوچی موممکین بولسا اونینگ وجوتقا چیقیشینی بیر نرسه

کوچلاندورغان بولیدو ، اونی کوچلاندورغان نرسه واجب بولسا ئیش پوتتی

اگر اومو موممکین بولسا اونینگ وجوتقا چیقیشینی بیر نرسه کوچلاندورغان بولدی

اونی واجیب مقصود بوتتی . اگر موممکین دیسه ک اونینگ وجوتقا چیقیشینی بیر

بیر نرسه کوچلاندورغان بولدی اونی کوچلاندورغان نرسه واجیب دیسه ک

مقصود پوتتی . اگر موممکین دیسه ک یوقوریده ک زنجیرسیمان کتیویریب

٢ يېغى چيقمايدو دەۋەدە اونىڭ وجوتقا چيقارغان تولوق سبب چى تېپىلمىغان بولىدو

عملیتدە بیر نرسەنیڭ تولوق سبب چیسی تیپلمای توروب وجوتقا چیقمایدو،

حالبوکی او نرسە بولسا عملیتدە موجود بونیڭوا «اجتماعی نقضین» (بیر

نرسینی هم بار هم یوق) دیگەن بیر کون چیقیدو، بو خطا، بو آرقیلیق عالمنی

[ذاتا[12]]

فدیو اقیلغان ذاتنیڭ واجیب ایکەنلیگی اثبا تلینیدو، اگر بز بو قوردا توختال

غان آخرقی موملکنیڭ وجوتقا چیقیشنی بیز باشتا توختالغان موملکین کوچلان

[کەلمیسە[13]]

دورغان دیسک اوزی وجوتقا کلمەسە وجوتقا کەلگەن دیگەن «دور» دیی

عبارە خطایە کون چیقیدو، بونیڭدیمو اجتماعی نقضین کیلیب چیقیدو

موشو نیڭدیمو یەنە عالم نیڭ فدیو اقیلغوچیسی واجیب، دیگەن اَصلی مقصد

اثبا تلینیدو، بیز بو قورقیدەک جواب بیرگەننیڭ اوستیگە موندان جواب

بیلەن توروب تیمیز، «عالم» دیگەن سوز: اوزی اوچون باشلینیش نقطاجانینگ

بار ایکه نلیگیگه بەرگه بولوشقا یارایدیغان نرسەنینگ همیشگه اسمی دور.

اگر عالمنینگ موهوسینی یەنە مومکین دییدیغان بولساق عالمنینگ جوملیسیدین بوب قالیدو. بو اوزینینگ بار باشلیندیغان جاینینگ بار ایکه نلیگیگه بەرگو بولوشی لازیم کلیدو. بو آرقیلیق یەنە دە «زنجیر سماع» دەور، دیگەن خاتا یەکون کەدی چیقیدو

بو آرقیلیق یەنە عالمنینگ موهوسی واجب ایکەنلیگی اشبات لینیدو.

بیزنینگ یوقوریدا یەکونیمیزگه، تو بەندیکی باشقا عالملارنینگ یەکونی یقین بولیدو.

«اولارنینگ یەکونی مونو دیدین عبارة: پوتون مومکناتلارنینگ باشلینیدیغان اوریدی واجب بولوشی بەکموضرور دور. چونکی اگر او «مبدا» باشلینیدیغان مومکین بوب قالسا البتە مومکناتلارنینگ قاتاریدین بوب قالیدو - دە او مومکناتلارگه «باشلینیدیغان اورون» بولوشقا یارمایدو.

بعضیلار: یوقوریدا یەکون «زنجیر سماع» دین عبارة خاتا یولیدین بوزوب

تاشلاشقا موحتاج بولماستين «صانع» تعالى نينگ بار ايكنليگيگه دليل دەب اويلاپ

تاپتو . بۇنى آسۇاق ئمەسى .

بلكى او يەكون «زنجير سماعان» نى بوزوب تاشلايدیغان دليللارنينگ برسيگە

اشارة . او اشارة موئوديه عبارة : اگر موممكناتلارنينگ زنجيرلاري چكسيز حالدا

تيزيليب يغان بولسا البته هر سبب گە محتاج بوب قاليدو . او سبب ممكناتلارنينگ

اوزي بولوشيمو ويا بعضيسي بولوشيمو توغرا ئمەس .

چونكى آنداق بولغاندا هر برسينينگ اوزي اوزيگە و اوزينينگ سبب لاريگە سبب

بوب قيلشي لازيم كليدو ، بو بولسا محال دور . بلكى سبب ممكناتلاردين

تاشقري دور (بو خدادور) سبب واجيب بوليدو ، ده زنجيرلار اوزوليدو ،

«برهان التطبيق» (سليشتورشي حجتى) زنجير سماانليقني بوزوب

تاشلايدیغان مشهور دليللارنينگ بري . «سليشتورشي حجتي» موئوديني

عبارة بوگونکی کونده ندیوا قیلنغان سبب کلتورولگوچیوینی برطرفینی فرض

قیلیمیز چه کسیز حالتده اونینگویده فقط برکون ایلگیری بولغان سبب کلتورول

گوچیویده ینه برهو ترتیبنی فرض قیلیمیز برینچی ترتیبنینگ 1- سیی

ایککنچی ترتیبنینگ 1- سیگه، 1- ترتیبنینگ 2- سینی 2- ترتیبنینگ

ایککنچیگه اورنلاشتی آرقیلیق سلیشتوروب چیقیمیز موشو بویچه ایلگیری سو

روه رسدک اگر 1- ترتیب دیکی هر بری نینگ اودولیوا 2- ترتیب ده برسی

بولسا کدم نرسه آرتوق نه رسیگه اوخشاشی یوب قالیدو. بو محال. چونکی بز

اونی باشتا برسینی کدم فدروز قیلغان. اگر 1- ترتیب دیکی هر بری نینگ او

دولیوا 2- ترتیب ده بری بولمیسا، 1- ترتیب دیکی اونینگ اودولیوا

2- ترتیب ده برسی تیپلمایدیغان بری تیپلدی ده ایککنچیسی اوزولغ

چه کلیک بولوب قالدی 1- ترتیب گه فقط چه کلیک مقدار بیلن

ئارتوق بولغاچقا 2 - تەرتيپنىڭ چەكلىك بولوشىدىن 1 - تەرتيپنىڭ چەكلىك بولوشى لازىم كېلىدۇ. چەكلىك نەرسىگە، چەكلىك مقدار بىلەن ئارتوق بولغان نەرسەنىڭ چەكلىك بولوشى بديهى. شو ئارقىلىق بز عينى واقىتتا چەكسىز دەب فەرز قىلغان نەرسەلەر چەكلىك بوب قالىدى. زنجيرلەر ئوزولىدى.

يوقىرىقى «تطبيق» وجودنىڭ ئاستىغا كىرگەن نەرسىلەرگە مومكىن بولىدو، توغرىسى وهمى خاراكتېرگە ئىگە نەرسىلەر ئەمەس. چونكى وهمى خاراكتېرلىك نەرسە وهمى ئويلوشى ئارقىلىق ئوزولىدو.

بو خصوصيتنى قوشوش ئارقىلىق سانلارنىڭ تىزىلىشى بىلەن كېلىپ چىقىدىغان توۋەندىكىدەك قارشىلىق كېلىدۇ. ئو قارشىلىق مونودىن عبارت: 1- تەرتيپ 1 دىن باشلاب چەكسىز حالەتتە، 2 - تەرتيپ 2 دىن باشلاپ چەكسىز حالەتتە، موشو ئۈلگىدە سۈرۈش ئارقىلىق زنجيرسىنى ئوزول‌

(بو قارشلیق نینگ کدلمه سلگی . سان سانالغوچیغا قاریغانده وجودنینگ آسه

تیفاکیرسیمو . سانالغوچیدین قطعی نظر تورغانده وجودنینگ آستیفاکیزلمیدو)

الله تعالی نینگ معلوماتینی بر ترتیف ، مقدوراتینی بر ترتیف قیلیشی آرقیلیق اولار

نینگ زنجیرلارنی اوزولک چونکی مقدورات (الله تعالی نینگ قدرتی اونینگ اوستگه

چوشکەن) لار بولسا معلومات لاردین آز .

بو قارشی قارشیلیقنینگ بولماسلیغی . سانلار ، الله تعالی نینگ معلوماتی ومقدوراتی

نینگ چکسیز بوب کیتیشی نینگ معنسی ؛ اونینگ اوستیده ینه بر توختام تصور

قیلینمایدیغان توختامغا یتەلمیدو » دیگه ندین عبارة بولغانلیغی اوچون

(چکسیز که تکەن نرسه نینگ هەممسی وجودنینگ آستیغا کیرمیدو دیگەن معنی

بیلدورمیدی چونکی او محال

الواحد

اول عالم نینگ موجدیسی بولغان آلله تعالی بر گینه یعنی عالم نی یوقلوقتین بار

لیقفا کلتورگن ذات فقط بر دور. بولوشی واجب دیگن چوشنچه برلا ذاتی

دیه باشقا هیچ برنرسیگه اویغون کیلیشی مومکین ئمس،

الله عزّ وجلّ نینگ بر - یه گانه ایکه نلیگی نی اثبات لاشدیکی مشهور حُجّة «متکلمین

عالملار نینگ اوتتورسیدا «برهان التمانع» قارشیلیشیش حُجّتی دعر

او بولسا الله عزّ وجل اوزی نینگ مقدس کتابیدا اشارة قیلغان «لو کان

فیهما آلهة الّا الله لفسدتا» دین عبارة .

«برهان التمانع» نینگ کوچلندورولیشی مونداق اگر ایککی بولیدیغان

بولسا ، مثلاً بو ایککی اللاهنینگ بری زیدنینگ حرکتلینیشنی ینه بری اونینگ

سکونده قیلیب توروشینی اراده قیلشی ، چونکی حرکة و سکون زیدنینگ

وجودیدا مومکین ئیشی ایکی اراده قیلیشتا قارشلیق بولمیغاچقا، زید

نینگ وجودیکی حرکة . سوکوتقا اراده قیلشنینگ آلاقیدار بولیشو ممکین

ئېيشى . بلكى قارشلىق بولسا ايككى مرادنىڭ اوتتورسىدا ، (حركت بلەن
سكوت نىڭ وجوتقا بىرگە چىقىشى) بو چاغدا هر ايككىلىسى حاصل بولسا
ايككى قارشى نرسە جوغلوشوپ قىلىشى لازىم كېلىدور ، بو ممكىن ئەمەس
ايككىلىسى حاصل بولمىسا يەنە بىرىنىڭ عاجزلىقى لازىم كېلىدۇ ، عاجزلىقتا محتاجلىق
آرلاشمىسى بولغانلىقى اوچون اوحادثلىق و ممكىنلىق نىڭ بلگوسى ، چونكى
هيچ نرسە عاجز كەلمەيتتى .

إلاه نىڭ بر نىچە بولوب كېتىشى محاليق (اَصلاً ممكىن بولماسلىق) نى لازىم توتىدۇ
غان قارشلىقنى لازىم توتىدو . بو دە اوزى محال بولوب قالىدو .

بىز بو قوردا توختىلىپ اوتكەن مسئلە (الله تعالى نىڭ برايكەنلىكىنى اثباتلاشتا)
توبەندىكى يەكون نىڭ تفصىلاتى ، اويەكون مونوديق عبارە . اگر اول ايككى إلاه
إلاه نىڭ بىرى يەنە بىرىگە قارشى چىقىشتا كۈچ يەتمىسە اونىڭ عاجزلىقى لازىم

كلدى . قارشى چيقيشقا كوچى يەتسە يەنە برى نينگ عاجزليقى لازيم كلدى شو

آرقيليق ايلكيليسى نينگ برى ئيلاهە بولالميدى . ئيلاهە نينگ برايكەنليگى اثباتلاندى

بيز يوقوريدا سوزليگەن دليل آرقيليق توبەندىكى اعتراضلار يولوقوليدو .

اولار موندىن عبارت 1 - ايككى ئيلاهە قارشيلاشماستين اتفاقلشيشى

توغرا بولىدو . (يعنى اتفاقلشيشى ممكين . بو اعتراض يوقارى دليل نينگ :

برى نينگ سوزيگە يەنە برسى ماقول ديسە يەنە برسينينگ عاجز بولوشى لازيم

كلدى . عاجز كلسە الاهە بولالميدى اولارنينگ ايچىدە قارشيلىق چيقيدو .

بو قسمى بيلەن .

2 - بر برسينى توسوشى ، قارشى توروشى محاليقنى لازيم توتقاچقا ممكين

بولماسليق . بو اعتراض يوقارى دليل نينگ ، قارشيلىشى محاليقنى لازيم

توتقانليقى اوچون ممكين بولميسا ، اتفاقلشيشى ممكين بولار ، اتفاقلشيش

ممکین بولسا بری نینگ مینه بری دین عاجز کیلیشی لازیم ؛ بو قسمی بیلاده

ج - ایکی اراده قیلیشنی جمعی کرپ قیلیشی دوروس (توغرا) ئەمەس ،

برسی نینگ حرکتینی وسکوتینی هم اراده قیلغینیغا اوخشاش هر ایکیلیسینی برگه

(ایکیلیسینی برسی اراده قیلغنی یوق) بیلیشمیز لازیم کی جنابی الله تعالی نینگ

«لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدتا» دین عبارة آیة کریمه سی حُجّتی

اِقناعیة (قناعة لندوروش حجّتی اگر اینصاف نظری بیلان قاریسا) دور

وعادة دیکی اِلزامی دور جزم لیک حُجّة طلب قیلنمای فقط گومانی کوز

قاراشی کو فایة قیلیو بیغان اورونغا بناً .

عادة حقیقة الله تعالی نینگ اولوق مقدّس سوزی بیلان اشارة قیلنغان یه کونغا بناً -

حاکم لار کوپ بولغانده بر برینی توسوشی ، قارشی چیقیشی ئادەتتە موجود ایکەنلیگیگە

جاری بولیدو. (لکن عملیة ده حاکم لار نینگ بر نخچه بولیشی بیلان قارشیلیشیش نینگ

هیچ بر طَبعی باغلینشی یوق ، حاکم برنچه بولسیمو فارشلق شما سلیغی مومکین)

اگر اول آیة کریمةنی «حجة اقناعیة» «عادة خارکتیرلیق الزامی» دیمک

ایلکسینیک اوتتورسیو طبعی باغلینشی بار دیسک ، و الله برنچه بولسا آسمان

زیمین موشو طرزده انتظامینی چیقیب کیتتی دیسک ، فقط الله نینگ

برنچه بولوشی ، ایلکسینیک موشو انتظام بویچه باشقورولوشی تا اِتّفاقلیشیو یلیشی

توغرا بولغاچقا بو انتظامنی چیقیب کیتیشنی لازیم توتمایدو.

اگر الله برنچه بولسا آسمان - زیمین نینگ بوزولوشی ممکین ایدی ، دیسک

بو چاغدا الله بر بولیویکن آسمان - زمین قطعی بوزولمایدو دیگن نلیگلا هیچ

بر دلیل یوق . بلکی قرآن و حدیث دین توروغون اوچوق تکیستلار آسمان نینگ

قاتلینیویغانلیغینی ، و موشو انتظام نینگ کوتورولوب کیتیدیغانلیغینی جزیم

لە شتوردی آسمان - زمین نینگ بوزولیشی زادی ممکین (بولیدو)

باشقیلار طرفوین: اول آیۀ کریمه قطعی الزامی (اونینگغا انکار قیلیشی اَصْلاً

ممکین ئەمەس حجة) دور آسمان - زمین نینگ بوزولیشی بیلان مقصو:

بیرنیچه الاه بولسا آسمان - زمین وجوتقا چیقمایتی یعنی اگر ایککی صانع بولسا

ایشلارینینگ همیشه ایککیسینینگ اوتتورسیدا قارشیلیق ممکین بولیتی اَلبته

ایککیسینینگ بیرسی الاه بولالمایتی شونینگ بیلان هیچ نرسه وجوتقا چیقمایتی،

عملیه ده آسمان - زمین وجوتقا چیقتی بونینگغا قاریغاندا الاه چوقوم بیرایکەن

دیگەنلیک چیقیدو. دیمیسوق، چونکی بیز: ایککیسینینگ اوتتورسیدا قارشیلیق

چونکی ممکین بوپ قیلیشی فقط الاه نینگ بیرنیچه ئەمەسلیگینی لازیم توتیدو،

الاه نینگ بیرنیچه بولماسلیغی بیر نرسه نینگ وجودقا چیقماسلیغینی لازیم توتمایدو

چونکی بینه بیرسینی مغلوب قیلغان الآه حقیقی الآه بولغان دیکین بیرنرسینی

وجوتقا چیقیریشی مقررر، دەمیز

بز موندای دلیل بیلان تورەفتمیز اونینگ اوستیگە اگر بیرنچە الاه بولسا آسمان

زمین وجوتقا چیقماییتی دیگەننی ارادە قیلنسا. بونینگدا هیچ بیر طبعی

باغلینش یوق الاه بیرنچە بولسیمو آسمان، زمین وجوتقا چیقیشی ممکین

دیگەندین عبارة. الاهنینگ بیرنچە بولوشیدین آسمان - زیمننینگ وجوتقا

کەلمسلیگی لازیم کیلیمو، سوزنیکینی لازیم کیلیدو، نی توسوش کیلیدو،

اگر الاه بیرنچە بولسا آسمان - زیمننینگ وجوتقا کیلیشی ممکین ئەمەس.

ارادە قیلنسا دەممکین ئەمەس، لیکن توسوش کیلیدو. یعنی الاه بیرنچە

بولسیمو آسمان - زمیننینگ وُجوتقا کیلیشی مُمکین

اگر باشقیلار طرفیدین. لَوْ دین حرف شرط نینگ تقضیسی شرطنی یوقال

لفظ لَوْ ١٢

غانلیقی سبب اوتکەن زماندا جازانینگ یوقالغانلیقیدور. بو (آیتدە) جایدا

اوتکەن زماندا بو زولمیغانلیقینی اوتکەن زماندا الاه بیرنچە بولمیغانلیقدین

دیگه ندین باشقا نرسه اوختورشنی قایدا بریدو. دیلسه . بیز جواب بریب

لُغةً ١٢

دەمیز کی هەنە. شونداق او بولسا لوغەت نیڭ اصلی اعتباری بیلە بولودور

او لَوْ بعضیدە جازانیڭ یوق بولیشی آرقیلیق شرط نیڭ یوق بولغانلیغیغا دلیل

کلتوروش اوچون قوللینیلیدو . معنی بر زمانني اوقتورماسیق، بیز نیڭ :

اگر عالم قدیم بولغان بولسا البتە اوزگرمیگن بولاتتی . دیگن سوزیمیز گر ـ

اوخشاش اول آیة موشو قبیلە دین . بعضیدە بو ایککی خیل استعمال زیلار

نیڭ بعضیگە اوخشاش بیلینیب قالیدو ـ دە قارغودا بول بیکیف قالیدو.

(بو سوز ابن حاجب قا تعریض)

«التقسیم»

عالم نیڭ مهدیسی بولغان اللە تعالی کی بیر و قدیم (ئەزەلدین بار بولغوچی) ئیدی

بو بولسا التزاماً بیلنگن نرسینی آشکارا کلتورگن لیکوور . چونکی وجودی واجب

بولغان ذات البتہ قدیمدین باشقا هیچ نرسه بولمایدور ده (یعنی اونینگ وجودی
نینگ باشلینیشی یوق) چونکی اگر بولسه اول وجودی واجب بولغان ذات بولماکس
لیک اونینگ آلدیغا اوتکەن حادث (بولسه) البته اول ذات نینگ وجودی اوزی نینگ
غیری بیله بولیدور . بدیهی حالسته .

بعضی عالم لارنینگ سوزیده « واجب بیلەن قدیم » معنی داش سوزلار دیب کەلتو
لیکن اول ایککیسینینگ چوشنچه مقداریدا اوخشامیغانلیغی جزم بولغانلیغی اوچون
اوگەنا توغرا ئەمەس بیز آساسی توختیلیواتقان گەپ : واجب بیلەن قدیم نینگ
اویغون کلیشی اعتباری بیلەن بولغانی باراور لیکوه کی گەپتین باشقسی ئەمەس
عالم لارنینگ بعضسی قدیم واجب تعالی نینگ صفت لریگیمو اویغون کلگنلیگی
اوچون قدیم نینگ واجب دین (واجب[12]) عام ایکنلیگیگه باردی . قدیم صفت لارنینگ
برنچه بولیشیدا هیچ بر توسالغو یوق حقیقة توسالغو بولغان نرسه قدیم

ذات نینگ برنچه بولوشی دور.

امام حمید الدین ضریری واوکیشیگه ئه‌گه‌شکه‌ن لرگه اوخشاش بعضی کینکی
عالم لارنینگ کلامیدا: اوز ذاتی نینگ جهتی بیلن وجودی (بولوشی) واجب (ضرور)
بولغان شیئ الله تعالی والله تعالی نینگ صفت لریدور. دیگه‌ن یه‌کون ئشیق سوزلرنینگ
اولار رصحاشداق قدیم بولغان نرسه اوز ذاتینینگ جهتیدین واجب بولیدو و
دیگه‌نلیکگه مونداق دلیل کلتوردی: اگر او قدیم اوز ذاتینینگ جهتیدین واجب
بولمیسا، البته اونینگ وجود دا بولماسلیغی توغرا بوب قالیدو - ده اوزینینگ
وجودقا چقیشی ابیرکوچ له‌ندورگوچیگه محتاج بوب قالیدو، بوچاغدا قدیم حادث
بوب قالیدو، چونکی بیز حادث دیگه‌ن سوز بیلن اونینگ وجودی باشقا بر نرسه
نینگ ایجاد قیلیشیغا الاقیدار نرسیدین باشقسینی خالیمایمیز
اولار اوز یه‌کونیغا مونداق اعتراض قیلیشتی قدیم اگر اوز ذاتینینگ جهتیدین واجب

بولسا البته باقی (دوام بولغوچی) بولیدو. بقاء داوام قیلیشی دیگەن معنی

قدیم دیگەن معنی بیلەن برغا توریشی لازیم کلیدو. (بو اصلا توغرا ئەمەس)

اولارینیڭ موڭداق جواب برشیتی. هرقانداق باقی بولغان صفة، دوام قیلیشی

نیڭ اوزی دور. (بقاء صفة دیگەن تاشقیری نرسە ئەمەس)

وجودی اوز ذاتینیڭ جهتیدین واجب »دیگەن عبارە بو یەکونینیڭ آستیغا ۱۲

ضُعفتمو ۱۲

وضُعفتمو کریدو. دیگەنگە قایيل بولوش » دیگەن عبارە بو کلام قیسچیلیق نیڭ ئەرلی

چەکسوە توروفتو.

چونکی وجودی اوز ذاتینیڭ جهتیدین واجب نیڭ برلیکی بولوشی بیزنیڭ الله نی

بردەب عقیدە قیلیشیمیزغا قارشی کلیدو.

صفة لارنیڭ ممکین ایکەنلیگیگە قایيل بولوش اولارنیڭ هرقانداق ممکین حادث دیگەن

سوزیگە قارشی کلیدو.

[illegible] ۱۲

اگر اولار (آخرچه عالملارنینگ بعضیسی) اول صفتلاردن بولسا، اونینگ آلدیغا بولـ
ماسلیق اوتمیگنده معنی بیلن زامانی قدیم، بو قدیملیق، وجودی واجب بولغان
ذاتقا محتاج دیگن معنی بیلن بولغان ذاتی حادث لیقیغا قارشی کلمیدو، دەب
توروۋالسا اولارنینگ بو گپینی پلسپه عالملارنینگ قدیم، حادث نینگ هر بیرینی
ذاتی، زمانی، غا بولگنلیگیدین عبارة پلسپه عالملاری بارغان نزیسگه قایل

قا ص ۱۳۵

قایل بولغانلیق دور. اونینگغا نورغون قائیده لارنی عملدین قالدوروۋیدو
توغریسیدا تفصیلی تحقیقاتلار پات آریدا کلیدو، ان شاء الله تعالی.

الحي القادر العليم السميع البصير الشائي المريد

اول عالم نینگ مهدیسی بولغان الله بر، قدیم، شریکی، هممه نرسیگه قادر (کوچی یتکوچی)
بیلگوچی، انگلیغوچی، کورگوچی، هر نرسینی خالیغوچی ایدی، چونکی عقل نیگه روشن
بیلشی: عالمنی موشو نواق کشینی عجبلندوریدیغان تزیقا، عالم (امرلیچیگه)

حكمة بيان مقصود قيلنغان ئشلارنى، چرايليق كوروليدىغان گوزەل نەقشلارنى

اوز ايچيگە آلغان توروقلوق موشونداق حكمة ليك انتظام اوستيگە قوريلغان ذاتى

آلبتە بو صفة لارسيز بولمايدو. ديگە نليگگە جزم حكوم قيليدو. هم بوقاري

صفة لارنيڭ قارشيلىرىدين عبارة كەمچيل صفة لاردين الله تعالى نى پاكلىكىنى واجب

ايكەنليگيگە جزم قيليدو.

بوقاري صفة لارنيڭ بعضى آرقيليق شريعة ثابت بولودۇ، اولارنيڭ بعضى

شريعة نيڭ ثابت بولوشى آنگا قاراپ قالمايدو. اوني اثباتلاشتا شعريعة

گە ايسلشقا بوليدو. الله تعالى نى بردەب عقيدە قيلغانغا اوخشاشى، شعريعة نيڭ

ثابت بولوشى الله تعالى نيڭ برليگيگە قاراپ قالمايدو. الله تعالى نيڭ بارليغى، متكلم

ايكەنليگى نيڭ قارشيسى بيلەنكى شعريعة نيڭ ثابت بولوشى آنگا قاراپ قاليدىغان صفة

لارنيڭ جملەسيدين.

ليس بعرض

اول عالم نينگ موجودى بولغان الله تعالى يوقوري صفة لار بيلن صفة لەنگەنو كينە
عرض موئەمەس. چونكى عرض اوزداتى بيلن مستقيل تورالماي اوني وجوتقا چيقيريب
برغا تورغوزيديغان براورونغا محتاج بوليدو.— دە ممكين بوب قاليدو. بيز الله نينگ
واجب ايكنليگيني بيلگيلمەسى دليل لار بيلن اثباتلاب چيققان او بونينگغا قارشى
كليدو. چونكى عرض نينگ داواملىق توروشى توستونلوق (توغرا ئەمەس). اگر عرض
نينگ داواملىق توروشى توستونلوق ئەمەس دەيديغان بولساق داواملىق توروشى
ديگەن عرض بيلن وجوتقا چيققان معنى بوليدو. البتە بو چاغدا برشى نينگ داوام
لىق بولوشى ديگەن شو شيئ نينگ وجوديغا بولغان آرتوقلوق. برغا توروشى ديگەنليك
اورونلىشىشتا ئەگىشىشى. دين عبارة بويەكونغا بنأً، عرض نينگ برشى بيلەن
برغا توروشى. عرض نينگ اورونلىششى، شو شيئ نينگ اورونلىشيشغا ئەگىشى

کەنلیق، [لیک] اگر (فَرَضًا) عرض نینگ مستقیل اورونلشىشی بولغان بولسا یدی بر

نرسە عرض نینگ اورونلیشغا ئەگشیشی آرقیلیق اورونا توتقان بولاتتی. بیغیب

ایتقانڈا عرض نینگ مستقیل اورونلشىشی یوق بولغانلیغی اوچون معنی نینگ معنی

بیلەن وجوتقا چیقیشی محال. (اصلا ممکین ئەمەس)

بوتوغریدیکی حق سوز، بقا (داواملیق بولوشی) دیگەن وجود نینگ داوام

قیلیشی، اونینگ یوقالماسلیغی. بیز نینگ بر نرسە موجود بولدی وباقی تورمیدی

دیگەن سوزیمیز نینگ معنسی اونینگ وجودی داوام قیلمیدی، وایککینچی زامانغیو

بولالمیدی، دیگەنلیک. باقی تورۇش نینگ حقیقیتی ایککینچی زامانغا قاراتقانەیو

برنچی زامانیدیکی موجودلوقنینگ اوز عَینی بولوشی.

ھ- بر شیئی نینگ ینە بر شیئی بیلەن برگا تورۇشی الله تعالی اورونلشىشتین

پاک بولغانلیغی اوچون الگشیشی یولی آرقیلیق اورونلاشمایدیغان.

لكن الله تعالى نينگ ذاتي بيلەن برگا توريدىغان صفة لارگا اوخشاش صفة نينگ صفة
لەنگوچيگە خاص بولغىنىدەك شو شيئىگە خاص بولىشىدور .

3 - جسم نينگ هر واقت يوقيليب توروشى ، و اونينگ بيز نينگ كوزيميزگە داوام
ليق تورغاندەك كورونىشى . اونينگ اوخشاشلارينينگ يېكيلنيب توروشى
آرقيليق بوليدو . بو يېكيلنيب توروشى عرض ديكى يوقولوب توروشىنى يراق
توەنوزنى قيلنما قيچى بولغان سؤال نينگ جوابى . او سؤال مونوديى عبارة :
سلەرنينگ عرض ، عرض بيلەن برگا تورالمايدو . ديگەن يەكونينگلار . بلىسيە عالملارى
نينگ حركة بر عرض بعضيدە حركة تيزليك ، آستليق ديگەن عرض لارگا بولينيدو .
تيزليك ديگەن عرض حركة ديگەن عرض بيلەن برگا توريدىغو ديگەن يەكونينگا قارشى
كليدو . بو نينگغا قانداق جواب برسيلار ؟

هەدە ... شوندق : اولار نينگ حركة نينگ تيزليك ، آستليق بيلەن عارض

بولغانليقيغا ...

بولغا نليقيغا، عرض نينگ عرض بيلەن برغا توريدىغانليغى توغرىسيدا ئيتيلغانليغى
نولوق ئەمەس. چونكى بو اورونىدا حركة بولغان ئايريم بر نرسە، آستليق، تيزليق
بولغان يەنە بر نرسە بولماسدين، بلكى حركةلارنينگ بعضيگە قاريتيشى آرقيليق
تيز، بعضيگە قارتيشى آرقيليق آستا دەب آتيليدىغان مخصوص بر حركة
بار. موشو يوقوريدا يەكون بيلەن. تيزليق وآستليق دين عبارة بوليگلى عرض
نينگ حركتنينگ قسميدين ئەمەسليگى آيان بولدى. چونكى حقيقى قسم يەنە بر سيگە
سيليشتورىشى آرقيليق اوزگيريب كتمەيدو.

ولاجسم ولاجوهر

اول عالم نينگ مهوديسى بولغان الله تعالى جسم ئەمەس چونكى جسم مادديى
مركّب وبر اورونني اشغال قيلغوچى بولوب او بولسا حادثليق نينگ علامتى
اول عالم نينگ مهوسى الله تعالى جوهر موئەمەس، جوهر بز نينگ كوز قارشيمزدا

پارچیلانمایدیغان جوزئیگه اسم . پارچیلانمایدیغان جزئی اوروْن اشغال

قیلیدو و جسم نینگ بر جزئیسی . الله تعالی مونینگدین بری اوستون .

جوهر پلسپه عالملاری نینگ کوز قاریشیدا اولار جوهرنی ماددیدین خالی بولسون

یاکی ماددی بولسون بر نرسه نینگ وجودیغا ئەگەشمەستینلا موجود بولغان

نرسه‌گه اسم قیلیشمو لکین اولار (جوهر)نی ممکین نینگ قسمیدین قیلیدو .

۲ اولار جوهر بیلان ، موجود بولسا باشقا نرسه نینگ وجودیغا ئەگەشمەستین

مستقیل موجود بولیدیغان ممکین ماهیتنی اراده قیلدی .

اولار جسم ، جوهر بیلان اوزئارا بیلان برغا تعرفوچی ، باشقا نرسه‌نینگ وجودیغا

ئەگەشمەستین لا موجود بولغوچی ،، دیگنتی اراده قیلغان واختا چونکی

چه درحال مرکب و اوروْن توتقوچی دیگه نلیکگه بریب قیلش دیگنی سبب

بیلان تورو غلوه شریعة اونینگ بیلان که لمیگه نلیگی اوچون . اولارنی الله تعالی غا

ئىسپاتلاشقا قطعي بولمايدۇ.   توبەندىكى قىلىنماقچى بولغان سوئال نىڭ جاۋابى

ئو سوئال، سەلەفىيلەر نىمە ئوچۇن جوھەر بىلەن جىسىمنى اللە تعالى غا ئىشلەتكىلى

بولمايدۇ دەيسىلەر. مُجَسِّمە و نَصَارَى نىلەر ئولارنى اللە تعالى غا ئىشلىتىدىغو؟

دىگەن عبارە. جواب: مجسم و نصرى لار ئولار (جسم وجوھر) نى اللە تعالى غە

ئىسپاتلاشتا اللە تعالى نى ئو نىڭدىن پاكلاش واجىب بولغان معنى بىلەن ئىسپاتلاشتى

(مركب دىگەن معنى بىلەن)

ئەگەر ياشقىلار دەرفىدىن: شريعە ئو نىڭ بىلەن كەلمىگەن صفە لارنى اللە تعالى غە ئىسپاتلاشتا

بولمىسا، موجود، واجىب، قدىم وا ئو نىڭغا ئوخشاشلارنى كى شريعە ئو نىڭ بىلەن

كەلمىگەن صفە لارنى قانداق اللە تعالى غە ئىسپاتلاش توغرا بولسۇن؟ دىيىلسە. بىز

جواب بېرىپ دەيمىزكى ئولارنى اللە تعالى غا ئىسپاتلاشنى جائىز ئەھلى ئىسلام نىڭ شوى

ئىسپاتلاشقا ئىتتىفاقلاشتى ئارقىلىق ئىسپاتلانغان ئو ئىتتىفاقلاشقانلىق مۇ شريعە نىڭ

قلاشىشى ١٢

دلیلی نینگ جملسو ینی . بعضیده بو توریی سو آلغا موندای جواب بریلیدو.

الله تعالی. واجب. قدیم. دیگن لفظلار معنی داشی لفظلاردور. موجودلوقی واجب

لیقتا لازیم چونکی موجود بولمای تورولمای واجب بولمایدور. شریعة براسمنی لغة

بیلن تشکیلیب کلسه . او تشکیل تکلیلیگی اونینگغه معنی داشی بولغان لغة لارنی تشکیلی

تشکیلمو رخصة برگنلیکی یاکی معنی آنگا ماسلیشو یغان باشقا لغة لارنی ایشلیتیشکه

رخصة برگنلیک بولیدو. لکن بو جواب دا بر خیل خطا کتیپتی بار چونکی ایلکی معنی داشی

سوزنینگ برگه یاکی ملزومغا رخصة برگنلیک ینه بر معنی داشی سوزگه یاکی لازیم معنسگه

رخصة برگنلیک ایمس . چونکی بعضیده اونینگا الله تعالی غه نسبة بریشکه لایق بولمای

دیغان نرسینی وهمیلینیب قیلیشی بوب قالیدو . اصلی بو تونر یدا : دو توقیفنی

دور شریعة تیگیسیدی آتکلینیشتا تکیلیلیک

ولا مصور : اول عالم نینگ مهویسی بولغان الله صورة وشکیل نینگ تگمسی ایمس

انسان واتنىڭ صورتىگە ئوخشاشى، چونكى اولار (صورةلار) كە مىيا تلار، كەيىپىگ
لارنىڭ واسىتىسى بىلەن حاصىل بولىدىغان (جسىمغا) جسمنىڭ خصوصىيە لارى
ولا محدود : ئول عالم نىڭ مهىيىسى بولغان الله تعالى توختامنىڭ تىگىسى ئەمەس
ولا معدود : يەنە ساننىڭ كوپلوكنىلىق تىگىسمو ئەمەس يعنى الله تعالى مقدارلارگە
ئوخشاشى كمىيە متصلە (چاپلىشىپ تورغوچى) نگە ، سانلارگە ئوخشاشى كمىيە
منفصلە
منفصلە (ئاجراب تورغوچى) نگىمو اوروون ئەمەس ، اوروونە بولماسلىقى آشكاراكدو
ولا متبعض ولا متجزء ، ئالم نىڭ مهىيىسى بولغان الله بعضى لىكىنىڭ و
پارچىلارنىڭ تىگىسى ئەمەس وپارچىلار دىغا قوراشتورولغان مو ئەمەس .
چونكى اوصفە لارنىڭ هەمىسى واجبليقغا قارشى كلىدىغان محتاجلىق بار. الله تعالى
اوچون الله تعالى اونىڭدىن تركىب تافقانلىق اعتبارى بىلەن مركب دەپ آتىلىدىغان
جزء لارمو يوق الله تعالى اونىڭ اوستىدە تورغانلىق اعتبارى بىلەن پارچىلانغوچى دەپ

آقیلیدیغان جزلاردو یوق

ولا متناه : الله تعالی ینه چیکلیك موته‌سی (ئۆتکه للیگه‌ن اورنی مایه‌ردین مایه‌رگیچه ده‌ب توختام قیلنمایدو) چونکی او بولسا مقدار وسان لارنینگ جملسیدین .

ولا یوصف بالماهیة : اول الله تعالی ماهیة بیلن صفة له‌نمیدو ، چونکی ماهیة (جنس واشلیق) بولسا ، اونی برفا تورغوزالایدیغان تولوق ئایریغوچی آرقیلیق باشقا جنس واشلردین ئایریب چیقیشنی کلتوریدو ، چونکی بیزنینگ اونیمه‌ ده‌گه‌ن سوزیمیزنینگ مه‌نىسى او قایسی جنسدین دیگه‌نلیك ، بو چاغدا الله تعالی نینگ ترکیب بولوشی لازیم کلیدو ، (بو محال).

ولا بالکیفیة : اول الله تعالی ینه ره‌نگ ، ته‌م ، فوراق ، قیزیقلیق ، سوغاقلیق و توروقلوق ، یوللوك ، واولاردین باشقا جسمنینگ صفة لاری ، مزاجنینگ ئۆزگه‌رشلری ، ترکیب ئۆزگه‌رشلری دین عبارة مونداق کیفیات لاردین

صفة له نمه يودور ،   ولا يتمكن في مكان .

واول الله تعالى بر اورونغا اورونلاشمايدو .

تمكن : اورونلاشيش . بر طرفنينگ جسم بيلەن هيچ نرسه اشغال قيلميغان

بوشلوق بار دیگه نله قايل بولغوچيلرنينگ كوزقاراشيدا اوزدالى بيلەن برپا تورا

لايديغان ، مكان آتيليب مَرَضْ قيلنغان ياكي عملية ده تيلغان اورونلوقتيني عبارة

بطرفه كسشكەنني عبارة . الله تعالى : اورونلوق ومقدار پارچيلنشنى

لازيم توتقانليق جهتوني اولاردني پاك مُنَزَّهْ دور .

اگر باشقيلار طرفوني ، يېگانه جه هدر (پارچيلانمايديغان جزئي) بر اورونني اشغال

قيليدو . واو نينگدا هيچ طرف يوق اگر اونينگدا بر طرف بولسا ئدی اَلبته پارچيلانغان

بولاتتي . شو نواى توروغمو اورونني اشغال قيلويغو ديليسه بز جواب بريب ده ميزكي

تمكن : خاصه ورد « متحيز » دی (بر اورونني اشغال قيلشى) چونكي حيز

بولسا اونی اورون شئی بولسون یاکی اورون ئەمەس شئی بولسون اشغال قیلالایدیغان

کۆکولده فرض قیلنیدیغان هاۋا بوشلوغی دور،

جواب:

بو قوردا سوزلەنگەن نرسە مکانوا اورونلاشما سلیق نینگ دەلیلی، اما اورون

اشغال قیلما سلیقنینگ دەلیلی توۋەندیکیچە، اگر الله ازەلده اورون اشغال

قیلغان بولسا حیزنینگ قدیم بولوشی لازیم کلیدو. اگر ئەزەلده اورون اشغال

قیلمیغان بولسا (کیین اشغال قیلغان بولسا) حادث لارگە اورون بولوشی لازیم

کلیدو. الله حیزده اورونلاشسا حیزغە بارابر کلسه یاکی کەم کلسه چکلیک

بولوشی لازیم کلدی. حیزغا آرتوق کلسه پارچیلنیدیغان بولیدو. الله تعالی

مکانوا بولمیغان واختدا، اوستون یاکی آستین طرفده بولمایدو. واو تگلکسینگ

غیریده مو بولمایدو. چونکی اوغیری یاکی توختام (چیگرا) یا مکانلرنینگ

اطرافی یا برنرسیگە سیلشتوروشنینگ عارض بولغانلیق اعتباری بیلن مکانی

لارنینگ اوزی بولیدو،

ولا یجری علیه الزمان

اول الله تعالی نینگ اوستیگه زامان جاری بولمایدو، چونکی زامان بیز متکلمین عالم لار
نینگ ئودیمیزده اونینگ بیلەن بینه بر یکیلنیپ تورغوچی تقدیر (کوڭولگه کچوره
لیدیغان) قیلنویغان یکیلنیپ تورغوچی دور، پلسپه عالملاری نینگ ئودسیده
ئ پەلەك نینگ حرکة مقداریدین عبارة . الله تعالی نینگ زاتیدا اوزگوروش، یکی
لینیپ توروش دەیدیغان ناقص صفةلار اصلاً یوق بولغانلیغی اوچون الله تعالی
مونیڭکویی حقیقةً پاك

بیلیشیمیز لازیم کی: اول مصنف نینگ الله تعالی نی پاکلاشی توغریسیدا سوزلیگه نلری
نینگ بعضیسی بعضیسیدین (بعضیسینی سوزلەشتین بحاجة قیلیمو، لکن
الله تعالی نی اولاردین پاکلاشنینگ واجب ایکەنلیگینی حقیقی آدا قیلشی اوچون
والله تعالی نی مخلوقیغا اوخشاتقان والله تعالی غا جسم اثبات قیلغان و باشقا

آزغون حدّدين آشقان گوروهلارغا ئەڭ يەتەرلىك ، تەكىتلىك يول بىلەن
ردّية بېرىشنى قصد قىلدى (بۇنىڭ اوچون ھەممىسىنى تفصيلى روشەن
سۆزلىدى) و معنى داشى لفظلارنىڭ تەكرارلىنىپ قىلىنىشىغا ئەگەشمە بولى
آرقىلىق بىلىنگەن نەرسىنى قايتا تۇچۇق كەلتۈرگەنلىكىگە پەرۋا قىلمىدى
آنوىن يىنە بىلىشىمىز لازىمكى ؛ الله تعالى نى مذكور ناقص صفتلەردىن پاكلاش
نىڭ آساسى مَنبەسى اولار (ناقص صفتلار) دا بىنا اشارة قىلغان نەرسىگە
بنا حادث و ممكىنلىك نىڭ بەلگىلىرى بولغاچقا واجب الوجودقا قارشى كەلگەن
لىگى اوچون الله تعالى نى مذكور ناقص صفتلاردىن پاكلاش نىڭ مەنبەسى مشايخ
لار بارغان توۋەندىكى نەرسىلاردۇر ، اولار موندىن عبارة .

١-) الله تعالى نى عَرَض دىيىلگىلى بولماسلىق ، عرض نىڭ لغة معنىسى اونىڭ
داوام لىق تورمى توسالغان بولغانلىقى اوچون

ط-) الله تعالی نی جوهر دیمه سلیگیمیز؛ جوهرنینگ معنسی اونینگدیک باشقا
نرسه مرکب بولیدیغان نرسه بولغانلیغی اوچون، الله تعالی نی جسم دیمه‌س
لیگیمیز؛ جسم نینگ معنسی اولارنینگ بونرسه آتیلدیغی جسم لیق [illegible]
دیگان سوزنینگ دلیلی بیلان اوزیدین باشقا نرسه‌دین ترکیب تاپقان نرسه
بولغانلیغی اوچون.

ی-) الله تعالی نی هرمنه کورناقص صفت لاردین پاکلسمیز؛ اگر واجب الوجود
مرکب بولسا اونینگ جزء لیری کامل صفت بیلان صفت لنسه واجب نینگ برنیچه
بولوشی لازیم کلیدو. کامل صفت بیلان صفت لنمیسه ناقص لیق و حادث لیق
لازیم کلیدو، اونینگ اوستیگه تحفی. الله تعالی همه صورة شکیل، مقدار بیلان
بولسا، کیفیة لار بیلان بولسا بربریگه قارشی نرسیلارنینگ بر یرده جوغلیشی
لازیم کلیدو. صورة، شکیل، مقدار - و، کیفیة لار مدحی، ناقص مدحی

ناقص ليقنى افاديلمشده محسوساتلارنينك اول الله تعالى غا دلالت قيلال

ماسلقى اهميتسى باراب تورور الله تعالى اولارنينك بعضسى بيلەن صفة

لنيب بعضسى بيلەن صفة لەنميس ، بعضسى بيلەن صفة لەنمدي

بعضسى بيلەن صفة لينيشنى كوچلانوورولتى اوچون بير مخصص گە

محتاج بولوب قيليب غيرينينك قورىتى نينك آستيغا كيريب و دە حادث بو،

قاليدو، بيليم (بليشى) قادر بولوش قا اوخشاتش صفة لارنينك خلافى

بيلەنكى اولار بولسا ، اونينك ثابت ايكەنليكيگە محسوساتلار دلالة قيلغان

اولارنينك قارشىلرى ناقص صفة بولوب اونينك ثابت ايكەنليكيگە محسوساتلار

دلالة قيلمايدىغان صفة لار .

مشايخ لار باراغان نرسە شونە توچون الله تعالى نى مذكور ناقص صفة لاردين

پاكلاش نينك منبعى بولالمايدور ، چونكى اولار (مشايخ باراغان نرسە نينك)

نینگ همّتّسی عاجز اوقوغوچیلارنینگ عقیدیلارینی سوسلاشتوروب قویدو

آشونداق عالی مقصدلار موشونداق عاجز نشه کنیلگن اوستیگه قورولغان

دەب تعنه قیلغوچیلارنینگ مقصدینی کیلگه ییب بریدو ،

الله تعالی غا جسم اثبات قیلغوچی ، والله تعالی نی مخلوقیغا اوخشیتیپ قویغان

لا بردین عبارة بیزبیلەن قارشیلاشقوچی گوروهلار بر طرفده (اوروندا)

ایکه نلیگی جسم و صورة ایکه نلیگی توغریسیدا قرآن نینگ «الیه یصعد

الکلم الطیب» و «ویبقی وجه ربک» ، «ید الله فوق ایدیهم» آیتلرنا

متن ۱۲

دیگه نیگه اوخشاش روشه ن تیکستلاری بیله ن وهم قانداق ایگکی موجود فرض

قیلنسا اونینگ بری یه نه بریگه ییپیشیپ توریدیغان بولوشی یاکی طرفده

اونینگغا قارشی حالدا بریدین آجراپ توریدیغان بولوشی لازیم الله تعالی بر

اورونغا چوشکوچی ئەمەس، شونینگدەك عالم اونینگغا چوشوب اورون توتیدیغان

اورونموئدەدى، شو وجيدين الله تعالى عالمگە طرفوه قارشى حالدا آجرا
تورغوچى بولىدو ــ دە اورون اشغال قيليدو. شونيڭ بيلەن الله تعالى
جسم ياكى جسم نيڭ صورةگە كلتوروولگەن هرقسمى بوب قاليدو، دەب حجة
كلتوردى، بيز اولارغا ردّية برىشى اوچون موئواق جواب بريمىز:

صاف ۳
دسيلارنيڭ يوقورى يكونيلارنيڭ هەمتسى گاڭ وهمى خيالى دور،
وحيسى قيلنويغان نرسيلارنيڭ حكمى بيلەن حيسى قيلينمايديغان نرسيگە
حكوم قيلغانليق دور قطعى دليللار بولسا پاكلاشى (دسلار اشبا تليغانرسەدين)

مقو ۱۲
اوستيگە قورولغان قوآندىكى هيليقى تيكستلاردين بيلىشنى، سلب صالح
لارنيڭ توغرا يولغا اشارة قيلغانليق جهتدين قوللانغان عادةگە بناءً الله تعالى
غا تاپستوروش لازيم، ياكى كيينكى عالم لارجا هيللارنيڭ اونيڭغە بناءً
بناءً قيليديغان تفنە لريگە تاقابيل توروش اوچون وچوشە نچيسى عاجز

قاصيرلار نينگ قولليرني ، ئەرش توغرا پيلا ئىلانغان بولغاندا سوزنى

اوچون اختيار قيلغان عادتيگه بناءً ئەرش توغرا صحيح تأويل بيلەن تأويل

قيلىش لازيم .

ولا يشبه شيئ

اول عالم نينگ مەھيسى بولغان الله تعالى غا هيچ بر نرسه اوخشمايدو ، امّا

اوخشاتى ديگەن سوز بيلەن حقيقةً بر بولوش ايراده قيلنسا بونينگ اصلا ممكن

ئەمسليگى بديهى ، امّا اوخشيش بيلەن ايكّى شئى نينگ بري ينه بري

تورغان اورونغا تورالىسا ، برىسى ياريغان نرسيگه ينه برىسيمو يارىيالىسا

ديگه نليك اراده قيلنسه بومو اصلا ممكين ئەمەس ، چونكى موجوداتلار دين بر

بر شيئ صفة لارنينگ برده - بريده الله تعالى تورغان اورونغا توراليدو ،

(الله تعالى ئەتلەن جاينى ئىشغلىمايدو ،) الله تعالى نينگ علم ، قدرة و باشقا صفة

لاري مخلوقلار ديكى علم ، قدرة و باشقا صفة لاردين ايكّسى نينگ اوتتوردا

مناسبة يوق حالتده اوستون وكاتتا حقيقة .

بو كتاب نينگ مصنفی اوزی نينگ «بدايت» (باشلانغوچی) كتاويدا موندا
دیگن : بيزنينگ بيليميميز حقيقة موجود، عرض (چونكی او بيز بيلن برقاتورا
لايدو) حادث ليق نينگ بلگوسی بولوشی ممكين. هر زماندا يڭيلنيپ توريدی
غان بيليم. اگر بز عليم نی الله تعالی نينگ صفتی بيلن اثبات ليساق، او عليم
البته موجود، قديمی صفة. واجب الوجود نی زوليدن هرگز گه دوام قيليدیغان
بولدی. الله تعالی نينگ علمی بوللارنينگ هيچ بری بيلن مخلوقنينگ علميگه اوخشمای
دو. ماناموشو يوقوری اول مصنف نينگ سوزی دور.

يوقوريقی يه كونگه قاريغاندا مصنف مونو سوزلارنی اوچوق كلتورگن بولدی
بيزنينگ شو ديمیز دیكی اوخشوشوش حقيقة صفة لارنينگ هميسوه شريك
بولوش بيلن ثابت بوليدو. اگر اكنسی برده بر صفة ده اوخشيماي قالسا

ئوخشاشلىق يوقوليب كېتىدو،

شيخ ابو المعين «تبصرة» كتابيدا مونداق دېيدى: بىر مثلاً زيد فقهه علم
دا عمروگه برابر بولسا، عمرو بيلگه نىنىڭ همّه سيده زيد مو بيلسه فقهه علم
دا عمروگه اوخشاشى ديلگه نگه قايىل بولۇشى دين لغة علملارى توسالمايدو،
اگرچه نويكى ايكىسىنىڭ اوتتورسيدا باشقا طرفلارده كوپ فرق بولسىمو
اَشْعَرىنىڭ «همّه طرف يوللاردا باراۋر بولميسا اوخشاشلىقى وجودقا
كەلمەيدو.» دېگەن سوزى بوزۇقتۇر؛ چونكى پيغمبر عليه السلام «بوغداينى
بوغداينىڭ برابرىگە ساتىلىدو، اوخشاش بولغان حالتده مختلفا» دېيدى
پيغمبر عليه السلام بو يرده كه مجرد دېيه باشقسينى ارادە قيلميدى. اگرچه نويكى
ئۇغرلىقتا و دانىچىللرى نىڭ ساينىدا، قاتتيق يومشاقلىقتا فرق بولسىمو
(بو قورقى يەكون بولسا مصنف نىڭ بدايىنويكى سوزىگە بيلدورولگەن اعتراض دور)

روشەن گەپ: لغە شوناسی عالملارنینگ بیلەن اشعرنینگ اوتتوریدا قارشلیشی بوق

چونکی اشعرنینگ مقصیدی اوخشاش اوخشیلغان طرفدیکی یوللارنینگ همیشه باراۋر

بولوشی دیمەکدور، مثلاً: کەپچەنگە اوخشاشی. اگرچندیکی ایککی کەپچەنینگ

بری کوموش یەنەبری یاغاچ بولسیمو هرایککیلسی تڵڤ بولوشی، بوایە صاحب

نینگ سوزیمو موشو معنی (اوخشاش اوخشیلغان طرفدیکی یوللارنینگ همیشه

باراۋر بولوشی) بیلەن بولغان یەکونگە تیزیلشی لازیم. اگر بو قاتارغا کیرمەی یوغان

بولسا ایککی شیئ نینگ همە صفەتلاردە شریک بولوشی و همە یوللاردا برابر

بولوشی اونی ایککی دیییشتین توسیدو، ایککیلیکنی کوتوریوتیدو. بوچاغدا

قانداقمو اوخشیتش تصوّر قیلنسون،

ولا يخرج من علمه وقدرته شيئ

اول عالم نینگ مهییسی بولغان الله تعالی نینگ بیلشوین وقدریتیدین هیچ بر

نرسه چیقیپ کیتەلمەیدو ، قرآننینگ اوچوق تیکسلاری «وهو بکل شیء علیم

وعلی کل شیء قدیر» دیگەنگە اوخشاش (تیکسلاری) علمنینگ هر نرسەگە عموم

ایکەنلیگی قدرەتنینگ همەگە شامل ایکەنلیگی توغرسیدا سوزلەب تورو قلوق ،

الله تعالی نینگ بعضیسینی بیلمەسلیگی بعضیسی دین عاجز کیلشی ناقص صفەلار

دور وهر کوچلانورغوچیغا محتاج بوب قالغانلیق دور ،

حقیقة : یدلسپە عالملاری نینگ ، الله تعالی جزئی بیلیمنی بیلمەیدو (چونکی جزئینی

بیلیشی اوچون حیس قیلغوچی بدنی ئزا بولوشی لازیم) وهر دینی کوب نرسینی

یارتیشقا قادر بولالمایدو ، دهری لارنینگ : الله اوزی نینگ ذاتینی بیلمەیدو ،

نظام نینگ : الله بیلمەسلیک بیلەن قەبیهلیقنی یارتیشقا قدرتینی ئیشلەتمەی

دو ، بلخینینگ : الله بندە قدرتینی ئیشلەتکەننینگ اوخشیشغا قدرتینی

ئیشلەتمەیدو ، عمومی معتزلەلارنینگ : الله بندە قدرتی یەتکەن نرسینینگ –

اوزیگە قدرتینی ئشلتمەیدو، دیگەنلردەك ئەمەس.

ولە صفات

واول عالم نینگ مهدیسی بولغان الله اوچون کوپ صفة لار بار.
الله تعالى عالم، قادر، مرید واو نینگدیك باشقا صفة لاری واولارنینگ هربری
واجب دیگەن چوشەنچە نینگ اوستیگە آرتوق بولغان معنىنی اوقتوریدیغان
لیغنینگ معلوم ایکەنلیگی، و بر شئیگە یاساتما اسم نینگ اویغون کلیشی،
شو سوز یاسالغان مەنبەئنینگ مو، شو شئیگە اویغون کیلیشنی تقضى
قیلغینینگ معلوم ایکەنلیگی قاتارلیق لار مستحکم اورونلاشقان لیق جهتدین
الله تعالى غا بیلیم، قدرة، حیاة واولاردیك باشقا صفة لار اثبات تلنیدو،
حقیقة معتزلە لارنینگ: الله عالم علمی یوق، قادر قدرتی یوق، هر قانداق
نسبتی بیلەن نسبة لنیدو، لکن صفة نینگ حقیقی آلاقیدا بولوشی یوق

دیگه‌نده‌ك ئه‌مه‌س ، اولارنینگ بو سوزی بیزنینگ : پالانی قارالیقی لیکن اونینگدا قار
لیق یوق دیگه‌ن سوزیمیزنینگ اورنیدا محاللیغی آشکارا . وقرآن نینگ روشه‌ن
تیکستلاری الله تعالی نینگ علمی ، قدرتی واولارنینگ باشقه بولغان صفه لارنینگ
حقیقی ثابت ایکه‌نلیگیگه دالاله قیلیپ توروفتو . وشونداق حکمة بیله‌ن یاسالغان
نرسه‌لارنینگ صادر بولغانلیغی الله تعالی نینگ علم ، قدرتی نینگ بار ئیکه‌نلیگینی اوقتوریدو :
مونداق بولوشی فقط الله تعالی نی عالم قادر ده‌پ آتاب قویوش بیله‌ن ئه‌مه‌س
بیز اونینگ اوستیدیکی تالاشی تارتیشی : مشایخ لار : الله حیاة ، الله نینگ عرضی
بولمیغان دواملیق توروشی محال بولمیغان ، ئه‌زلی حیاتی بار . الله عالم
الله تعالی نینگ همه معلوماتنی اوز ئیچیگه آلیدیغان ، عرض بولمیغان ، دوام توروشی
محال بولمیغان ، ضروری ئه‌مه‌س ، اکتسابمو ئه‌مه‌س بولغان ئه‌زه‌لی علمی بار
وباشقا صفه لارمو آشو یه‌لغا اوخشاشی ده‌پ روشه‌ن بیان قیلغان ، حادث بولغان

ملكة، كيفيات لارنينك جملسى ديب بولغان علم قدرتده ئەمەس، بلكى تالاش

تارتش: بيز بنده لارنينك ئيچيدين چيققان عالم نينك، شو عالم بيلەن وجودقا

چيقالايدىغان واو عالمغا آرتوق حادث بولغان علمى بار. هممىدين عالم صانع

تعالى وتقدس نينك اوز ذاتى بيلەن برغا توراليدىغان، اول الله تعالى نينك واجبليقغا

آرتوق بولغان، ئەزەلى صفة بولغان علمى بارميدو؟ ديگەن نينك اوستىدە

پلسپه عالملارى الله تعالى نينك قديم بولغان صفة لارگه انكار قيلدى و معتزله لار

گوروهيمو انكار قيلدى اولار الله تعالى نينك صفة لارينى، الله تعالى نينك ذاتى معلومات

لارگه آلاقيدار بولغانليق اعتبارى بيلەن عالم، مقدورات لارگه آلاقيدار بولغانليق

اعتبارى بيلەن قادر وباشقا صفة لارگه آلاقيدار بولغانليق اعتبارى بيلەن شو

صفة بيلەن آتىلىدو، ديگن عبارة بويىچه كون آرقيليق (الله تعالى نينك صفة لارنى

الله نينك ذاتى نينك عيني موشوغاق بولغاندا ذات نينك كوپ بولوشى، قديم

واجبنینگ برقانچە بولوشی لازیم کەلمەیدو » دەپ تورو والسوی ،

بیزنینگ اولارغا بریدیغان جوابیمیز : آلدینقی قسم توختولوب اوتکەن حقیقی

محال بولغان نرسە قدیم بولغان ذاتنینگ برنچە بولشیدور . بو اوروندا

(الله تعالی غا ئەزەلی صفەلارنی اثبات قیلغان) قدیم بولغان ذاتنینگ برنچە بولوشی

لازیم کەلمەیدو . بلکی سلار (یلیسیپە عالملاری و معتزلەلار) گە علم دین عبارة

برصفەنینگ مثلاً هم قدرة هم حیات وعالم قادر تریک عالمنی فدیوا قیلغو

ومخلوقلارنی اوچون معبود بولوشی قاتارلیقلاردن واجیب نینگمو اوز ذاتی

بیلەن مستقیل تورالماسلیغی واوندین باشقا محاللار لازیم کیلیدو ،

اول الله تعالی غە اثبات قیلغان صفەلار ئەزەلی ، قدیم ایدی (صفاتنینگ صفتی)

کرّامیة گوروهینینگ الله تعالی نینگ صفەلاری بارلکی حادث ، دیگەن ئەقیدەسی ،

چونکی حادثلارنینگ اول الله نینگ ذاتی بیلەن برقاتوروشی محال اول الله نینگ ئەزەلی

صفه‌لاری بولسا «بر شیئ‌نینگ صفتی» دیگه‌ن‌نینگ معنسی ، شو شیئ بیله‌ن برغا

توریدیغان نرسه دیگه‌نوی باشقا نرسه ئه‌مه‌س ایکه‌نلیگی ضرور بولغاچقا.

الله‌نینگ ذاتی بیله‌ن برغا توریدو

معتزله‌لارنینگ: الله تعالی کلام بیله‌ن سوزلیگوچی، کلام الله‌نینگ غیری محمد صلی الله علیه وسلم

جبرئیل بیله‌ن وجودغا (برپا تورغوچی) چیقیقوچی دور» دیگه‌نوی ئه‌مه‌س.

لیکین اولارنینگ مقصدی: کلامنی الله تعالینینگ ذاتی بیله‌ن برغا تورماییدیغان، الله‌نینگ

صفتی ایکه‌نلیگینی اثبات‌لاش ئه‌مه‌س بلکی کلام‌نینگ اول الله‌غا صفت بولیشنی یوقوتوش

معتزله‌لار گوروهی: صفه‌لارنی اثبات‌لاشتا الله‌نی بردمب عقیده قیلیشقا (الله‌نینگ بر

لیگیگه) قارشیلیق واونی باطل قیلیش بار چونکی او صفه‌لار الله‌نینگ ذاتیغا زیت

کلیدیغان قدیمی موجودلار دور. اولارنی اثبات‌لیغانغا الله‌نینگ غیری‌نینگ قدیم

بولوشی وقدیم‌نینگ برنچه بولوشی بلکی متقدمین علمالارنینگ کلامدا اونینگغا

اشارة قیلنغان نرسیگه بناءً (اولار واجب بیلەن قدیم معنیواشی لفظی دیگەن ایدی)

متأخرین علمالار اونی کلامیدا اوچوق قیلیب، اوز ذاتی نینگ جهتیدین واجب

بولغان نرسه: الله تعالی، و اول الله تعالی نینگ صفةلاری »» دیگەن یه‌کونغه بناءً

»واجب لذاته »» نینگمو بر نیچه بولوشی لازیم کلیدو. و تخنی حقیقی کفر بیلیقتا سنة

بر بیلدی. نصری لار، چونکی اولار قدیمنی اوچ دەب اثبات‌لیغانتی. ئەمدیلیکده

بز قدیمنی سککیز یاکی اوندین کوپ دەب اثبات‌لیساق بیز کافر بولمایمیزمو»»

دیگەن موشو یه‌کونغه ئیسلیودی. مصنف رح اونینگغه جوابیغا اشارة موندای دیدی.

اولار (اول الله نینگ ئەزەلی او الله نینگ ذاتی بیلەن برغا توریدیغان صفةلار) الله تعالی

نینگ ذاتینینگ عینیمو ئەمەس. اول ذاتینینگ غیریمو ئەمەس. موشونداق (الله تعالی

ذاتی نینگ عینی ئەمەس، غیریمو ئەمەس) بولغانلوا غیر (اللەدین باشقا) نینگ قدیم بولوشی

و قدیم نینگ بر نیچه بولوشی لازیم کلمەیدور. نصل لار باشقا - باشقا بولغان قدیمنی

اراده قیلغانلیغینی اوچوق کلتورمسیمو لیکین اولارغا آتشو (باشقا - باشقا قیلغانلیغی)
لازیم کلمدی . چونکی اولار: وجود ، علم ، حیاة » دین عبارة 3 اصلینی اشارە لیدی
واولار (3 اصلینی) نی «« داداعلا اولارمونیکدین جنابی الله نی اراده قیلماقچی .
الله تعالی مونیکدیه حقیقة پاک البتة) «« اوغول » (اولار مونیکدین عیسی علیه السلام نی
اراده قیلماقچی عیسی علیه السلام مونیکدیه بکمو پاک) «« پاک روح » دەب آتاشتی
اولار (نصرانیلار) : علم دیگەن اصلی حقیقة عیسی علیه السلام نینگ بە دینیگە یوتکەلدی
دەب توروالدی - دە آجراشنی توغرا دەب قاریدی . او واقیتتا اول 3 اصلی باشقا-
باشقا زات بوب قالدی .

باشقیلار طرفیدین یوقورقی جوابقا اعتراض قیلیب : برنیچە بولوشی ، کوپ بولوشی ،
یول ۱۲
آجرشی دوروسی بولغان یول بیلەن باشقا - باشقا بولوشی » قاتاراب قالمایدور .

(بیربیردین آجرشی توغرا بولمسیمو اونینگغە برنیچە بولوشی کوپ بولوشمو تیپلیدو)

بر - ایکی - اوچ ...... سانلار بعضیسی - بعضیسیدین بر جزئی توروب اولارنینگ

ص۳ اوتتوریدا برنیچه بولوشی، کوپ بولوشی تیلیدیغو. جزء (پارچه) کُل (پوتونگه) غازیت

کلمیدور. و بنا اصل سنه لارنینگ صفة لاریدیلی بر بیرگه مغایر (زیت) بولسون دیلی

زیت بولمیسون اولارنینگ کوپ ایکه نلیگیدو برقانچه ایکه نلیگیده تالاش - تارتیش تصوّر قیلینمای

دو (چونکی اولار صفة لارنینگ کوپ ایکه نلیکگه تیل باشقا - باشقا بولوشنی سبب قیلیب

قدیمنینگ برنیچه ئەمەسلیگینی لازیم توتیدیغان کوبلوکنینگ بولماسلیغیغا دلیل کلتوروشکه

هیچ قاناداق معنی یوق)» دەپ تورووپلیشی ممکین،

او معتزله لارگو روهیغا بر بولیدیغان جوابنینگ ئەلەک یاخشیسی تووه نده کیچه: (مصنف

نینگ جوابیمو توغرا لکیدو یوقوریده ئەلك اعتراض نینگ کیب قیلیشغا اوروت قیب قالیدو)

١- حقیقی محال بولیدیغان ئیشی قدیم بولغان ذاتلارنینگ برقانچه بوپ کتیشی بر ذاتّ

بولسون اونینگ برقانچه صفة لاری بولسون بومحال ئەمەس ٢-) صفة لارنینگ

اوز ذاتینینگ جهتیدین وجودی واجب دیگەنلککە قایل بولوشقا جرأت قیلنما

سلیق . بلکی وجودی واجب اوزی نینگ غیری نینگ جهتیدین ئەمەس . بلکی اوزی

نینگ عینیمو ئەمەس، واوزی نینگ غیریمو ئەمەس، بولغان الله تعالی وتقدس .

نینگ ذاتینینگ جهتیدین واجب . اما صفةلارنینگ اوزلیرینیلا آلغاندا ممکین

ممکین قدیم بولغان ذات بیلەن برپا تورسا . واونینگ بیلەن واجب بولسا شو

ذات دین قطعی آیریلمیسا، موندای ممکین نینگ قدیم بولیشیدا هیچ بر محاللیق

یوق، چونکی هر قاندای قدیم بولغان نرسە ~~الا~~ اله ئەمەس حتّی هر قاندای قدیم بولاسیغی

اله بولسا ایدی، قدیم نینگ موجود بولیشیدین الهنینگ موجودی لازیم کلگەن

لیکین الله تعالی اوز ذاتی بیلەن قدیم دور، واوزی نینگ صفةلاری بیلەن صفةلنگوچی دور

دیییشلایق ، وهمی اول صفةلارنینگ هر بیری اول الله تعالی نینگ ذاتی برپا

تورغوچیدور، الهیة صفةلاری صفةلنگوچی دور، دیگەن خطا یەکونگە بریب

قالماسلیغی اوچون قدیم لارکه قایل مطلق قدیم بولماسلیغی لازیم (الله تعالی اوز ذاتی

بیلەن قدیم دور اوزی نینگ ذاتی اونینگ قدیم بولوشنی تقضّی قیلغانلیق اعتباری

بیلەن قدیم بولغان صفەلاری بیلەن صفەلەنگوچی دور دیمیش لازیم).

موشو (الله تعالی نینگ صفەلاری توحیدگه زیید قیلمیغان حالدا قدیم دەب اثبات لایدیغان

جای) اوروننینگ اشتاییغ قیین بولغانلیغی اوچون، بالسیه عالم لری و معتزله

لارگوروهی الله تعالی نینگ صفەلاری نینگ همّینی یوققا چیقیرشقا باردی. کرّامیه

گوروهی صفەلارنینگ قدیم لیغینی یوققا چیقیریشقا باردی (مونینگ دلیلی: صفە

لار علاقیدار لاری سیز لا وجوتقا چیقما یدور، علاقیدارلیری بولسا حادث. حادثقا

علاقیدار بولغان نرسه اوزی حادث. اولار الله تعالی نینگ حادثقا محلّ (اورون)

بولوشنی جایز قیلدی) شعریعة اهلی: صفەلارنینگ الله تعالی نینگ ذاتینیگ کوردی[12]

غیری ایکەنلیگینی و عینی ایکەنلیگینو یوققا چیقارگی چیقیریشقا باردی.

اگر باشقیلار طرفدین : «یوقوریدا اول صفتلاری ذاتینینگ عینیمو ئەمەس و ذاتینینگ

غیریمو ئەمەس» دین عبارە بو یەکونە ظاهردین قاریغاندا ایککی قارشی تزیسینی

کوتورووه تکەنلیک بولسا (ذاتینینگ عینی ئەمەس دیسەک غیریکەن دیگەنلیک

چیقسا ، ذاتینینگ غیریمو ئەمەس دیسەک ، هر ایککیلسی کوترولوپ کەتکەن بولوپ)

حقیقەتتە ئو ایککینینگ اوتتورسینی جوغلاب قویغانلیقدور . (چونکی ایککی

زیت تزیسنینگ برنی کوتورووشی (وتیتیشی) یەنە برسینینگ ثابت ایکەنلیکینی لازیم توتیدو و دو قاندا

قسیسیگە حقیقەتتە ایککیسینینگ اوتتورسینی جوغلیغانلیق بولیدو ؟» چونکی برشئینینگ

چوشەنچیسی اگر یەنە برشئینینگ چوشەنچیسی بولمیسا ، اول شئی یەنە برنینگ

غیریدور . اگر برشئینینگ چوشەنچیسی یەنە برشئینینگ چوشەنچیسی بولسا ،

اول شئی یەنە برنینگ (چوشەنچیسی) عینیدور . ایککیسینینگ اوتتورسیدا واسطە

تصور قیلینمایدور» دیلسە ؟
تیلینیمای دوا

بيز جواب بريب ده بيميز كي : ايككيسينينك اوتتوردا واسطه چيقيدو ، چونكي اول

عالملار غيريّة ني ايككي موجودنرسه نينك بري ينه برسيني تصور قيلنسا ، يعني ايككي

سينينك اوتتورسيدا بر-برديين آيرالشي ممكين بولسا ، مانا غيريّة ده ب تفسير

قيلدي . ده عينيّة ني ايككي شيئي نينك چوشه نچسي هيچ بر فرقسيز حالدا بر بولوشي

بيلان تفسير قيلدي . بو واقيتتا ايككسي نقيض (قارشي) بولمايدور بلكي او

ايككسينينك اتتوردا ئوّوه شونكي يول بيلان واسطه تصور قيلينيدو ،

بير شيئي نينك چوشه نچسي ينه بري نينك چوشه نچسي بولماسليق ، لكن او شيئي

ينه بر سيني تيپيلماسليق جزئيگه اوخشاشي كُل بيلان (جزئينينك چوشه نچيسي

كلنينك چوشه نچسيده ئه مس . بو نينگغا قاريغانوا عيني ديگيلي بولميسا ، كل جزئيدين

آيريلالمايدو . بو نينگغا غيري ديگيلي بولميسا ، ايككسينينك اوتتوردا عيني ئه مس

غيريمو ئه مس بر واسطه تيپيلغان بولدي) وصفه گه اوخشاشي ذات بيلان

[Marginal notes: "دب" above line 1; "لفظ كل" above line 8]

(صفة نينك چوشنچسی ذات نينك چوشنچسی ئەمەس، بو نينكغا قاريغاندا عينی ئەمەس. صفة ذاتدين آيريلالمايدو، بو نينكغا قاريغاندا غيری ئەمەس) و صفة نينك بعضيگە اوخشاشی بعضسی بيلەن (بر صفة يەنە بر صفة نينك چوشنچسی ئەمەس، بو آرقيليق عينی ئەمەس. اما او صفة يەنە بر ديدين آيريلالمايدو، بو آرقيليق غير ئەمەس.) الله تعالى نينك ذاتی و صفةلاری حقيقةً ئەزەلی دور، بولماسليق نينك ئەزەليگە يوز كلتوروشی محال. (الله تعالى نينك ذاتی بيلەن صفتی نينك چوشنچسی اوخشمايدو، بونينكغا قاريغاندا عينی ئەمەس. صفة ذاتتين آيريلمايدو، بو آرقيليق غير ئەمەس.) اونينك ايچيدين بر، اول برنينك اونسيز دوام قيلشی محال. اول اون نينك اول برسيز دوام قيلشی محال چونكی اول بر، اول اون نينك ايچيدين دور، اون نينك يوقالغانليغی، اول بيرنينك ـ يوقالغانليغی دور. اول اون نينك وجودی، اول برنينك وجودی دور.

فەيدا قىلىنغان صفتەلارنىڭ خلافى بىلەنكى اوصفتەلارسىز مو الله تعالى نىڭ ذاتىنى

تصوّر قىلىشىدو. شو جهتدىن اوصفتلار ذاتنىڭ غيرى بوليدو. موشونداق سوز

لىيدى مشائىخلار،

لكين بولارنىڭ سوزلىگەنە يە كونىدە بر خيل نظر بار (تەكشۈرۈپ اوتوش)

چونكى آجرالش نىڭ دوروسلىغى نى هرايكىكى طرفدىن دەب ارادە قىلسا، عالمنى

صانع بىلەن، عرض نى محل بىلەن آلغانوا ولارنىڭ اوگوسى بوزوليدو،

چونكى صانع، الله تعالى نى عالم سىز تصور قىلىشى مومكين بولسيمو، عالمنى الله تعالى

دىن آيرىپ تصور قىلىشى مومكين ئەمەس، محلنى عرض سىز تصوّر قىلىشى مومكين

بولسيمو، عرضنى محلسىز تصور قىلىشى مومكين ئەمەس. چونكى عالم نىڭ

وجودى صانع نىڭ بولماسلىغى بىلەن تصور قىلىنمايدو.

اول صانع بولماسلىغى محال بولغانلىقى جهتدىن عرض نىڭ وجوديمو

تمام

مثلاً قاریغا اوخشاشنی مجلسین تصور قیلنمایدو، ئەشونداق بر برسیدە آجری

ماسلیق توروب، (برطرفدین آجراب برطرفدین آجریمای توردە) مغایرە

بارلیغی اتفاقاً جزم قیلنغان. اگر اولار برطرف دیلا آجریسا بو مغایرق بولیدو

دیگەننی اراده قیلسا جزئ بیلەن کل نیڭ اوتتوردا، صفة بیلەن ذات نیڭ اوتتوردا

مغایرة بولوشی لازیم کلیدور. جزئی نیڭ کل سیز تپیلیشیغا، ذات نیڭ صفة سیز

تپیلیشغا جزمیّة بولغانلیق جهتیدە، بر نیڭ اون سیز دوام قیلیشی محال

دەپ سوزلیگەن یرکونی بولسا بوزوق ایکەنلیگی آشکارا (چونکی اون یوقالسیمو

بر دوام قیلیویریدور) دیسلمیسون.

تورتاشلیمای یزیلسون!

باشقیلار طرفدیدە: (بیز نیڭ اول مشاییخلار نیڭ سوزیگە قیلغان اعتراض

میزنی بوزوب اولارنیڭ سوزینی توزوب مونداق دیسلمیسون).

مراد: اگرچندیکی محال بولسیمو بەرەزیولی بیلەن ایکی وجود نیڭ برنی یەنە برسیز

تصوّر قيلىشنىڭ مومكين ليگى »دور بعضيده عالم موجود دەپ تصور قيلىنيدو، آندين
كيين موجىدە كلتوروشى آرقيليق صانع نىڭ ثبوتى طلب قيلىنيدور ، جزء نىڭ خلافى
بيله نكي كل بيله ده جزء موجود دەپ تصور قيلىنيدو، آندين كل نىڭ ثبوتى حجّة
آرقيليق طلب قيلينمايدور، اون نىڭ هر سيز وجودى توسالغوچى بولغاندەك،
دوروسى بولمايدور، اون نىڭ بر نىڭ ، اون سيز موجود بولوشى ، چونكى اگر اون
بير تيپيليدىغان بولسا البته اون نىڭ بري بولمايدور، گەپ نىڭ حاصلسى
دد وَصْفِ اِضَافَةْ» سلىشتورما صفة اعتبار قيلىنيدو، بو اوردون (اون نىڭ
بر سيز تيپلىشى مومكين بولميغاندەك ، اونىڭ بر نىڭ مو اونسيز تيپلىشى
مومكين ئەمەس ، ديگەندە) دا بر - برىدىن آجراشنىڭ مومكين ئەمسلىگى ظاهر
ديبيلميسون ، چونكى بىز: اولار (مشايخلار) علم دين عبارة برخيل صفة نىڭ
وجودى تصور قيلىنغاندىن كيين يەنە بىرسىنى اثباتلاشى طلب قيليديغان

ليغيغا جزميّة توروب ، صفة لارنينك ئەزەلى بوب قالغان ليغى اوچون اولار (صفة

لار) نينك بولماسليغى تصوّر قيلينماىدور ، ديگەنليگلە بىنأً صفة لارنينك اوقه

تورسيوا اوخشماسليق بولمايدور . ديگەن ئيدكونەنى اوچون كلتوردىغو . بو واقيتدا

مشايخ لارنينك بو معنى نى (پەرەزيولى بيلەن بولسىمو اونينك بولماسلغينى -

تصور قيليش ممكين بولسا) ارادە قيلميغانليغى بيلنمەي ، اگراولارنينك گپيگە تسليم

بولوب پەرەزيولى بيلەن بولسيمو مومكين ديسەك عَرَضْ بيلەن مَحَلْ توغرسيغا

كلگنده اولارنينك گپى بوزوليدو ، چونكى عرض نى محل سيز پەرەز قيليشمو

مومكين ئەمەس ، دەيمىز ، اگر وَصْفِ اِضَافَةْ اعتبار قيلنسا ، دادا ،

بالا ، بر توققان ، سبب ، سبب كلتورولگو چيگە اوخشاشى برنى بيليشى

يەنە برنى بيليشكە قاراب قاليدىغان ، سلشتورما سملارنينك اوتتوردا -

موغايرة بولماسلغى لازيم كليدو ، (چونكى دادا ، چوشەنچسى بيليشى

دادا، سوزنینگ چوشه‌نچیوه بالینگ دادیسی دیگه‌نلیک بولغانلیغی اوچون

بالا دیگه‌ن چوشه‌نچمنی بیلشی‌گه قاراب قالیدو. بالا چوشه‌نچسینی بیلشی

بالا دیگه‌ن سوزنینگ ایچیوه، دادی‌نیگ بالسی دیگه‌نلیک بولغانلیغی اوچون،

دادا چوشه‌نچسینی بلشگه قاراب قالیدو. برتوققان، چوشه‌نچسنی بیلشی، بر

توققان چوشه‌نچسنیگ ایچیوه اونیگ ینه برتوقوغ بارایکه‌نلیگی چقیدو، بولار

بر-بریگه قاراشلیق، سبب، دیسه‌ك سبب کلتوروتگوچینی بیلشگه قاراب

قالیدو. سبب کلتوروتگوچسی » نیگ ایچیوه سبب دیگه‌ن سوز بولغانلیغی

اوچون سببی بلشگه قاراب قالیدو، موشو سلشتورو شلارا عتبار قیلنیدو.

دیسه، بولارنیگ اوتتورداممغایرة بولما سلیغی لازیم) بلکی تیخی غیر بولغان ایکی

نرسه‌نیگ اوتتوردیمو مغایرة بولما سلیغی لازیم کلیدور، چونکی برسینی غیری دیش

ینه بریگه قاراب آنگا اوخشمیغانلیغی اوچون غیری دییلیدور، ینه برسینی

بونینگغە قاراب غیری دیەلیمو، اگر بولارنینگ اوتتوردا مغایرة یوق دەیدیغان
بولساق اجتماعی نقیضین لازیم کلیدور، بو محال.

اگر باشقیلار طرفیدین: نیمە اوچون اولارنینگ صفتەلار بیلەن بولغان مقصدی (ذاتینینگ
عینی ئەمەس، غیری بولەمەس دیگەن یەکونی بیلەن مرادی) باشقا اورنینینگ موضوع
لاریغا قارتیلیدیغان محل لارنینگ حکمیگە اوخشاشی کی اولارنینگ اوتتورسیدا حکوم
دوروس بولوشی اوچون وجود اعتباری بیلەن بر بولیشی برور پایدا یەتکوزیشی
اوچون چوشەنچەسنینگ اوخشیماسلیغی شرط قیلینیدو، بیزنینگ: انسان کاتب
دیگەن سوزیمیز اوخشاشکی انسان بیلەن کاتبلیقنینگ وجودی بر بولغانلیغی
اوچون حکوم توغرا بولدی. لیکن چوشەنچەسی اوخشیماغانلیغی اوچون معلوم حالدا
پایدا بردی. بیزنینگ: انسان تاشتور، دیگەن سوزیمیز بولسا، چوشەنچەسی
اوخشیمیسمو لیکین وجودی بر بولمیغانلیغی اوچون حکوم قیلیشی توغرا بولمیدی.

بیز نیڭ : انسان انسان دور » دیگەن سوزیمیزدە وجودی بر بولسیمو ، مفهومی

اوخشاش قالغانلیغی اوچون پایدا بر میدی ، ماناشونیڭغە اوخشاش الله تعالی نیڭ

صفة لاری وجودی بر بولغانلیغی اوچون ذات نیڭ عینی ، چوشەنچسی اوخشمانلیغی

اوچون ذات نیڭ غیری دیگەنلیک بولوشی توغرا بولمایدو . ؟ دییلسە : بیز

جواب بیریب دەییمیز کی ، یوقوری حکوم بوییچە بولوشی عالم . قادر دیگەنلارنی

ذاتیغا قاراتما قیلیب بیلەن ، وبولارنیڭ اوخشاشلیریدا دوروس بولیدو . لیکین

علم ، قدرة لارگە اوخشاش بز توختیلواتقان نرسیلارنە ، واون نیڭ بری

نرسە نیڭ قولی دیگەنلرگە اوخشاشی اونیڭ بیلەن ینە بر نرسە نیڭ اوستیگە حکوم

قیلغیلی بولمایدیغان جزو لاردە دوروس بولمایدور . (چونکی اون نیڭ بری بیلەن

اون نیڭ وجودی بر ، چوشەنچسی باشقا بولسیمو بری بیلەن ینە بر نیڭ اوستیگە

حکوم قیلغیلی بولمایدو .) « تبصق » کتاوید امونداق دییلگەن : اون نیڭ بری

وزيدنيڭ قولى» دين عبارة هربيرى اوزى نيڭ غيرى بولمشى . متكلمين علمالارنيڭ

ايچيده جعفر ابن حارث دين باشقا هيچ بركيشى قايل بولمىغان . زيدنيڭ جملسيده

جعفر ابن حارث موشو (اون نيڭ بيرى نيڭ اوز نيڭ غيرى بولمشى ، زيد نيڭ قولى اوزنيڭ

(قولنيڭ) غيرى بولمشى بولوشى) حكومده بارلىق معتزلەلارگورو هيچا قارشىلىق

قىلدى . و جعفر ابن حارث مونىڭدە قايل بولغانلىقى اونيڭ جاهلىقى دەپ سانالدى

اونيڭ جاهىللىقى دين قارالدى . چونكى اون ، اوزى نيڭ هربير فردىنى اونيڭ غيريلرى

بيلەن توشوب اوزا چيمگە آليدىغان حالتدە بارلىق فردلريگە اسم دور .

اگر بير (هليقى اون نيڭ بيرى) اول اون نيڭ غيرى بوليدىغان بولسا ، اوزى اوزى نيڭ غيرى

بوب قالدى البتە چونكى اول بير مو . اون نيڭ جملسىدىدور . ويند اون نيڭ بيرسىز

تپلمشى لازيم كلدى - شو نيڭدەك زيد نيڭ قولى زيد نيڭ غيرى بوليدىغان بولسا

البتە قول اوزى نيڭ غيرى بولوب قاليدو . (چونكى بز زيدنى پوتون قولى بار دەب

قدرە ز قیلولماتتیمیز) . مانا موشو كلام بولسا اول تبصرة صاحبینگ سوزیدور

بو كلام دیكی ز سسلار مخفی ئەمەس.

اول الله تعالی نینگ ئەزەلی صفتلاری «علیم» دور «علم» دیگەن (الله تعالی نینگ

علم) او معلوماتلارغا عالاقیدار بولغانوا، معلوماتلارنینگ ھەممىسى تولوق

كامل مُنكَشِف (حاصل) بولیدیغان ئەزەلی صفت؛

2- والقُدرة = او مقدورات لارگە عالاقیدار بولغانوا اولاردا ھو تەسیر كور-

ستیدیغان ئەزەلی صفت 3- والحیوة = بلیم نینگ توغرا بولوشی نی ایجاب

قلیدیغان ئەزەلی صفت 4- القوة = بو قُدرة معنىسی بیلەن. 5- السمع =

آنگلاشی. آنگلانغوچی ز سسلارگە علاقیدار بولیدیغان صفت 6- البصر =

كوروش. بو كورولگوچیلارگە علاقیدار بولیدیغان صفت - او ایككىسی (سمع -

بصر) بیلەن ئەل كامل تولوق ادراك قلنیدو، خیال، وهمی حس قیلغوچی

نيڭ تەسير قيلشى ، ھاوانيڭ قولاققا يېتشى قاتارليق بەندەنيڭ بيلشى اوچون

سبب بولغان نەرسەلار آرقيليق ئەمەس . علم ، قدرة نيڭ ، قدرة نيڭ قديم بوليشى

ديە معلومات ، مقدورات لارنيڭ قديم بولوشى لازيم كلميگەندەك ، سمع ، بصر

ديگەن صفة لارنيڭ قديم بولىشى ديە مسموعات ، مبصورات لارنيڭ قديم -

مبصورات ٣

بولوشى لازيم كلمەيدور. چونكي او صفة لار قديم بولوب اولارغا ، حادثقا علاقيدار

بولوشى بەيوا بوب توريدور .

والإرادة والمشيئة : ارادە قيلشى ، خالاش ھميگە قدرة نيڭ نسبتي يارائەر

توروقلوق ، و علم نيڭ علاقيدار بولىشى عملية گە ئەگەشكەن توروب معلوم واقتدا ايگلي

مقدورنيڭ برسي كوچلانوريديغان حياتليق تيكي صفة دين عبارة

يوقوردا سوزلەنگەن يەكونلاردە : مشيئة قديم ، ارادە قيلشى اللەنيڭ ذاتي بيلەن بەرقا

توريديغان حادث ديگەنە كشلارگە ، قوە : الله تعالى نيڭ ارادە قيلشى ، الله تعالى نيڭ

ئیشنی دیگه‌نینگ معنسی الله‌تعالی اونیشغا مجبورلاغوچی ئه‌مه‌س ، خاتا قیلیب

قویغوچی ئه‌مه‌س ، اونینگ کوییه مغلوب بولغوچیمو ئه‌مه‌س . دیگه‌ن لیک ، ده‌ب اویلاب

قالغان کیشیگه ، اوزی نینگ غیری نینگ ئیشنی اراده قیلیشی دیگه‌ن نینگ معنسی اونی شو

ئیشقا بویرۇغانلیق ، ده‌ب اویلیغان کیشلارگه رَدّیّه بریش بار . قانداقمو ردیه

بولمیسون (اینگنچی کیشیگه) ؟ ! . هر بر مُکَلَّف ایمان ایتیشقا و

ایمان کلتوروشکه بویرولدی (لیکین کوب حاللاردا بو ئیشنی بویرودی ، او رونلانمدی)

اگر خالیغان بولسا البته عَمَلِیّه‌گه آشقان بولاتتی ، و

والفعل والتخلیق : بو ایکیسی تَکْوِین ده‌ب آتیلیدیغان ئه‌زه‌لی صفه‌دین

عبارت بو نینگ حقیقتینی سوزلشنی یان آریغا کلگوسی . بو اورونغا خَلْق

دیگه‌ن لفظینی ئیشلاتمدی تَخْلِیق لفظینی ئیشلاتتی چونکی خلق لفظی نینگ

مخلوقلاردا ئیشلیتیلیشی عموم لاشقان ،

تخليق ٣

والترزيق : بو مخصوص بر تكوين علاحده بولسا : تخليق تصوير (صورة گه
كلتورۇش) ترزيق ، تيرگوزۇش وافات قيلدورۇش ، وبولاردين باشقا الله تعالى غه
يولينديغان صفة لارنينگ هممىسى تكوين ديگن عبارة الله تعالى نينگ ذاتى بيلن برپا
توريديغان ئزەلى ، حقيقى صفة گه قايتقوچى ايكەنليگيگە اشارة قيلىشى اوچون
اوچوق روشن كلتوردى . حقيقة أشعرى نينگ : "صفة لار سانلىشتورما دور ويش
لارگه صفة دور" ديگن نەزەرى ئەمەس .

والكلام : اونينگدين قرآن ديگن اسم بيلن آتالغان ، حرف لاردين تركيب تاپقان مَنظم
(ترتيب) آرقيليق عبارة كلتورىلگن ئزەلى صفة ، آشو صفة نينگ نظم گه اوخشماسليغى
هرقانداق بر ئىشقا بويرويديغان ، توسيديغان ، خبر بيريديغان كشى اوز
وجوديدا برخيل مقصودنى تاپيدو . آندين كيين او مقصودنى عبارة كلتورۇش آرقيليق
يىزىشى آرقيليق ياكى اشارة قيلىشى آرقيليق اوقتوريديغان لىغى اوچوندور .

اول «کلام» صفتی «علم» نینگ غیریدور چونکی انسان بعضیده اوزی: بیلمگان

نرسیده خبر بریب قویدو (بلکی اونینگ خلاف ایکه نلیگینی بیلیدو)

کلام صفتی، اراده قیلیشی ئەمەس چونکی انسان بعضیده اراده قیلمیغان نرسیگه

خوجایینی [12]

بویرویدو، خوجا اوزی نینگ قولی نینگ آسیلیق قیلغینینی پادیشاه غه تکوزمیگه نلی

گینی آشکارا قیلغانلیقنی مقصد قیلغانلیق جهتیده بر ایشقا بویروغانغا اوخ

شاشی. بو قوردیکی کلام «کلام نفسی» دەپ آتیلیدور اَخْطَلْ ناملیق شاعر

تووەندیکی شعر بیلەن اشارة قیلغان نرسیگه بناً اوشعر: کلام حقیقة

یوره کته تیل یوره ککه دلیل دیه باشقا نرسه ئەمەس» موشونینگ بیلەن

عبارة. عمر رضی الله عنه موندای دیگەن: مەن اوز کونگلومده بر مقالنی تەییار

لیدیم. کوپ واقیت لاردا بز دوسلاریمیزغا: قلبیم ده بر سوز بار، مەن ساڭا

شو سوزنی دیمه کچی بولوب آتیمه ن، دەیمیز. مانا بولارغا قاریغاندا کونگول

دیگی معنی کلام دەب آتایدیگە نەمیش.

«کلام» نیڭ الله تعالی نیڭ صفتی ئیكەنلیكینی ئىسپاتلاشنیڭ بىرىنچی دەلیلی «اِجْماعُ الأمّة» بوتون ئەھلی ئىسلام نیڭ اتفاق قیلىشی شی، ئیككینچیسی ھەممە پیغمبەرلەرنیڭ «الله تعالی سوزلیگۈچی دور» دیگەن عبارەنی نَقِلی قیلىشی مُتَواتِر دَرِیجسیگە یەتكەن لیگی. کلام دیگەن صفەتنی ئىسپاتلیماستىن تَكَلُّمْ (سوزلەش) نیڭ مومكینچە دەمسیلیكیگە جزم قیلیش توروف. (بوقوردا، کلام نیڭ الله نیڭ صفتی ئیكەنلیكینی ئىسپاتلاپ بولغاندین كیین) الله تعالی نیڭ: العلم، قُدرة، حیاة، ئاڭلاشی، كوروشی، ارادە قیلیشی، تەكوینی، سوزلەشی لار» دیگەن عبارە 8 صفتی حقیقەت بار ئیكەنلیگی مُستحكم اورونلاشتی آخرقی اوچ (ارادە، تَكْوِینی، کلام) صفەتدە كوپ تالاش-تارتیش، ومخفی لیك بولغانلىقتی مصنف اولارنی ئىسپاتلاشقا بولغان اشارەتنی تكرارلیدی. واولارنی (اوتوچ صفەتنی) باشقیلارغا ائلیگیر

قیلیب کلتوردی ، وبعضی تفصیلاتلار بیلەن کلامنی آیریب کلتوردی - دەموناق

دیدی : »وهو متکلم« بر شئ سوز اونکوچی یا سلیویغان مصدر بیلەن بر

بولماسدین ، یا سالما ئیسمنی او شئ گە اثباتلاشنینگ دوروس ئەمەسلیگی

بەدیهی بولغانلیغی اوچون ، الله تعالی اوزیگە صفة بولغان کلام بیلەن سوزلیگوچی

دور . بو قارتچی سوزدە ، معتزلە لارگە ردّ ، الله تعالی ، الله تعالیغا صفة ئەمەس

اللەنینگ غیری بیلەن برپا تورالایدیغان کلام بیلەن سوزلیگوچیدور ، دیگەنلیکلەبار

غانلیغی اوچون ، اولارغا ردّ دییە بریسش بار ، اللەغا صفة بولغان کلام ئەزەلی ،

قدیم دور ، حادث لارنینگ اللەنینگ ذاتی بیلەن برپا توروشی مومکین ئەمەسلیگی بەدیهی

بولغانلیغی اوچون ، »اللەغا صفة بولغان کلام« حرف لار ، آوازلار ، بر نیچە

حرفنی توگەتمەسدین انککینچی حرف بیلەن سوزلەشنینگ مومکین ئەمەسلیگی

بەدیهی بولغانلیغی اوچون ، بعضسی نینگ توگوشی آرقلیق بعضسی نینگ فهیدا

بولوشی شرط قیلنغان ، حادث عَرَضْ ایکنلیگی بەدسی بولغانلیغی

جهتیدین (اللە تعالی نینگ صفتی بولغان کلام) حرف لارنینگ جنسیدین وە جِنْسِیْنی

آوازلار (تَوْیشی) نینگ جنسیدین ئەمەس یوقوری دیەکونەن :

اللە تعالی نینگ کلامی حرف لار و آواز لارنینگ جنسیدین بولغان عَرَضْ دور

و شونداق توروف اول کلام قدیم دور ، دیگەنلیککە قایل بولغان

کَرّامِیَّةْ ، حَنابِلَةْ (4 مَذْهَبْ نینگ بیری بولغان احمد حَنْبَلْ نینگ -

ئەگەشکوچیلاری) گوروهلاریغا رَدِّیَة بریشی موجود ،

ئۇ «کلام» سوزلەشکە قادر توروقلوق سوزلیمککە نلیگیگە سوزلشی

قوراللیری نینگ خدە تەرلیکک اوچریشیشغا قارشی کلیونغان صفة دور . (

سوزلەشی قوراللیری نینگ آفتکە اوچریشی یا اَصلی یارتیلیشی اعتباری بیلەن

بولودو ، گاچالیقتا اوخشاشی ، گودەکلیک چاغیدیکی سوزلەشکە اوخشاشی

سوزلشی قوراللرینینگ آجز بوب قیلشی واونینگ ئولچمگه یتمگن

لیک اعتباری بیلن بولیدو

اگر باشقیلار طرفدین: بو سوکوتقا، آیه که قارشی کیلشی فقط کلام

لفظی گه اویغون کلیدو، کلام نفسیسین، چونکی سکوت و

گاچیلیق تلفظ دین باشقا اورونغا قارشی کلمه بولو

دیلسه، بز جواب بریپ دیمیزکی: مراد بو-

جایدا ایچکی سوکوت، ایچکی گاچی

لیق دور. ایچکی سوکوت و ایچکی گاچیلیق

بولسا اوز وجودیدا سوزلشنی تاماملاش

لیق یاکی اونینگه قادر بولالماسلیق دور

کلام، لفظی، نفسی، بولغانده اونینگ زدّی بولغان سوکوت، گاچیلیق هم، لفظی، نفسی، بولیدو

بسم الله الرحمن الرحيم

شرحی عقائد
النسفی

٢- قسم

بسم الله الرحمن الرحيم

والله تعالى متكلم بها آمر و ناه ومخبر

ئاللاھ تائالا سۆزلىگۈچىدۇر. ئۇنىڭ ئەزەلى سۆزى
بولغان كالام بىلەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارغا بۇيرۇق-
چىدۇر. يېنىشقا تېگىشلىك ئىشلاردىن توسقۇچىدۇر.
ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرنىڭ ئەھۋاللىرىدىن خەۋەر بەرگۈچىدۇر 1
يەنى ئۇ كالام ئەزەلى: ئالاقىدار بولۇشنىڭ ھەرپلىك كالام
تەلەپكە ئالاقىدار بولسا بۇيرۇق. يېنىشقا ئالاقىدار
بولسا نەھى. ھېكايىگە ئالاقىدار بولسا خەۋەردۇر.
دېگەنگە ئوخشاش) بولۇشى ئامرقىلىق، بۇيرۇق، نەھى.

خەۋەملەرگە قارىتىشى بىلەن كۆپىيىدىغان بىرلىكسۇ-
يەستوم. » ئىلىم قودرەت ۋە باشقا سۈيەتلەرگە
نۆمچاسىغلى نۆلارنىڭ ھەممىسى بىردىن قەدىمى سۇ-
يەت بولوپ نۆلاردىكى كۆپىيوسىش. ھادىسلاقا يەقەت
كۆلا قدارلقتا ۋە سىلىشتۇرمىلاردا بولدۇ. موندا ق
دېيىش (سۈيەتلەرنىڭ ھەممىسى بىردىن قەدىم. كۆپىيو-
يوش، ھادىسلفى يەقەت كۆلا قدارلقتا ۋە سىلىشتۇر
ملاردا) كۆلىنىڭ بىرلىكنى كامىل قلشقا لايىق.
جونلى سۈيەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆز ۋە جۇددا كۆپ-
لۈك بارلىقلارنىڭكە ھەم بىر دىلىل يوق.

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن بۇيرۇق، نەھى، خەۋەر
لەر كىلامىنىڭ قىسىملىرىدىن بولۇپ، كالام ئۇلارسىز
تەپەككۇر قىلىنمايدۇ. بۇ جايدا كالامنىڭ ئۇنۇم ۋۇجۇ
دىدا كۆيلۈك بولۇپ قالىدۇ». دېيا ئىستىرازىيە تىلونسە:
بىز جاۋاب بىرىپ دېيەلمىزكى. بۇ ئىستىراز ھەنىڭ قىلىنغو-
جىدۇر. ئۇ كالام: ئاللا قادىر بولغاندا ئىشۇ قىسىملەر
نىڭ بىرى بولىدۇ، ئىشۇ ئاللا قادىر بولغاندا ھەر كۆرۈم
قىسىملەرنىڭ بىرى بولىشى تىخى موۋىدىن كېيىن بولۇپ
تۇرىدىغان موستەقبەل زاماندا بولىدۇ. ئەمما ئەزەلدىن
بىرلا ئەسلا بولۇنۇشى يوق. (چۈنكى ئەزەلدە ئاللا قادىر

بولسىمۇ يوق).

❁ ئالىملارنىڭ بەزىسى (ئىمام فەخرىددىن الرازى)

ئۇ كالامنىڭ ئەزەلدىن خەۋەر ئىكەنلىكىگە ۋە ھەممىسىنىڭ

قايتىدىن ئىپادە جايى خەۋەر ئىكەنلىكىگە بارىدى چۈنكى

بۇيرۇقنىڭ ھاسىل مەنىسى: بۇيرۇقنى ئورۇنلىغۇچى-

لا ساۋاب بېرىلەر ئورۇنلىمىغانلار ئازابقا قالىسى-

لەر ،، دېمەك خەۋەر بەرگەنلىك. نەھىنىڭ مەنىسى توسقان

ئىشنى يا ئىشلىگەنلەر ساۋاب بېرىلەر، توسقان

ئىشنى قىلغانلار ئازابقا قالىدۇ ،، دېمەك خەۋەر بەرگەن

لىك. ئىستىفھامنىڭ ھاسىلى بىلدۈرۈپ قويۇشنى تەلەپ

قىلىشتىن خەۋەر بەرگەنلىك. بۇنداق نىڭ ھاسىلى ئىجا-

بەت قىلىشنى تەلەپ قىلىشتىن خەۋەر بەرگەنلىك.

يۇقۇرقى كالامنىڭ ھەممىسى ئەزەلدىن خەۋەردۇر.

كالامنىڭ ھەممىسىنىڭ قايتىدىغان جايى خەۋەردىن

ئىبارەت. شۇڭا بۇ خەۋەردىن الرازى نىڭ دەلىلى.

بىزنىڭ يۇقۇرقى مەنالارنىڭ بىر-بىرىگە ئوخشىماسلىقى بە-

دىھى ئىكەنلىكىنى بىلگەنلىكىمىز ئاتقۇلۇق رەت قىلىنىپ كەتتى.

چۈنكى بەزى مەنىنىڭ بەزىسىنى لازىم تۇتۇشى ئىككىسىنىڭ

بىر بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرالمايدۇ.

ئەگەر باشقىلار تەم بىلەن: بۇ يەردىكى ... بۇ يەردىكى

قىلىشى توسىدىغان ئەرسە بولماستىن توسۇشى، ئەقىل-

سىزلىق بىھۇدە بولىدۇ.

ئەزەلدە ئۆتۈپ بولغانلىق يولى بىلەن خەۋەر بېرىشى

گاھى يالغان بولىدۇ. ئاللاتائالانى مۇنىڭدىن پاكلاش

ۋاجىب بولىدۇ، دەپ ئىتىراز قىلىشىغا بىز جاۋاب بېرىپ

دەيمىزكى: ئەگەر بىز ئاللاتائالانىڭ كالامىنى ئەزەلدە بۇي-

رۇق، نەھى، خەۋەر قىلماق ھەم قاندىداق قى-

جىلىق يوق. ئەگەر بىز بۇ كالامنى ئەزەلدە بۇيرۇق

نەھى، خەۋەر قىلماق: مەسىلەن بېرىلىشى ئۆزىنىڭ

كەلگۈسىدىكى پالغا. سەن ۋۇجۇتقا كەلگەندىن كېيىن

بالىنى ئىشنى قىل دەپ بۇيرىغاندا ئۇخشاش، بۇيرۇ-
ق بولغۇچىنىڭ ۋۇجۇدى بۇيرىغۇچىنىڭ بىلمىدىن بولسا
كۆڭلىدە قىلغانلىقى ئۈچۈن بۇيرۇق بولغۇچىنىڭ مەۋجۇت
ۋاقتىدا بۇيرۇق بولغۇچى، بۇيرۇلغان نەرسىنى ئورۇن-
لاشقا لايىق بولغاندا بۇيرۇلغان نەرسىنىڭ ھاسىل
قىلىنىشى ۋۇجۇتقا چىقىرىشى ئۈچۈن ئەزەلدىن بۇيرۇ-
ق قىلغانلىق ۋە ئەزەلدە قادىرتىنى بىلگەن ھەم
بىر زاماننى بىلگەن سۆزلەيتە نەرسە يەتكەن خەۋەر دۇر.
چۈنكى ئاللاھ تائالا زاماندىن پاك بولغانلىقى، ئاللاھ تائالاغا
قادىرتىنى بىلگەن ئۆتكەن زامان، كەلگۈسى زامان، ھازىر

قى زامان يوق. شۇنىڭدەك ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمى

زامانلارنىڭ ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئۆزگەرمەيدىغان ئەزەلى

ئىلمىدۇر.

مۇسا نەبى كالام ئەزەلىنى ئېشىتكەن كەلتۈرۈلدى

«قۇرئان» دېگەن ئىسمىڭ تىلاۋەت قىلىنىدىغان،

بىر خىل يولدا تىزىلغان ھادىسە سۆزلەرگە ئىشلىتىلگىنى

دىن، مۇشۇ قەدىم بولغان كالام ئەزەلىگە ئىشـ-

لىتىلىدىغانلىقىنى (ئىشلىتىلىدىغانلىقىغا ئىشارەتلەندۈرۈپ) بىل-

دۈرۈپ قويۇشنى مەقسەت قىلدى. — دىن «ئاللاھ تائالا

نىڭ كالامى بولغان قۇرئان مەخلۇقتۇر دېگە يېرىدۇر

(مەخلۇق ئەمەس) » دېدى.

«ئىلم كالام» ماتېرىيالىرى: ھەنبەلى گورۇھلىرى

(ئىسلامدىكى 4 مەزھەپنىڭ بىرى ئىمامى ئەھمەد ئىبن

ھەنبەلىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى) جاھىللىقتىن (بولار قۇر

ئاننىڭ قەدىمىي، ماقاۋا، سۆملىرىدىن تارتىپ قەدىم

دېيدۇ) ياكى سورىكە شەكلى قىلغانلىقتىن (بولار: ھەربىلەم

ئاۋازلەر بىرسى — بىرسىدىن كېيىن كېلىدىغان ھالەتتە تەرتىپ

بىرىلەن تۇرۇپ، ھەرقانداق بىرلەشمىدىن ئىككىنچى ھەرپ بىرىنچى

ھەرپتىن كەلمەككەلىك بىلەن تۇرۇپ قۇرئاننى قەدىم دېيدۇ).

ئېيتىلغان ھەرپ ۋە ئاۋازلىرىدىن قۇراشتۇرۇلغان قۇرئاننى قەدىم

دۇر» دېگەنلىككە چۈشەنچە بېرىپ قالماسلىقى
ئۈچۈن «قۇرئان غەيرى مەخلۇق» دېيىلىدۇ
«ئاللاھ تائالانىڭ كالامى بولغان قۇرئان غەيرى
مەخلۇقتۇر» دېيىلىدۇ دېگەنلىكى ئۈچۈن. موسەننىپ
«قۇرئان» دېگەن سۆزگە «ئاللاھنىڭ كالامى» دېگەن
سۆزنى قوشۇپ كەلتۈردى.
موسەننىپ «مەخلۇقنىڭ غەيرى» دېگەن سۆزنى
«ھادىسنىڭ غەيرى» دېگەن سۆزنىڭ ئورنىدا تۇرغ
قويدى. I. ئىككى سۆزنىڭ چۈشەنچىسى بىر
دېگەنلىككە ئائىت [illegible] جەھەتتىن 2- يول

باشچىمىز «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام»نىڭ -

ئاللاھنىڭ كالامى بولغان قۇرئان مەخلۇقنىڭ غەيرى

دۇر. ھەرقانداق ئادەم قۇرئاننى ھەقىقەتەن

مەخلۇق دەپ بىلگەن، شۇنداق كاتتا ئاللاھقا كۇفرى

لىق قىلغان بولىدۇ»، دىن ئىبارەت مۇنۇ ھەدىسكە

مۇۋاپىق بولسۇن» ئۈچۈن 3- ئىلكى بىرقەدەر ئەھلى

سۈننەت ۋەلجامائەت) نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «قۇرئان

مەخلۇقمۇ، مەخلۇق ئەمەسمۇ؟»(شۇجەھەتتىن بۇ

مەسىلە قۇرئاننىڭ يارىتىلىشى مەسىلىسى» ئىسمى قويۇلغان)

دىن ئىبارەت مۇشۇ يەكۈندىكى مەشھۇر ئىبارە بىلەن

تىلىستى كەلتۈرگەنلىكى جەھەتتىن .

بىز بىلەن ، ھوئىتەزىلە گوروھەلىكى ئۆتتۈرمىز دىكى

ھەققى ئىشتلاپ «كالام نەبىسى» نى ئىشلىتالىشى

(بىز تەرەپتىن) «كالام نەبىسى» نى يوقىتالىشى

(ھوئىتەزىلە گوروھى تەرەپتىن) ئەگەر ئۇنداق بولمىسا

(بىز ئىككى ئۆتتۈرمىز دىكى ھەققى ئىشلىتىپ «كالام نە-

بىسى» ئىشلىتالىشى ۋە ئۇنى يوقىتالىشى بولماي قالغان

بولسا) بىز مۇھەررىر، لەيزىلەرنىڭ قەدىم ئىككىلىگەنلىكە

قايىل بولماي ئۇلارمۇ «ئەگەر كالام نەبىسى ئىشلىتالىغان

بولسا» «كالام نەبىسى» ھادىسىنى ئىككىلىگەنگە قايىل

بولمايدۇ.

بىزنىڭ ئاللاھ تائالاغا كالام نەپسى ئىشلىتىشىمىزنىڭ
دەللىلى: ئىسلام ئالىملىرىنىڭ شۇنىڭغا ئىتتىپاقلاشقانلىقى
ۋە بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاللاھ تائالا سۆزلىگۈچى،
دەپ نەقىل قىلغان سۆزلىرىنىڭ موتەۋاتىر دەرىجىگە
يەتكەنلىكى (بۇ دەلىل ئىلگىرى ئۆتكەن). بىز ئاللاھنىڭ سۆز
لىگۈچى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغاندىن، «سۆزلىگۈچى» دېگەن
سۆزنىڭ «ئاللاھ تائالا سۆز بىلەن سۈپەتلەنگۈچى» دې
گەندىن باشقا مەنىسى يوق. ۋە ھادىس بولغان لەپزنىڭ
ئاللاھ تائالانىڭ زاتى بىلەن بەرپا تۇرۇشى توسالغان. بۇ ۋا

ق--١ كالامۇللاھنىڭ تەئىين تاپىدۇ،

ھۆ ئەزىلە كۆرۈۋېلىنگەن: قۇرئاننىڭ قۇراشتۇرۇلۇشى

تىزىلىشى (ھەممە ئايەتلەرنىڭ تەرتىپلىرى تەبىئەت تەقەززا قىلغان

ئەرسىنى ئۇ قورما قىلغاندەك ئۇسلۇبتا). چۈشۈرۈلۈشى

(ئىنزال: لوح المحفوظ دىن دۇنيا ئاسمىنىغا بىراقلا

يۆتكىلىشى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈ

لۈشى (ئايرىم ئايرىم ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى بويىچە

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلۈشى). ئەرەبچە بو

لىشى، چۈشىنىشلىك، ئوقۇملۇق بولۇشى، ئاڭلىغانلا بولۇشى

باشقىلارنى ئاجىز قىلىپ ۋە بۇنىڭدىن باشقا سۆيلەم.....

قاتارلىق مەخلۇق سۈپەتلىرى، ھادىسىلەرنىڭ ئالامەتلىرى
بىلەن سۈپەتلەندۈرگەنلىكى ئارقىلىق (ئارقىلىق) قۇرئاننىڭ
ھادىسە ئىكەنلىكىگە كەلتۈرگەن دەلىلى بولسا، ھەممىسى
گۇرۇھلارغا ھۆججەت بولىدۇ. بىزگە ھۆججەت
بولالمايدۇ، چۈنكى بىز نەزىرىمىزدە ھادىسە ئىكەنلىكىگە
قايىل ھەققەتەن بىز توختىلىۋاتقان «كالام» دا قەدىم
مەنە توغرىسىدا.

مۇئتەزىلە گۇرۇھلارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ سۆزلىگۈچى ئىكەن
لىكىگە ئىنكار قىلىشقا ھېچ بىر مۇمكىنچىلىك بولمىغانلىقى. ئۇلار
ئاللاھ تائالانىڭ سۆزلىگۈچى ئىكەنلىكىگە: ئاۋاز ھەرپلىرىنى ئۆز

ئۇرنىدا (جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ۋە پەيغەمبەر ئەلەيـ -

ھىسسالام تىلىدا) ئىجابەت قىلغۇچى، ياكى ئەگەر چىنلىقى قىرائەت

قىلسىمۇ لەۋھۇلمەھفۇزدا يېزىق ئەكلىنى ئىجابەت قىلغۇچى

دېگەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپ بىلەن رىئاللاھنىڭ

سۆزلىگۈچى ئىكەنلىكىگە) باردى

ۋە سەنرى (قى مۇتەئەززىلە) ھەرىكەت قىلغۇچى دېگەنلا سۆزنىڭ

ئۇنىڭ ۋۇجۇددا ھەرىكەت تېلىغان كىشى بولۇپ، ھەرىكەتنى

ئىجابەت قىلغۇچى كىشى ئەمەس، ئاللاھ خۇۋەردار ئەگەر تاتۇاق

بولسا (ھەرىكەت قىلغۇچى دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى، ئۇنىڭ

ۋۇجۇددا ھەرىكەت تېلىغان كىشى دېمەك، ھەرىكەت ئىجابەت قىلغۇ

چى دېيىلگەن بولساق) ئاللا تائالانىڭ ئۆزلىگە ھەممەھ.
لۇق بولغان نەرسىلەرگە ھەممىسى بىلەن سۈپەتلىنىشى دۇ
رۇس بوپ قالىدۇ، چۈنكى مەخلۇقلارنىڭ ھەممىسى ئاللا
ئىجادى قىلغان) ئاللا تائالا مۇنداق سۈپەتلەردىن پەكمۇ
ئۈستۈن (يىراق).

سەللەرنىڭ «قۇرئان» بەتلەرنىڭ ئىككى مۇقاۋىسىنىڭ ئۈستۈم
دىكى بىزگە ھەتتا تېز بولۇپ يوقىلىدىغان نەرسىگە ئىشىم. دىگەن
لىكىنى ئىشتىپاق كەلگەن نىلگىلەم. مۇئەييەن ئەللەرنىڭ كۆچلىرىگە
سىز ھەللەرنىڭ بىرى چۈنكى سەللەرنىڭ بۇ سۆزلىرى قۇر
ئاننىڭ قەدىمىلىرىگە يېزىلغان بولۇشى تىل بىلەن قىرائەت قىلىنى

ئاغان بولىشى، قولاق قىلىش بىلەن ئاڭلىنىدىغان بولىشى لازىم تۇتتۇ
بولارنىڭ ھەممىسى ھادىسىلەرنىڭ ئالام تىللىرىدىن ئىكەنلىكى بەدىھى
مۇسەننىپ بۇنىڭ جاۋابىغا ئىشارەت قىلىپ ئاللا تائالانىڭ كالامى
بولغان قۇرئان، قەغەزلىرىمىزگە يېزىقچە ئىكەنلىكى ۋە قۇرئاننى ئۇ-
قۇرىدىغان ھەرپلەرنىڭ سۈرەتلىرى بىلەن يېزىلغۇچىدۇر.
زېھىندا خىيال قىلىنغۇچى لەپزىلەر بىلەن قەلبىمىزدە ساقلان
غۇچى (يادلانغۇچى) دۇر. ئاڭلىنىدىغان، تەلەپپۇز قىلىنىدىغان ھە
رپلەر ئارقىلىق بىزنىڭ تىللىرىمىز بىلەن قىرائەت قىلىنغۇچىدۇر. لېكىن
ئاشۇلار بىلەن تۇرۇقلۇق ئۇل قۇرئان قەغەزلەردە چۈشكۈچى
ئەمەس، قەلبلەردە چۈشكۈچى ئەمەس، تىللاردىمۇ چۈشكۈ

چى ئەمەس، بەلكى ئۇل قورچاقنى ئاللا تائالانىڭ ئىزنى بىلەن

بەرىپا تورىدىغان قەدىمى مەنا بولۇپ تەلەپپۇز قىلىندۇ.

ۋە ئۇنى قوردىغانلە يېزىلەرنىڭ ئەزىمىسى ئاتارقىلىپ كەلگەندۇ

كۆگۈلدىن كەچۈرلىدىغان ئەزىمىلەرنى ئاتارقىلىپ سا قىلىندۇ. (ياد قىلىندۇ)

ۋە بەنە قىتىلەر ۋە قورچاقنى ئۇ قوردىغان ھەربىلەر ئۇچۇن

ئۆروپلا شىتورولغان سە كىللەرنى ئاتارقىلىپ يېزىلدۇ، شۇنگەندە

ئۇنى يورۇتقۇچى، كۈيدۈرگۈچى جەۋھەردۇر»» دېيىلدۇ.

لەبزى بىلەن سوزلىندۇ، قەلەم بىلەن يېزىلدۇ، لېكىن بۇنىڭ

دىن (سوزلىنىشى، يېزىلىشى) ئۇنىڭ ھەقىقەتىنىڭ ئاۋازىن

ھەرپ بولىشى لازىم كەلمەيدۇ.

مۇسەننىفنىڭ ماۋاۋى (ئاللاھنىڭ كالامى بولغان مەلۇم قۇرئان)

نىڭ ھەققىي تۆۋەندىكىچە؛ بىر شەيئىنىڭ ئەيندە بىر ۋۇجۇ

دى بار، زېھنىدە بىر ۋۇجۇدى بار، يېزىقتا بىر ۋۇجۇدى

بار، ئاۋازدا بىر ۋۇجۇدى بار، يېزىقتىكى ۋۇجۇدى ئاۋازدىكى

ۋۇجۇدىنى كۆرسىتىدۇ. (چۈنكى ئاۋازدا ۋۇجۇدى بولمىسا يېزىقتا

ۋۇجۇدى بولمايدۇ). ئاۋازدىكى ۋۇجۇدى زېھنىدىكى ۋۇجۇدىنى

كۆرسىتىدۇ (چۈنكى زېھنىدە ۋۇجۇدى بولمىسا ئاۋازدا ۋۇجۇدى

بولمايدۇ) زېھنىدىكى ۋۇجۇدى ئەينىدىكى ۋۇجۇدىنى كۆرسىتىدۇ

(چۈنكى ئەينىدە ۋۇجۇدى بولمىسا زېھنىدە ۋۇجۇدى بولمايدۇ)

دېمەك: يېزىقتا مەۋجۇت بولغانلىقى كۆرۈلگەن ئاۋازدىمۇ مەۋجۇت

ئېلىنلىگىنى ئۇقتۇردى. بارىدىن مۇ جۇپ ئېلىنلىگى زىھىندىن مۇ

جۇپ ئېلىنلىگىنى ئۇقتۇردى. زىھىندىكى ۋۇجۇدى ئۆيدىن مۇ

جۇپ ئېلىنلىگىنى ئۇقتۇردى.)

«قۇرئان» بىزنىڭ؛ قۇرئان مەخلۇقاتنىڭ ئەمەس «ئاللاھنىڭ سۆزى

مۇئەييەن قەدىمى لەقاپلارنى بىلەن سۈپەتلىنىپ كەلگەن نۇرۇنىدا. ئە-

سەي قۇرئانىڭ ئەملىيەتتە مۇجۇت بولغان ھەقىقى. «قۇر

ئان» ھادىس مەخلۇقلارنىڭ لازىم بىلەن سۈپەتلەنگەن

نۇرۇنىدا، بىزنىڭ؛ مەن قۇرئاننىڭ يېرىمىنى ئۇقۇپ بولدۇم»

دېگەن سۆزىمىز دېگەن ئۇقۇماسى كۆڭلىدىكى، سۆزلىنىدىغان

ئىبارىلەرمۇ قەستەن قىلىندۇ (جۇملىنى ئوقۇپ بولۇش كۆڭلىدىكى،

ئىگىلىكىنى ئۆز قوتۇردى ئاندىن مەۋجۇت ئىگىلىكنى زېھنىدىن مەۋ

جۇت ئىگىلىكىنى ئۆز قوتۇردى. زېھنىدىكى ۋۇجۇدى ئىيدىن مەۋ

جۇت ئىگىلىكىنى ئۆز قوتۇردى.)

«قورقاتنى» بىزنىڭ؛ قورقاتنىڭ مەخلۇقاتلىمىسى «دېگەن سۆزى

مىزگە قەدىملىقتىكى لازىمى بىلەن سۆيىتلىنى كۆرگەن ئۆز روندا، مە-

قسەت قورقاتنىڭ ئەملىيەتتە مەۋجۇت بولغان ھەققىي «قور

قات» ھادىسى مەخلۇقلارنىڭ لازىم بىلەن سۆيىتلىگەن

ئۆز روندا، بىزنىڭ؛ ھەن قورقاتنىڭ يېرىمىنى ئۆز قوپ بولدۇم»

دېگەن سۆزىمىز دېگەنگە ئۆز ئاستى كەلگەن، سۆزلىنىدىغان

لەبىزلەرمۇ قەستەن قىلىندۇر، جۇغلىق ئۆز قوپ بولۇش كەلگەن،

سۆزلەنگەن لەپزىلەردىن بولىدۇ) ياكى بىزنىڭ: «مەن
قورئاننى يادلاپ بولدۇم» دېگەن سۆزىمىزدىكى
خىيال قىلىنغان لەپزىلەر مەقسەت قىلىنىدۇ ياكى بىز
نىڭ: «تاھارەتسىز كىشىگە قورئاننى تۇتۇشى ھارام»
دېگەن سۆزىمىزدىكىگە ئوخشاش. نەقىشلەنگەنلەر
مەقسەت قىلىنىدۇ.

شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ دەلىلى. مەنىسى قەدىمى بول-
ماستىن لەپزى بولغانلىقى. ئۇسۇل ئالىملىرى قورئاننى
«پەيغەمبەرگە چۈشۈرۈلگەن مۇتەۋاتىرلىق دەرىجىسى بىلەن
نەقىل قىلىنغان كالام» دەپ تونۇشتۇردى. ئۇلار قورئاننى

ئەزمىگە ئەزمى مەنىسىنى تولۇقلىغانلىق جەھەتتىن) ئۇنى مە-

نىسىغا بىر دەرىك ئىسىم قىلدى.

ئەمما ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى بولغان قەدىم كالام بول-

سا، شەك يوق ئەبۇلھەسەن ئەشئەرى ئۇنى قەدىم

كالامىنى ئاللاھنىڭ مۇتەكەللىم دېگەنلىكىگە باردى. ئاللاھنىڭ

(قەدىمى كالامىنى) مۇتەكەللىم دېگەنلىكنى ئۇستاز ئەبۇ ئىسما-

قىل ئەلئىسپەرائىنى توستى. ئۇ ئاللاھنىڭ مۇتەكەللىملىكىنى

توسىقى بولسا شەك يوق ئەبۇ مەنسۇر ماتۇرىدى

نىڭ ئىختىيارىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ «ھەتتا ئۇلار ئاللاھ

نىڭ سۆزىنى ئاڭلىغۇچە» دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسى، مەنبالا

نىڭ ئىلمىنى ئالدىم» دېگەندەك ئۇلارنىڭ سۆزىنى
ئۇ قۇردىغان لەيزىنى ئالغىچە» دىن ئىبارەت. موسا ئە-
لەيھىسسالام ئاللاتائالانىڭ كالامىنى ئۇ قۇردىغان لەيزى
لەرنى ئالغان. لېكىن موسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئاللاھ-
نىڭ ئوتتۇرىدا سۆزلىشىش ۋاستىسىز (ھەيلى كىتاپ بىلەن
بولسۇن، ھەيلى پەرىشتە بىلەن بولسۇن) بولغانتى.
موسا «كەلىم» دېگەن ئىسمغا خاس قىلىندى (ئاللاتائا-
لا بىلەن ۋاستىسىز سۆزلەشكۈچى).
ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: «ئاللاتائالانىڭ كالامى قەدىمى
مەئنادا ھەقىقەت، قۇراشتۇرۇلغان نەزمىدە مەجاز (ھە

قەتئى ئەمەس بىر خىل شېئىر بىلەن ئاتاپ قويۇشى) بول
سالۇل مەجاز قىسمىنى، ئاسماندىن چۈشۈرۈلگەن مۆجىزە
بولغان. سورۇن، ئايەتلەرگە بۆلۈنگەن نەزىم ئاللاھنىڭ كالامى
ئەمەس.» دېيىش ئارقىلىق يوققا چىقىرىشقا تولا بولىدىغان نەزىم
شۇ لازىم كەلمىگەنلىك نىشانى قىلىنغانلىقى بولسا بۇنىڭ قارشىسى
باشقىلارنى ئاجىز قىلغۇچى بولۇشنى بىلەن قارشى تەرەپكە تاقابىل
تۇرغۇچى ھەققانىي ئاللاھنىڭ كالامى. ئاسۇ باشقىلارنى ئاجىز
قىلىش ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇش بولسا، سورۇن ئايەتلەرگە ئاي-
رىلغان نەزمىدىن باشقا نەرسىدىن تەسلۇق قىلىنمايدىغانلىقى
ھەممىگە ئايان.» دېيىلسە: بىرىنچى قاراش بىرىنچىدىن يېمىرىلىدۇ: ھەققانىي

تونۇشتۇرۇش بولسا توۋەندىكىدىن ئىبارەت: ئاللاھ تائالا

نىڭ سۆزى » دىن ئىبارەت بۇ سۆز قەدىمى كالام نەپسى بىلەن (بۇ

يەردىكى ئاللاھنىڭ سۆزى دېگەن، ئاللاھنىڭ سۈپىتى بولغان

كالام دېگەن مەنىدە) سۈرە، ئايەتلەردىن قۇراشتۇرۇل-

غان ھادىس لەپزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇشتەرەك، ھەر ئىكك-

ىسىگە باراۋەر تەيىنلەنگەن. چۈنكى بۇ يەردىكى ئىزاھات (سۈ

رە- ئايەتلەردىن قۇراشتۇرۇلغان ھادىس لەپزىنى ئاللاھ تائا

لانىڭ سۆزى دېگەن جايدىكى) نىڭ مەنىسى، ئۇ كالام، مەخ

لۇقلارنىڭ قۇراشتۇرۇشىدىن ئەمەس، بىۋاسىتە ئاللاھ

ئۆزى ئىجات قىلغان مەخلۇق » دىن ئىبارەت بۇ چاغدا

(سورە، ئايەتلەردىن قۇراشتۇرۇلغان ھەدىس لەۋزىنى

ئاللاھ تائالانىڭ كالامى ئەمەس دەپ يوققا چىقىرىش)

يوققا چىقىرىشى ئەسلا دورۇس بولمايدۇ. باشقىلارنى ئاجىز قىلىش

قارشى تەرەپلەرگە تاقابىل تۇرۇش ئاللاھ تائالانىڭ كالا

مىدىن باشقا نەرسىدىن بولمايدۇ.

ماشايخلانىڭ بەزىسىنىڭ ئېيتىشىدىن ،، لەۋزىنى كالام

اللە ،، دەپ ئاتاش مەجەز دېيىلگىنى، قۇراشتۇرۇلغان

نەزمىگە تەئىلە ئىگەن دېمەكچى ئەمەس، بەلكى كالام

ھەققەتەن نەپسى بىلەن بەرپا تۇرىدىغان قەدىمى مەنا

غا ئىسىم. لەۋزىنى ،، كالام ،، بىلەن ئاتاش ،، كالام ،،

دېگەن ئىسمىنى ئۇ لەيزنىڭ تە ئېنىسى جەزمەنكى لەيزنىڭ

مەنتانى ئۇ قۇرۇپ بەرگەنلىك ئىتبارى بىلەن بۇ جاھاندا ئۇلار

نىڭ ئارىسىدا، تە ئىنلىشىدا ھېچ بىر تالاشى، تارتىشى يوق.

موھ قەدىمقى ئالىملارنىڭ بەزىسى (مەسىلەن قىسقا ناملىق كىتابنىڭ ئىساھىبى)

ماتىنا يخلويمزنىڭ « كالام الله تعالى معنى قديم » ئاللاھنىڭ

سۆزى قەدىمى مەنتادۇر » دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى لەيزنىڭ

قارىشىدا ئەمەس ئىكەنلىكىگە باردى. ئەگەر ئۇلارنىڭ سۆ

زىنىڭ مەنىسى لەيزنىڭ قارىشىدا بولسا ئىدى، ئۇ سۆزى

بىلەن لەيزنىڭ ئۇ قىتورمىسى چوڭ نىجىمە قىسمەن قىلىنغان

بولاتتى، بەلكى ئۇلارنىڭ سۆزنىڭ مەنىسى ئەينى نىڭ قار

شىدا. ئۇلارنىڭ „قەدىمى مەئنادۇر„ دېيىشتىن مەقسىدى

باشقا سۈپەتلەرگە ئوخشاش ئۆز زاتى بىلەن تۇرالمايدۇ

„ دىمەكچى ئۇلار (ماشائىخلار) نىڭ مەقسىدى. قۇرئان

لەپزى ۋە مەئنادا ئىسىم بولۇپ ھەر ئىككىلىسىنى ئۆز ئىچىگە

ئالىدۇ. ۋە ئۇ قۇرئاننىڭ قەدىم ئىكەنلىكى ھەقىقەتەن

بەلكى گۇرۇھلەرنىڭ: جۇزئىلىرى تەرتىپلەنگەن قۇراشتۇرۇل-

غان نەرسىمۇ قەدىم دېگەندىن ئەمەس. بسم الله-

الرحمن الرحيم „دا. «باء» نى تەلەپپۇز قىلماستىن

ھەممىسىنى تەلەپپۇز قىلىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە ھەممەلىنى

نىڭ ئىتتىپاقى بولغانلىقى جەھەتتىن بۇ سۆزنىڭ مۇھال ئىكەن

لەيزى تورغان بەرپا بىلەن نەپسى ؛ ئەمما بەلكى. بەدىمھى لكى

يادلىغان قارىشىغا نەپسى بىلەن بەرپا تورغان جوزئىلىرى تەر

تىپلەنمىگەن. بەزىسى - بەزىسىدە ئىلگىرى بولمىغان لەيزىدە نوخ

ىشاسى جوزئىلىرى تەرتىپلەنمىگەن ئەمەس (نۇزنە يىـــدن).

تەرتىپ دىگەن ھەققەتەن تەلەيۇز قىلغاندا، قىرائەت قىلغاندا

ھاسىل بولىدۇ. چۈنكى بىرا قىلا چىقىرىشقا سوزلەشى قورالىلىرى

يارىسىم قىلالمايدۇ. بۇ قورقى يەكۈن بولسا ئۇلار ئىماشا

يىغ) دىنكى؟ قىرائەت قىلغۇچى قەدىم قىرائەت ھادىسى،

ئەمما ئاللا تائالا ھەقىقى زاتى بىلەن بەرپا تورىدىغان كالام

بولسا ئۇنىڭدا ھېچ قانداق بىر تەرتىپ يوق. ھە تائالى ئەگەر

بىر كىشى ئاللاھ تائالانىڭ كالام نەزمىسىنى ئاڭلىيدىغان

بولسا، ئۇ كالامنى جۇزئىلىرى تەرتىپلىنىشكەن ھالدا ئاڭ-

لايدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا سوزلەيدىغان قۇرئان قاموسھ-

تام ئەمەس دىگەن سوزنىڭ مەنىسى دورى يو قۇرقىيە

كۆڭلىدە بىر ھولمىغان قىلىدىغان كالامنىڭ ماسلى

سا ھولمىغان قىلىنىڭ سوزى، ئەپسى بىلەن بەربا تورىدىغان

سوزلەنتىدىغان ھەربىلەردىن، يالغۇز خىيالى ھەربىلەردىن (بەزى

سىنىڭ ۋۇجودى بەزىسىنىڭ بولماسلىقى بىلەن بىشەت قىلىنغان)

ۋە ئۇنىڭ كالامىنى ئۇختۇرىدىغان بىشەت كەلەر دىن ھوقۇرا شتۇرۇلمىغان

لەيزىنى تەبەككۇر قىلىپ بىلەلەيدىغان كىشىگە ياخشى، بىز

بولساق قۇرئاننى يادلىغان قارىنىڭ ئەپسى بەربا بولغان

كالامدىن ھەربىرىنىڭ سۈرىتىنىڭ ئۆزىنىڭ خىيالدا، قاچانكى شۇ

ھاپىز ھەربىرىگە قارىسا خىيال لەپزلەردىن ياكى تەرتىپلىك

نەقىشلەردىن قۇراشتۇرۇلغان كالام بولىدىغان. ۋە قاچانكى

ئېغىزدىن چىقىرىپ تەلەپپۇز قىلسا ئاڭلىنىدىغان كالام بولىدىغان

ھالەتتىسا قىلالىغانلىقى ۋە سۈرەتكە ئىلىنغانلىغىدىن باشقا

ھەم ئەرسىنى تەپەككۇر قىلىپ بىلەلمەيمىز.

«والتكوين» ئۆزىدىن، قىلىپ يارىتىش، كامىل يارىتىش

ئەمەلگە قىلىپ پەيدا قىلىپ، يوقتىن پەيدا قىلىپ ۋە ئۇلارنىڭ

ئۆز خەسلەتلىرى ئاجايىپ يارىتىش، رىزقىنى بېرىش، تىرىلدۈ

رۈش قاتارلىقلار بىلەن ئىپادىگە كەلتۈرۈلىدىغان بىر خىل مەنا

بولۇپ يوق بولۇنغان نەرسىنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەل-
تۈرۈشى (بارلىققا چىقىرىشى) بىلەن چۈشەندۈرۈلىدۇ.
ئەقلى ۋە نەقلى دەلىللەرنىڭ: ئاللاھ تائالا ئالەمنى يارات-
قۇچىدۇر. ۋە ئالەمنى قوغداپ تۇرغۇچىدۇر». دېگەنلىكە
ئىشىنىش قەلبتىكى ئاتالغۇ جەھەتتىن ئۆگەنگەن ياسالغان ئەمەس-
سىدۇر. بىر شەيئىگە ئىشەنچ يېتىلگەن بىلەن بەرىبىر
تۇرىدىغان سۈپەت بولماستىن، ياسالما ئىشىمىز دەم
شەيئىگە ئىشەنچتىن مۇمكىن ئەمەسلىكى ئىشەنچ بولغانلىقى
ئۈچۈن، «تەكلىپسىز» ئاللاھ تائالاغا سۈپەت تۇرۇپ ئۈسۈپەت
بولسا ئەزەلىي. قەدىمدۇر. قەدىم بولۇش بىرىنچى يوللار

ئارقىلىق. د. ھادىسلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ زاتى بىلەن
بىرىكىپ تۇرىشى دورۇس ئەمەس چۈنكى ئەگەر بۇ سۈپەت
ھادىس بويىچە قالسا ئاللاھ تائالانىڭ ھادىسقا ئورۇن
بوي قىلىشى لازىم كەلدۇ. بۇ مۇھال.

ج. جانابى ئاللاھ تائالا ئۆز زاتىنى ئۆزىنىڭ ئەزەلىي كالامىدا خالىق
دېگەن نام بىلەن سۈپەتلىدى. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئەزەلدىن
خالىق بولمىسا ئاللاھ تائالانىڭ بەرگەن خەۋەرى يالغان بويىچە قىلىشى
لازىم كەلدۇ ياكى ئاجىزغا چەتنەپ چىقىپ كەتكەنلىكى لازىم كەلدۇ
ئۇ ئاجىز بولسا دېگەنلىكىدىن يارىتقۇچى ياكى يارىتىشقا قادىر
دېگەن مەنا بىلەن ھەقىقەتنى سۆزلەشى قىيىن بولماستىن ئاجىز

غا چىقىش دورۇس ئەمەس. بۇنىڭ ئۈستىگە تېخى مۇن-

داق بىر خاتالىق چىقىدۇ: ئەگەر ئاللاھ تائالاغا خالىغاندەك

سۈپەتنى يارىتىشقا قادىر دېگەن مەنا بىلەن ئىشلىتىش

دورۇس بولىدىغان بولسا ئاللاھ تائالا ئۆزىگە قادىر بول-

غان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ تائالاغا سۈپەت

قىلىپ ئىشلىتىشنى دورۇس بولغان بولىدۇ (ھالبۇكى بۇ مۇ-

تلەق خاتا).

3. ئەگەر ئۇل ئاللاھ تائالانىڭ تەكۋىن دېگەن سۈپىتى ھادىس

بولسا ئىككى خىل يول بىلەن بولىدۇ: 1. بۇ تەكۋىننىڭ ھادىس

بولۇشى يەنە بىر تەكۋىننىڭ ئىجات قىلىشى بىلەن بولسا زەنجىر

سىمان بويى كىتىش لازىم كېلىدۇ. بۇ موھال،

بۇ موھاللىقتىن ئاللەمنىڭ ۋۇجۇدى كۆزگە كۆرۈنۈپ

تۇرۇپ قوزغاشتۇرلىشىنىڭ موھاللىقى لازىم كېلىدۇ.

3- بۇ تەكۈنىنىڭ ھادىسى بولىشى يەنە بىر تەكۈنىنىڭ سە

ۋەبى بىلەن بولماق ھادىسىنىڭ موھەددىستىن ۋەبىيە يىدا

قىلىشتىن بىھاجەت بولىشى لازىم كېلىدۇ. بۇ ئەندا سانىر

ئاللاتائالانىڭ سۆيۈنچى جىكارچى قىلۇشتىلەنلىك بولىدۇ

4- ئەگەر بۇ تەكۈن ھادىسى بولسا توۋىنىدىكىچە بولىدۇ

ئەگەر بۇ تەكۈن ئاللاتائالانىڭ زاتىدا ھادىسى بولسا

ئاللاھ تائالانىڭ ھادىسقا مەھەل بولىشى لازىم كېلىدۇ

بۇ جاھاندا ئاللاھنىڭ ھادىسى بولىشى لازىم كېلىدۇ، بۇ مۇھال

ئەگەر ئۇ تەكۋىن: ئەبۇ ھۇزەيلنىڭ: ھەرقانداق جىسىم

نىڭ تەكۋىنى شۇ جىسىم بىلەن بولىدۇ- دە ھەرقانداق جىسىم

ئۆزىنى-ئۆزى ياراتقان ۋە ئۆزىنى ئۆزى قوراشتۇرغان

(مۇرەككەپ قىلغان) بولىدۇ دېگىنىدەك ئاللاھ تائالانىڭ زا

تىنىڭ غەيرىدىن ھادىسى بولسا بۇنىڭ مۇھال ئىكەنلىكىدە ھېچ

بىر شەك يوق. يۇقىرىدىكىلەر (تەكۋىننىڭ قەدىملىكىنى

ئىسپاتلاش توغرىسىدا) نىڭ قىساسى قۇرۇلمىسى تەكۋىننىڭ

«ئىلىم قۇدرەت» كە ئوخشاش ھەقىقىي سۈپەت ئىكەنلىكى

«مۇتەكەللىمىن» ئالىملارنىڭ بىر قىسمى مۇھەققىقلار تەك-

ۋىننىڭ ئاللاھ تائالا ۋە تەقەددۇسنىڭ ھەممە نەرسىگە

ئىلگىرى بولغىنى ئۇ خىناسى (باشقا نەرسىلەر بولمىغاندىمۇ

ئۇ ئەزەلدىن مەۋجۇت ئىكەنلىكىگە قارايدۇ) ۋە ھەممە نەرسىلەربىلەن

بىرگە بولغىنى (باشقا نەرسىلەرگە قارايدۇ. ئۇ ئۆز زاتىنىڭ بىرگە

ئىكەنلىكى بولدى. ۋە نەرسىلەربىلەن بىرگە دېيىلدى) ۋە

ھەممە نەرسىلەردىن ئارقىدا بولغىنى (ھەممە نەرسىلەر تۈگىگەن

دىن كېيىن ھەممىنىڭ ئارقىدا يېشى ھوقىلىن) ۋە بىزنىڭ تىل

لىرىمىز بىلەن مەزكۇر بولغىنى (بىزنىڭ تىللىرىدا سوزلىنىۋاتقان

قارايدۇ) ۋە مەۋجۇد بولغىنى بىزنىڭ ئۆز زاتقا ئىبادەت قىلغان

لىقىمىزغا قارايدۇ) ۋە قەبرە (روھلار ئولتۇرغۇچى) قىلغۇچى

بولغانلار (مەخلۇقلارنىڭ جانلىرىنى ئالغانغا قاراپ) ۋە تىرىك
دوزىخى بولغانلار ئومۇمى (مەخلۇقلارنىڭ تىرىكلىگىگە قا
راپ) ئەقلى خاراكتىرلىق ئىشلار، ئاتلار ۋە سىلىشتۇرما سۈپەت
لەرنىڭ جۈملىدىن ئىككىنچىلىك بارلىقى. ئەزەلدىن ھاسىل بولغان
نەرسە بولسا تەخلىق، تەزرىق ۋە ئولتۇرۇش، تەرگى
زۇش قاتارلىق سۈپەتلەرنىڭ مەزلىزىدۇر. بۇ ھەركەتنىڭ
قۇدرىتى، ئىرادە دىن باشقا سۈپەت بولسىغا ھەم بىردەك
يوق قۇدرىتىنىڭ مولە ۋە نىنىڭ مەۋجۇت بولىشى بىلەن بولماس
لىقى بولغان نىسبىتى بار ۋە بولسىمۇ ئىرادىنىڭ قوشۇلىشى
بىلەن ئىككى تەرىپىنىڭ بىرىنى كۈچلەندۈرىدۇ. تەكۈنلىكنىڭ ھادىس

ئىكەنلىكىگە قايىل بولغۇچىلار، ئۇرۇش دېگەن ئىشنى ئۇرۇل

غۇچىسىز تەسەۋۋۇر قىلىنمىغاندەك، تەكۋىننى مۇكەۋۋەنسىز

تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر تەكۋىن قەدىم بولسا

مۇكەۋۋەننىڭ قەدىم بولۇشى لازىم كېلىدۇ. بۇ ھال،، دىن مۇشۇ

يەكۈن بىلەن دەلىل كەلتۈرگەنتى. مۇسەننىپ ئۆزىنىڭ: ئۇ

تەكۋىن (ئەشئەرلەر ھادىس دەپ دەۋا قىلىۋاتقان تەكۋىن) ئاللاھ

تائالانىڭ ئالەمنى ۋە ھەممە جۈزئىيلىرىنى ئەزەلدىن ئەمەس بەلكى

ئۇلارمۇ ۋۇجۇت بولغان ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ ئىلمى ۋە ئىرادە قىلغىنىغا

بىنائەن مەۋجۇت ئەيلەپ قىلماقلىقتۇر. مۇتلەق تەكۋىن بولسا

ئەزەلى، قەدىم ۋە مەڭگۈ داۋام قىلغۇچىدۇر. مۇكەۋۋەن بولسا

ئىلىم قۇدرىتى ۋە باشقا ئۆزىنىڭ قەدىملىكىدىن تەئەللۇق
يىتى ھادىسى بولغانلىقى جەھەتتىن مەتەئەللەقاتلىرىنىڭ
قەدىم بولۇشى لازىم كەلمەيدىغان سۈپەتلەرگە ئوخشاش
تەئەللۇق يىتى ھادىسى بولغانلىقى ئارقىلىق ھادىستۇر.»
دېگەن سۆزى ئارقىلىق ئۇلارغا بېرىلىدىغان جاۋابقا ئىشارەت قىلدى
يوقۇرىقى مۇسەننىپنىڭ جاۋابقا ئىشارەت قىلىپ سۆزلىگەن
يەكۈنى تۆۋەندىكى مۇنۇ سۆزىنىڭ ھەقىقەتلە دېگەن قىسمى
ئۇ سۆز ئالەمنىڭ ۋۇجۇدى ئەگەر ئاللاھ تائالانىڭ زاتىغا ياكى
ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرىنىڭ بىرەرسىگە تەئەللۇقاتى بىلەن ئاللا
تائالانى ئەمەلدىن بىكارچى قىلىۋېتىشى لازىم كېلىدۇ ۋە ھادىسلەرنىڭ

مۇجىد (پەيدا قىلغۇچى) دىن بىھاجەت بولىشى لازىم كېلىدۇ،

بۇ بولسا باتىل. ئەگەر ئالەمنىڭ ۋۇجۇدى ئاللاھ تائالاغا ياكى

ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرىنىڭ بىرەرسىگە تەئەللۇق تاپسا

ئاشۇ تەئەللۇق يېڭى ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئاللاھقا تەئەللۇق

تاپقان نەرسىنىڭ قەدىم بولىشى لازىم تۇتسا، ئالەمنىڭ قەدىم

بولىشى لازىم كېلىدۇ. بۇ باتىل. ئاشۇ تەئەللۇقاتنى يېڭى ئۇنىڭ ۋۇ

جۇدى ئاللاھ تائالاغا ئىقرار بولغان نەرسىنىڭ قەدىملىكى لازىم

تۇتمىسا يېڭىلىقنىڭ تەئەللۇق تاپقان مۇتلەق ۋۇجۇدنى ھادىس تۇرۇق

لۇق (قەدىمنىڭ) ئەگىرنىڭ قەدىم بولىشى لازىم. «دىن ئىبارەت.

مۇھەققىق ئالىملارنىڭ ئەگىرى»، ھادىس دېلىلنىڭ مۇسەننىڭ

بەرگەن جاۋابىغا قوشۇلۇپ مۇنداق دېيىلدۇ. ئۇ دېيىلىدىغان نەرسە

مۇنۇدىن ئىبارەت: مۇتلەق ۋۇجۇدنىڭ تەكۋىنگە تەئەللۇق تاپقان

لىقىغا قايىل بولۇش مۇتلەق ۋۇجۇدنىڭ ئىمادسىزلىقىغا قايىل بولغانلىق

چۈنكى ئۇنىڭ ۋۇجۇدى غەيرىگە تەئەللۇق تاپقان نەرسە ھادىس

بولىدۇ، ۋۇجۇدى غەيرىگە تەئەللۇق تاپمىغان نەرسە قەدىم

بولىدۇ. لېكىن بۇ جاۋاپمۇ بىر خىل نەزەر بار، چۈنكى بۇ جاۋاپ پەل

سەپىيە ئالىملىرى ئىچىدە قايىل بولغان نەرسىگە بىنائەن قەدىمى مەئنا

زاتى تارىقلىقا ھادىسى. ئەمما مۇتەكەللىمىن ئالىملىرىنىڭ كۆز قار

شىدىكى ھادىس ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا باشلىنىش بار دېمەكلىكى قەدىم

ئۇنىڭ خىلاپى بىلەن يەنى ئۇنىڭ باشلىنىشى يوق. دېمەكلىكى. مۇ

كەۋۋەننىڭ غەيرىتكە تەئەللۇق تېگىلا بۇ مەنا بىلەن بولغان
ھادىسلىقىنى لازىم تۇتالمايدۇ. چۈنكى ئۇ مۇكەۋۋەننىڭ غەيرى
دىن سادىر بولغانلىق ئېتىبارى بىلەن ھادىس بولسىمۇ ئۇ غەيرى
نىڭ داۋام قىلغانلىق جەھەتىدىن دائىم، قەدىم، بولىدۇ. دورۇس
پەلسەپەتچىلەرنىڭ مۇتەكەللىملەرنىڭ ئىچىدىن ھەييولانىڭ قە
دىملىكىنى ئىسپاتلىغۇدەك.

ھەئە! سىز دېگەندەك مۇكەۋۋەننىڭ تەكۋىنگە تەئەللۇق
تائېبقانلىققا قايىل بولۇش مۇكەۋۋەننىڭ ھادىس ئىكەنلىكىگە
قايىل بولغانلىقى يولدا. بىز ئالەمنىڭ ھەسانىدىن مەجبۇرلىما
ستىن ئىختىيارى سادىر بولغانلىقىنى ئالەمنىڭ ھادىسلىقىغا

قاراپ قالمايدىغان دەلىل ئارقىلىق ئىسپاتلىغان ۋاقتىمىزدا. (بۇ ھادىس بىلەن مۇراد ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا باغلىنىشى بولغان نەرسە قەدىم بىلەن ئۇنىڭ تەتۈرىسى) جەھەتتىن: ئۇل تەكۈن بولسا ئاللاھنىڭ ئالەمنى مۇرەككەپ قىلغانلىقى (ۋۇجۇتقا چىقارغانلىقى) ۋە ئالەمنىڭ ھەربىر جۇزئىسىنى ئۇلار مەۋجۇت بولغاندا ۋۇجۇتقا چىقىرىشىدۇر دېگەن جايدا ئالەمنىڭ ھەربىر جۇزئىسىنى قوراشتۇرماقلىقى دەپ جۇزئىلەرنى ئوچۇق تېكىست بىلەن كەلتۈرۈشى ھەيۇلاغا ئوخشاش بەزى جۇزئىلەرنى قەدىم دەپ ئويلاپ قالغان كىشىلەرنى قايتۇرغانلىققا (رەددىيە بەرمەكلىككە) ئىشارەت ،، دېيىلدۇ. ئەگەر ئۇلارغا رەددى

يە بىر نەرسىگە ئىشارەت دېگەنلىك ئىرادە قىلىنماي زاتى خاراكتېرلىق

ھادىسە ئىكەنلىكى ئىرادە قىلىنسا. جۈزئىيلەرنى تەبىرىم سۆزلىگۈچىنىڭ

ھېچ بىر ئەھمىيىتى بولمايدۇ. چۈنكى ئۇلار (يەنى سەبەبىيەتچىلەرى)

مۇ ھەيۇلانىڭ غەيرىنىڭ تەكۋىنسىز قەدەمگە قايىل بولمايدۇ

بەلكى باشلىنىشى يوق دېگەن مەئنا بىلەن قەدىم ئىكەنلىكىگە قايىل.

مۇسەننىڭ جاۋابىنىڭ ھاسىلى: بىز تەكۋىننىڭ مۇكەۋۋەنسىز

تەساۋۋۇر قىلىنمايدىغانلىقىنى، تەكۋىننىڭ مۇكەۋۋەن بىلەن تۇتقان

ئورنى ئورۇش دېگەن سۆزنىڭ ئورۇلغۇچى بىلەن تۇتقان

ئورنىدەك دېگەنلىككە تەسلىم بولمايمىز. چۈنكى «ئورۇش» دېگەن

سىلىشتۇرما سۈپەت بولۇپ، ئۇنىڭ قارىتىلغۇچى (ئورۇغۇچى، ئورول

غوجى) سىز تەسا ۋۇۋور قىلىنمايدۇ. تەكوين بولسا يوق بولونغان

نەرسىنى يوقلۇق ئالەمدىن، بار بولۇش ئالەمگە چىقىرىشتىن ئىبارەت

قارالتما غلقىنىڭ مەركىزى بولغان ھەققى سوبەت ئۇ قارىتىشنىڭ ئە-

يىنى ئەمەس. ئەگەر ئۇ ئول تەكوين ماشايىخلەرنىڭ ئىبارىلىرىدىن كەل-

گەن نەرسىگە بىنائەن قارتىشنىڭ ئەينى بولىدىغان بولسا ئۇ ئول تەكوين

نىڭ موقلە ۋۇۋىنىز ئەمەلگە شۇنى ۋە مەۋجۇت بولىشغا قايىل

بولۇش كىبر تەكەببۇر (زورىگەرلىك) قىلغانلىق ۋە بەدىھى نەر

سىگە ئىنكار قىلغانلىق بولىدۇ. ۋەمونۇ: « ئورۇش ئونىڭ داۋام

قىلىش موھال بولغان ئەرەز. ئورۇش دېگەن نەرسىنىڭ مەۋجۇلغا

تە ئەللۇق تىپى ۋە ئەلەم (زارلىنىش ئۇرغانلىقتىن) نىڭ سو

مەيخولغا يېتىشى ئۈچۈن مەيۇلنىڭ سۈيۈشى بىلەن تېلىقى

قەتئىي زورۇر چۈنكى ئەگەر كىچىلسە مەيۇل (ئورۇلغۇچى) ئۇ

روسى دېگەن يوقالغان بولىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ ئىشلىرىنىڭ ئەملىي

بىلەنكى ئۇ ئىشلار قەدىم ئەزەلى بولغانلىقى ئۈچۈن مەفعولمۇ

چوقۇ بولغانغا قەدەر داۋام قىلدۇ.

«وھو خير الكوث كىدنا» ۋە ئۇل تەكۋىن بولسا مۇئەللەق ۋۇن

نىڭ غەيرىدۇر. بىزنىڭ ئەدىمىزدە چۈنكى فېئىلنىڭ مەيۇلدىن

باشقا بولۇشى بەدىھى. ئۇرۇشنىڭ ئورۇلغۇچى بىلەن مۇغايىر

بولغىنى ئوخشاشى ۋە يەمەك يېيىشى. يەمەكلىكلەردىن باشقا

بولغىنى ئوخشاش. تەكۋىن مۇئەللەق ۋۇجۇدنىڭ غەيرىدۇر چۈنكى

ئەگەر تەگلۇن مۆلەۋۋەننىڭ ئۆزى بوپ قالسا مۆلەۋۋەننىڭ
ئۆز نەپسى ئارقىلىق ۋۇجۇتقا چىقىرىلغان ۋە ئۆز نەپسى ئارقىلىق
يارىتىلغان بولىشى لازىم ئىدى. ئۆزىنىڭ ئەينى بولغان تەگلۇن
بىلەن مۆلەۋۋەننىڭ ئەينىيلىگى زورۇر بولغانلىق جەھەتتىن. بۇچاغدا
(مۆلەۋۋەن ئۆز نەپسى ئارقىلىق مۆلەۋۋەن يارىتىلغان بولغان
ۋاقىتتا) مۆلەۋۋەن قەدىم بولىدۇ ۋە سانىئدىن بىھاجەت بولىدۇ
بۇ بولسا موھال.

2. ئەگەر تەگلۇن مۆلەۋۋەننىڭ ئەينى بولسا، ئاللاتائالانىڭ ئالەم
دىن بىر ئاز قەدىم. ئالەمگە تەسىر يەتكۈزىدىغان بىر سانائەتنى
قىلماستىن ئالەمگە قادىر دېگەن لەقەبنى ئالىشقا ئاللاھ تائالانىڭ

(خالىق دېگەن سۆزىنىڭ) ئەمەلدە تېپىلىشى لازىم كېلىدۇ. ئەگەر
نىڭ ئۆز ئىگىسى ئارقىلىق مەۋجۇت بولۇشى زورۇر بولغانلىقى ئۈ
چۈن ۋە بۇ (ئاللاھنىڭ ئەمەس قەدىمىلىك بولۇشى ۋە ئەمەس
تەسىر قىلىدىغان نەرسە قىلماستىن ئەمەلدە قادىر دېگەنلىك) ئاللاھ
تائالانىڭ خالىق بولۇشى ۋە ئەمەلنىڭ مەخلۇق بولۇشى كەلتۈرۈپ
چىقىرالمايدۇ - دەن ئاللاھ تائالانىڭ ئەمەلنىڭ خالىقى ۋە ئۇنىڭ ئىسا
نىي ئىگەنلىگە قايىل بولۇشى دورۇس بولمايدۇ، بۇ بولسا ئ
سىنىڭ قارىشى.

3- ئەگەر تەكۋىن مۇكەۋۋەننىڭ ئەينى بولسا «مۇكەۋۋەن»
دىن ئىبارەت سۆزگە ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا تەكۋىن بىرگە بولغان

كېيى دېگەندىن باشقا مەنا بولماسلىقى زۆرۈر بولغانلىق جەھەتى
دىن، ئاللاھ تائالانىڭ ھېچ بىر شەيئىگە مۇكەۋۋەن بولماسلىقى
لازىم كېلىدۇ. تەكۋىن مۇكەۋۋەننىڭ ئەينى بولغاندا، ئاللاھ تائالا
نىڭ زاتى بىلەن بىرگە تۇرغۇچى بولمايدۇ.
4 - ئەگەر تەكۋىن مۇكەۋۋەننىڭ ئەينى بولسا بۇ تاشنىڭ قارىلىقنى
ياراتقۇچى قارىدۇر ۋە بۇ (قارا) تاشنى قارىلىقنى ياراتقۇچىدۇر
دېگەنلىك بىلەن قائىل بولۇشنىڭ دۇرۇس بولۇشى لازىم كېلىدۇ چۈنكى خالىق
دېگەن سۆزنىڭ ۋۇجۇدىدا يارىتىش بىرگە بولغان كىبى قارا دېگەن
سۆزنىڭ ۋۇجۇدىدا قارىلىق بىرگە بولغان كىبى دىن باشقا مەنىسى
يوق ۋاھالەنكى ئۇ ئىككى بىرلا نەرسە ۋە ئىككىسىنىڭ تۇرغان ئورنى ئوبىر.

مۇشۇ رەتلىنىش بىلەن مۇكەممەللىكنىڭ بىر-بىرىگە مۇغايىر «باشقا-
باشقا» بولماي بىر بولۇپ قالسا قانداق مۇھاللىق لازىم كېلىدىغانلىقى
سۆزلەپ ئۆتۈشى) ئۇلارنىڭ ھەممىسى. فەھل بىلەن ماھىيەتنىڭ
باشقا-باشقا ئىكەنلىكىنىڭ ھۆكۈمىي بەدىھىي بولۇشىغا ئاساسلاندۇر
غانلىقى» دۇر. لېكىن ئاقىل كىشى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش تەتقىقات
لاردا تولۇق تەپەككۇر قىلىشى، مۇستەھكەم، ئىشەنچلىك ئۇ
سۇل ئامىللىرىغا، ئاق-قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغانلىكىدە ئۇنىڭ
مۇھاللىقىنىڭ بەدىھىلىكى ئاشكارا بولىدىغان نەرسىنى نىسبەتەن بىر
مەسىلىگە لازىم بولغىنى ئۇلارنىڭ كالامىنىڭ ئامىللىرى تالاش-تارتىش
قىلىشى ئۈچۈن. ئاقىللارنىڭ ئارىسىدىكى غايىلەرگە يېتىدىغان يوللىنىدىغان

جايىنى تەلەپ قىلىش ۋە ئۇشۇ ھەقتە ئالاھىدە ئىزلىنىش لازىم،

تەكلىپ موتلەق ۋە ۋەتەننىڭ ئەينى دەتلەنلىكى، باتىل ئىشنى قىلغان

ۋاختا فائىل بىلەن مەيۇلدىن باشقا ھېچ نەرسە يوقسىلەم

مائۇ ئىلدىن تەكلىپ، ئىجات ۋە ئۇنىڭ ئۇخشىشى ئارقىلىق ئىبارەت

كەلتۈرۈلدىغان مەنا بولسا پائىلى مەيۇلغا نىسبەتەن بەرىشتىن

ئەقلدىن ھاسىل بولغان ئىبارەت ئىش بولۇپ ئەملىيەتتە ئايرىم تېلدى

غان، مەيۇلدىن باشقا بىرىنى ئەمەس. دەتلەنلىكى ئىرادىن قىلدى

ئۇ (تەكلىپ موتلەق ۋە ۋەتەننىڭ ئەينى دەتلەنلىكى) ئىلدىن تەكلىپنىڭ

چۈشەنچىنىڭ ئۇز ئەينى موتلەق ۋەتەننىڭ چۈشەنچىسى دوم دەتلەن

لىكى ئىرادىن قىلمىدى. ئەگەر شۇنداق ئىرادىن قىلغان بولسا يوقۇرقى

مۇھاللىقلار لازىم كەلگەن بولاتتى.

بىزنىڭ يۇقۇرىدا تەلۇننى مۇلەۋۋەننىڭ ئەينى دېگەنلىكنىڭ سۆزىنى
، تەلۇننىڭ چۈشەنچىسى مۇلەۋۋەننىڭ چۈشەنچىسىنىڭ ئەينى دېگەنلىك
ئەمەس دەپ توغرا تەئۋىل قىلىمىز. ئەمەلىيەتتە ماھىيەتنىڭ ئېتىبار-
ىي ۋۇجۇدى. ئاڭا ۋۇجۇد نامى بىلەن تارىز بولغۇچىنىڭ ئېيرىم
ۋۇجۇدى يوق تۇرۇپ، ھەتتاكى جىسىم بىلەن قارىلىقاغا ئوخشاش
قابىل (قوبۇل قىلغۇچى) بىلەن مەقبۇل (قوبۇل قىلىنغۇچى) نىڭ
جوغلاشقىنىدەك جوغلىدۇ، بەلكى ماھىيەت تېپىلغان ۋاختتا ماھىيە
تنىڭ تېپىلغانلىقى شۇ ماھىيەتنىڭ ۋۇجۇدىدۇر لېكىن ئۆزگىلىكى ئە.
ئەقىلنىڭ ماھىيەتنى ۋۇجۇدسىز ياكى ۋۇجۇدنى ماھىيەتسىز تەسەۋ

ۋۇر قىلىش ئارقىلىق ئەقلىدە بىر- بىرىدىن باشقا ئايرىسە،، دېگەن

مەنا بىلەن: «ئەمەلىيەتتە ۋۇجۇد ماھىيەتنىڭ ئەينىدۇر،، دىن ئىبارەت

مۇتىيەكلونغا ئوخشاشى.

بۇ (تەكۋىن باشقا سۈپەتلەرگە تەئەللۇق تايىنىغان ھادىسى)

ھەر ئېنى بوزۇپ تاشلىسىمۇ ھەقىقەتتە يېڭىلىرىنىڭ ۋۇجۇتقا

كېلىشى ۋە ئۇلارنىڭ بارى تائالا تەرەپتىن سادىر بولغانلىقى

ئىرادە قۇدرەتتىن باشقا ئاللاھ تائالانىڭ زاتى بىلەن بەرپا

تۇرىدىغان ھەقىقى سۈپەتلەر قاتارىدا قالدۇرغانلىقىنى ئىسپاتلاپ

چىقىش بىلەن كامىل تولۇق بولىدۇ.

ھەقىقەتەن (ھەقىقەتكە چىقىش): ئىرادە بىلەن قوشۇلغان قۇد-

رىتىنىڭ، مەقدۇرى، مەۋجۇت بولىدىغان ۋاقىتتا مەقدۇر

نىڭ ۋۇجۇدىغا تەئەللۇق تېشى قۇدرىتىگە نىسبەتەن بىرلىكەن

ۋاقىتتا ئىجابەت (تەئەللۇقنىڭ ئىجابىتى) دېيىلىدۇ. قادىرغا

نىسبەتەن بىرلىكەن ۋاقىتتا خەلق تەكۋىن ۋە بۇنىڭ نەۋئى

ئىسنائىلىرى دېيىلىدۇ.

تەكۋىننىڭ ھەقىقىتى: زاتنىڭ مەقدۇر مەۋجۇت بولىدىغان ۋا

قىتتا ئۆز قۇدرىتىنىڭ سۈرئىتى قۇدرىغا تەئەللۇق تاپىدىغان ھا

لەتتە بولىدۇر. ئاندىن كېيىن مەقدۇراتلارنىڭ خۇسۇسىيە

تلىرى ھېسابى بىلەن تەسۋىر تەرتىپقا ئىشلىيا. ئەما

تەت ۋە باشقا چەكلىنىشكە يېقىن بولمايدىغان سۈيەتلەرگە

ئۇخەنزانىش ئىشلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ۋە جوڭقا كىلدۇ ئاشۇ

سەۋىيەلەرنىڭ ھەر بىرىنىڭ ھەقىقىي قەدىم سەۋىيەت بولۇشى

دەريا سىرتىدىكى بەزى ئالىملار ئۇنى ئاخىر قىلىق ياللۇز قالغان

ئەرسىنىڭ قاتارىدىن تۇرۇر. چۈنكى ئۇنىڭ ھەر بىر سەۋىيەتى قەدىم

دا ئەگەر چەندىكى ھەر بىرىگە قارىشى كەلمەسمۇ «قەدىم» نى

تولۇق يېتىشتى كەبى چىقدۇ.

تونىرادىن قارا ئىشقا يېقىنراق بول؛ مۇتەئەللىمىن ئالىملارنىڭ

موھەققىقلىرى «ھەممە سەۋىيەلەرنىڭ مەركىزى تەكۋىن.

تەكۋىن ھاياتقا تەئەللۇق ئاپسا ئىھيا. ئۇلەمەكە تەئەل-

لۇق ئاپسا ئۇلغۇروسى، سورىتكە تەئەللۇق ئاپسا تەس-

ۋىر، رىز قىلغا تەئەللۇق تاپسا تەرىزىدە دېيىپ ئاتىلىدۇ - دىن

ھەممىسى تەكوين، خۇسۇسىيەت ھەققەتەن تەئەللۇقاتلار

نىڭ خۇسۇسىيىتى بىلەن.

والإرادة صفة الله تعالى أزلية قائمة بذاته

ئىرادە قىلىش. ئاللاھ تائالانىڭ زاتى بىلەن بىرگە تۇرىدىغان

ئاللاھ تائالانىڭ قەدىمى سۈپىتى. (مۇسەننىپ، ئاللاھ تائا-

لانىڭ (سۈپىتى) زاتى بىلەن بىرگە تۇرغۇچى، دېگەن سۈپەتنى

تەكرار سۆزلىشى: ئاللاھ تائالانىڭ، (مۇكەۋۋەناتلارنىڭ)

مۇكەۋۋەناتلارنى بىر خىل كۆرۈنۈشكە يەنە بىر سىز، بىر

ۋاقىتتا يەنە بىر ۋاقىتسىز ناسىنى قىلىشنى تەقەززا قىلىدىغان

بىر قەدىم سەۋەبىيەت بار ئىكەنلىكنى تەكىتلەشى ۋە ئەمەلىيەتتە

روشنى ئۆچۈن.) فەلسەفە ئالىملىرىنىڭ: ئاللاھ تائالا ئۆز

ئىرادىسى ۋە ئىختىيارى بىلەن قىلغۇچى ئەمەس ئۆز زاتى ئار

قىلىق ۋۇجۇتقا چىقارغۇچى ،، دېگەندەك ئەمەسى جۈملى ئەگەر

مۇنداق دېگەندىن: (مۇكەۋۋەناتلارنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشىنىڭ بىتەم

للە سەۋەبى ئاللاھ تائالانىڭ زاتى) سەۋەب تېپىلغاندا سەۋەب

كەلتۈرۈلگۈچىنىڭ تېپىلىشى زۆرۈر بولغانلىق جەھەتتىن ئالەمنىڭ

قەدىم بولىشى لازىم. موسوموھاللىقىنىڭ لازىم كىلىپ ۋە ئالەمنىڭ

ۋە ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ ئەلەك مۇۋاپىق قەھ ئەلەڭ يارا ملىق ئىشلارام

دا مېڭىۋاتقانلىقى ئالەمنى ئىجات قىلغۇچى ئاللاھ تائالانىڭ
قادىر ۋە موختار (ئىختىيار ئىرادە بىلەن ياراتقۇچى ئىكەنلىكىگە)
ئىكەنلىكىگە يەرلىك دەلىل.

نەججارىيە گۇرۇھلىرىنىڭ: ئاللاھ تائالا سۈپەت بىلەن ئەمەس
ئۆز زاتى بىلەن ئىرادە قىلغۇچى « دېگەندەك ۋە بەزى مۇئتەزىلە
گۇرۇھلىرىنىڭ ئاللاھ تائالا بىر ئورۇندا بولمىغان ھادىس ئىرادە
بىلەن ئىرادە قىلغۇچى» دېگەندەك ئەمەس چۈنكى بىرىنچىسىنىڭ
سۈپىتى شۇنىسىنىڭ زاتى بىلەن بىر يا تۇرۇشى لازىم ئەلۋەتتە
ۋە يەنە كەرامىيە گۇرۇھلىرىنىڭ: ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادە قىلىشى
ئاللاھ تائالانىڭ زاتىدا ھادىس» دېگەندەك ئەمەس. چۈنكى

ھادىسىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ زاتى بىلەن بەرپا تۇرىشى موھال ئىكەن

لىكى بەدىھى.

ئاللاھ تائالا ۋە تەقەددۇسى دىنى ناھايىتى ئېنىق ھالدا كۆزبىلە

رىسەرىستە ئىنى كۆرۈشى قوۋۋىتى بىلەن ئۇنىڭ ئەينى شەيئىتلىغان

نىڭ مەنىسى. مەسىلەن بىز ئاچىغا قارىغاندىن كېيىن كۆزىمىزنى

يۇمساق. ئاچىنىڭ بىزنىڭ كۆز قارىشىمىزدا ھەرىكەتلىك ھالەتتە تولۇق

مۇنكەسىف بولسىمۇ لېكىن ئۇ ئاچىنىڭ بىز قارىغان ۋاقىتدىكى

مۇنكەسىف بولغانلىقىنىڭ كامالى. تولۇقراق ئىكەنلىكىدە ھەم

بىر شەك يوق. ۋە بۇ ۋاقىتتا بىزگە ئۇل ئاچىغا قارا تەمائلىق

بىلەن كۆرۈشى دىنى ئاچىتالىغان مەخسۇس بىر ھالەت پەيدا -

(ھاسىل بولىدۇ) كۆرۈش ئەقىل باشقا نەرسە بىلەن مەشغۇل

خالى قىلىنغان ۋاقىتتا كۆرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە دەلىل

بولمىسا ئەقىلنىڭ ئۆزى كۆرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە ھۆكۈم

قىلالمايدۇ. «دېگەن مەنا بىلەن ئەقىلدىن جائىز. ئەسلى قائىدىن

كۆرۈشنىڭ مۇمكىنلىكىدۇر. ۋە بۇ (كۆرۈشنىڭ مۇمكىنلىكى) بەدى

ھەدۇر. كۆرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى دەۋا قىلغانلىكى ھوج

جەت كەلتۈرۈشى لازىم.

«ھەق پەرۋەردىگار ئاللاھ تائالا (نىڭ) نى كۆرۈش مۇمكىن

ئىكەنلىكىگە ئەقلى ۋە سەمئى دىن ئىبارەت ئىككى خىل يول بىلەن

دەلىل كەلتۈردى I- سىنىڭ تەقرىرى مۇنداق: بىز كۆرۈش

قوۋۋەتكارلىق جىسىم بىلەن جىسمىنى، ئەرەز بىلەن ئەرەزنى
ئايرىدىغانلىقىمىز بەدىھى بولغانلىقى جەھەتتىن ئەينىلەرنى ۋە
ئەرەزلەرنى كۆرۈنگەندە جەزىم قىلىمىز. ئورتاققا ھۆكۈمگە ئورتاق
سەۋەب بولىشى لازىم. ئۇ ئورتاق سەۋەب مەۋجۇتلۇق
ياكى ھادىسلىق ياكى مۇمكىنلىك. ئەينىلەر بىلەن ئەرەزلەرنىڭ ئوتتۇ
رىدا شېرىكلىك بولىدىغان ئۈچىنچى ئورتاق سەۋەب يوق. دە ھادىس
لىق بولسا يوقلۇقتىن بارلىققا كەلگەن ۋۇجۇتتىن ئىبارەت
مۇمكىن بولسا ۋۇجۇدىمۇ زورۇر ئەمەس. ۋۇجۇتقا چىق
ماسلىقىمۇ زورۇر ئەمەس. يوقلۇق سەۋەب بەلگىلە يارىمايدۇ
مۇ ۋاقتا ۋۇجۇت تەئيىن تاپىدۇ. صانىئ تائالا بىلەن ئول

سانىڭ تاللانىڭ ئەيرىنىڭ ئوتتورىسىدىكى ئورتاق سەۋەب

ۋۇجۇتتۇر، ۋۇجۇتتىن ئىبارەت سەھى سەۋەب ئەمەلگە

ئاشقانلىق جەھەتتىن تاللاھ تاتالانى (تاللاھ تاتال كورولوشى

دوروس بولدى) كوروشى دوروس بولدى. ئۇل تاللاھ تاتا

لانى كوروشنىڭ مومكىن ئەمەسلىگى مومكىنلىكى خۇسۇسىيەتلىرى

دىن بىرىكمەيىشنىڭ شەرتى بولماقلىقنىڭ ساپ بولۇشقا يالى

ۋاجىبنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرىشەيىشنىڭ توسقۇچى بولماق

لىقنىڭ ساپ بولۇشقا قاراپ قالدى.

تا شۇ نۇكتىدىلا تاۋازلار تەئىم، لەززەتلەر، پۇراقلار ۋە

بو نۇكتىدىن باشقامۇ جوداتلارنىمۇ كوروش دوروس بولدى.

بۇ قۇرۇقلار ئاللاھ تائالا بەندىلەر ئادىتىنىڭ جارى
بولغان يولى ئارقىلىق ئۇلارنى كۆرۈشنى ياراتمىغانلىقى
بىلەن كۆرەلمەيدۇ. ئەمما كۆرەلمەسلىكى ئۇنى
كۆرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە بىنائەن ئەمەس.
ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنىڭ دۇرۇس بولماسلىقىغا خا-
رەكتىرگە ئىگە. چۈنكى دۇرۇسنىڭ مەنىسى «مۇمكىن»
دېمەكتۇر. «مۇمكىن بولىشمۇ زۆرۈر ئەمەس. بولما-
سلىقىمۇ زۆرۈر ئەمەس.» دىن ئىبارەت يەنى ئاللاھ تائا-
لانى كۆرۈش زۆرۈر ئەمەس. بۇ يەكۈن ھېچ قانداق
بىر سەۋەب تەقەززا قىلمايدۇ. ئاللاھ تائالانى كۆرۈشكە

ۋۇجۇد سەۋەب دېگىنى ھاجەتسىز. ئەگەر «بۇ ئادەممۇ، سەۋەب تەقەززا قىلىدۇ» غا تەسلىم بولساقمۇ لېكىن ئۇ سەۋەبنىڭ بىر بولۇشىغا قايىل بولمايمىز، چۈنكى «قىزىقلىق» دىن ئىبارەت بۇ مەئلۇلغا. مەسىلەن. ئۇنىڭ سەۋەبى (ئىللىتى) كۈن، ئوت» قا ئوخشاش بىر نەچچە بولىدۇ. كۆرۈشنىڭ ئىللىتى مۇمكىنلەردىن تېپىلدى ئاللاھ تائالادىمۇ تېپىلدى بۇ ئاساسەن ئاللاھنىڭ كۆرۈلۈشى (ئاللاھ تائالانى كۆرۈش) دۇرۇس. كۆرۈشنىڭ ئىللىتى يەقەتلا بىرلا ۋۇجۇد بولغانلىقى ئۈچۈن» دېيىشىمۇ. مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى مۇمكىنلەرنى كۆرۈشنىڭ ئىللىتى ۋۇ

جۇد بولسا ۋاجىپنى كۆرۈشنىڭ ئىللىتى ۋۇجۇد بولماسلىقى

مۇمكىن. شۇ سەۋەبتىن ئورتاق ئىللەتنى تەقەززا قىلما-

يدۇ... ئەگەر شۇنداق قىلمۇ (بىر مەئلۇلغا بىر نەچچە ئىل-

لەت بولۇشى دورۇس) ئورتاق ئىللەتنى تەقەززا قىلدۇ»

غا قايىل بولساقمۇ؛ ئەدەمى نەرسە، ئەدەمى نەرسىگە

ئىللەت بولالايدۇ. سىز «مۇمكىن» ئەدەمدىن ئىبارەت بو-

ئىللەت بولۇشقا يارىمايدۇ دېدىڭىز. (بىز ئاللاھنىڭ كۆرۈ

لىشىنىڭ دورۇسى ئەمەسلىكى كۆرۈشنىڭ زۆرۈر بولمىغانلىق

جەھەتتىن. دېيىپ ئىللەت كەلتۈرسىمىز مۇمكىن) ئەگەر ئەدە

مى نەرسە. ئەدەمى نەرسىگە ئىللەت بولالمايدۇ»غا قايىل

بولسا قىمۇ «ۋۇجۇد» نىڭ ئورتاق ئىللەت بولۇشقا قايىل

بولالمايمىز. چۈنكى ھەر قانداق بىر شەيئىنىڭ ۋۇجۇدى شۇ

شەيئىنىڭ ئۆزىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ۋۇجۇدى مۇتلەقلىكى

ۋۇجۇت بىلەن قانداق ئورتاق بولسۇن؟!» دېن ئىبارەت

مۇشۇ ئېتىراز قىلىش بولغانىدى: باشقىلار تەرىپىدىن: بۇ

يەردە «ئىللەت» دېن مۇراد: كۆرۈش ئۈچۈن تەئەللۇق تاپ

قۇچى ۋە كۆرۈشنى قوبۇل قىلغۇچى كۆرۈش ئۈچۈن تەئەل

لۇق تاپقان نەرسىنىڭ ۋۇجۇدى بولۇشى لازىم ئىكەنلىكى

دىن ھېچ بىر مەخپىيەتلىك يوق (بۇ جاۋاب ئاخىر قىلىق

كۆرۈشنىڭ دورۇس بولۇشى ئەدەمى بۇ ئىللەتنى تەقەززا

نىرا قىلمايدۇ، بۇنىڭغا نە سەلىم بولسا قىمۇ بىر (ئىللەت)
مەئلۇلغا بىر نەچچە ئىللەت كەلتۈرىلىدۇ، بۇ ئورتاق
ئىللەتنى تەقەززا قىلمايدۇ»، دېگەن ئىبارەت ئىككى تۈرلۈك
ئېتىراز دېيىش قىلىدۇ) ئاندىن كېيىن كۆرۈشتە ئىككى
تەئەللۇق تايىقان نەرسىنىڭ جىسمىنىڭ خۇسۇسىيىتى
ياكى ئەرەزنىڭ خۇسۇسىيىتى بولىشى توغرا ئەمەس. جو-
نكى بىز يىراقتىن بىر كۆلەڭگىنى كۆرگەن ۋاقتىمىزدا
ئۇنىڭدىن جەۋھەرىيە ياكى ئەرەزىيەت ياكى ئىنسانىيەت
ياكى ئاتنى خاراكتېرلىق خۇسۇسىيەتنى ئىدراك قىلماس
تىن (بىلمەستىن) بىرخىل مۇئەييەن ئىلكىنى ئىدراك قىلىمىز

ئۇل كۆلەڭگۈنى بىر خىل مۇئەييەنلىككە تەئەللۇق تاپقان

كورۇشى بىلەن كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن بىزدىن ئۇنى

جەۋھەر ياكى ئەرەزگە ئايرىيالايمىز بىزدىن ئايرىيالمايمىز

شۇنداق بولغاچقا كۆرۈش ئاڭغا تەئەللۇق تاپقان

نەرسە (كۆرۈلگەن نەرسە) كۆرۈش ئۈچۈن بىردە-

بىر مۇئەييەنلىك خارەكتېرگە بولدى. كۆرۈش ئاڭغا

تەئەللۇق تاپقان نەرسىنىڭ بىردە-بىر مۇئەييەن خاراك-

تېرلىق بولۇشى (كۆرۈش ئۈچۈن) «ۋۇجۇد» بىلەن خالان

غۇجدۇر. ۋۇجۇدنىڭ ئۇرتاق ئىللەت ئۇرتاق ئىللەت

بولۇشى بەدىھى (بۇ جاۋاب كېيىنكى ئىككى تۈرلۈك «ئەدەمى

نەرسە- ئەدەمى نەرسىگە ئىللەت بولۇشقا يارايدۇ. ۋۇجۇد
شەيئىنىڭ ئەينى ئۆز تاق ئىللەت بولالمايدۇ» دىن ئىبارەت
ئىئتىرازغا رەت) » دەپ جاۋاب بېرىلدى لېكىن بۇ جاۋاب-
تا بىرخىل تەكشۈرۈش بار. چۈنكى كۆرۈشكە تەئەل-
لۇق تاپقان نەرسە جىسىم ياكى جىسىمغا ئەگەشكەن
ئەرەز بولۇش (خۇسۇسىيەتنى ئېتىبار قىلماستىن) مۇمكىن.
ھەق پەرۋەر كىشىلەرنىڭ ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنىڭ مۇمكىن
ئىكەنلىكىگە كەلتۈرگەن ئەقلى دەلىلنىڭ 2-سى سەمئى
ئىگلاسى خاراكتېرلىق دەلىل مۇنۇدىن ئىبارەت: مۇسا
ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ: ئى! پەرۋەردىگارىم ماڭا زاتىڭنى

نى كۆرسەتسە، مەن ئۇلارغا قارىۋالاي» سۆزى بىلەن
ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالادىن كۆرۈشنى سورىغان. ئەگەر
كۆرۈش مۇمكىن بولمىسا ئىدى، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ
كۆرۈشنى تەلەپ قىلغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ زاتىدا دورۇس
بولىدىغان بولمايدىغان نەرسىنى بىلمىگەنلىكى، ياكى ئەقىلسىز
لىق بىھۇدە، ياكى مۇھالنى تەلەپ قىلغانلىق بولاتتى. پەيغەم-
بەر ئەلەيھىسسالاملار بولسا مۇنداق ناقىس سۈپەتلەر
دىن بەكمۇ ئۈستۈن. تائالانىڭ زاتىدا مۇمكىن بولغان مۇس
تەھكەم» لىكى ئاللاھ تائالا ئۆزىنى كۆرۈشنى چېتىپ ئەلەرى
(كەلتۈردى) مۇئەللەققە چېتىلغان نەرسە مۇمكىن بولىدۇ.

چوڭلى جتى كەلتۈرگەنىنىڭ مەنىسى ئاچىلغان نەرسە
ۋۇجۇتقا چىققاندا چىقىلغان نەرسىنىڭ ۋۇجۇتقا
چىقىشىدىن خەۋەر بەرگەنلىك. تەقدىر قىلىنغان مۇمكىن
لەرنىڭ ھېچ بىرىگە ساببىق بولمايدىغان نەرسىنى مۇھال
دېيىلىدۇ.

يۇقىرىقى دەلىللەرگە مۇئتەزىلە گۇرۇھلىرى بىر نەچچە
يوللار ئارقىلىق ئېتىراز قىلدى. ئۇ (يوللار)نىڭ كۈچ-
لۈكرەكى مۇنۇدىن ئىبارەت. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سو-
ئالى قەۋملىرى: بىز ئاللاھنى ئوچۇق ئاشكارا كۆرمىگىچە
ساڭا (سېنىڭ پەيغەمبەر، ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىڭگە)

ئىشەنمەيمىز، دېيىش توغرۇ ۋاقالانلىق جەھەتتىن بول-

غان. شۇ سەۋەبتىن موسا ئەلەيھىسسالام قەۋ-

مىنىڭ ئۆزىگە بىلدۈرگەنىدەك ئاللاھ تائالانى كۆرۈ-

شنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلۋېلىش ئۈچۈن سورى-

غان. ٢- بىز مۇئەللەق ئەلەيھى ئۇنىڭ ئۈستىگە چەت-

كۈچى نىڭ مۇمكىن ئىكەنلىكىگە تەسلىم بولمايمىز.

چۈنكى مۇئەللەق ئەلەيھى بولسا تاغ ھەرىكەتلىنىپ تۇر-

غان ھالەتتە مۇستەھكەم تۇرىشتۇر، بۇ مۇھال.

مۇھالغا چېتىلغان نەرسە ئۆزى مۇھال.

بۇ ئېتىرازلارغا: ئاشۇ (ئېتىرازنىڭ) نىڭ ھەر بىرى

چىنكارا-روشەن مەئنانىڭ قارشىسى. ئەمما بىرىنچى

بولسا شورالىق بولغان نەرسىنى قايتا سورىغانلىق

بوپ قالىدۇ. ۋە بۇ جايدا مۇنداق بىر سۆز: كور

سەتسە ماڭا ئازا تىلىرىنى ئۇلار سەلەرگە قارىتىۋالسۇن،،

دىن ئىبارەت بولىدۇ. ئىككىنچى بولسا زاھىر. ۋە تەئ

ۋىللىرىنى لازىم تۇتۇشقا ھېچ بىر زورۇرىيەت يوق

بىز مۇنداق جاۋاب بېرەلەيمىز. ئەگەر مۇسا

ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى مۇئمىن بولسا، ئۇلارغا مۇسا

ئەلەيھىسسالامنىڭ: ئاللاھ تائالانى كۆرۈشى مۇمكىن

ئەمەس دېگەن سۆزى كۇپايە قىلاتتى. ئەگەر كاپىر بولسا

موسا ئەلەيهسسالامنىڭ ئاللاھ تائالانى كوروشى

مومكىن ئەمەسمۇ» دىگەن ئاللاھ تائالانىڭ سوكمەن

تەستىق قىلمايتى قانداقلىكى بولسون «سوئال» بىھو

دىن كىيىن كىشى بولوپ بوپ قالدو هەركەتلنواتقان

هالەتتە موستە هەلەم هەركەتسىز تورۇشى هەركەتنىڭ

تۆرىنى سوكون ئىكەللىكى ئارقىلىق مومكىن هەققى

مو حال سانالغان ئىشى. هەركەت بىلەن سوكوننىڭ

جوملىشى قىلىشى ئاللاھ تائالانى

كوروشى نەقلى ئارقىلىق ۋاجىپتور. موئمىنلەرنىڭ ئاخى

رەتتە تۆزرۇبى ئاللاھ تائالانى كوروشقا نىسىپ بولغىنى لازىم

تۇتىدىغان رۆئيەتقا چاقىرىدىغان) سەمئىي دەلىللەر
ھەققەتەن كەلدى. قۇرئان كەرىم شەرىپتە كەلگەن دە
لىل: (ئاللاھ تائالانى كۆرىدىغانلىقىمىزغا) ئاللاھ تائالا
نىڭ «وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ» شۇ قىيامەت
كۈنى كۆپلىگەن چىراي قاپاپ تۇرغان چىرايلىق يۈزلەر ئىگىلىرىنىڭ
پەرۋەردىگارىغا قارىغۇچىدۇر» دېگەن ئايەت ئاللاھ تائالانى
كۆرۈش توغرىسىدا يولباشچىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسا
لامنىڭ ھەق - سەھىھ ھەدىسلىرىدە كەلگەن دەلىل: جەزمەنكى
سىلەر رەببىڭلەرنى 14 كۈنلۈك تولۇن كېچىسىدىكى ئاينى ئېنىق
كۆرگەنىدەك كۆرىسىلەر» دېگەن ئايەت. بۇ: ساھابە كىراملار

نىڭ چوڭلىرى بولغان يىگىرمە بىرىنچى رىۋايەت قىلغان مەش

ھۇر سەھىھ ھەدىس. ئىسلام ئالىملىرىنىڭ (توغرا مەسىلە

لىكى) ئاخىرەت دارىدا ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنىڭ جەزىم

ئىكەنلىكىگە ئىشەنچ قىلىشقانلىقىمۇ ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنىڭ

ھەق ئىكەنلىكىنىڭ (ۋاجىب ئىكەنلىكىنىڭ) نەقلىي دەلىللەر

دىن بىرى. بۇ ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنىڭ ھەق ئىكەنلىكى

توغرىسىدا كەلگەن ئايەت ھەدىسلەر زاھىرىغىلا يۆكلىنىدۇ

(تەئۋىل قىلىشقا، مەجبۇرىغا يۆكلەيدىغان ھېچ بىر ھاجەت

يوق). ئاندىن كېيىن (نەقلىي دەلىل ئارقىلىق ئاللاھ

تائالانى كۆرۈشنىڭ ۋاجىب ئىكەنلىكى ئىسپاتلاپ بولغاندىن

كېيىن) قارىشىلا ئىشقۇچىلار (ئاللاھ تائالانى كۆرۈش مۇم-
كىن ئەمەس دېگۈچىلار) نىڭ سۆزلىرى، ئۇلارنىڭ ئىبە-
لىرى تەئۋىللىرى ئاشكارا بولدى ۋە ئۇ مۇئمىنلەر تاراپكەتتى
ئۇلارنىڭ ئەقلى شۇبھىلىرىنىڭ كۈچلۈكرەكى: كۆرۈش، كۆرۈل-
گۈچىنىڭ بىر تۇرۇشىدا، ۋە بىر تەرەپتە، كۆرگۈچىنىڭ ئۇدۇلىدا
بولۇشى بىلەن ئىشكىلىنىڭ ئۇچتۇرىدا بەك يېقىن ئەمەس، بەك
يىراق ئەمەس ئەھۋالدا مۇساپە بولۇشى كۆرگۈچىدىن بىر
شۇئاي (ئۇزۇن ئاخماچتەك كۆرۈنىدىغان بىر خىل نۇر) كۆ-
رۈلگۈچىگە يېتىشى بىلەن ئىشەرت قىلىنغۇچىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ
ھەققىدە ئىشۇلارنىڭ ھەممىسى مۇھال ئىشۇ ئارقىلىق ئاللاھ تائالا

لانى كۆرۈنشمو مۇھالدۇر، دىن ئىبارەت.

بۇنىڭغا بىنائەن بىزنىڭ بېرىدىغان جاۋابىمىز: بۇ ئىبارەت

لەرنى مەنىسى قىلىشتۇر. بۇنىڭ جاۋابىغا مۇسەننىپ سۆزى

نىڭ: ئاللاھ تائالا بىر نۇرۇندا بولماستىن، بىر تەرەپتە

بولماستىن كۆرگۈچىنىڭ ئۇدولىدا بولماستىن بىر نۇرنىڭ

(كۆرگۈچى تەرەپتىن) ئاتقايە تەمەسلىكدىن ئاللاھ تائالا

بىلەن كۆرگۈچىنىڭ ئوتتۇرىدا ھەم مۇسابە بولماستىن

كۆرۈلىدۇ، ھىس ئەزالىرىدىن غائىبنى رغائىبنى بولغان.

ئاللاھ تائالانى كۆرۈنشى) كۆز بىلەن كۆرىلىدىغان نەرسىگە

قىياس قىلىش بوزۇق خىيالدۇر، دېگەن سۆزى بىلەن

ئىشارەت قىلدى.

ۋە بەزىدە بۇ نەرسىلەرنىڭ بولماسلىقىغا (بىزنىڭ ئاللاھ
تائالانى كۆرۈشىمىزدىكى) ئاللاھ تائالانىڭ بىزنى بۇ نەرسىلەر
سىز كۆرىدىغانلىقى ئارقىلىق دەلىل كەلتۈرىلىدۇ. لېكىن بۇ
دەلىلدە بىر خىل خاتالىق بار. چۈنكى بىز توختىلىۋاتقان سۆز
ئاللاھ تائالانى ھېس كۆز بىلەن كۆرۈشى ئاللاھ تائالانىڭ بىزنى كۆر-
شىدىن ئۇ نەرسىلەرنىڭ بولماسلىقىدىن بىزنىڭ ئاللاھ تائالانى
كۆرۈشىمىزدىمۇ ئۇ نەرسىلەرنىڭ بولماسلىقى لازىم كەلمەيدۇ.
ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: ھېس قىلىش ئەزالىرى سالامەت كۆرۈش
قۇۋۋىتى) ۋە باشقا نەرسىلەر مەۋجۇت ھالدا ئاللاھ تائالانى

جائىز بولسا (كۆرۈشى) ئاللاھ تائالانى كۆرۈشى ۋاجىب ئەمەل-

ۋەتتە. ئەگەر ئاناق بولسا (ھىس ئەزاسى سالامەت، باشقا

شەرتلەر مەۋجۇت ھالدا ئاللاھ تائالانى كۆرۈش ۋاجىب بولسا)

بىزنىڭ ئاللاھىمىزدا ئاھايىتى چوڭ بىر تاغ بولسا مۇشۇنى كۆر-

ىشىمىز مۇمكىن دېيىش دورۇس بولۇپ قالدى، ۋاھالەنكى بۇ بول-

سا كۆز بويىمال يەكۈن. دۇر،» دېيىلسە: بىز جاۋاب دېيىمىزكى

بۇ مەنى قىلىنغۇچىدۇر، چۈنكى كۆرۈش (ئاللاھ تائالانى)

بىزنىڭ ئىددىمىزدە (كۆرۈش قۇۋۋىتى سالامەت، باشقا

شەرتلەر مەۋجۇت بولغان ھالەتتە) ئاللاھ تائالانىڭ يارىتىپ

بەرمەسلىكى بىلەن دۇر. شۇنىسى بىلەن شەرتلەر جوغلانغان

دېمەك ئاللاھ تائالانى كۆرۈشى ۋاجىب بولمايدۇ.

ئول مۇئتەزىلە گۇرۇھلىرىنىڭ ئاللاھ تائالانى كۆرۈشى مۇھال
"دېگەنلىككە كەلتۈرگەن سەمئى دەلىلى: ئول ئاللاھ تائالانىڭ "ئال-
لاھ تائالانى كۆزلەر ئىدراك قىلالمايدۇ. لَا تُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ"
دېگەن ئايەتى كەرىمەسى دۇر.

بىزنىڭ بۇنىڭغا بەرگەن بىرىنچى جاۋابىمىز: ئەبسارنىڭ
ئىستىغراق (الابصار دىكى ئەلىف ۋە لامنىڭ) ئۈچۈن ئىكەنلىكىگە
تەسلىم بولغاندىن كېيىن (ئەگەر بىز ئەبساردىكى ئەلىف ۋە لامنى
ستىغراق ئەمەس، ئەھدى ئۈچۈن دېسەك يەنى ئاللاھ تائالاغا
ئىشەنگەن، ئىبادەت ئىشارەت قىلغان تونۇشلۇق (مەسئود) كۆز

لەر كۆرۈلمەيدۇ، يەنە بىر خىل مەئمۇد كۆزلەر كۆرۈلمەيدىغان دېتالنى
بولىدۇ دېسەك جاۋاب بەرسەكمۇ ئۇلارنىڭ كۆزىنى توسۇۋېتەلەيمىز.
ئەمدى ئۇلارنىڭ تېگىگە كىرىپ باقايلى ئىسراق ئۈچۈن دېتالنىڭ
قوبۇل قىلغاندىن كېيىن) ۋە ئۇلار يوق قىلغان ئەمەلنىڭ ھەممىنى
ئۆز ئىچىگە ئالدۇرغانلىقىغا يوق قىلغاننىڭ ھەممىسىگە تامام دېگەنلىكتە
تەسلىم بولغاندىن كېيىن (بىز بۇ يەردىكى يوق قىلغۇچى ئەمەلنىڭ)
نى ئۇمۇمى يوق قىلىش ئۈچۈن يەنى ھەممە كۆزلەر كۆرۈلمەيدۇ
دېتالنى بەزى كۆزلەر كۆرۈلمەيدۇ دېتالنى بولىدۇ ئۇنىڭغا توختام ھەر
بىر كىرمەيدىغانلىقى ئۈچۈن، دېسەك ئۇلارنىڭ ئىززىتىنى توسۇۋېتە
لەيمىز. ئەمدى بىز ئۇلارنىڭ سۆزىگە: يوق قىلغۇچى يوقلۇقىنىڭ

خام ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. غا تەسلىم بولغاندىن كېيىن) ئۇن

بۇ جايدىكى ئىدراك. نىڭ موتلەق كورۇشى ئىكەنلىكىگە (كورول

گۈچىنىڭ ئەترابلىرىنى ئىگەللەمەستىن) تەسلىم بولغاندىن كېيىن (بىز

بۇ ئورۇندىكى ئىدراكنى كورولگۈچىنىڭ ئەترابلىرىنى ئىگەللەمەس

تىن ئىبارەت بولغان كورۇشى دېسەك. ئالاھەتالانى ئەتراپ-

لەرنى ئىگەللەگەن ~~ئىبارەت بولغان~~ كورۇشى تەرىزىدىن كوزلەر

كورۇلمەيدۇ. دېگەن بولۇپ بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇلارنىڭ ئىشتىرازى

نى دىن پىچى قالۇۋاتەلەيمىز. ئەمدى ئۇلارنىڭ دېتلىنى بويىچە موتلەق

كورۇشى   تەسلىم بولغاندىن) تۆت تايەت كەرىمدىن ھەممە

ۋا قەلەردىن ۋە ھەممە ئەھۋاللاردىن كورۇلمەيدۇ. دېگەنلىكتە

دالالەت يوق ئىكەنلىكىدىن ئاخىرەتتە يەنى ھېسسىي ئالەمدىن كۆرۈنمەيدۇ
روھى ئالەمدىن كۆرۈنەلەيدۇ. دېمەك ھېچ بىر قارشىلىق كەلمەيدۇ.
بەزىدە ئۇل ئايەت كەرىمە ئارقىلىق كۆرۈشنىڭ مۇمكىنلىكىگە
دەلىل كەلتۈرۈلىدۇ. چۈنكى ئەگەر كۆرۈش ئەسلا مۇمكىن
بولمايدىغان نەرسە بولسا ئۇنى كۆرۈش ئەسلا مۇمكىن
(ئەسلا مۇمكىن) بولمايدىغان نەرسىنى كۆرمەسلىك بىلەن
ماختالمىغان،، خا ئۆز خۇداسىنى كۆرۈشنى يوققا چىقىرىشى
بىلەن ئۇ ماختىشى ھاسىل بولمىغان بولاتتى. ماختىشى ھە
قىقەتەن ئاللاھ تائالانى كۆرۈش مۇمكىن. لېكىن ئاللاھ
تائالا ئۆزىنى كاتتىلىقنىڭ پەردىسى بىلەن توسقانلىق

ۋە ئەزىز تۇتقانلىق چەكسىز كۆرۈنمەيدىغانلىقىدا (تەبلىغ)

ئەگەر بىز ئۇل ئايەتى كەرىمەدىكى (لا تدركه الابصار) ئىدراكنى

ئەتراپ توختاملىق جايلارىنى ئىگەللەيدىغان كۆرۈشتىن ئىبا

رەت قىلساق بۇ چاغدا ئۇل ئايەتى كەرىمەنىڭ، ئاللاھ تائالا

نى كۆرۈشنىڭ مۇمكىنلىگىنى بەلكى چەكسىز ئىكەنلىگىنى ئوقتۇرىشى

روشەن چۈنكى مەئنا ئاللاھ تائالا كۆرۈلگۈچى تورۇپ

چەكلىك بولۇشتىن، توختاملىق ئەتراپ قاتارلىق سۈپەتلەر

بىلەن سۈپەتلىنىشتىن ئۈستۈن بولغانلىق چەكسىز كۆز

بىلەن كۆرۈلمەيدۇ دىن ئىبارەت،

مۇئتەزىلە گوروھلىرىنىڭ ئاللاھ تائالانى مۇمكىن ئەمەس

(كۆرۈش) دېگەنلىككە كەلتۈرگەن يەنە بىر سەمئىي دەلىلى؛

مۇشۇ (ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنى سورىغانلىقى) كاتتا ئۇن

ئەگەر جوڭ ئۇنى سانغانلىق بىلەن يانىدىكى كەلگەن مۇسا

ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى: بىز ئاللاھ تائالانى ئوچۇق كۆرمىگىچە

ساڭا ئىشەنمەيمىز، دېگەنىدى ئاللاھ تائالا «وإذ قلتم ياموسى

لن نؤمن لك حتى نرى الله جهرة فأخذتكم الصاعقة وأنتم

تنظرون» مەزمۇنى:- سىلەر ئەنە شۇنداق دېگىنىڭلاردا سىلەرنى

سىلەر كۆرۈپ تۇرغان ھالەتتە ئاسماندىن ئوت تۇتۇپ كەتتى»

دېدى. ئەگەر كۆرۈش مۇمكىن بولسا ئىدى ئاللاھ تائالا ئۇنداق

ھالاك قىلمىغان بولاتتى. بۇنىڭ جاۋابى: ئاللاھ تائالانىڭ

ئۇلارنى ھالاك قىلىۋېتىش ئۇلار كۆرۈشنى تەلەپ قىلىش-ئا تەمەننا

قىلغانلىق جەھەتتىن ۋە سەركەشلىك قىلغانلىق يالازلىق

قىلغانلىق جەھەتتىن كۆرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىدىن (ئە

مەسلىكىدىن) ئەمەس. ئەگەر شۇنداق بولسا (ئاللاھ تائالانىڭ

ئۇلارنى ھالاك قىلىۋېتىشى ئۇلارنىڭ كۆرۈشنى تەمەننا، سەر

كەشلىك قىلىپ (قىلغانلىق) تەلەپ جەھەتتىن بولماي كۆرۈ

شنىڭ ئەسلا مۇمكىن بولمىغانلىق جەھەتتىن بولسا) مۇسا

ئەلەيھىسسالام: قەۋمىلىرى بىزگىمۇ ئىلاھ قىلىپ بەرگىن دەپ

سورىغان ۋاقىتتا بەلكى سىلەر جاھىل قەۋم ئىكەنسىلەر دەپ

ئۇلارنى توسقاندەك، بۇ سوئال قىلىشنىمۇ توسقان بولاتتى.

سوئال قىلىشتىن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ توسمىغانلىقى

ئاللاھ تائالانى دۇنيادا كۆرۈشنىڭ مۇمكىن ئىكەنلىكىنى

بىلدۈردۇ. شۇڭا ھەتتا ساھابە رەزىيەللاھۇ ئەن

ھۇملار، مىئراج كېچىسى رەسۇلۇللاھ ئۆز رەببىنى كۆردىمۇ

ياكى كۆرمىدىمۇ دەپ ئىختىلاپ قىلىشتى. جۇمھۇر ئالىملار رە

سۇلۇللاھنىڭ ئاللاھنى كۆرگەنلىككە باردى. چۈنكى رەسۇ

لۇللاھدىن رەببىڭنى كۆردۈڭمۇ دەپ سورالغاندا رەسۇلۇللاھ

مەن رەببىمنى يورۇقلۇق بىلەن كۆردۈم،، دەپ جاۋاب بەر

گەنلىكى ھەققىدە رىۋايەت قىلىندى) ئۆلىما تىككە چىقتى.

چىقماسلىقتا ئىختىلاپ قىلىش بولسا مۇمكىنلىكنىڭ دەلىلى چۈنكى

ئەسلا مۇمكىن ئەمەس نەرسىدىن ئىختىلاپ قىلمايدۇ.

ئەمما ئاللاھ تائالانى چۈشىدە كۆرۈش مەسىلىسى بولسا

سەلەپلەرنىڭ كۆپىنچىسى ھېكايە قىلىدۇكى چۈشتە

كۆرۈشمۇ، كۆزسىز قەلب كۆزى ئارقىلىق بولىدىغان بىر تۈرلۈك

كۆرۈلۈش ئىكەنلىكىدە ھېچ بىر مەخپىيەتلىك يوق.

والله تعالى خالق لافعال العباد من الكفر والايمان

والطاعة والعصيان؛ ئاللاھ تائالا بەندىلەرنىڭ كۇفرى

ئىمان، تائەت (ئىتائەت) ئىسيان ... قاتارلىق ئىشلىرىنى يارات

قۇچىدۇر، ھەقىقەتەن مۇئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ ئاللاھ تائالا

بەندىسىنى ياراتتى، بەندە ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى

ئۆزى يارىتىدۇ دېگەنلىك ئەمەس.

مۇئتەزىلە گۇرۇھلىرىنىڭ ئەقىدىلىرى، بەندە ئۆزىنىڭ
ئىشلىرىغا خالىق دېيىشتىن تەبىرىشى ئىجابەت قىلمىغى بىلەن
قىلمىغى ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش لەۋزىلىرىنى ئىشلىتىشكە قانائ
ئەت قىلماستىن مۇبالىغە ۋە ئۇنىڭ كەسكىنچىلىرى. ئۇلارنىڭ
ھەممىسىنىڭ مەنىسى؛ يوقلۇقتىن بارلىققا چىقىرىش ۋە دۇنياغا
رەۋەن پەقەت بىرلا دېيىش خالىق لەپزىنى ئىشلىتىشكە جۈرئەت
قىلدى. ھەقىقەت پەرۋەرلەر بەندە ئۆزىنىڭ ئىشىغا
خالىق ئەمەس بەلكى ئاللاھ تائالا خالىق ئىكەنلىكىگە
بىر نەچچە يوللار بىلەن ھۆججەت كەلتۈردى. (كەلتۈردى)

٢. ئەگەر بەندە ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزى ياراتقان بولسا
بىر شەيئىنى قۇدرىتى ۋە ئىختىيارى بىلەن ئىجاد قىلىشى ئۈچۈن
شەيئىنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى بىلىشى ئارقىلىق بولىدىغانلىقى
زۆرۈر بولغانلىق جەھەتتىن بەندە ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنىڭ تەپ-
سىلاتىنى بىلگەن بولىدۇ، ئەلۋەتتە بۇ (ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنىڭ
تەپسىلىي ئەھۋالىنى بىلىشى) بولسا باتىل. چۈنكى بىر ئورۇندىن
يەنە بىر ئورۇنغا مېڭىشى بەزىدە ئورتا ھال ئۆتۈك تورۇشلارنى
ۋە بەزىسى تېز، بەزىسى ئاستا بولغان ھەرىكەتلەرنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇ ئەھۋالنى بولسا ماڭغۇچى بىلمەيدۇ،
بۇ بىلمەسلىكى بىلىشتىن غايىب بولغانلىق ئەمەس، بەلكى سۇ

زالىمۇ بىلمەيدۇ، موشۇ ھەقىقەت ئۇ بەدىنىنىڭ ئىشلىرى

نىڭ ئەگەر رۇشەنلىرىدىن. ئەمما بىز ئىنسان ئەزالىرىنىڭ مە-

كىتىكى، تۇتۇشى، قاتتىق تۇتۇشى ۋە مۇنىڭ ئوخشاش ئىشلىرى

دىكى ھەرىكەتلىرىدىن ۋە ئۇلار موھتاج بولىدىغان كۆموچەكلەرنى

ھەرىكەتلەندۈرۈشى، بەيلەرنى سوزۇشى ۋە مۇنىڭ ئوخشا

ئىشلىرىدا تەييەكلور يوم گوزگەن ۋاقتىمىزدا شۇنى ئاشكارا

رۇشەن چۈنكى بۇلارنى تولۇق بىلىش ئەقىلدىن بەكمۇ يىراق.

مۇنىڭغا قارىغاندا بەدىنىمىز ئىشلىرىنىڭ تەبىلاتىنى بىلمەيمىز

لىكى ئايان بولدى. شۇنىڭ بىلەن بەدەن ئۆز ئىشلىرى[redacted]بىغا

خالىق دېگەن ياتلىق بولدى.

2 - مەسئلە (بەندىنىڭ ئىشلىرى ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقى)

توغرىسىدا كەلگەن ئۇچۇق تېكىستلەر: ئاللاھ تائالانىڭ: «والله

خلقكم وما تعملون» يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرنى ۋە سىلەرنىڭ

ئىشلىرىڭلارنى ياراتتى» دېگەن سۆزى. «وما تعملون»

دېكى «ما» نى ئالماشقا مۇھتاج بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن

«مەسدەرىيە» دېگەنلىككە بىنائەن «سىلەرنىڭ ئىشلىرىڭلارنى» دېگەن

بولىدۇ. ياكى «ما تعملون» دېكى «ما» نى مەۋسۇل قىلغانغا بىنا

ئەن «سىلەرنىڭ ئىشلەنگۈچىلىرىڭلارنى» ھەممە ئىشلارنى ئۆز ئىچىگە

ئالىدۇ. چۈنكى بىز بەندىنىڭ ئىشلىرى ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقى

دۇر ياكى بەندىنىڭ مەخلۇقىدۇر دېگەن ئىككى قىسىمدا ئەمەلىيەتتە

ئىجات قىلىش، ۋۇجۇتقا چىقىرىش» دىن ئىبارەت مەسدىرى
مەنانى ئىرادە قىلالمايمىز بەلكى ئىجات قىلىش، ۋۇجۇتقا چىقى
رىش ئاتائەللۇق تاپقان مەسدىرى ئارقىلىق ھاسىل بولغان
بىز كۆرۈۋاتقان ھەرىكەتلەرنى ۋە سۈكۈناتلارنى ئىرادە
قىلىمىز. مۇشۇ (ئەمەلدىن مەئمۇل مۇراد) نۇكتىسىدىن غاپىل
بولغانلىق (بىلمىگەنلىك) جەھەتىدىن، بەزىلەر، بۇ ئايەت ئارقىلىق
بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرى ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقى ئىكەنلىكىگە
دەلىل كەلتۈرۈش «ما تەئمەلۇن» دىكى «ما» نىڭ مەسدىرى
بولۇشىغا قارىلىدۇ» دەپ خاتا پىكىر يۈرگۈزۈلىدۇ.
ۋە ئاللاھ تائالانىڭ: «خالىق كۇل شەيئ» (ئاللاھ تائالا

ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر» دىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئايەتى
كەرىمىسىگە ئوخشاش، يەنى بارلىق مۇمكىنلەرنى ياراتقۇچى
دۇر. چۈنكى ئەقىل ۋە بەندىنىڭ ئىشى ۋاجىبنىڭ مەخ
لۇق بولۇشى مۇھال بولغانلىق جەھەتتىن ئۇ شەيئىنىڭ مۇم
كىنلىكىنى ئوقۇردۇ. بەندىلەرنىڭ ئىشلىرىغا ئاللاھ تائالا
نىڭ خالىق ئىكەنلىكىگە كەلتۈرۈلگەن سەمئىي دەلىللەر
نىڭ بىرى ئاللاھ تائالانىڭ: «أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا
يَخْلُقُ» ياراتالايدىغان كىشى (ھەممە نەرسىنى) ياراتالماي
دىغان كىشىگە ئوخشامدۇ؟» دىن ئىبارەت بۇ ئايەت كەرى
مىنى ئۇلارنىڭ خالىقلىقى سۈپىتى بىلەن ماختىغان

ۋە ئۇ خالىقلىق سۈپىتىنىڭ ئىبادەتكە لايىق ھەقلىق
بولۇشى بىلەن ماختىنىشقان ئورۇندا سۆزلىگەنلىكى.
باشقىلار تەرىپىدىن: ئاندا قاتارى بەندىنىڭ ھەممە ئىشى
لىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ ياراتقانلىقى ئىشىنىپ تىلىغان).
بەندىنى ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنى ياراتقۇچى «دىن ئىبارەت بولغاندا
يىلىرگە قايىل بولغانلىقى مۇشرىك بولىدىكەنلىكى (مۇۋەھ
ھىد بولماستىن)» دېيىلمىسۇن، چۈنكى بىز: ئاللاھ
تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشى بولسا، مەجۇسلار كۆرۈنىشىنىڭ:
ئاللاھ تائالا ئىبادەتكە لايىق، ھەقلىق بولغىنىدەك بۇتلار
مۇ ئىبادەت قىلىشقا لايىق» دەپ ۋۇجۇدى بولغان ئىلاھىيە

تىلكە ئاللاھ تائالاغا يەنە بىر شېرىكنى ئىسپاتلاشنى بىلەن

بولدۇ.

مۇئتەزىلە گۇرۇھلىرى بولسا ئانداق شېرىكنى ئىسپاتلىماي

دۇ، بەلكى ئۇلار بەندىنى بىر نەرسىنى يارىتىشتا ئاللاھ تائالا

يارىتىپ بەرگەن ئەسۋاب، قوراللارغا موھتاج بولۇپ قالغان

لىق جەھەتتىن، بەندىنىڭ خالىقلىقىنى ئاللاھ تائالانىڭ خالىق

لىقىغا ئوخشاتمايدۇ. لېكىن دىسرىيالار بىر تىدىلى مَاشايىخ-

لار، مۇشۇ مەسىلەدە بەندىنى ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزى يارىتىدۇ

(ئاللاھ تائالا ياراتمايدۇ) توغرىسىدا ئۇلارنى گۇرۇھلىققا

نىسبەت قىلىپ بىر ئىشتە بەك مۇبالىغە قىلىشتى. ھەتتا: مەجوسى

ھالدا موئتەزىلەردىن پەرقلىق (دىنىي). جەبرىيەچى
لار پەقەت بىرلا سۈپەتنى ئىسپاتلىدى. موئتەزىلە گۇرۇھى
بولسا سان- ساناقسىز سۈپەتلەرنى ئىسپاتلايدۇ.
موئتەزىلە گۇرۇھى «بەندە ئۆزىنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى ئۆزى
يارىتىدۇ» دېگەن: بىز پىيادە ماڭغان كىشىنىڭ ھەرىكىتى بىلەن تىترەك
كېسىلىگە گىرىپتار بولغان كىشىنىڭ ھەرىكىتىدە، پىيادە ماڭغان
كىشىنىڭ ھەرىكىتى ئۆز ئىختىيارى بىلەن تىترەك كېسىلىگە گىرىپ-
تار بولغان كىشىنىڭ ھەرىكىتى ئۆزىنىڭ ئىختىيارسىز قىلىنغانلىقى
بەدىھى ھالدا پەرق قىلالايمىز، دېمەك ئەگەر ھەممىسى ئاللاھ
تائالانىڭ يارىتىشى بىلەن قىلىق بولسا، تەكلىپنىڭ قائىدىسى

(ننجاتلقفا ئرىشتوردىغان ياخشى ئشلارغا) مەدەنىلىك قائى
دسى (ياخشى ئشلارنى قلغانلقغا بائەن) ئيلاشى ۋە
مولوسنىڭ قائدسى (يامان ئشلارنى قلغانلقغا بائەن)
سەۋاب بېرشنىڭ قائدسى ۋە ئازاب قلشنىڭ قائدسى ......
قاتارلق بۇ يوك ھەقىقەت باتل بولىدۇ. ئەلۋەتتە «ئېتقادلق
موجەت كەلتوردى. بىز نىڭ ئۇلارغا بېرىدىغان جاۋابمىز: بۇ
لازىم كەلگەن (يوقورقى بويوك ھەقىقى قائدلەرنىڭ باتل بولى
شىنىڭ لازىم كەلىشى) بۇ ھەقىقەت بەندىدىن كەسبى ۋە ئختيارنىڭ ئەمەل
يوق قىلىنغانلىقىغا قايل بولغان «جەبرىيە» گوروھىغا يوقى كەلتو
رىدۇ. بىز گە يوقى كەلتورمەيدۇ. چونكى بىز (تۆۋەندە ئەمەللەشتو

رىدىغان نەرسىگە بىنائەن) ئۈلەسىپ ۋە ئىختىيارنى

ئىسپاتلايمىز.

ۋە بەزىدە، بەندىنىڭ ئىشلىرىنى بەندە ئۆزى يارىتىدۇ-

دېمەي ئاللاھ تائالا يارىتىدۇ دېسەك، ئاللاھ تائالا ئۆرن

تۇرغۇچى، يىگۈچى، ئىچكۈچى زانى، سارىق... قاتارلىق

ناھايىتى ناچار، ئىنسان تىلغا ئالغىلى ئۇياقتا تۇرسۇن،

كۆڭۈلگە كەچۈرۈشكە مۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان سۈ-

پەتلەر بىلەن سۈپەتلىنىشى لازىم كېلىدۇ. ئارقىلىق بەندىلەر

ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزلىرى يارىتىدىغانلىقى دەلىل كەلتۈ-

رىلدۇ. بۇ دەلىل كەلتۈرگەنلىك بولسا ئەڭ چەتكە يەتكەن

جاھالەتلىك، چۈنكى بىر شەيئى بىلەن سۈپەتلەنگۈچى»
دېگەن ئاتىش (ھەرىكەت) شەيئى ئۇنىڭ بىلەن بەرپا بولغان
كىشى. شەيئىنى ۋۇجۇدقا چىقارغانلىكى ئەمەس.

ئۇ مۇئتەزىلە گۇرۇھى: ئاللاھ تائالا قارىلىق، ئاقلىق
ۋە جىسىملەردىكى باشقا سۈپەتلەرنى ياراتقۇچى ۋە ئاشۇ
سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلىنىدىغانلىقنى كۆرمەمدۇ؟؟؟!
ۋە بەزىدە بەندە ئۆزىنىڭ ئىشىنى ئۆزى ياراتىدۇ» دېگەنلىكتە
ئاللاھ تائالانىڭ «فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» ياراتقۇ
چىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ياخشىسى بولغان ئاللاھ تائالا ھەممىدىن
ئۈستۈن ۋە پاك بولدى، «وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ

الطَّيْرِ. يادلانغان سەن ئى ئىسا (ئەلەيھىسسالام) سەن
لايدىن قۇشنىڭ ھەيكىلىگە ئوخشاشنى،، قاتارلىق ئايەتلىرى
بىلەن دەلىل كەلتۈرۈلدۇ. بىزنىڭ بۇنىڭغا بېرىدىغان جاۋابىمىز:
يارىتىش،، سۆزى بۇ ئورۇنلاردا، ئۆلچەش، سۈرەتكە كەلتۈ
رۈش يەنى،، سۈرەتكە كەلتۈرگۈچىلەرنىڭ ياخشىراقى، لايدىن
قۇشنىڭ ھەيكىلىگە ئوخشاشنى سۈرەتكە كەلتۈرسەڭ،، دېگەن
بولىدۇ. دىن ئىبارەت.

وَهِيَ كُلُّهَا بِإِرَادَتِهِ وَمَشِيئَتِهِ تَعَالَى

بەندىنىڭ ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى
ۋە خالىشى ئارقىلىق بولىدۇ. ئىرادە بىلەن مەشىيەت

بز ئەهلى سوننە ۋەلجەماعەنىڭ ئەقىدەمىزدىكى ئلكى
مەنداشى لەيزە بولوپ بىر مەنادىن ئىبارەت ئىكەنلىكى
يوقوردا توختولوپ ئوتكەن ئىدوق) ۋە ئاللاه تائالا
نىڭ هوكمى ئازەلىق ر بويەردىكى هوكوم قوراشتوروش
نىڭ خاتا بغا ئىشارەت بولىشى يىراق ئەمەس بونىڭ ئاساسى
ئاللاه تائالانىڭ: انما امره اذا اراد شيئا ان يقول له
كن فيكون،، دىن ئىبارەت ئولوغ ئايەت كەرىمەسى، بونىڭغا
جەزم قلماسلقى. بويەردىن مورادىنىڭ شو ئىشلارنىڭ ۋو
جوتقا چقشقا بولغان بلم،، بوپ قلشنىڭ ئەهتمالى بار)
ۋە ئولوغ ئاللاه تائالانىڭ قزاسى ئازلىق رموستەهكەملكى

زىيادە قىلىشى بىلەن بولغان ئىشتىن ئىبارەت).

«باتىل قىلار تەرىپىدىن: ئەگەر كۇفرى ئاللاھ تائالانىڭ قەزاسى بىلەن بولسا، كۇفرىغا رازى بولۇشى ۋاجىب ئەمەستە (بولدى) چۈنكى قەزاغا رازى بولۇش ۋاجىب، كۇفرىغا رازى بولۇشمۇ كۇفرى بولغانلىق جەھەتتىن لازىم. (ئاللاھ تائالانىڭ كۇفرىغا رازى بولۇشى)دى باتىل» دېيىلمەيدۇ. چۈنكى بىز: كۇفرى بولسا قەزا (ھۆكۈم) ئەمەس، مەقزى (ھۆكۈم قىلىنغۇچى)دۇر قەزاغا رازى بولۇش ۋاجىب، مەقزىغا رازى بولۇش ۋاجىب ئەمەس، دەيمىز».

ۋە يەنە ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدۇ ۋە ۋە چوڭقا

چىقىدۇ، ئۇ تەقدىر بولسا، ھەر بىر مەخلۇقنى، ئۆزىنىڭ،
چىرايلىقلىق، قەبىھلىك (سەتلىك) پايدا زىرىش، ۋە ئىشۇ مەخ-
لۇق ئۆز ئىچىگە ئالغان زامان، ماكان (ئورۇن) ۋە ئىشۇ
مەخلۇق ئالغا تەرتىپ بىرىلگەن سەۋاب، ئازاب... قاتارلىق
(ئۆزىنىڭ) ئىجات قىلغان تۇختامى بىلەن بىر خىل كاتېگورىيە
نى ئىچىگە ئالىشتۇر. ئاساسى مەقسەت ئاللاھ تائالا بىر ئىشقا
مەجبۇر بولمىغانلىقتىن قۇدرەت، ئىرادىنى تەقەززا قىلىدىغان
ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى يارىتىدۇ» دىن ئىبارەت
بىر خىل ھۆكۈم ئىلگىرى ئۆتكەنلىك جەھەتىن. ئاللاھ تائالا
نىڭ ئىرادە ۋە قۇدرىتىنى ئام قىلىشتۇر.

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: مۇشۇ (ھەممە نەرسە ئاللاھ
تائالانىڭ تەقدىرى بىلەن) دېگەنگە قارىغاندا كاپىر ئۆزىنىڭ
كاپىرلىقىغا مەجبۇر فاسىق (گۇناھكار) ئۆزىنىڭ فىسقىدا
مەجبۇر بولۇپ شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى ئىمانغا تەكلىپ قىلىش
مۇ (توغرا) ئىتائەتكە تەكلىپ قىلىشمۇ توغرا بولمايدىكەن»
بىز جاۋاپ بېرىپ دەيمىزكى؛ ئاللاھ تائالا ئۇ ئىككىسىنىڭ
كۇپرى پىسقىنى (ئۆز ئىختىيارى بىلەن بولغان) بىلگەن
دەك ئۇ ئىككىسىنىڭ كۇپرى پىسقىنى (ئۆز ئىختىيارى بىلەن
بولغان) (ئىرادە) مەجبۇرلىماستىن ئىرادە قىلدى.

3

3 – دَفْتَرْ

وهي كلها بإرادته ومشيته تعالى

بەندىلەرنىڭ ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى

ۋە خالىشى ئارقىلىق بولىدۇ (ئىرادە بىلەن مەشىئەت بىز ئەھلى

سۈننەت ۋەلجەمائەنىڭ ئىدىيىمىزدە ئىككىلا مەنىدىكى لەپزى بولۇپ

بىر مەنىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكى يۇقىرىدا توختۇلۇپ ئۆتكەن ئىدۇ-

دۇق) ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمى ئارقىلىق (بۇ يەردىكى ھۆكۈم

قوراشتۇرۇشنىڭ خەتتى بىلەن ئىشارەت بولۇشى يىراق ئەمەس بۇنىڭ

ئاساسى ئاللاھ تائالانىڭ: انما امره اذا اراد شيئا ان يقول له

كن فيكون دېگەن ئىبارەت ئۇلۇق ئايەت كەرىمەسى. بۇنىڭغا

جەزم قىلماسلىقى. بۇ يەردە مۇرادىنىڭ شۇ ئىشلارنىڭ ۋۇ

چۈنكى چەكسىز بولغان بىلىم»، جاۋاب قىلىشنىڭ/ئەھتىمالى

بار) ۋە بۇ ئاللاھ تائالانىڭ قازاسى ئارقىلىق

(مۇستەھكەملىكىنى زىيادە قىلىش بىلەن بولغان ئىشتىن

ئىبارەت).

«باشقىلار تەرىپىدىن: ئەگەر كۇپرى ئاللاھ تائالانىڭ قەزا

سى بىلەن بولسا، كۇپرىغا رازى بولۇش ۋاجىب ئەلۋەتتە

(بولىدۇ). چۈنكى قەزاغا رازى بولۇش ۋاجىب كۇپرىغا

رازى بولۇشمۇ كۇپرى بولغانلىق جەھەتتىن لازىم

(ئاللاھ تائالانىڭ كۇپرىغا رازى بولۇشى)نى باتىل» دېيىل

مىسۇن چۈنكى بىز: كۇپرى بولسا قەزا (ھۆكۈم) ئەمەس

مەقزى: (ھۆكۈم قىلىنغۇچىدۇر) دۇر. قەرزگە رازى
بولۇشلا ۋاجىب، مەقزىغا رازى بولۇش ۋاجىب ئەمەس،
دەيمىز».

ۋە ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدۇ. ۋە ۋۇجۇتقا
چىقىدۇ. ئۇ تەقدىر بولسا، ھەر بىر مەخلۇقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان
زامان ئۆزىنىڭ، چىرايلىقلىق، قەبىھلىك (سەتلىك) پايدا،
زەرەر ۋە ئۇ مەخلۇق ئۆز ئىچىگە ئالغان زامان، ماكان
(ئورۇن) ۋە ئۇ مەخلۇققا تەرتىپ بېرىلگەن سەۋاب
ئازاب ... قاتارلىق (ئۆزىنىڭ) ئىجات قىلىنغان توختامى بىلەن
بىر خىل كاتېگورىيەنىڭ ئىچىگە ئالىشتۇر. ئاساسى مەقسەت

ئاللاھ تائالا بىر نەرسىگە مەجبۇر بولمىغانلىقتىن قۇد
رەت، ئىرادىنى تەقەززا قىلىدىغان ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ
ھەممە ئىشلىرىنى يارىتىدۇ. «دىن ئىبارەت بىر خىل ھۆكۈم
ئىلگىرى ئۆتكەنلىك جەھەتىدىن. ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادە
ۋە قۇدرىتىنى ئام قىلغۇدۇر.

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: مۇنۇ (ھەممە نەرسە ئاللا
تائالانىڭ تەقدىرى بىلەن) دېگىنى قارىغاندا، كاپىر ئۆزى
نىڭ كۇفرلىقىدا مەجبۇر، فاسىق (گۇناھكار) ئۆزىنىڭ
فىسقىدا مەجبۇر بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى ئىمانغا
تەكلىپ قىلىشمۇ (توغرا) ئىتائەتكە تەكلىپ قىلىشمۇ

توغرا بولمايدىكەندە» دېيىلسە، بىز جاۋاب بېرىپ

دەيمىزكى: ئاللاھ تائالا ئۇ ئىككىلىسىنىڭ كۇپرى، پىسقىنى

(ئۇلار ئىختىيارى بىلەن بولغان) بىلگەندەك، ئۇ ئىككىلىسىنىڭ

كۇپرى، پىسقىنى (ئۇلار ئىختىيارى بىلەن بولغان) (ئىرادە)

مەجبۇر بولماستىن ئىرادە قىلدى. (3 - دەفتەر موشۇيەردىن باش

مۇئتەزىلە گۇرۇھلىرى، ئاللاھ تائالانىڭ يامان ئىشلە

رىنى، قەبىھ ئىشلەرنى ئىرادە قىلىدىغانلىقىغا ئىنكار قىلىشتى.

ھەتتا ئۇلار: قەبىھنى يارىتىش ۋە ئۇنى ئىجاد قىلىش

قەبىھ بولغانىدەك، قەبىھنى ئىرادە قىلىشمۇ قەبىھ دەپ

ئويلىغانلىق جەھەتتىن، ئاللاھ تائالا كاپىر بىلەن فاسىقنىڭ

كۆۋرۈك بىلەن بېسىقىنى ئىرادە قىلماستىن (ئەمەلىيەتتە بۇ
كۆۋرۈك بىلەن بېسىقى ۋە جوتقا چىقىپ قالغان بولسىمۇ) ئۆتكەلگە
سىنىڭ ئىمانى ۋە تائەتنى ئىرادە قىلدى، دېمەك، بىز بولساق
بۇ ر ئاللاھ تائالا كۆۋرۈك، يول سىقىنى ئىرادە قىلمايدۇ
چۈنكى قەبىھنى ئىرادە قىلغىنىمىز قەبىھ دېگەن يە كۆرۈنسە)نى
تونۇشتىمىز، چۈنكى قەبىھنى يارىتىش، ئىرادە قىلىش قەبىھ
ئەمەس بەلكى ئىشتۇ قەبىھنى ئىشلىتىش، ۋە ئۇنىڭ سۈپىتى تىلىنىش
قەبىھ. ئۇلارنىڭ ئىدىسى بەندىنىڭ ئىشلىرىنىڭ كۆپىنچىسى
ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسىنىڭ قارشىسى بويىچە بولىدۇ.
بۇ نۇقسانلىق نىھايىتى قەبىھ دۇر.

ئەمر بىنى ئۇبەيد دىن: مېنى، مەن بىلەن كىمدىن بىرگە بولغان مەجو
سىنىڭ مات قىلغىنىدەك ھېچكىم مات قىلغان ئەمەس، ئۇ مەجوسى بىلەن
ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەت: مەن ئۇ مەجوسىغا نىمە
ئۈچۈن مۇسۇلمان بولمايسەن دېسەم ئۇ: چۈنكى ئاللاھ تائالا
مېنىڭ مۇسۇلمان بولۇشۇمنى ئىرادە قىلمىدى. ئاللاھ تائالا مېنىڭ
مۇسۇلمان بولۇشۇمنى ئىرادە قىلغان ۋاقىتتا مۇسۇلمان بولىمەن
دېدى. مەن: (مەجوسىغا) ئاللاھ تائالا سېنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىڭنى
ھەقىقەتەن ئىرادە قىلغان لېكىن شەيتانلار سېنى قويۇپ بەرمەي
ۋاتىدۇ- دېسەم. ئۇنداقتا مەن كۈچلۈكرەك شېرىك بىلەن-
بولاي دېدى.،، دىن ئىبارەت (مۇشۇنداق قىلىق، بەندىنىڭ ئىشى

ئۆزى يارىتىدۇ» دېمەك باشقىلارنىڭ خالىغىنى تۇتۇلۇپ قالمىز)

قازى ئابدۇلجاببار ھەمەدانى، ساھىب ئىبنى ئەبباد

نىڭ يېنىدا ئۇستاز ئەبۇ ئىسھاق ئەلئىسفەرائىنى بار ھالەتتە

ئۇ (ساھىب ئىبنى ئەبباد) نىڭ ھوزۇرىغا كىرىپ كەلدى. دە

ئۇستاز ئەبۇ ئىسھاق ئەلئىسفەرائىنى كۆرۈپلا: سُبْحَانَ

مَنْ تَنَزَّهَ عَنِ الْفَحْشَاءِ، ناھايىتى قەبىھ ئىشلاردىن پاك

بولغان زاتنى، ھەممىدىن پاك دەپ ئېتىقات قىلىمەن» دېدى

شۇ چاغدا ئۇستاز ئەبۇ ئىسھاق ئەلئىسفەرائىنى دەرھال:

سُبْحَانَ مَنْ لَا يَجْرِي فِي مُلْكِهِ إِلَّا مَا يَشَاءُ» ئۇنىڭ پادى-

شاھلىقىدا ئۆزى خالىغان نەرسىنىڭ باشقىسى ئىجرا قىلىنمايدۇ.

غان زاتنى ھەممىدىن پاك دەپ ئېتقاد قىلىمەن»، دېدى.

دەپ ھېكايە قىلىدى.

ۋە موئتەزىلە گۇرۇھى: بۇيرۇق بولسا ئىرادە قىلىشىنى نەھى
قىلىشى بولسا ئىرادە قىلماسلىقنى لازىم تۇتىدۇ، دەپ ئېتقاد
قىلىپ كاپىرنىڭ ئىمانىنى ئاللاھ تائالانىڭ مۇرادى، ئۇنىڭ
كۇپرىسىنى مۇرادىنىڭ غەيرى (مۇراد ئەمەس) قىلدى. ۋە
بىز بولساق بەزىدە بىر شەيئى مۇراد بولماستىن ئۇنىڭغا
بۇيرۇلىدىغان، ۋە بەزىدە بىر شەيئى مۇراد بوپ تۇرۇغلۇق
ئاللاھ تائالانىڭ بىلمى ھېكمەتلىرىغان، بىرخىل يارائى قىلىش
ۋە بىرخىل ھېكمەتنىڭ جەھىتىدىن نەھى قىلىنىدىغانلىقىنى بىلىمىز.

ياكى ئاللاھ تائالا ئۆزى قىلغان ئىشلار توغرىسىدا سوئال

قىلىنمايدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ مۇئتەزىلە گورۇھى، بىر خوجا

ئۆزىنىڭ قولىنىڭ بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلماي ئاسىيلىق قىلالىغان

لىقىنى ھازىر بولغان كىشىلەرگە ئىزھار قىلماقچى بولغان ۋاقى-

تىدا، ئۆزى قولىنى ئۇرادى (قولىنى ئۇرادى) قىلمايدىغان

نەرسىگە قولىنى بۇيرۇيدىغانلىقىنى كۆرمەمدۇ؟؟! ھەركىتى

تەرەپتىن قايتىلە ئىشلىتىش ئىختىيارلىق دەلىل كەلتۈرۈلىدۇ.

تەنىڭ ئۆزىنىڭ ئىشى بولسا ھەركىتى تەرەپكە ئىلغۇچىدۇر.

وللعباد افعال اختيارية يثابون بها

ويعاقبون عليها؛

بەندىلەرنىڭ، ئەگەر تائەت بولسا، ئۇنىڭ قىلىق سەۋاب
بېرىلىدىغان ئەگەر گۇناھ بولسا ئۇنىڭغا بىنائەن جازالى-
دىغان ئىختىيارى ئىشلىرى بار. ھەقىقەت: جەبەرىيە گۇرۇھلىرى-
نىڭ: بەندىگە ئۆز ئىختىيارى بىلەن «قىلىش» ئىمكانى يوق،
ۋە بەندىنىڭ ھەرىكەتلىرى، ئۇنىڭ ھېچ بىر قۇدرىتى ۋە قەسدى
ۋە ئىختىيارى بىلەن ھېچقانداق ئىش قىلالمايدۇ» دېگەندەك
ئەمەس بولۇپ بەندە ھېچ بىر ئىشنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلالمايدۇ،
دىن ئىبارەت خاتا يەكۈن) بولسا پۈتۈنلەي باتىل. چۈنكى بىز قاتتىق
تۇتۇش ھەرىكىتى بىلەن، تىترەك كېسىلىنىڭ تىترىشىنى بەدىھى ھا-
لەتتە پەرق ئېتەلەيمىز. ۋە بىرىنچى (قاتتىق تۇتۇش ھەرىكىتى)

نىڭ ئۆز ئىختىيارى بىلەن بولغانلىقىنى ~~[illegible]~~ ئىنكارچە

(ئىستىرونگ ئىسلى ھەرىكىتى) ئىنساننىڭ ئۆز ئىختىيارسىز بولغانلىقىنى بىلەلەي-

مىز، چۈنكى (بەدەن ھەم بىر ئىشنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلالمايدۇ

دېگەن خاتا يەكۈن ئىنساننىڭ باتىل تەلەپلىرىنىڭ ئىشلىگىنى دەلىلى) ئەگەر

بەندىگە ئۆز ئىختىيارى قىلدۇرغان ئىش ئەسلا بولمىسا، بەندىسى

ھېچ بىر ئىشقا تەكلىپ دورۇس بولمايدۇ، ئەلۋەتتە (چۈنكى ئۆ-

نىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلىش بولمىغاچقا تەكلىپنى ئورۇن

لىيالمايدۇ) ۋە شۇ بەندىنىڭ ئىشلىرىغا بىنائەن سەۋابقا ۋە ئازاب-

قا لايىق بولىدىغانلىقى ئورۇنلاشتۇرۇلمايدۇ، (ئۆزى قىلمىغان) ۋە،

ناماز ئوقۇدى، خەت يازدى، روزا تۇتتى ..... قاتارلىق بەندىگە

قەسد، ئىختىيارىنىڭ ئىگىلىرى ئۆز تۇتۇشىنى تەقەززا قىلغان ئىشلارنى

ھەقىقەت بويىچە ئىسناد قىلىش دۇرۇس بولمايدۇ. ئەلۋەتتە،

غۇلام ئىگىز بولدى دېگەن قارىشى لەنەتى.» دېمەك ئۇ خىناسى

ئىشلارنىڭ خىلاپى بىلەن، چۈنكى مۇنداق ئىشلار بەندىنىڭ ئۆز قەس-

دى، ئىختىيارى بولمايدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ: جَزَاءً بِمَا كَانُوا

يَعْمَلُونَ. ئۇلار ئۆزلىرى ئەمەل قىلغان ئەمەللىرىگە قىلىق جازا بېرىل-

دى.» ۋە (فمن شاء فليكفر ومن شاء) فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ

وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ» خالىغان كىشى مۆئمىن بولسۇن، خالىغان كىشى

كاپىر بولسۇن سۆزلىرى قاتارلىق قەتئىي تىللىق ئۆز چوڭ تىكىستلەر

ئىشۇ جەبەرىيە گۇرۇھلىرىنىڭ: بەندىگە ئەسلا، قىلىش ئادىمەن

نەرسە يوق» دىن ئىبارەت خاتا ئىدىيىسىنى يوقاتقاچقىدۇ ۋە

شۇنداقلا ناماز ئوقۇدى، خەت يازدى، روزا تۇتتى دېگەن-

دەك بەندىنىڭ ئىگە قەسد ۋە ئىختىيارىنىڭ ئەمەللىرى ئۇتۇقىنى

تەقەززا قىلىدىغان ئىشلارنى ھەقىقەتتە ئىنسان قىلىدىغاندۇ-

روسى ئەمەسلىكىنى يوقاتقاچقىسى ھەقىقەتتە ئىنسان قىلىشىنى

ئىسپاتلايدۇ.

ئەگەر باشقىلار تەربىيەن: ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمىنى ۋە ئىرادىسىنى

ئومۇملاشتۇرغاندىن كېيىن مەجبۇرلۇق ئەلۋەتتە لازىم. چۈنكى

ئۇ ئىلىم ۋە ئىرادە ئىشنىڭ ۋۇجۇدىغا تەئەللۇق تاپىشى بويىچە-

نىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشى ۋاجىب. ئەگەر ئۇ ئىلىم ۋە ئىرادە ئىگىلىكى

ئىشنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشى سىلەرگە تەئەللۇق، (بۇ ئىش) تاپسا بۇ
ئىشنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشى مۇمكىن ئەمەس. ۋاجىپلىق ۋە مۇمكىن
ۋە مۇمكىن ئەمەس ئىشلىك تورۇپ ئىختىيار (ئىختىيارى يوق) تېپىلمايدۇ.
دېمەك: بىز جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى: ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ ئىشىنى ئۆز
ئىختىيارى قىلدۇرغانلىقىنى ياكى ئۆز ئىختىيارى بىلەن تەرك ئەتتۈرگەنلىكىنى
بىلىدۇ ۋە ئىرادە قىلىدۇ، بۇ ئىككىسىدا ھېچقانداق كاشىلىلىق يوق،
ئەگەر بۇ ئىشكالنى تەكرار بېرىش؛ (بىزنىڭ يۇقۇرقى جاۋابىمىزغا ئىشتىراك
قىلىپ) شۇنداق دېسە (ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ بىر ئىشنى ئۆز ئىختىيارى قىلدۇرغان
لىقىنى ياكى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ ۋە ئىرادە قىلىدۇ.
دېگەندە) بەندىنىڭ ئۆز ئىختىيارى ئىشلىرى ۋاجىپ ياكى مۇمكىن

ئەمەس بولاتتى ئەندى بۇ بولسا ئىختىيارغا قارشى كېلىدۇ»

دېيىلسە: بىز جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى: بۇ مەنىنى قىلغۇچىدۇر

چۈنكى ئىختىيارلىق بىلەن بولغان ۋاجىب. ئىختىيارلىقنى ئەمەلگە

ئاشۇرىدىكى ئۇنىڭغا قارشى كەلمەيدۇ. (ئاللاھ تائالانىڭ

كۈللى ئىختىيارلىقى. بەندىلەرنىڭ جۈزئى ئىختىيارلىقى ھەققىدە

چىقىرىدۇ). ئىختىيار بىلەن قىلىدىغانلىقىنى بىلىپ ئىرادە قىلسا

ئۇ ئىش ۋاجىب بولۇپ قالىدۇ. ئۆز ئىختىيار بىلەن قىلمايدىغانلىقىنى

بىلىپ، ئىرادە قىلسا ۋۇجۇدقا چىقىشى توسالغان بولىدۇ» دىن

ئىبارەت بۇ يەكۈن بارى تائالانىڭ ئىشلىرى بىلەن بۇزۇلىدۇ.

چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن

قىلىدىغانلىقى ياكى قىلمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ ۋە ئىرادە قىلىدۇ بۇنىڭ

بىلەن ئۇ ئىشلار ئاللاھ تائالاغا ۋاجىب ياكى مۇمتەنىئ بولۇپ

قالمايدۇ. چۈنكى ئاللاھقا ھېچ نەرسە ۋاجىب ئەمەس. ئاللاھ تائالا

ھېچ نەرسىگە مەجبۇرلانغۇچى ئەمەس.

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن بەندە ئۆز ئىختىيارى قىلغۇچى،

بولۇنسا، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى قەست بىلەن ۋە ئىرادە بىلەن ئىجاد

قىلغۇچى دېگەندىن باشقا مەنىسى يوق، ھەممە ئىشلارنى يارىتىشتا

ۋە ئۇلارنى ئىجاد قىلىشتا ئاللاھ تائالا ئۆزى مۇستەقىل ئىكەنلىكى

يوقىرىدا ئۆتتى. بىر مەقدۇرنىڭ مۇستەقىل ئىككى قۇدرەتنىڭ

ئاستىغا كىرمەيدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم.

بۇنىڭغا قارىغاندا سىلەر ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە، ئىسلام
نىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا ياراتقان» دەيسىلەر. ئەمەلىيەتتە
«بەندە ئىشلارنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلىدۇ» دەيسىلەر سىلەر
نىڭ مەزھىپىڭلەرگە بارساق، بىر مەقدۇر مۇستەقىل ئىككى قۇدرەتنىڭ
ئاستىغا كىرىپ قىلىنىدىن ئىبارەت مۇھالغا قايىل لازىم كېلىپ قالىدۇ
دېيىلسە بىز جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى: بۇ (ئىشتىراك قىلىنغان) كالام
نىڭ كۈچلۈكلىكىدىن ۋە ئۇنىڭ مۇستەھكەم ئىكەنلىكىدىن ھېچ
بىر گەپ يوق بىزنىڭ بۇنىڭغا تاقابىل تۇرىدىغان ئەقلى
دەلىلىمىز يوق لېكىن ھۆججەتلەر بىلەن پەقەت ئاللاھ
تائالانىڭلا خالىق ئىكەنلىكى سابىت بولغانلىقى ۋەجىدىن

تونۇشى قا ئوخشاش ئىشلەرنىڭ بەزىسىدە، بەندىنىڭ

قودرىتى ۋە ئىرادىسىگىمۇ مۇناسىۋىتى بار ئىشلەرنىڭ

بەدىھى ھالەتتە سابىت بولغانلىقى. (بولۇۋىدى) بىز

مۇشۇ قار- (بىر مەقدۇر) مۇستەقىل ئىگىلى قودرىتىنىڭ

ئىستىغا كىرمەيدۇ،» دىن ئىبارەت) چىلقىدىن قۇتۇلۇشقا

« ئىللاھ تائالا يارىتقۇچى، بەندە ئىگىلىگۈچى» دېگەنلىكلى

قاييل بولۇشقا مۇھتاج بوپ قالدۇق.

ئۇ: بىر مەقدۇرنىڭ ئىگىلى قودرىتىنىڭ ئىستىغا كىرىشىنىڭ

ئەملى تەھقىقى مۇنداق: بەندىنىڭ ئۇز قودرىتىنىڭ

ئىرادىسىنى بىر ئىشقا سەرپ قىلغانلىقى (كەسب) كەسىپ

ئاللاھ تائالانىڭ ئاتىشۇ كەسىپ قىلغاندىن كېيىن ئۇ

شەيئى ئىجابەت قىلىپ بىرىشى خەلىق (يارىتىش)»، بىر

مەقدۇر ئىكەنلىكى قۇدرەتنىڭ ئاستىغا كىرىدۇ. لېكىن بىر بىرىگە

ئۇ خىتايىن بولغان تەرىپ (ئىختىيار) بىلەن كىرىدۇ. شەيئى

ئاللاھ تائالا ئىجابەت قىلغانلىق ئىختىيارى. ئاللاھنىڭ

مەقدۇرى بولسا، بەندىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىشلىگەنلىكى ئىختىيارى بىلەن

بەندىنىڭ مەقدۇرى بولىدۇ. گەرچە بىز بەندىنىڭ ئىشى،

بەندىنىڭ ئۆزى ئىشلىگەن قۇدرىتى ۋە ئىرادىسى تەئەللۇق

تېپىپ تۇرۇپ قىلىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ يارىتىشى ۋە ئىجابەت

قىلىشى بىلەن قىلىق ھاسىل بولىدىغانلىقىنى نەزەرى ھەقىقىي

ئەجەب بىر نەرسىغان ئىبارىلەرنى تازىلاش-تا مۇئمىن (بىر

مە قەدەر ئىنساننىڭ ئەقلى قۇدرىتىنىڭ چاسىتىغا كىرگۈزۈلگەنلىكىنى

بىر بىرىگە زىت قىلماستىن چىقارغان يەكۈن) دىن ئارتۇق

راققا قادىر بولالمىسا ھەمۇ، مۇشۇ ئىنچىكە مىقدارمۇ

ئەدەمنى بەختلىك قىلىدۇ.

ئۇلار (مۇتەكەللىمىن ئالىملار) نىڭ، بەندىنىڭ ئىشلىشى بىلەن

ئاللاھ تائالانىڭ ئىجات قىلىشىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەردە؛ قورال

(تاشقى قورال كۆزگە ئوخشاش، قەلب ئەقىلگە ئوخشاش ئىچكى

قورال) ئارقىلىق ھاسىل بولغان نەرسە كەسىپ، قورالسىز ھاسىل

بولغان نەرسە خەلق دىن ئىبارەت. ھ) بەندىنىڭ قۇدرىتى كەل-

مەلۇم كەن جايدا ۋۇجۇتقا چىققان مەقدۇر. كەسپ، بەندىنىڭ

قۇدرىتى كەلگەن جايدا ۋۇجۇتقا چىققان مەقدۇر جەھلىق» دېمەكتۇر-

تۇر. ھ ئاللا قادىر تائالا ۋە نەقەددەر سىنىڭ يالغۇز بولۇشى

(ۋۇجۇتقا چىقىرىش) دورۇس بولمايدىغان نەرسە، «كەسپ»

ئاللا قادىر تائالانىڭ يالغۇز بولۇشى دورۇس بولىدىغان نەرسە

جەھلىق» دېگەن ئىبارىتى كۆپ خىل ئىشتىراكلارى بار.

ئەگەر باشقىلار تەربىيە: - ئاندا قاتا سىلەر بەندىنىڭ ھەر بىر ئىشى

دا ئاللاھ تائالا ياراتقۇچى بولىدۇ، بەندە ئىشلىگۈچى بولىدۇپ

بىر ئىشتا ئىككى يا ئىككى ئىشتا تىلىگىنىگە قارىغاندا) ئۇنىڭدىن

قېچىپ مۇئتەزىلە نىسبەتەن بەرگەن شىركلەر كەلتۈرۈشنى ئۇ-

زىنكەم شۇ ئايەتلەردىكىلەر ئەمەسمۇ؟ دېيىلسە بىز جاۋاب بېرىمىز

مەزكۇر شېرىك: (ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش) بىر يېزا ۋە بىر

مەھەللىنىڭ شېرىكلىرىگە ئوخشاش ۋە بەندىنى ئۆزىنىڭ ئىشلىرىغا خالىق

ئاللاھ تائالا باشقا ئەرەز ۋە جىسىملەرگە خالىق دېگەن ۋاختىكى شېرىكلەر

گە ئوخشاش، ئىككى نەرسە بىر شەيئىنىڭ ئۈستىدىن جوغلىشىش ۋە ھەر بىرى

ئۆزىگە خاس بولغان ئىشقا يەنە بىرىگە موھتاج بولماستىن يالغۇز ۋە

جونقا چىقىرالىشى» دىن ئىبارەت. ئاللاھ تائالا ياراتقانلىق بىلەن ئاللاھ تائالا

نىڭ مەخلۇقى، تەسەۋۋۇر قىلىش ئېتىبارى بىلەن بەندىنىڭ مەخلۇقى بو

لىدىغان زىمنگە ئوخشاش. ياراتقانلىق ئېتىبارى ئارقىلىق ئاللاھ تائالا

قا نىسبەتەن بېرىلىدىغان ئۇنى ئىشلىگەنلىك ئېتىبارى بىلەن بەندىگە نىسبە

تەن بىرلىدىغان بەدەننىڭ ئىشلىرىگە ئوخشاش بىر بىرىگە ئوخشىمايدىغان
ئەگرى يول بىلەن ئىلگىرىلەشكە يېتەكچى تارتىلىدىغان ئىشنىڭ خىلى بىلەن ئېتىبارى
ئوخشىمىغانلىق يولى بولغاچقا ئىشلە بولمايدۇ.)

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: خەلق بىلەن كەسىپنىڭ تەئەللۇق
تاپىدىغان ئۆزىنى بىر بولغاندىن كېيىن، قىممىتى يارىتىشى
قىممەت بولمىسا قىممىتى ئىشلەيدىغان قانداقمۇ سۆزلىگىلى-
ئىشلەك يوق بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ناھايىتى
ناچار قىممەت بولسۇن، دېيىشمە بىز جاۋاب بېرىپ دېيىمىزكى
يارىتىشى قىممەت ئەمەس، ئۆزىنى ئىشلەيدىغان قىممەت، چۈنكى
ئاللاھ تائالا ھەرقانداق نەرسىنى بىر خىل پايدا بىلەن ياراتتى.

قۇچى ئىكەنلىكى ئاللاھ تائالا بىر نەرسىنى يارىتىدىكەن. گەرچە

بىز ئۇنى بىلەلمىسەكمۇ ئۇنىڭ بىر ھېكمەت ماخىلدىغان ياخشى

ئقوۋىتى بار ئىكەنلىكى ھەقىقەتەن مۇقەررەر بولىدۇ بىز؛ كىشىنى

ئۆلەم قىلىدىغان. زەھەرلىك. ئىنچى بىز ئۇنىڭ قەبىھە ھېساپ-

لايدىغان جەمەلەرنى يارىتىشتىمۇ بىر ھېكمەت بار ئىدى. ھەممەتى-

مەسىلە بارلىغىنى جەزىم قىلىمىز. (مەسىلەن چايان كىشىلەرنىڭ

يامان كۆرىدىغان مەخلۇق تۇرۇپ، بۇنىڭ سىيى ياك كىسەلگە

شىپا. يالەم كىسەلىنى چا قىسا ساقىيىلىدۇ) ئۇ قەبىھەنى شى-

لقوچىنىڭ ھېكمەتى بىلەن ئىكى، ئۇ بولسا ئۇل قەبىھەنىڭ ئاقۋى

تىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. ۋە بەزىدە ياخشى شىلارنى

قىلدۇ. ئۇ بەزىدە يامان ئىشلارنى قىلدۇ. شۇڭلاشقا بىز

ئاللاھ تائالاغا ئۆز ئىشىمىزنى توسۇپ تۇرۇپ تىلەپ قەلبىمىزنى ش-

لىككە ئالغانلىقنى. شۇڭا ئىشلەپ ئۇنى ئاللا ياراتقان بوپ قىلىشنى كەل-

تۈرۈپ چىقارغان ئاچار، قەلبىمىز قىلدۇق.

«والحسن منها» بەندىنىڭ ياخشى ئىشلىرى ياخشى

ئىش: بۇ دۇنيادا ماختىلىشقا، ئاخىرەتتە ساۋاب ئېلىشقا

تەۋەككۇل قىلىپ تۇرغان نەرسە، چۈنكى بەندىنىڭ ياخشىلىقى

خۇداغا قىسمىتى ئۆز ئىچىگە ئالىشى ئۈچۈن. شۇڭا ئۇنىڭغا-

-غا تەۋەككۇل قىلىدىغان نەرسە، دېيىشتىن ئىبارەت)

ئاللاھ تائالا بەندىگە نازىل قىلغان قىلىق بولدى. ئۇ بەندىنىڭ

قەبىھ ئىشلارى (قەبىھ ئىش: بۇ دۇنيادا سۆكۈنۈشكە تەئەل-

لۇق تاپىدىغان، ئۇ دۇنيادا ئازابقا تەئەللۇق تاپىدىغان نەرسە)

ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى بىلەن بولمايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭدا-

ئاللاھ تائالانىڭ: «ولا يرضى لعباده الكفر» ئاللاھ تائالا

ئۆز بەندىلىرىنىڭ كۇفرىغا رازى بولمايدۇ.» دىن ئايەت

ئىسپاتى بار. يەنى ئىرادە، خالىشى. تەقدىرلەر بولسا ھەم-

مىسى ئۇ مۆمىن تەئەللۇق تاپىدۇ، رازى بولۇشى، ياخشى كۆرۈش

بۇيرۇشى... لار بولسا ياخشى ئىشلارغا تەئەللۇق تاپىدۇ.

والاستطاعة مع الفعل وهي حقيقة القد
رة التي يكون بها الفعل

ئىستىتائەت (ئىقتىدارلىق

ئىشى ۋە جۇ تقا چىقىرىلغان قۇدرەت تىنگى ھەققىدە) ئىش بىلەن بىرگە-

تىلدۇ.،

مۇسەنىڭ مۇشۇ (ئىستاتۇت مۇشى بىلەن بىرگە بولدى)

ئىلدىن ئىبارەت بولغان يەكۈن ،،تەبىرە ، كىتاۋىنىڭ مۇسە-

نىڭ بىر شۇ كىتابىدا سۆزلەنگەن.

،، ئىستاتۇت — ئاللاھ تائالا ھايۋانلارنى يارىتقان، ئۇ

ئار قىلىق ھايۋانلار ئۆز ئىگىسى ئىختىيارى ئىشلىرىنى قىلىدىغان

ئەرەز بولۇپ ئىنىڭ ئەللىكى ،، دىن ئىبارەت يەكۈنگە ئىشارەت.

جۇمھۇر ئالىملار ،، ئىستاتۇتنىڭ ئىشى ئۆرۈنلا ئىشقا

ئىللەت ئەمەس، ئىشەرەت ئىكەنلىكى باردۇر، دىمەك!-

ئىستىتائەت — ئىشنى ئورۇنلايدىغان سەۋەب، قورال-لام ساغلام بولغانىدىن، ئىشنى ئورۇنلاشنى ھەقىقەت قىلغان ۋاقىتتا، ئاللاھ تائالا يارىتىپ بېرىدىغان بىر خىل سۈپەت. ئەگەر يامان ئىشنى قىلماقچى بولسا، ئاللاھ تائالا يامان ئىشنىڭ قۇدرىتىنى يارىتىپ بېرىدۇ. ئەگەر ياخشى ئىشنى قىلماقچى بولسا ئاللاھ تائالا ياخشى ئىشنىڭ قۇدرىتىنى يارىتىپ بېرىدۇ. يامان ئىشنى ھەقىقەت قىلغان بەندە، ياخشى ئىشنىڭ قۇدرىتىنى زايە قىلىۋەتكەن بولىدۇ-دە سۆكۈلىدۇ. ئاخىرەتتە ئازابقا لايىق بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كاپىرلار «ئۇلار ئىمانغا قادىر بولالمايدۇ»غانلىقى بىلەن سۆكۈلدى. ياخشى ئىشنى قىلغان بەندە

بولسا ھەممىسىنىڭ ئاخىرەتتە سەۋاب بېرىلىشىگە لايىق بولىدۇ.

ئەمەلىيەتتە ئىستىتائەت ئەرەز بولغان ۋاقىتتا ئىستىتا-
ئەت ئىشقا ئىلگىرى بولۇپ قالمىسۇن، ئىشنىڭ زامانى بىلەن
بىرگە تېپىلىشى ۋاجىب بولىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا (ئىستىتائەت
ئەرەز تۇرغۇلۇق فېئىل بىلەن بىرگە تېپىلىشى ۋاجىب ئەمەس.
فېئىلدىن ئىلگىرى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن بولسا) ئەرەزنىڭ داۋام
قىلىشى مۇمكىن بولمىغانلىقى جەھەتىدىن، ئىشنىڭ ئۆزىگە قۇدرەت
ۋە ئىستىتائەت بولمىسۇن ۋۇجۇتقا چىقىشى لازىم كېلىپ قالىدۇ.
(ئىستىتائەت ئىللەت بولغان ئەرەز ئىشنىڭ مەئلۇل بولغان ئەرەز
بۇنىڭ ئۈچۈن ئەرەزنىڭ - ئەرەز بىلەن ۋۇجۇتقا چىقىشى لازىم

كەلمەيدۇ، بۇ ئۇستازىمىزنىڭ باشقىلارنىڭ سوقۇلغا

بەرگەن جاۋاۋى دەرسى ئۇستاد).

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: ئەگەر ئۆرپىمىزنىڭ داۋام

قىلىشىنىڭ مۇمكىنلىكىگە تەسلىم بولغانلا تەقدىردىمۇ-

ر بولۇنغا تەسلىم بولماي ئۆرپىمىز مۇشۇ ئەسلى بىلەن داۋام قىلا

لايدۇ. دېمەكچىمۇ دەرھال يەنە سۆزىنىڭ كەينىنى تۇتۇشتە

لەيمىز) بىز يوقالغاندا ئۆرپىمىز يەنە شۇنىڭ ئۇچۇن ئىگىلىشى

ھەرقىلىق ئۆرپىمىزنىڭ داۋام قىلىشىنىڭ مۇمكىنلىكىدە ھېچ بىر-

تالاش تارتىش يوق، ئىستانەت بولغان ئۆرپىمىز بۇ روشەن

ۋوجۇتتا كىلىپ يېڭىلىك ۋاقتىنچە يىگىلىپ تۇرۇش ھەرقىلىق

قىلسا داۋام ، ئىشنى ۋە ئوچۇقچا كەلدىغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئەرزىنى

نىڭ داۋام قىلىپ كەلگەن ئۇنىڭ بىلەن ۋە ئوچۇقچا چىقسا،

فىلمو ئىستاتىستىكا ۋە ئوچۇقچا چىققان بولمايدۇ.

ئىشلەتمە يىلدىن بۇرۇن تىلغان بولدۇ. يىلنىڭ

ئىشلەتمە ۋە ئوچۇقچا چىقىپ قىلىشى نەدىن لازىم كەلدۇ؟

دېمەك، بىز جاۋاب بىرىشتە دېيىمىزكى بىزنىڭ ئاسۇ يىل

ئىشلەتمە ۋە ئوچۇقچا چىقىپ كېلىشى لازىم كەلدۇ» نى

دىن ئۇۋا قىلىشىمىز. ئىشنى ئۇ. ئاز قىلىق ۋە ئوچۇقچا قودرەت

بىرىنجى قودرەت بولغان ۋاقىتتا، ئە مماسلەن. ئۇنى قىلىق

ئىشنى ۋە ئوچۇقچا چىقىدىغان قودرەتنى، ئىشلەپ يانىدا ئىشقان

(يېڭى بىلەن بىرگە تېپىلغان) يېڭىلىنى تونۇغان بىرىنچى قۇدرەتنىڭ

ئۆزگىنى قىلسا ئىگىلار (گار) گار ئىلىق) ئۇ گار قىلىق ئىشى

ۋۇجۇتقا چىقىرىلغان قۇدرەتنىڭ يېڭى بىلەن بىرگە بولۇدىغانلىقىنى

ئىقرار قىلغان ۋە ئۇنى ئېتىراپ قىلغان بولىدىكەن. بىرگە

قارىشى تۇرمىز دەپ قىلغان كىشىلەر ئۆزىنىڭ كىلەرگە قارىشى چىقى

گاندىن كېيىن ئەگەر سىلەر، «ئۇ ئىشتا ئاللا تەلە ئىشلىگەرى ئۇتەلەن

ئۇخشاشلىرى (لا) بولىشى بەك زۇرۇر. ھەتتاكى بىرىنچى قېتىم

پەيدا بولغان قۇدرەت بىلەن ئىشى ۋۇجۇتقا چىقمايدۇ.»

دەپ ئۇنى قىلسا ئىلاھ ھوججەت كەلتۈرۈللەر.

ۋە ئەمما يۇقۇرقى سوئاللارنىڭ مەزمۇنىغا بىنائەن

بىرىلگەن جاۋاب:- بىز بىرىنچى قۇدرەتنىڭ، ئىشنىڭ

ۋاقتىغىچە داۋام قىلىشىنى، بىر خىل ئەرەزنىڭ ئۆخشىنى

يىڭىلىنىپ تۇرۇشى ئىنكار قىلىنىق، ياكى ئەرەزنىڭ ئۆزلىگىدىنلا

داۋام قىلىشى ئىنكار قىلىنىق پەرەز قىلساق ئەگەر ئۇلار

يىڭىلىنىش ئىنكار سىز قۇدرەتنى بىرىنچى قىلىم ھەم ۋۇجۇت بولۇشنى

دورۇس سالىغا قايىل بولسا، يىڭىلىنىش قۇدرەتتىن بىلەن بىرگە

تىلدىغانلىقىنى دورۇس كورگەنلىكى جەھەتتىن ئۆزلىرىنىڭ

مەزھەبلىرىنى تەرك ئەتكەن بولدى (چۈنكى ئۇ بىزنىڭ

مەزھەبىمىز) ئەگەر ئۇ (ئىشنى ئىنكار قىلىش ۋۇجۇتقا چىقىرى

غان قۇدرەتتىن بىلەن بىرىنچى ھالەتتە ۋۇجۇتقا چىقىش)

نىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە قايىل بولسا، تەھكۇم
لازىم، دېمەك لىلىسىز كۈچلە ئۆزىنى بىلىش (زۆرۈرلۈك) لازىم
كېلىدۇ. چۈنكى قۇدرەت ئۆزھالى بىلەن تۇرۇپ ھېچ بىر
ئۆزگەرگىنى يوق، ئەرەز نىڭ ئۆزىگە بىر نەرسە پەيدا
بولۇشى مۇھال (ئەرەز نىڭ ئەرەز بىلەن بەرپا بولۇشى لازىم
كەلگەنلىك جەھەتىن) بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ (ئۇ ئەرەز بولغان
ئىستىتائەت) ئىلگىرى ھېچ بىر مەنامۇ پەيدا بولمىدى. شۇ-
نداق ھالەتتە پېئىل ئىشلىمە ئۈچۈن ئىلگىرى ھالەتتىكى ئىستىتائەت
بىلەن ۋاجىب (ئىستىتائەت ۋە ئۇ چوقۇم كەلگەندىن داۋام قىلىپ
كېلىپ پېئىلنىڭ ۋاقتىغا كەلگەندە ئۆزلىكىدىن توختاپ قىلىپ

يېڭىلىكنىڭ بۇنىڭ ۋۇجۇتقا مۇمكىن بولۇپ يېڭى ئىستىتا
ئەتسىز باشلانغاندىن كېيىن ئىستىتائەت يەنە داۋام
قالىپ يېڭى بىلەن بىرگە بولۇپ يېڭىنى ۋۇجۇتقا چىقارغان،
ئەمدى مۇشۇ يەردىكى يېڭى باشلىنىپ بولغاندىن كېيىن
داۋام قالىپ يېڭىنى ۋۇجۇتقا چىقارغان ئىستىتائەت بىلەن
يېڭىلىكنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشى نېمە ئۈچۈن ۋاجىپ بولىدۇ) بولىدۇ.
بىرنەچچە ھالەتتىكى ئىستىتائەت بىلەن ۋۇجۇتقا مۇمكىن
بولىدۇ؟ دېسەك جاۋاپ تاپالمايدۇ، شۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ
ئېتىرازىغا جاۋاپ بېرەلەيمىز » دىن ئىبارەت. لېكىن بىرىلگەن
بۇ جاۋابتا تەكرۇش (خاتالىق) بار، چۈنكى، ئىستىتائەت

نىڭ ئىلگىرى بولۇشىغا قايىل بولغان كىشىلەر ، ئىلگىرى زامان

خاراكتېرلىق بىر نەرسە بولماسلىققا قايىل بولمايدۇ . ۋە

ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئۆزىگە بىر زامان بىلەن ئىلگىرى بولغان

قۇدرىتى ئىزچىللىق بولىدىغانلىقىغا قايىل بولمايدۇ . ھەتتا

ھەرقانداق بىر نەرسە ئۆزىگە بىر زامان بىلەن ئىلگىرى بولغان قۇد-

رىتى ، ۋۇجۇتقا چىقىدىغانلىقىغا ، ئىزچىللىق قايىل بولسا ئىدى

ھەممە نەرسىلەرنى تونۇشقان قۇدرەتكە پەيدا بولغان زاماندا

نەرسىنىڭ پەيدا بولۇشى مۇمكىن بولغان بولاتتى . چۈنكى ئىزچىل

غا بىر نەرسىنىڭ ئىلگىرى جاۋابىتا خاتالىق بارلىقىنىڭ ئىلگىرى ھالىتى

بىرىنچى ھالەتتىكى ئىشتا ئەمەس بىلەن نەرسىنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشى

مۇمكىن بولىدۇ. بىرەر شەرتى يوقالغانلىق، ياكى بىرىدىن بىر
توسالغۇ بوپ قالغانلىق جەھەتتىن بولىدۇ دوروس. يېڭىلىك
ئىككىنچى ھالەتتىكى ئىستا ئەتىكارلىق ۋۇجۇتقا چىقىشىنىڭ ۋا
جىپ بولىدۇ قادىرى. نىڭ سۈپىتى بولغان قۇدرەتتە ھەر
ئىككى ھالەتتە (شۇ يېڭىلىق ۋۇجۇتقا چىقىشى ياكى ۋۇجۇتقا چىق
ماسلىق) باراۋەر تۇرۇپ شەرتلەر تولۇق بولغانلىقى ئۈچۈن
بولۇشى دوروس.

مۇشۇ (بىرىنچى ھالەتتە يېڭىلىك شەرتلىرى يوقالغانلىق جەھەتتىن
مۇمكىن بولىدۇ. ئىككىنچى ھالەتتە شەرتلەر تولۇق بولغانلىق
جەھەتتىن ۋاجىپ بولىدۇ دوروس) جايىدىن. ئالىملارنىڭ بەزىسى

رابىتىقلار تەرىپىدىن بۇ بەزنى دېگىنى « ئىمام پەخرۇددىن -
الرازى » بولۇپ ئۇنىڭ ھەققىدىكى تالاش-تارتىشنى كۆتۈرمىگى
دېيىلدى.) ئەگەر ئىستىتائەت بىلەن تەسىر يەتكۈزىدىغان شەرت
لەرنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىچىگە قۇدرەت ئىرادە قىلىنسا، ھەقىقەتەن
بۇ چاغدا ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە دېگەندەك، ئۇ ئىستىتائەت
نىڭ ئىش بىلەن بىرگە ئىكەنلىكى. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا (ئىستىتائەت
بىلەن- تەسىر يەتكۈزىدىغان شەرتلەرنىڭ ھەممىسى جۈملىدىن
دىغان قۇدرەت ئىرادە قىلىنمىسا) بۇ چاغدا ھەقىقەتەن مۇئتەزە-
زىلە دېگەندەك ئىستىتائەتنىڭ ئىشتىن ئىلگىرى بولىشى. دور »
دېگەنلىكى بارلىق ئەرەزلەرنىڭ داۋام قىلىشىنىڭ مۇمكىن ئىكەنلىكى بولسا،

ئۆيى بايان قىلىپ قېين بولغان دەللەرنىڭ ئۈستىگە قورۇلغان

بولۇپ ئۇ دەللەرنىڭ ئارىسىنە يىغىدىسى مونۇدىن ئىبارەت:

بىرىنچى يېتىنىڭ داۋام قىلىپ سۈرۈشىگە ئارتۇقچە بولغان-

ئەملى بىرىنچى، ئەرەزنىڭ ئەرەز بىلەن ۋوجۇ تۇقاجىقى

(بەرىيا تورىسى) مومكىن ئەمەس، ئىككى ئەرەزنىڭ بىرىنە ھەللون

جوغلىشى بىلە مومكىن ئەمەس،

ئۈستا ئەتىنىڭ يىلدىن ئىلگىرى بولىرىغا ئالىغا قايىل بولغان

كىشىلەر «كابىر ئىمانىغا تەكلىپ قىلغۇچى ئىككىلىكى نامازنى قو

مغان كىشى، ۋاقتى كىرگەندىن كېيىن نامازغا تەكلىپ قىلغۇچى

ئىككىلىكى بەدىھى بولغانلىقى جەھەتىدىن تەكلىپ قىلىپ يىلدىن

ئىلگىرى ھاسىلدۇر. ئەگەر مۇشۇنداق تەكلىپ قىلىنغان ۋاقىتتا
ئىستىتائەت ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولمىسا، ئاجىزنى بىر ئىشنى
قىلىشقا تەكلىپ قىلىش لازىم كېلىپ قالىدۇ. بۇ بولسا باتىل،
دىن ئىبارەت بولغان يەكۈن ئارقىلىق ئىستىتائەتنىڭ فىئىلدىن
ئىلگىرى ئىكەنلىكىگە دەلىل كەلتۈرۈلدى بۇنىڭ جاۋابىغا مۇسە
نىپ ئۆزىنىڭ: بۇ ئىستىتائەت دېگەن ئىسىم ئاللاھ تائالانىڭ
سۆزىدە «ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه
سبيلا» ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن كىشىلەرگە بەيتۇللانى زىيارەت
قىلىش پەرز قىلىندى. ھەجگە ئاللا قىدار سەۋەبلەرگە قادىر بولغان
كىشى يول جەھەتتە. مەزمۇنى «سەۋەب قۇراللارغا ئىشلىتىلگەنلىك

سەۋەب، قوراللار ۋە ئەزالىرىنىڭ ساغلاملىقىغا ئىشلىتىلدۇ
دىن ئىبارەت سۆزى ئىجارىتى قىلدى.
ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: ئىستىتائەت - تەكلىپ قىلىنغۇچىنىڭ
سۆيىتى، سەۋەب، قوراللارنىڭ ساغلام بولۇشى مۇكەممەللىكىنىڭ
سۆيىتى ئەمەس ئەندا قىتا ئىستىتائەتنى، سەۋەب قوراللار
نىڭ ساغلام بولۇشى بىلەن « بىلەن مۇسەندورۇشى قانداق
دورۇس بولسۇن؟! دېيىلسە بىز جاۋاب بېرىپ دېيىمىزكى:
بىزنىڭ مەقسەت مۇرادىمىز (سەۋەب قوراللارنىڭ ساغلام
بولۇشى» دىن) ئۇ مۇكەممەللىكنىڭ سەۋەب، قوراللارنىڭ ساغلام
بولۇشى مۇكەممەللىك ئىستىتائەت بىلەن سۆيلە تەلەنگەندۇر. شۇ

سەۋەب قوراللار بىلەن مۇسۇپە تىلىندۇ، چۈنكى، ئۇ سەۋەبلە
رنىڭ سالامەتلىكىنىڭ ئەكسى دېيىلىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ مۇرەككەپ
بولغانلىق جەھەتتىن، ئۇنىڭدىن ئەگە ئىشلىتىلىدىغان ئىسىم فائىلى
ياساپ چىقارغىلى بولمايدۇ. ئىستىتائەتنىڭ خىلاپى بىلەنكى ئۇنىڭدىن
ئىسىم فائىلى «مۇستەتىئ» نى ياساپ چىقىشقا بولىدۇ.

تەكلىپ قىلىشنىڭ دۇرۇس بولۇشى بىرىنچى مەنا بىلەن
بولغان ئىستىتائەتكە بولماستىن (ئۇنى قىلىش ئىشى
ۋۇجۇدقا چىقىدىغان قۇدرەت بولماستىن) مۇشۇ سەۋەب
قوراللارنىڭ ساغلام بولۇشىدىن ئىبارەت ئىستىتائەتكە بولىدۇ
ئەگەر ئاجىزلىق بىلەن ئاجىزنى تەكلىپ قىلىش لازىم كېلىدۇ».

دېگى) بىرىنچى مەنىسى بىلەن بولغان ئىشتا ئەتىنىڭ يوقلىغى

ئىرادە قىلىنسا بىز بۇنىڭغا تەسلىم بولمايمىز چۈنكى

تەكلىپنىڭ دۇرۇسى بولۇشى بۇ بىرىنچى مەنىسى بىلەن بولغان

ئىشتا ئەتىگە قاراپ قالمايدۇ. بەلكى ئىككىنچى مەنىسى بىلەن

بولغان ئىشتا ئەتىگە قاراپ قالىدۇ. (يوقۇردىكى، بۇنىڭغا

تەسلىم بولمايمىز» دېگى «بۇ» عاجىزنى تەكلىپ قىلىشنىڭ

موھاللىقى) ئەگەر عاجىزلىق بىلەن (عاجىزنى تەكلىپ قىلىشى

لازىم كېلىدۇ» دېگى) ئىككىنچى مەنىسىدىكى ئىشتا ئەتە ئىرادە

قىلىنسا، گەرچە ئۇ ئار قىلىق ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقارغان ھەققى

قۇدرەت ھاسىل بولمىسىمۇ، سەۋەب، قوراللارنىڭ سالامەتلىكى

يىلدىن ئىلگىرى ھاسىل بولىش دورىسى بولغانلىقى ئۈچۈن
ھاجىزنى تەكلىپ قىلغانلىقىدىن لازىم كەلگەنگە تەسلىم بولماي
مىز.
ۋە بەزىدە قارشى تەرەپنىڭ «ئىستىتائەت (قودرەت) ئەگەر
يىلدىن ئىلگىرى بولمىسا ھاجىزنى تەكلىپ قىلىش لازىم كېلىدۇ».
ھەر قىلىق كەلتۈرگەندىن ئىلگىرى قودرەت. ئىمام ئەبۇ ھەنىپە-
رەھمەتۇللاھنىڭ كۆز قارىشىدا ئىككى زىت نەرسىگە يارايدۇ
ھەتتا كۇپۇرغا سەرپ ئىتىلگەن قودرەت ئۆز ئەينى بىلەن
ئىمانغا سەرپ قىلىدۇ. قودرەتنىڭ تەئەللۇق تېپىدىلا
ئىختىلاپ بار. بۇ (قودرەتنىڭ تەئەللۇق تېپىدىكى ئىختىلاپ)

بولسا قۇدرەتنىڭ ئۆزىدىكى ئىختىيارىنى كەلتۈرۈپ چىقىرالمايدۇ
كائىناتقا تەكلىپ قىلىنغان ئىمانغا قادىر لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ
قۇدرىتىنى كۆپىرىگە سەرپ ئەتتى ۋە ئۆز ئىختىيارى بىلەن
ئىمانغا سەرپ ئەتكىنى زىيا قىلۋەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن
سۆكۈتنى ۋە ئەزا بېرىشقا لايىق بولۇپ قالدى. دېمەك جاۋاب
بېرىلدۇ، لېكىن بېرىلگەن بۇ جاۋابتا قۇدرەتنىڭ ئېلىش
ئىلگىرى بولغىنى تەسلىم بولغانلىق بار ئىكەنلىكى مەخپى
قالمايدۇ. چۈنكى كۆپلىق ھالەتتە ئىمانغا سەرپ قىلى
نغان قۇدرەت شەكلى ھالدا ئىماندىن ئىلگىرى.
ئەگەر باشقىلار تەربىيەنى! - مۇراد، قۇدرەتكە رەھىم ئېكىلى زىنت -

قاپيار سىمولىكىن ئۇ، شۇ ئىككى زىتنىڭ بىرلىكە تەئەللۇق تىپتى
چارقىلىق، شۇ تەئەللۇق بىرى بىلەن بىللە بولىدۇ (ئۇ ئۆزىنىڭدىن
ئىللگىرى بولمايدۇ) ھەتتا ئۇنىڭ يېڭى بىلەن بىرگە بولۇشىغا ئەلگەن
قودرەت يېلغا تەئەللۇق تا يىقان قودرەتنىڭ ئۆزى. ئۇنىڭ
تەرك بىلەن بىرگە بولۇشى لازىم بولغان قودرەت، شۇ تەركىگە
تەئەللۇق تا يىقان قودرەتنىڭ ئۆزى. ئەمما قودرەتنىڭ
(موتلەق) ئۆزى بولسا بەزىدە ئىككى زىتقا ئەئەللۇق تا يىرىغان
ئىللگىرى ئۇ تىلوچى بولىدۇ» دېيىپ جاۋاب بېرىلسە، بىز جاۋاب
بېرىپ دېيىمىزكى: بۇ قودرەتكە رىجە ئىككى زىت نەرسىلەر
سىمولىكىن شۇ ئىككىسىنىڭ بىرلىكە تەئەللۇق تايقانلىقىدىن ھەد-
ىن

شۇ تەئەللۇق تاپقىنى بىلەن بىر نەگە بولدۇ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى
بولمايدۇ» دىن ئىبارەت بۇيەتكۈن) بولسا ئۇنىڭدا ئەسلا
تالاشى - تارتىشى تەساۋۇر قىلمايدىغان نەرسىلەرنىڭ
جۈملىسىدىن بولىدۇ، بەلكى ئۇ بىھۇدە كالام. بۇنى يازمىشى
تەپەككۇر قىلىشى لازىم.

ولا يكلف العبد بما ليس في وسعه

(بەندە ئىككى زىت نەرسىنى جۇغلىغانلىقنى ئىرىشىشى ھەم
قىلىش ھەم قىلماسلىق) ئۇ خىلاپىنىڭ ۋۇجۇدى مۇمكىن
ئەمەس ئىش بولسۇن، ياكى بىر جىسىمنى ياراتقانغا ئوخ-
شاشنىڭ ۋۇجۇدى مۇمكىن ئىش بولسۇن ئاڭا قۇدرىتى

يەتمەيدىغان، تاقەت قىلالمايدىغان نەرسىگە تەكلىپ قىلما

يدۇ) ئەمما كاپىرنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا، ئاسىينىڭ ئىتائەت

قىلىشىغا ئۇ خاھىشى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ خىلاپىنى بىلگەنلىكى۲

مۇمتەنى بولغان ۲ بىنائەن نەرسە بولسا. شۇ نەرسىنىڭ

ئۆزىگە قارىشى بىلەن تەكلىپ قىلىنغۇچىنىڭ ئاڭا كۈچى يېتىدىغان

بولغانلىق جەھەتتىن، ئۇنىڭغا تەكلىپ قىلىنىشى مەۋجۇت ئىكەن

لىكىدە تالاشى - تارتىشى يوق.

ئاندىن (يۇقۇرىقى يەكۈندىن) كېيىن، بەندىنى بەندە ئاڭا قادىر

بولالمايدىغان تاقەت قىلالمايدىغان نەرسىگە تەكلىپ قىلمايدۇ.

غانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ ئايەتتە كەرىمىسى ئارقىلىق -

ھەممە خۇدا ئىشتىياق كەلگەن ئىشنى ئۇلۇغ ئايەت كەرىمە «لا يكلف

الله نفسا الا وسعها. خۇدا تائالا ھېچ بىر جان ئىگىسىنى ئۇ-

تاقەت قىلالمايدىغان، قۇدرىتى يەتمەيدىغان نەرسىگە ئىسلا

تەكلىپ قىلمايدۇ».

خۇدا تائالا بەندىنى، تاقەت قىلالمايدىغان، قۇدرىتى يەتمەيدىغان

ئىعتقادىن يىسلەر. خۇدا تائالا ئۆزىنىڭ «انبئوني باسماء هؤلاء،

ئى، پەرىشتىلەرنى ئاشۇ مەۋجۇداتلارنىڭ ئىسملىرى بىلەن

ماڭا خەۋەر بېرىڭلار» دېگەن ئىبارەت ئۇلۇغ ئايەت كەرىمەسىدىن

ئۇنىڭ بىلەن خەۋەر بېرىشكە قۇدرىتى يەتمەيدىغان پەرىشتىلەرنى

خۇدا تاقەت كەلتۈرەلمەيدىغان نەرسىگە تەكلىپ قىپتۇ، دېيىلسە

جاۋاب: بۇ يەردىكى بۇيرۇق، تەكلىپ ئۈچۈن ئەمەس، ئۇلارنى ئاجىز قىلىش ئۈچۈن.

ئاللاھ تائالا بەندىسىگە ئۇنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدىغان، تاقەت قىلالمايدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ. دېيىلسە، ئاللاھ تائالانىڭ «ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به، ئى رەببىمىز قۇربىمىزگە بىز ئا- تاقەت كەلتۈرەلمەيدىغان نەرسىنى يۈكلىمىگىن»دىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئايەت كەرىمەسىنى، «مېنىڭ ياخشى بەندىلىرىم مۇشۇنداق دېيدۇ» دەپ ھېكايە قىلىپ كەلتۈردى. مۇشۇ ئىككىگە قارىغاندا، ئاللاھ- تائالانىڭ بەندىلىرىنى ئۇلارنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدىغان، تاقەت قىلالمايدىغانلىقى ئىشلارغا تەكلىپ قىلىدىغانلىقى چىقىدۇ، چۈنكى ئاللاھ-

تائالا بەندىسىنى ئۇنىڭ قودرىتى يەتمەيدىغان، تاقەت قىلالمايدى

غان نەرسىگە تەكلىپ قىلمايدىغان بولسا ئۇلار (بەندىلەر) نىڭ

ئۇ نەرسىنى تەكلىپ قىلماسلىقنى ئاللاھدىن سورىشىنىڭ ھېچ بىر

ئەھمىيىتى بولمايدۇ. ۋاھالەنكى ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتى كەرىمەنى

مېنىڭ ياخشى بەندىلىرىم مۇشۇنداق دېيدۇ، دەپ كەلتۈردى،

مۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ تەكلىپ قىلىشى مەلۇم بۇنىڭ جاۋابى بويىچە

دېگەن «يۈكلەشى» دىن مۇراد تەكلىپ ئەمەس بەلكى ئا تاقەت

قىلىش مۇمكىن بولمىغان بالا قازاپ-ئوقۇبەت دەۋزەخنى

ئۇلارغا يىتىشى يەنى، ئى رەببىمىز بىز تاقەت قىلالمايدىغان

بالا-قايەت- قازاپ ئوقۇبەت، دەۋزەخ لەرنى بىزگە يۈكلىمەڭ

(بەندە تاقەت قىلالمايدىغان ئىشقا). تالاشى تارتىشى يەقەت،
مۆمىنگە ٢ تەكلىپ قىلغان دورىسى ياكى دورىسى ئەمەس
لىكىن، مۆئتەزىلە گورۇھى: ئوللا مۆمىنگە تەكلىپ قىلغىنى قىلى
فارز كىرلىق فەيبەر سانلىقا بىنائەن توسى. (چۈنكى بەندە ئاللا
تاقەت قىلالمايدىغان ئاللاھ تائالا تەكلىپ قىلسا بەندە ئۇرۇن
لىيالمىغانلىقا بىنائەن ئازاب قىلسا ئاللاھ تائالانىڭ زالىم بو-
لۇپ قالىشى لازىم كېلىدۇ. ئاللاھ تائالاغا زالىملىقنى نىسبەت قىلىش قەبىھ)
تامام ئەشئەرى بەندىگە تاقەت قىلالمايدىغان نەرسىنى ئاللاھ
تائالانىڭ تەكلىپ قىلغان دورىسى تېگىلمىگىنى ئىسپاتلىدى چۈنكى
ئاللاھ تائالادىن ھېچ نەرسە قەبىھ كەلمەيدۇ.

بەندىنى ئاللاھ تائالانىڭ: لا يكلف الله نفسا الا وسعها. ئاللاھ
تائالا ھېچ بىر جاننى ئۇ تاقەت قىلالمايدىغان، قۇدرىتى
يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ.» غايەت كەرەمىسى ئارقىلىق
بەندىگە تاقەت قىلالمايدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلىشنىڭ مۇمكىن
ئەمەسلىكىگە دەلىل كەلتۈرۈلگەن. بۇ دەلىلنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى
مۇنداق: ئەگەر بەندىگە تاقەت قىلالمايدىغان، قۇدرىتى يەت
مەيدىغان ئىشقا ئاللاھ تائالانىڭ تەكلىپ قىلىشى جائىز (مۇمكىن)
بولسا، لۇزۇمىيەتنىڭ مەنىسى ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانلىقى جەھەتتىن
لازىمنىڭ مۇھاللىقى، مەلزۇم (لازىم تۇتقۇچى) نىڭ مۇھاللىقىنى
كەلتۈرۈپ چىقىرىشى بەدىھىي بولغاچقا، ئۇ تەكلىپنىڭ ۋۇجۇتقا

چىقىشى يەرىنى قىلغىنى ھەچ بىر موھال لازىم كەلمەيدۇ، لېكىن ئۇ تەكلىپ ئەمەلگە ئاشسا، موھاللىقنى ئىبارەت ئاللاھ تائالا نىڭ كالامى ياڭلىغان بويىچە قىلىش لازىم كەلدى. بەندىلەرگە تاقەت قىلالمايدىغان نەرسىگە ئاللاھ تائالا نىڭ تەكلىپ قىلىشى جائىز دېسەك يوقۇرىدىكى موھاللىقنى لازىم تۇتىدۇ. ھەرنەرسە موھاللىقنى لازىم تۇتسا ئۇزى موھال. شۇ ئار قىلىق ئاللاھ تائالا نىڭ تەكلىپ قىلىشى موھال.

مۇشۇ نۇكتا (ئۇنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشى يەرى نى ئەستەلەك موھال لىق لازىم كەلمەسە جائىز، دېيىشى دىن ئىبارەت بۇ نۇكتا) ئاللاھ تائالا نىڭ ئىلمى ئىرادىسى ۋە ئىختىيارى نىڭ ۋۇجۇتقا چىقماسى

لىغىنى ئەمەلگە ئاشقان ھەرقانداق نەرسىنىڭ مۇھاللىقىنى با-
يان قىلغىنى.

بۇ نۇكتىنىڭ يېشىلىشى تۆۋەندىكىچە: بىرى ئۆز ۋۇجۇدىدا مۇمكىن
بولغان ھەرقانداق نەرسە، ئۇنىڭ ئەمەلىيەتتە ۋۇجۇتقا چىقىشىنى
پەرەز قىلساق مۇھال لازىم كەلمەيدۇ «دېگەن ئىبارەت بويىچە ئۇنىڭ
تەسلىم بولمايمىز ھەقىقەتەن ئالىنىڭ ئىشى (ئۆز ۋۇجۇدىدا مۇم-
كىن بولسا، ئۇنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشىدىن پەرەز قىلسا مۇھال لازىم
كەلمەسلىك) ئۇ مۇمكىنگە باشقا بىر ئىشنىڭ تەۋەيلىدىن ۋۇ-
جۇتقا چىقىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكى قوشۇلسا ۋاجىب بولىدۇ
ئەگەر ئۇنداق بولسا ئۆز ۋۇجۇدىدا مۇمكىن نەرسىگە باشقا

ئىشنىڭ تۈگەيدىن ۋۇجۇتقا چىقىشىغا مۇمكىن ئەمەسلىكى قوشۇ

لۇئاللا) مۇمكىننىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشىغا غەيرىي ئەقلىي توسال

غۇ كەلتۈرۈپ قىلغا بىنائەن مۇھاللىقلارنىڭ كېلىشى دۇرۇس ئەلۋەتتە

(ئاللاھ تائالا بەندىگە تاقەت كەلتۈرمەيدىغان ئىشقا بۇيرىشى

بۇيرۇشنىڭ ئۆز نەپسىگە قارىغاندا مۇمكىن بولسىمۇ، ئاللاھ

تائالانىڭ سۆزىنىڭ يالغان بولۇپ قېلىشى»دىن ئىبارەت غەيرىي

ئەقلىي توسالغۇ بولغىنى ئارقىلىق مۇھال.)

ئاللاھ تائالانىڭ ئالەمنى ئۆز قۇدرىتى بىلەن ۋە ئۆز ئىختىيارى بىلەن

يارىتىشى ئۇ ئالەمنىڭ بولماسلىقى ئۆز نەپسىدىن مۇمكىن. لېكىن

ئۇ ئالەمنىڭ بولماسلىقىنى پەرەز قىلىشنى مۇھاللىقتىن ئىبارەت

بولغان مەئلۇماتلارنىڭ ئۆزىنىڭ ۋۇجۇتىغا جەمئىيەتكە تايىنەرلىك تۈرتكە

بولغان تولۇق ئىللەتتىن چەكىنىش لازىم كېلىدۇ.

دېمەك؛ مۇھەببەت ئۆزىنىڭ زاتىغا قارىتا قىلىق بىلەن ئۆزىنىڭ

ۋۇجۇتىغا جەمئىيەتنى يەرىز قىلىشتىن مۇتلەق لازىم كەلمەيدۇ.

ئەمما ئۇ مۇھەببىتىنىڭ نۆزىگە تارتۇقچە بولغان بىر ئىشقا

قارىماقلىق بىلەن ئەمەس. مۇتلەق لازىم كەلمەيدۇ. دېمەك ئۇ

تەسلىم بولمايدۇ.

ئىنساننىڭ يەنە بىرى ئۆزگەرگەندىن كېيىن. ئۆزلۈكىدىن

تېپىلغان ئەقلىم (ئەقلىم تارتىشى كۆزىدىغانلىقتىن) بىر ئىنسان

سۇندۇرغان ۋاقىتتا. ئەنە شۇ تېپىلغان سۈنئىيلىقى (ئۆزۈرۈشى

سۇندۇرۇشنى شانغاچى كەلتۈردى، چۈنكى موشۇن
داق جىن كەلتۈرگەندە، موشتەرنەلەگۈرۈھى بىلەن كەمچى-
لىكنى ۋە ئۇلجىمانىڭ ئۆزىنىڭ ئۆزىتورۇلى «ئەيشۇنداق، ئۆزۈرۈشتىن
بولغان ئەلەملىكتە، سۇندۇرۇشتىن بولغان سۇنۇشتا
بەندىنىڭ سۇنۇقى (قىلىچ، ئىشى) بارمۇ-يوق» دېگەندىن
ئابارەت قارىشلىنىڭ ئۆزىنى بولۇشقا، يارايدۇ.) قورال
ئىلىپ ئولتۇرۇشقا ھەركەت قىلغاندىن كېيىن بولغان ئۆلۈم
ۋە مۇشۇنىڭغا ئوخشاشلار. ئاللاھ تائالا ئۆزى يالغۇز
ھالەتتە ھەممەنەرسىنى ياراتقۇچى. مۇقەددەسلارنىڭ ھەممى
بىۋاسىتە ئاللاھ تائالاغا يولەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ

ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقى.

مۇئتەزىلە گورۇھى ئىشلارنىڭ بەزىسىنى ئاللاھ تائالا
نىڭ غەيرىگە قاراتقان ئىدى. ئۇلار مۇنداق دېدى.
«ئەگەر يائىلدىن بىۋاستە سادىر بولسا ئۇ ئىشى يائىلنىڭ
قول تىققى ئارقىلىق بولىدۇ. ئۇ ئەگەر ئانداق بولمىسا
(يائىلدىن بىۋاستە سادىر بولماي، ۋاستە ئارقىلىق سادىر
بولسا). مەسىلەن «قولنى ھەرىكەتلەندۈرۈشنى، ئاچقۇچنى
ھەرىكەتلەندۈرۈشنى كەلتۈرۈپ چىقارغىدەك. ئىشنى ئۇنىڭ
يائىلغا يەنە بىر ئىشنى كەلتۈرۈپ بەرگەن» دېگەن ئىبارەت
بولغان «تەۋلىد، تۇغۇلما» ئارقىلىق بولىدۇ. ئەمەلىنى

ئۆزۈشتىن تۇغۇلدۇ. سۇنۇشى سۇندۇرۇشتىن تۇغۇلدۇ
بۇ ئىككىسى ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقى ئەمەسمۇ. بىزنىڭ
ئەقىدىمىزدە ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ يارىتىشى بىلەن
بولۇپ، ئۇنى يارىتىشتا بەندىنىڭ ھېچ بىر سۈنئىي يوق.
بۇ قوۋمقى يەتكۈزۈندى، ئۇنى يارىتىشتا بەندىنىڭ ھېچ قانداق
سۈنئىي يوق» دېيىش «ئۇنى يارىتىشتا» دېگەن سۆز بىلەن چىقى
كەلتۈرمەسلىك ياخشىراق ئىدى. چۈنكى ئۇلار «مۇتەۋەللىدات»
دېپ ئاتىغان نەرسىلەردە ھېچ بىرىدە بەندىنىڭ ئەسلا سۈنئىي
يوق. بەندىنىڭ يارىتىشتا ھېچ بىر سۈنئىي بولماسلىقى بەندىدىن
يارىتىشنىڭ مۇھال بولغانلىقى جەھەتتىن. بەندىنىڭ يارىتىشتا

كەسپىي يولى بىلەن بولسىمۇ سۈنئىي بولماسلىقى، قۇدرىتىنىڭ
ئورنىدا ئىشلىگەن نەرسىنى كەسىپ قىلىشنىڭ مۇھال بولغانلىقى
جەھەتتىن.

والمقتول ميت باجله. قاتىل ئارقىلىق ئۆلتۈرۈلگۈچىمۇ
ئۆز ئەجىلى (ئۆلۈمى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋاقىت) دىن ئۆلگۈچىدۇر
ھەقىقەتەن بەزى مۇئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ: ئاللاھ تائالا، قاتىل
ئارقىلىق ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئەجىلى بەلگىلەنگەن ئەجەلدىن بۇر-
ئۇنجە ئۈزۈپ تاشلىدى، دېگىنىدەك ئەمەس. ئۇلارغا بىز
مۇنداق دەيمىز: ئاللاھ تائالا ئۆزى ئىگىلىگەن نەرسىنى (بەندىنى

باشقلار تەرىپىدىن قورال بىلەن ئۆلتۈرۈلسە مۇنچىلىك

مقدار، ئەگەر ئۇنداق بولمىسا مۇنچىلىك مقدار ياشايدۇ دېيىش)

بىلگەن ئىلمىگە بىنائەن. بەندىلەرنىڭ ئەجەلىگە «اذا جاء —

اجلهم لا يستاخرون (ولا يستقدمون) ساعة ولا يستقدمون،

ئۆلۈمنىڭ كەلگەن ۋاقتى بىر سائەت مۇ كېچىكتۈرۈلمەيدۇ ۋە ئىل-

گىرى قىلىنمايدۇ» ئارقىلىق ئاللىقاچان ھۆكۈم قىلغان.

مۇتەزىلە گورۇھى قورال ئارقىلىق ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئۆز

ئەجىلى ئۆلمەي تۇرۇپ ئۆلگەن، بەلكى ئەگەر قاتىل ئۆلتۈرمىگەن بولسا

ئەسلىدە بەلگىلەنگەن ئەجىلىگىچە ياشايتى» دېگەنلىككە «پەيغەم-

بىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بەزى تائەت ئىبادەتلىرى

ئۆمۈرىنى زىيادە قىلىدۇ»، غانلىق توغرىسىدىكى ھادىسلەر ئارقىلىق

ۋە ھەدىسلەر قۇرئان ئارقىلىق باشقىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ

ئۆلۈمى، ئۆز ئەجىلى بولغان ئۆلۈم بولسا ئىدى. ئۇنى ئۆلتۈر

گۈچى قاتىل، كاپالەت قىلىشقا، ئەزا بىلىنىشقا، تۆلەشكە، قىساس

ئېلىشقا لايىق بولمايتتى. چۈنكى ئۇ ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئۆلۈمى

ئۇ قاتىلنىڭ يارىتىشى ۋە ئىشلىشى بىلەن ئەمەس»دىن ئىبارەت

بۇ ئەقلىي دەلىل ئارقىلىق ھۆججەت كەلتۈردى.

بىرىنچى ھۆججەت (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەزى تائەت-

ئىبادەت ئۆمۈرىنى زىيادە قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا كەلگەن ھە-

دىسلەرى ئارقىلىق) ھەققىدە بېرىلىدىغان جاۋاب: ئاللاھ تائالا

ئۇ بەندىنىڭ مۇشۇ تائەت - ئىبادەتنى قىلمىسا ئۇنىڭ ئۆمرى
قىرىق يىل بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇ بەندى
نىڭ مۇشۇ تائەتنى قىلىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ئۆمرى يەتمىش
يىل بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئۆمۈرنى زىيادە
قىلىش، ئاللاھ تائالانىڭ ئەزەلدە مۇشۇ تائەت بولمىسا، ئاشۇ
زىيادە بولۇشىنىڭ بولمايدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىگە بىنائەن ئاشۇ
تائەتكە نىسبەت بېرىلىدۇ.

ئىلگىرى ھۆججەت (راۋىيلار تەرىپىدىن قورال ھارقىلىق ئۆلتۈرۈل
گەنلىك ئۆلۈمى، ئۇنىڭ ئەجىلى بولغان ئۆلۈم بولسا ئىدى، قاتىل
كېلىپ قىلىشقا، تولا دېگەندە، قىساس ئېلىشقا لايىق بولمايتتى.)

ھەققىدە بېرىدىغان جاۋاب؛ قاتىلغا ئازاب ۋە ئۆلۈمنىڭ
ۋاجىپ بولىشى، ئۇ قاتىلنىڭ ئاللاھ ئۇنىڭدىن تۇسقان ئىشنى
لازىم تۇتقانلىقى جەھەتىدىن. ۋە ئادەت جارى بولغان يول
بىلەن شۇ ئىشنىڭ كەينىدىلا ئاللاھ تائالا ئۆلۈمنى يارىتىدىغان
ئىشنى ئىشلىگەنلىكى جەھەتىدىن تەئەببۇدى (قوللۇقچىلىقنى ئادا
قىلىش) دۇر. گەرچە قاتىل ئاڭا خالىق بولمىسىمۇ، ئىشلىگەن
لىكى جەھەتتىن قاتىلنىڭ ئىشىدۇر.
ئۆلۈك بىلەن بىر يا تۇرغان ئۆلۈم ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقى
دۇر. ئۆلۈمنى يارىتىشتا ۋە ئۇنى ئىشلەشتە بەندىنىڭ ھېچ-
قانداق ئىشى يوق. بۇ (ئۆلۈك ۋۇجۇدىدىكى ئۆلۈم) ئاللاھ

تائالانىڭ مەخلۇقدۇر) نىڭ قۇرۇلمىسى ئاللاھ تائالانىڭ -
«خلق الموت والحياة»، ئاللاھ ئۆلۈمنى ۋە ھاياتنى ياراتتى»
دىن ئىبارەت كەرىمەسى ئارقىلىق ئۆلۈم ۋۇجۇدى (ئەمەلىيەتتە بار)
نەرسىدۇر. دېمەك، جۇمھۇر ئۆلىمالار ئۆلۈمنىڭ ئەدەمى
(ۋۇجۇدى يوق) نەرسە ئەمەسلىكىگە باردى. ۋە ئايەت كەرىمەدىكى
«خالق الموت والحياة» نىڭ مەنىسى. ئاللاھ ئۆلۈمنى تەقدىر
قىلدى»، «ئەجەل» بىردۇر. ھەقىقەت كەبى (مۇئتەزىلە گۇرۇھ
لىرىنىڭ بىر قىسمى) لەرنىڭ: ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىككى (ئىككى) ئەجىلى
بولۇپ، بىرى قەتل، بىرى ئۆلۈم ئەگەر ئۇ بەندە قەتل قىلىپ
ئۆلتۈرۈلمىسە، ئۆلۈمدىن ئىبارەت بولغان ئەجىلىگىچە ياشىغان

بولاتتى ئەلۋەتتە،، دەپ يېزىلغانلىك ئەمەس، ۋەھالەنكى

ئالىملىرىنىڭ: ھايۋاننىڭ تەبىئى خاراكتېرلىق ئەجىلى بولۇپ، ئۇ

«ئۇ ھايۋاننىڭ يوللۇق ئىزگىلەرنىڭ يېشىلىشى ۋە ئۇ ھايۋاننىڭ

قىزىقلىق ئىزگىلەرنىڭ ئۇچۇشى (يوللۇق ئىزگىلە ۋە قىز

ىقلىق ئىزگىلە ھەر ئىككىلىسى تەبىئى خاراكتېرلىق) ئارقىلىق

بولغان ئۆلۈم ۋاقتىدىن ئىبارەت يەنە بىرى. كېسەل ۋە

ئاپەتلەرنىڭ ھېسابى بىلەن بولغان ئۆلۈم خاراكتېرلىق

كېسەلنى ئەجەل.،، دەپ يېزىلغانلىك ئەمەس.

«والحرام رزق» ھارام نەرسىمۇ رىزىق دۇر. چۈنكى رىزىق

بولسا ئاللاھ تائالا ھايۋانغا ئەۋەتكەن، ھايۋان ئۇنى

يەيدىغان نەرسىگە ئىشىم ۋە ئاشۇ رىزقى بەزىدە هالال بولىدۇ

ۋە بەزىدە هارام بولىدۇ. بۇنىڭ بىر رىزقى، ئاللاھ تائالا

هايۋانلارغا ئەۋەتىدىغان، هايۋان ئۈچۈن يەيدىغان نەرسىدىن

چۈشۈرىدۇ (رىزقى) ئۇ رىزقى هايۋان ئۈچۈن بەلگىلەنگەن

غان نەرسە «دىن باشقا قىلىشقا ياخشىراق، چۈنكى بۇنىڭ بىر

رىزقىنىڭ چۈشەنچىسى. رىزقى ئاللاھقا قارىتىشى مۇنداق

بىر تۈرلۈك، ئاللاھ تائالاغا قارىتىشنى خالى بولۇپ قالغان.

مۇشتەرىلە تۇرۇپ هەمسىز ئىشلاتقىدا، هارام نەرسە رىزقى ئەمەس

چۈنكى ئۇلار، رىزقى بىر قىسىم. «مال ئىگە بولغۇچى (كىشى) ئۈچۈن

يەيدىغان نەرسە تۈرلۈك مەنپەئەت قىلىنغان نەرسە «دىن باشقا

قىلدى. يەنە بىر قىسىم «ئۆتكەندىن مەنپەئەت ئىگىلى پايدىلىنىشى تو-

سالمايدىغان نەرسە» دەپ تەبىر قىلدى. ئاشۇ قاراشقا ئىگە بول-

غۇچى ئۆزى يەيدىغان، ئىشلىتىشكە روخسەت قىلىنغان نەرسە

ۋە ئۆتكەندىن پايدىلىنىشى توسالمايدىغان نەرسە ھالالدىن باش-

قا ھېچ نەرسە بولمايدۇ.

لېكىن ئۇلارنىڭ تەبىرىگە بىنائەن، دىن ۋە ئالىم يېگەن نەرسىلەر

رىزىق بولماسلىقى لازىم كېلىدۇ. چۈنكى ئوغرى يېگەن نەرسىگە

ئىگە ئەمەس، ئىگىلىكى يولغا بىنائەن، ئۇ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن قىسمىدا

ھارام يېگەن كىشىگە ئاللاھ تائالانىڭ ئەسلا رىزىق بەرمىگەنلىكى

لازىم كېلىدۇ. بۇ ئىختىلاپنىڭ قورولمىسى: رىزىقنىڭ ھەممىسى

ئاللاھ تائالاغا قارشىسى مۇئىتىم بەرگەنلىكى ۋە بىرلا ئاللاھ

تائالادىن باشقا ھېچ بىر نەرسىنىڭ يوق ئىكەنلىكى ۋە بەزىسى ھا-

رام يېگەنلىككە بىنائەن، سۈكۈتى ۋە ئىجازىتى بىلىنىشكە لايىق بول-

دىغانلىقى ۋە ئاللاھ تائالاغا يولەنگەن نەرسىنىڭ قەبىھ بولماي-

دىغانلىقى، يەنى ئىشلىگۈچىنىڭ سۈكۈتى ۋە ئىجازىتى بىلىنىشكە لايىق

بولمايدىغانلىقى ئاخىرقى قورۇلمىنىڭ جاۋابى: (ئاخىرقى ئۈچ

قورۇلمىنىڭ جاۋابى يۇقىرىدا ئۆتكەن) سۈكۈتى ۋە ئىجازىتىگە

لايىق بولۇپ قالىدۇ، شۇ سۈكۈتى ۋە ئىجازىتىگە لايىق بولۇپ قالىدىك

سەۋەبلىرىگە ئۆز ئىختىيارى بىلەن قول تىقىشى يامان بولغانلىق

جەھەتتىن.

وكل يستوفي رزق نفسه حلالا كان او ...

ھەر بىر رىزقىدا ، ھالال بولسۇن ، ياكى ھارام بولسۇن (ھەر ئىگىللىكى
بىلەن غىزالىنىشى ھاسىل بولغانلىق جەھەتتىن) ئۇ ئۆزىنىڭ كامىل
تولۇق تاپشۇرۇپ ئالىدۇ ، ئىنسان ئۆزىنىڭ رىزقىنى يېمەسلىكى
ياكى ئۇ ئىنساننىڭ رىزقىنى باشقا بىرسىنىڭ يەپ كېتىشى تەساۋ
ۋۇر قىلىنمايدۇ . چۈنكى ئاللاھ تائالا بىر شەخسنىڭ غىزاسى
دەپ تەقدىر قىلغان نەرسە ، ئۇنى شۇ شەخسنىڭ يېيىشى ۋا-
جىپ . ئۇ شەخسنىڭ غەيرى يەپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ،
توسالغان ئىشى . ئەمما مۈلكى مەنسى بىلەن بولغان رىزقنى
ئۇ شەخسنىڭ غەيرى يەپ كېتىشى دۇرۇس . چۈنكى غەيرى يەپ

يەرلەتلىنى رىزق دېيىلمەيدۇ.

والله تعالى يضل من يشاء ويهدي من يشاء

ئاللاھ تائالا خالىغان كىشىنى ئازدۇرىدۇ، ۋە خالىغان كىشىنى توغرا

يولغا باشلايدۇ.

ئاللاھ تائالا مەن گۇمراھ يولغا ماڭمىغىن دەپ، ئازغۇنلۇقنى خالىغان

بەندىگە ئازغۇنلۇقنى، گۇمراھلىقنى يارىتىپ بېرىدۇ. توغرا يولغا

ماڭمىغىن دېپ توغرا يولنى، بەندىگە، خالىغانغا، توغرا يولنى يارىتىپ

بېرىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەممىنى نەرسىنى ئۆزى ياراتقۇچى

ئەمەسمۇ؟؟؟!

ئاللاھ تائالا خالىغان كىشىنى ئازدۇرىدۇ، خالىغان كىشىنى توغرا يولغا

باشلايدۇ» دەپ كازدورۇشى، توغرا يولغا باشلىشى»نى

خالىسى بىلەن ئاچىپ كەلتۈرۈشتە،، بۇ يەردىكى ھىدايەتتىن، ھەق

يولنى بايان قىلىپ بېرىشى ھەر بىرىنىڭ (ھەرقانداق كىشىنىڭ)

ھەقىقەت ئادەم دور ۋە،، كازدورۇشتىن مۇرات، بەندىنى گۇمـ

راھ، كازغۇن ئىتىش، ياكى ئۇنى گۇمراھ، كازغۇن» دېيىشتا

ئىشتىن. ئىبارەت ئەمەسلىكىگە ئىشارەت بار، چۈنكى كاسۇ بەندىنى

گۇمراھ، كازغۇن، ئىتىشنى، ياكى ئۇنى گۇمراھ، كازغۇن دېيىشتا-

ئىشنى كاللاھ تائالانىڭ خالىغانچە كەلتۈرۈشىنىڭ ھېچ بىر

مەنىسى ۋە ئەھمىيىتى يوق .

تۆۋەندىكى كەلمەكچى بولغان سوئالنىڭ جاۋابى بولۇپ ئۇ،

سوئال: مۇنۇدىن ئىبارەت «سىز توغرا يولغا باشلاشنى، توغرا يولنى يارىتىپ بېرىشنى دەيسىز، ئاندىقتا «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام توغرا يولغا باشلىدى، دېگەن توغرا يولنى يارىتىپ بەردى، دېگەنلىك چىقىپ قالىدۇ، بۇ چاغدا ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشنى بولۇپ قالىدۇ» ھەمدە، شۇنداق توغرا يولغا باشلاشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارىتىلىدۇ، لېكىن توغرا يولغا باشلاشنى قورقىنىغا، مەجازىي يول ئارقىلىق قارىتىلغانلىقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغىمۇ مەجازىي ھالدا قارىتىلىدۇ.

ئۇ بەرگەن «ئازدورۇشى» مەجازىي يول بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىرشاد. قىلىنغانلىقى، بەلكى يەتتىنىمۇ مەجازىي يول ئارقىلىق ئىرشاد قىلىدۇ

كىدىن (يۇقۇرقى دەلىللەردىن) كېيىن، ماتۇرىدىيلارنىڭ كالامدا

سۆزلەنگۈچى يەكۈن؛ ھىدايەت، بىزنىڭ ئېتىقادىمىزدا «توغرا

يولنى يارىتىش». «ھداە للە، فلم يهتدى». ئاللاھ تائالا بالا-

نى ھىدايەت قىلدى (توغرا يولنى يارىتىپ بەردى) يارىتىپ بەرگەندىن

كېيىن ئۇ توغرا يولغا ماڭمىدى» دېگەن سۆزلەرنىڭ ئۇقۇمى،

توغرا يولنى ئۇ قوتۇرۇپ قويۇشنى ئۇنىڭغا دەۋەت قىلىشنى

مەجاز يەنى ئاللاھ تائالا ئۇ ئىنسانغا توغرا يولنى ئۇ قوتۇرۇپ ئاڭا

دەۋەت قىلدى. ئۇ بولسا توغرا يولنى قوبۇل قىلمىدى..

مۇئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ ئېتىقادىدا ھىدايەت. توغرا يولنى با-

يان قىلىش. بۇ (مۇئتەزىلەنىڭ، ھىدايەت توغرا يولنى بايان

قىلىش» دېگەن) بولسا ئاللاھتائالانىڭ: انك لا تهدى من

احببت، سەن ئى مۇھەممەد! (ئەلەيھىسسالام) ھەقىقەتەن

ئۆزۈڭ ياخشى كۆرگەن كىشىنى ھىدايەت قىلالمايسەن» دېگەن ئايەت

ئۇلۇغ ئايەت كەرىمەسىنىڭ جەھەتىدىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام

نىڭ: اللهم اهد قومى، ئى ئاللاھ! مېنىڭ قەۋمىمنى ھىدا

يەت قىلغىن» دېگەن ئايەت سۆزىنىڭ جەھەتىدىن باتىل. (ئاساسسىز)

چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى توغرا يولغا دەۋەت

قىلىپ تۇرۇ قىلوق ۋە ھەق يولنى ئۇلارغا بايان قىلىۋېتىپ تۇرۇقلۇق

ئۇ ئايەت چۈشكەن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى

قىلغان.

قىلىش » دېگىنى) بولسا ئاللاھ تائالانىڭ : انك لا تهدي من
احببت ، سەن ئى موھەممەد! (ئەلەيھىسسالام) ھەقىقەتەن
ئۆزۈڭ ياخشى كۆرگەن كىشىنى ھىدايەت قىلالمايسەن » دېگەن ئىبارىتى
ئۇلۇغ ئايەت كەرىمىسىنىڭ جۈملىسىدىن ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام
نىڭ : اللهم اهد قومي ، « ئى ئاللاھ! مېنىڭ قەۋمىمنى ھىدا
يەت قىلغىن » دېگەن ئىبارىتى سۆزىنىڭ جۈملىسىدىن باتىل (ئاساسسىز)
چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى توغرا يولغا دەۋەت
قىلىپ تۇرۇپ قىلوق ۋە ھەق يولنى ئۇلارغا بايان قىلىپ تۇرۇپ قىلوق
ئۇ ئايەت چۈشكەن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى
قىلغان .

مەشھۇر ئىختىلاپ، ھىدايەت موئتەزىلەرنىڭ ئېتىقاتىدا تائالى

مەتلۇپ، مەقسەتكە يەتكۈزىدىغان ئۇختۇرۇپ قويۇشى

بىزنىڭ ئېتىقادىمىزدا مەتلۇبقا يېتىشى، توغرا يولدا مۇكىنى ھا-

سىل بولسۇن ياكى ھاسىل بولمىسۇن، مەتلوب، مەقسەتكە يەتكۈ

زىدىغان يولنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشى.

وما هو الاصلح للعبد فليس ذلك بواجب على الله تعالى ... بەندىنىڭ كۆڭلىدە، ئۇنىڭ نىمەنىڭ ياخشى

ياراپدىغان بولسا، ئۇنى قىلىپ بېرىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئۈستىگە

ۋاجىپ ئەمەس، ۋە ئەگەر شۇنداق بولسا بەندىنىڭ كۆڭلىدە

ئۇنىڭغا نىمە ياخشى بولسا شۇنى قىلىپ بېرىشى ئاللاھ تائالاغا

ۋاجىب ئەمەس دېمەي، ۋاجىب دەيدىغان بولساق (ئاللاھ-

تائالا دۇنياۋى ئاخىرەتتە ئازابلىندىغان پەقەت كاپىرنى يارات

مىغان بولاتتى ئەلۋەتتە، چۈنكى ئۇ دۇنيادا تۈرلۈك كۈلپەتلەر

ئارقىلىق ئازابلىندۇ، ئاخىرەتتە بولسا ئۇنىڭ كۇپرىغا ماڭغان

لىقىغا بىنائەن دوۋزەختە مەڭگۈ تۇرۇشى ۋە باشقا دەھشەت

لىك ئازابلار ئارقىلىق ئازابلىندۇ، بۇ بولسا ئۇنىڭغا ئەسلەھ

(ياخشى) ئەمەس، (ئەگەر بەندىگە نېمە ئەسلەھ بولسا شۇنى

قىلىش ئاللاھ تائالاغا ۋاجىب دەيدىغان بولساق) ئاللاھ تائالا

ئۈچۈن بەندىلىرىگە مىننەت قويۇشى، توغرا يولنى يارىتىپ بەر

گەنلىكى ۋە تۈرلۈك ياخشىلىقلارنى يەتكۈزۈپ بەرگەنلىكى ھەققىدە

رەھمەت ئېيتىشقا، شۈكرى قىلىشقا لايىق، سازاۋەرلىك بول-
مايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەممىسى ۋاجىپ زورۇر. ۋەزىپىلەرنى
ئورۇنلىغانلىق، ئۆزىگە ۋەزىپە بولغان ئىشنى ئورۇنلىغانلىقتا
بىنائەن مىننەت قىلىش، رەھمەت شۈكرىگە لايىق بولۇشى
بولمايدۇ.

«ئەگەر بەندىگە ئەسلەھ بولغان نەرسىنى ئاللاھ تائالانىڭ
قىلىشى ۋاجىپ دېيىلگەن بولسا»، ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەر
ئەلەيھىسسالامغا قىلغان مىننىتى ئەبۇ جەھلى لەئنەتۇللاھ
سكە قىلغان نىئمىتىنىڭ ئۈستىدىن بولمايدۇ ئەلۋەتتە. چۈنكى
ئاللاھ تائالا ئۇ ئىككىسىنىڭ ھەر بىرىگە، ھەر بىرى ئۈچۈن ئەسلەھ

بولغان مەقدۇرنىڭ غايىتى (نوختالغوسى) قىلىپ بەردى.

ئەگەر بەندىگە ئىسلاھ بولغان نەرسىنى ئاللاھ تائالانىڭ قىلىپ
بېرىشى ۋاجىب بولسا، گۇناھدىن ساقلانىشنى سورانىشقا، قەھتچى
لىكلەردىن ئەگرىچىلىكنى ۋە بالايائاتلىقنى سورانىشقا ھېچ قانداق
مەئنا بولمايتتى. ئەلۋەتتە چۈنكى ھەر بىرىنىڭ ئاللاھ تائالا قىلمىغان
نەرسە، ئاللاھ تائالا ئۇنى تەرك ئېتىشى ۋاجىب بولغان. شۇ ھەر
بىرى ئۈچۈن بوزۇق (ئىسلاھ ئەمەس) نەرسىدۇر.

ئەگەر بەندىگە ئىسلاھ بولغان نەرسىنى ئاللاھ تائالانىڭ قىلىپ
بېرىشى ۋاجىب بولسا، بەندىنىڭ ئىسلاھ (مەنپەئەتلە) بىلىرىگە
قارىتىشى بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ (قۇدرىتى) قۇدرىتىدە ھېچ بىر

شەيئى قالمىغان بولدى. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەممىنى ئۆزى
چىلىق كەلتۈردى. بۇنىڭدىن ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنىڭ چەك-
لىك بولىشى لازىم كەلدى. (بۇ بولسا باتىل).
ئەلۋەتتە مېنىڭ ئۆمرۈم بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، بۇ،
ئىسلەھنى قىلىپ بېرىش» دىن ئىبارەت ئىشنىڭ، بەلكى مۇئتە
زىلە گورۇھىنىڭ ئۇسۇللىرىنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ بۇزۇق قىلغىنى، مەخپى
قىلىدىغىنى ئاشكارا ۋە روشەن رەڭ ۋە ساناپ بولىدىغىن كۆپ
رەڭ. ئاشۇ چەكسىز كەتكەن بۇزۇق قىلىق، ئۇلارنىڭ ئىلاھى
مەرتىبە تىلەردىكى نەزەر دائىرىسىنىڭ كامىل بولمىغانلىق جەھ-
تىدىن ۋە ئۇلار تەبىئەتلىرىدىن غائىب نەرسىنى، كۆرۈلگۈچە

قىياس قىلىش مۇستەھكەم ئورۇنلىقى كەتكەنلىكىنىڭ جەھەتىدىن

ئۇلار (مۇئتەزىلە) نىڭ بۇ «ئەسلەھنى قىلىپ بېرىش ۋاجىپ»

ھەققىدە ئېيتقان ئاساسى تۇرۇ تىلۇسى، ئەسلەھنى تەرك ئېتىپ

قىلىپ بەرمەسلىكى بېخىللىق ياكى ئەقىلسىزلىق بولىدۇ. بۇنى

ئاللاھ تائالاغا نىسبەتلىشى قەبىھ، دېگەندىن ئىبارەت.

ئۇلارغا بېرىلىدىغان جاۋاب: «ئەسلەھ بولغان نەرسىنى

تەرك ئېتىش بېخىللىق ئەقىلسىزلىق بولىدۇ» دېگەنگە كەلسەك، دە-

لىللەر ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ سېخىيلىكى ۋە ھېكمىتى

ھېكمەت بىلەن قىلىدىغانلىقى ۋە ھەممە نەرسىنىڭ ئاقىۋىتىنى بىلىدى-

غانلىقى ھەققىدە تەن ئورۇنلۇق بولغان ھالەتتە، مەنئى قىلغۇچى

(ئاللاھ تائالا) نىڭ ھەققى بولغان نەرسىنى، ئۆزى ئۈستىگە

ئالسا (گاناھ) ئادىللىق ۋە ئالسا ھالاكەت بولىدۇ.

ئاندىن (يوقۇرىدىن ئەللەردىن) كېيىن كاتتىغلى مەن، بىرىنچىسى

ئاللاھ تائالاغا ۋاجىب قىلغانلىقىنىڭ مەنىسىنى ئەمەلگە ئېلىشنى

بىلسەم (يەنى ھەم قانداق مەنا يوقلۇق، بۇ يەردە موھال

نى ئارزۇ قىلىش ئۈچۈن) ئىدىم، چۈنكى ئۇ ۋاجىبلىقىنىڭ مەنىسى،

ئۇلۇغ ئىسلاھى تەرلىك ئەتلوجى (ئاللاھ تائالا) نىڭ سوكۇتى

ۋە ئازابلىنىشقا سازاۋەردۇر، لايىق بولىشى ئەمەس. بۇ (سو

كۇتى ئازابقا لايىق بولماسلىق) بولسا زور ئەمەس، چۈنكى ئاللاھ-

تائالانىڭ ھەققىدە بۇ سوكۇتى، ئازابلىنىش تەسەۋۋۇر قىلىن

مايدۇ، ھەممىگە ئۆزى ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن.

ئاللاھ تائالاغا بىر نەرسىنى ۋاجىب قىلىشنىڭ ھېچ بىر مەنىسى بول-
مايدۇ. چۈنكى ئۇ ۋاجىب قىلغانلىقنىڭ مەنىسى: ئەسلەھنىڭ ئاللاھ
تائالادىن، ئەسلەھنى تەرك ئېتىش، ئەقىلسىزلىق، جاھىللىق، بىھۇ
دىلىك، بېخىللىق ۋە ئىشۇنىڭغا ئوخشاش مۇھاللىقنى لازىم تۇتقان
لىقىغا بىنائەن ئۇنى تەرك ئېتىشكە قادىر بولالمايدىغان ھا-
لەتتە سادىر بولىشى لازىم،، مۇئەممەدىن چۈنكى يوقۇرىقى مەنا
ئاللاھ تائالانىڭ ئىختىيارلىق قائىدىسىنى تەرك ئەتكەنلىك ۋە ئەيىب
لىرى ئىككىلا، روشەن بىلە ئېگە مايىل بولغانلىق.

عذاب القبر للكافرين وبعض عصاة المؤمنين

ئۇلۇغ قەۋرىدىن قوپۇلغاندىن كېيىن بولىدىغان قەۋر -(قەۋرىدىكى

نىڭ ئازاۋى كاپىرلارغا ۋە بەزى گۇناھكار مۆئمىنلەرگە

بەزى گۇناھكار مۆئمىنلەرگە،، دېپ بەزىسىگە خاسى

قىلدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاللاھ ئازابلاشنى خالىمايدىغا-

ن ئۆتكەندە ئازابلانمايدىغان كىشىمۇ بار. (جۈمەكۈنى ۋا-

پات بولغان كىشىگە ئوخشاش).

كەچلى تاڭغىچە قەۋرىدە، ئاللاھ تائالا ئۆزى بىلگەنچە ۋە ئىرادە

قىلغان نەرسە بىلەن ئىنئام قىلىشى..

بۇ، ئازاب، ۋە ئىنئام ھەر ئىككىلىسى سۆزلەنىشى، ئاممىۋى كىتاب

لەردە كەلگەن. ئازاب قەۋرە تۇغۇسىدىكى نەرسىلەرنىڭ كۆپلىكىگە

بىنائەن، ۋە قەبرە ئەھلىنىڭ ئومومى كابىرى ۋە تاشلار بولۇپ

سۆزلەنگەن تازىيىنىڭ لايىقراق قىلىنىشىغا بىنائەن، قەبرىدىكى

ئىگىسىنى شىپالىماستىن تازىيىنى شىپالىتىش ئىقلا قىقارتقا-

نلقتن ياخشىراق.

مونلىر ۋە نەكرۇنىڭ سوئالى، بو ئىكلى قەبرىگە كىرىپ، بەن

ىدىن ئۇنىڭ رەببى، دىنى، پەيغەمبىرى توغرىسىدا سوئال سورا

يدىغان پەرىشتە.

سەييىدە بو ئىنوجاك «كىمكى گۇدەك باللارغىمۇ (ۋە ئىشو

نىڭدەك بەزى بالىلارنىڭ كۆز قارىشىدا پەيغەمبەرلەرگىمۇ

سوئال قىلىنىشى بار) سوئال قىلىنىشى بار» دېدى.

بۇ قورقۇق ئىشلار (ئازاب قەبرە، قەبرىدىكى ئازاب، مۇنكىر-

نەكىرنىڭ سوئالى) نىڭ ھەربىرى سەمئى دەلىللەر ئارقىلىق

سابىتتۇر. چۈنكى بۇ ئىشلار قۇرئاننىڭ ئوچۇق نەسلىرى

سۆزلىگەن نەرسىگە بىنائەن ھەممىدىن راست سۆزلىگۈچى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ بىلەن خەۋەر بەرگەن مۆم-

كىن ئىشتۇر. بۇ قۇرئاننىڭ نەسلىرى مۇنۇدىن ئىبارەت: «النار

يعرضون عليها غدوا وعشيا، يەنى ئۇنىڭ ئەھلى ئەۋلادى

ئوتقا ئەتىگەن ۋە كەچتە توغرىلىندۇ» «ويوم تقوم السا

عة ادخلوا آل فرعون اشد العذاب، قىيامەت بولغان كۈنى

فىرئەۋننىڭ ئەھلى ئەۋلادىنى قاتتىق ئازابقا ئەكىرىڭلار»

دېدى. ئاللاھ تائالا: «اغرقوا فادخلوا نارا»، ئۇلار (نۇھ ئەلەي-

ھىسسالامنىڭ قەۋمى) سۇدا غەرق قىلىندى-دە، ئوتقا

كىرگۈزۈلدى» دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر سۈيدۈكتىن

ئۆزەڭلەرنى پاك ساقلاڭلار، چۈنكى قەبرىدىكى ئازابنىڭ كۆ-

پىنچىسى شۇ سۈيدۈكتىن بولىدۇ» دېدى. ئاللاھ تائالا: «يثبت

الله (اللذ) اللذين (بالقول الثابت) آمنوا بالقول الثابت»

ئاللاھ تائالا مۆئمىن بەندىلىرىنى ھەق سۆزدە مۇستەھكەم

تۇرغۇزىدۇ» دېدى. بۇ ئايەت بولسا قەبرىدىكى ئازاب ھەققىدە

چۈشكەن. «مەن رەببىڭ، رەببىڭ كىم، ما دينك، (دىنىم ئىسلام)

مەن نەبىڭ، پەيغەمبىرىڭ كىم. دىنىڭ نېمە؟ دېيىلگەندىن ئاختا،

بەندە، رەببىم ئاللاھ، دىنىم ئىسلام، پەيغەمبىرىم موھە-

ممەد ئەلەيھىسسالام، دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

مەييت قەبرىگە قويۇلغان ۋاقىتتا، ئۇنىڭ قېشىغا، كۆزى قارا

كۆزى كۆك ئىككى پەرىشتە كېلىدۇ. ئۇ ئىككىسىنىڭ بىرى مۇنكەر،

يەنە بىرى نەكىر دېيىلىدۇ. ..... ئاخىرىدا دېدى، پەيغەمبەر-

ئەلەيھىسسالام: قەبرە جەننەتنىڭ باغچىلىرىدىن بىر باغ

ياكى دوزاخنىڭ قۇدۇقلىرىدىن بىر قۇدۇق،، دېدى.

دېمەك: بۇ قەبرىدىكى ئازاب ۋە ئىنئام توغرىسىدىكى ۋە

ئاخىرەتنىڭ كۆپ ئەھۋاللىرىدىكى ھەدىسلەر مۇتەۋاتىردۇر

مەنىلىرى، ۋە گەرچە ئۇ ھەدىسلەرنىڭ ئاھادلىرى رىۋايەت

قىلغۇچى كىشىلىرى) مۇتەۋاتىر دەرىجىسىگە يەتمىگەن بولسىمۇ.

قەبرىدىكى ئازابىغا، بەزى مۇئتەزىلە ۋە بەزى رافىزىلەر ئىنكار

قىلدى، چۈنكى مەييىت قۇرۇق چالمىدەك بولۇپ ئۇنىڭغا ھېچ

قانداق بىر ھاياتلىق يوق. ۋە بىر نەرسىنى ئىدراك قىلىشى

يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، ئۆلۈكنى ئازابلاش مۇھال. بىز بېرى

دىغان جاۋاب: (ئۇلار كەلتۈرگەن يۇقۇرقى دەلىلگە) ئاللاھ تائا

لانىڭ، ئەجزالارنىڭ جەسەد، ياكى بەزى بىر قىسمىدا ئازابنىڭ

ئەلەمىنى بىلگۈدەك ياكى ئىنئامنىڭ لەززىتىنى بىلگۈدەك مىقداردا

ھاياتلىقنى يارىتىشى دورۇس. مۇنچىلىك مىقداردىكى ھاياتلىق

روھنىڭ بەدەنگە قايتىشىنى، ھەركەتلىنىشىنى، بىئارام بولۇشىنى،

ئۇ بەندىگە بولغان ئاللاھنىڭ ئەسىرىنى كۆرۈلۈشى، لازىم توق-
مايدۇ. ھەتتا، سوداگەرىق بولغان، ياكى ھايۋاناتلارنىڭ
قوسقىدا يېلگۈچى، ھاۋادا دارغا ئېسىلىپ ئۆلتۈرۈلگۈچىمۇ
گەرچە بىز ئۇنى بىلەلمىسەكمۇ ئاللاھ بىلىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ مۇلكلىرىدا (ھېسى ئالەملەر) مەلەكوتلىرىدا
(غائىپ ئالەم. سەزگۈ ئەزالىرى ئارقىلىق بىلگىلى بولمايدىغان ئالەم)
ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرەتلىرىنىڭ ئەجىبلىرىدا (ھەيران قالارلىق) ئاللاھ
تائالانىڭ بويسۇندۇرۇش سۈپىتىنىڭ ئاجىپ ئىكەنلىكىنى تەپە-
ككۇر يۈرگۈزگەنلىكى، مەيىتنى ئازابلىشىنىڭ مۇھاللىغىنى ئۇ-
ياقتۇرسۇن. ئاتەش، غەرق قىلغان، ھايۋاناتلارغا يەم

بولغان، دارغا ئىسلغوچغا ئوخشاش ئىشلەرنىڭمو گازاپلىنىشغانلقنى

بىراق ساناشمايدو،

بلشمز لازىمكى: قەبرنىڭ ئەھۋالى، دونيا ۋە ئاخرەتنىڭ

ئىشلرنىڭ ئورتاقسمدىن بولغانتى، موسەننىف ئونى سۆز-

لەشتە ئايرىم كەلتوردى. ئاندىن كيين تىرىلشنىڭ ھەق ئىكەنى

لكنى بايان قلشقا ئۆتوللاندى. ۋە ئاخرەتنىڭ ئىشلرىغا

تەئەللوق تاپىلغان نەرسلەرنىڭ تەپسىلاتلرىنى بايان قلشقا

مەشغول بولدى. ئو ئىشلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ دەلىلى ھەممەسى راست

سوزلگوچى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئونىڭ بىلە ئاخەۋەر بەر

گەن، مومكىن ئىشى بولوپ، ھەقىقەتەن سابت بولدى. ئەمەلگە

ئېيتىدۇ، (ئۇنى كىتاب، (قۇرئان) سۈننەت سۆزلەپ ئوقۇر

غان مۇمكىن ئىدى) ۋە ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى، ئەمەلدە ئىشۇ

رۇشى، تەكلىپ ئىدى، ۋە ئۇنىڭ ھالىغا ئەھمىيەت بېرىشى ئۈچۈن

(ھەر بىرىنىڭ ھەققىنى) روشەن كەلتۈردى- دە مۇنداق دېدى:

والبعث حق

ئاللاھ تائالانىڭ بارلىق ئۇلۇغلىرىنى قەبرىلەردىن، ئۇلارنىڭ ئەسلى

جوز ئىلۇرىنى جوغلاپ، ئۇلارغا روھىنى قايتۇرۇشى ئارقىلىق تىرى

لدۈرۈشى. ئاللاھ تائالانىڭ «ثم انكم يوم القيامة تبعثون

ئاندىن كېيىن سىلەر، قىيامەت كۈنى جەزمە تىرىلگۈزۈلىسىلەر» ۋە

يەنە «(قول) قل، يحييها الذى انشأها أوّل مرة، دېگەن

ئى مۇھەممەد! (ئەلەيھىسسالام) ئۇچرىتى كەتكەن سۆزلەرنى،

بىرىنچى قىسىم پەيدا قىلغان زاتنى تىرگۈزىدۇ.» دىن بارەتتايەت

كەرەمەسى ۋە مۆمىنلەردىن باشقا، جەسەدلەرنىڭ تىرىلىشى

ئۆلتۈرىدىغان كەسكىن دەلىل، ئەسلىلەرنىڭ كەلگەنلىك جەھەت

دىن ھەقدۇر.

پەيلەسوپلار، «يوق قىلغان نەرسىنىڭ ئۆز ئەينى بىلەن-

قايتىشى مۇمكىن ئەمەس» لىككە بىنائەن ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشنىڭ

ھەق ئىكەنلىكىگە ئىنكار قىلدى. ئۇلارنىڭ «يوق قىلغان نەرسىنىڭ

ئۆز ئەينى بىلەن قايتىشى مۇمكىن ئەمەس» دېگەنلىكىگە ھېچ

بىر دەلىلى (ئىسپات قىلغۇدەك) يوق. ئۇلارنىڭ يوق قىلغان نەر-

سە ئۆز ئەينى بىلەن قايتىشى مۇمكىن ئەمەس»دېگەنلىكى بىزنىڭ

مەقسىتىمىز زەررىچە تەگكۈزۈلمەيدۇ، چۈنكى بىزنىڭ جەسەتلەر

نىڭ تىرىلىشى بىلەن بولغان مۇرادىمىز: ئاللاھ تائالانىڭ، ئىنسان

نىڭ ئەسلى جۈزئىلىرىنى جۇغلاپ، ئۇنىڭغا روھىنى قايتۇرىدىغان

لىقىدىن ئىبارەت. ئەمما جۈزئىلەرنى يىغىش، روھىنى قايتۇرۇشنى

مەيلى، يوق قىلىنغان نەرسە، ئۆز ئەينى بىلەن قايتىشى»دەپ

ئاتالسۇن ياكى ئۇنداق ئاتالمىسۇن.

يۇقۇرىقى دەلىللەر (جەسەتنى تىرىلدۈرۈش، ئاللاھ تائالانىڭ

ئىنساننىڭ ئەسلى جۈزئىلىرىنى جۇغلاپ، ئۇنىڭغا روھىنى قايتۇ

رۇشى»دىن ئىبارەت) ئارقىلىق، بىرلەشمىلەرنىڭ؛ ئەگەر

بىر ئىنسان يەنە بىر ئىنساننى، ئىككىنچى ئىنسان بىرىنچى ئىنساندىن
بىر جۈزئىگە ئايلانغان ھالدا بىرىنچى ئىنسان، ئىككىنچى ئىنساننى
يەنە ئۈچىنچى ئىنساندىكى جۈزئىلەر، ھەر ئىككىسىدە (ئىككىنچى
ئىنسان، بىرىنچى ئىنسان) قايتۇرۇلىشى موھال. ياكى ئىككىسىنىڭ
بىرىدە قايتۇرۇلسا، يەنە بىرسى ئۆزىنىڭ ھەممە جۈزئىلىرى بىلەن
بىلەن قايتۇرۇلغان بولمايدۇ» دېگەن ئېتىرازنى بىكار قىلىدۇ.
ئۇلارنىڭ ئۇ، ئېتىرازنىڭ بىكار قىلىنىشى، قايتۇرۇلغۇچى
بىر قەدەر، ئۆمۈرنىڭ ئەۋۋەلىدىن، ئاخىرىغىچە داۋام قىلىپ كەل-
گەن ئەسلى جۈزئىلەر بولغانلىقى جەھەتتىن، ۋە ئىككىنچىدىكى (بىرىن
چى جۈزئىلەر) ئىككىنچىنىڭ ئەسلى جۈزئىسى بولماستىن ئاتالغان

توق بولغانچە ھەددىن.

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: بۇ ئىنساننىڭ ئەسلى جۈز ئىللىرىنى

يەنى ئۆزىنىڭ ئۆزىنىڭ روھى قايتۇرۇلۇشى، دېگەنلىك) ئەتەنا-

سوخ، قايتا بولغانلىق ئېتىناسوخ. بوددىزىم ئىجلار ئىشقا

تىدا، بىر ئىنسان ئۆلسە، ئۇنىڭ روھى يەنە بىر ئىنسانغا ئۆتۈشى،

دىن ئىبارەت. بۇ ھەقىقەت بەرۋەر كىشىلەرنىڭ ئىشقاتىدا باتىل)

چۈنكى ھەددىتە، ئەھلى جەننەتى تۈگىمەس ۋە سا قالماس بولىدۇ.

دىن ۋە زەخ ئەھلى، ئۇلارنىڭ جىسملىرى ئۇھۇد تا كىلىدىغان بولىدۇ،،

دەپ كەلگەنلىك جە ھەددىن ئىككىنچى بەدەن بىرىنچى بەدەننىڭ ئەينى

ئەمەس، موسۇچا يەدىن مەۋلاجەلا لوددىن الرومي. دۇنيادا

تەناسۇخ تىكلا نۇئىتكەن بولىدىكەن ؛ (تىرىلىش توغرىسىدا) مەزھەپ (مۇسۇ،
بىز جاۋاب بىرى، دېيىلسە، «دىدى، بارمىقى قەدىمقى ھەكەم مۇستە نىڭ
بەدەن بىرىنچى بەدەن، ئىككىنچى پەقەت بۇ، تەناسۇخ ؛ يېزىكى دە بى
نىڭ ئەسلى جوز ئىلىرىدىن يارتىلغان بولسىلا لازىم كېلىدۇ،
ئەگەر شۇنداق، ئىككىنچى بەدەننى، بىرىنچى بەدەننىڭ ئەسلى جوزئىلى
رىدىن يارتىش ۋە ئۇنىڭغا روھنى قايتۇرۇشنى «تەناسۇخ» دەپ
ئاتالسا تالادىش، تارتىش ئىسمىلا بولغان بولىدۇ. بۇنىڭغا ئوخ-
شاش بەدەنگە روھنىڭ قايتىشىنىڭ موھاللىقىغا ھېچ بىر دەلىل
يوق بەلكى دەلىل، روھنىڭ قايتىشىنىڭ ھەق ئىكەنلىگىگە قورولغۇ
جىدور مىلى تەناسۇخ دەپ ئاتالسۇن ياكى ئاتالمىسۇن.

والوزن حق

بەندىلەرنىڭ ياخشى يامان ئەمەللىرىنى ئۆلچەيدىغان تارازا
ئاللاھ تائالانىڭ «والوزن يومئذ الحق» (ايو) قىيامەت كۈ-
نى بەندىلەرنىڭ ياخشى يامان ئەمەللىرىنى ئۆلچەيدىغان تارازا
ھەقدۇر» دىن ئىبارەت ئايەتى كەرىمە ئاشكارلىق ھەقدۇر. ئۇ-
قىيامەت كۈندىكى مىزان، ئەمەللەرنىڭ مىقدارلىرىنى ئاشكارلىق
بىلدۈرىدىغان نەرسىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ مىزاننىڭ كەيپىيىتى
بىلەن ئىنساننىڭ ئەقلى كامىل يېتەلىدىغان بىر، ۋەزن، مىزان-
نىڭ ھەقىقەتلىكىگە مۇئتەزىلە گۇرۇھى ئىنكار قىلدى، چۈنكى ئە-
مەللەر بولسا ئەرەز، گەرچە ئۇنى قايتۇرۇشى مۇمكىن بولسىمۇ،

لېكىن مىزاندا ئۆلچىشى مۇمكىن ئەمەس، (ئەمەللەرنى ئۆلچىشى
مۇمكىن ئەمەس) چۈنكى ئۇ ئەمەللەر ئاللاھ تائالاغا مەلۇمدۇر
جەھەتتىن ئۇ ئەمەللەرنى ئۆلچەپ ئولتۇرۇشى بىھۇدە ئىشتۇر.
بۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋاب؛ ھەدىستە، ئەمەللەرنىڭ كىتابلىرى
(ئەمەللەر يېزىلغان مەكتۇب) ئۆلچىنىدۇ، مىزاندا تارتىلىدۇ. بۇنىڭدا
ھېچ بىر مۇشكۈللۈك يوق (چۈنكى ئەمەل يېزىلغان دەپتەرلەرنى
ئۆلچىشى مۇمكىن) ئاللاھ تائالانىڭ ئىشلىرىنىڭ غەرەزلەر بىلەن
سەۋەب بايان قىلىنغۇچى بولىشىغا تەسلىم بولغان تەقدىردە، ئۇ
ئەمەللەرنى ئۆلچەشتە بىز ئۇنى بىلمەيدىغان بىر ھېكمەت بولۇشى
مۇمكىن. بىزنىڭ ئۇ ھېكمەتنى بىلمەسلىگىمىز، بىھۇدە بولۇپ-

قىلىشنى كەلتۈرۈپ چىقارمايدۇ. (چۈنكى، ئەمەللەرنى يېزىش-

تىشتە، بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىنى ئۆزلىرىگە بىلدۈرۈپ قويۇشتەك

دېگەندەك ھېكمەت بولۇشى دۇرۇس).

والكتاب حق

ئۇ تەكرا بەندىلەرنىڭ تائەتلىرى ۋە گۇناھلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇل-

غان بولۇپ مۇئمىنلەرگە، ئۇلارنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن، كاپىرلارغا،

ئۇلارنىڭ سول يانلىرى ئارقا تەرىپىدىن كەلتۈرۈلىدىغان كىتاب. ئاللاھ تا-

ئالانىڭ: (لە يوم القيامة) وَ نخرج له يوم القيامة كتابا.

يلقيه منشورا. بىز قىيامەت كۈنى ئۇ بەندىگە، يېيىلغان ھالەتتە

ئۇچرىتىدىغان كىتابنى چىقىرىمىز». ۋە يەنە «فاما من اوتي

كتابه بيمينه فسوف يحاسب حسابا يسيرا ،، ئەمما ئۇنىڭ

كىتاۋى (ئەمەللىرى يېزىلغان) ئوڭ تەرىپىدىن كەلتۈرۈلگەن كىشى

ئاسان ھالدا ھېساب ئېلىنىدۇ ،، دېگەن ئايەت كەرىمەسىنىڭ جە

ھەتىدىن مەقدۇم. مۇسەننىپ ھېساب ھەققىدە سۆزنى جەمدى

كىتابقا قانائەت قىلغانلىق جەھەتىدىن. مۇئتەزىلە گورۇھى بۇ

كىتاب ،، نى ئىنكار قىلدى. چۈنكى ئۇلار ھەممە ئىشنى ئاللاھ تائالا

غا مەلۇم بولغاندىن كېيىن ئۇنى يېزىش ئولتۇرۇشنى بىھۇدىلىك

دەيدۇ. ئۇلارغا بېرىلگەن جاۋاب: يۇقۇردا ئۆتتى. (ئاللاھ تائالا

نىڭ ئىشلىرى ئەزىز بىلەن سەۋەب بايان قىلغۇچى بولغانلىقى

لىم بولغان تەقدىرمۇ، بۇ كىتابنى بېرىشتە بىز ئۇنى بىلمەي

دىغان بۇ ھەقىقەت بولۇشى مۇمكىن)،

والسوال حق

بەندىلەردىن سوئال سورىلىشى ھەقتۇر، چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھى
ھەسسالام: ئاللاھ تائالا مۆئمىنى يېقىن قىلىدۇ- دە، ئۇنىڭغا ئۆزى
نىڭ نۇرلۇق ھىجاب (پەردە) نى تۇتۇپ، ئۇنى پەردە ئاستىغا
ئالىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا: مونۇ گۇناھىڭنى تونۇمەسەن؟ مونداق گۇناھىڭنى
تونۇمەسەن دەيدۇ. ئۇ بەندە: ھەئە، ئى رەببىم دەيدۇ. ھەتتا
ئاللاھ تائالا ئۇنى بارلىق گۇناھلىرىغا ئىقرار قىلدۇرۇپ بولغىچە
ئۇ بەندىدىن سوراق قىلىدۇ. ئۇ بەندە ئۆز كۆڭلىدە، مەن ھەقىقە
تەن ھالاك بولدۇم، دەپ ئويلاپ قالىدۇ. شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا:

مەن ئۇ گۇناھلىرىڭنى دۇنيادا ياپقان .... مانا بۈگۈن ئۇ-

گۇناھلىرىڭنى كەچۈرۈم قىلىمەن، دەيدۇ-دە ئۇنىڭ ياخشىلىق

كىتاۋى بېرىلىدۇ.» ئەمما كاپىر-مۇناپىقلار بولسا، ھەممە خالايىق

لارنىڭ ئالدىدا (ئۇ سۆزنى تەرپىدە)، بولار (كاپىرلار-مۇناپىقلار)

ئۆزلىرىنىڭ رەببىگە يالغانچىلىق (يالغاننى چىقارغان ئۆزلىرىنى رەبب

بىنى) قىلغان بەختسىزلەردۇر. ئاگاھ بولۇڭلاركى، ئاللاھ تائالا

نىڭ لەنىتى ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان زالىملارنىڭ ئۈستىگە بو-

لىدۇ. دەپ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن نىدا قىلىنىدۇ.» دېدى.

والموفق حق

ئۇنىڭدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرىدىن، ئاخىرەتتىكى

كۆلەم قەدۇر، چۈنكى ئاللاھ تائالا: «انا اعطيناك الكوثر» بىز

ھەقىقەتەن ساڭا كەۋسەرنى بەردۇق»، دېدى. ۋە پەيغەمبەر ئەلەي

ھىسسالام: «مېنىڭ كۆلۈم بىر ئايلىق مۇساپە دۇر، ۋە ئۇنىڭ ھە-

ممە بۇلۇڭلىرى تەڭ. ئۇنىڭ سۈيى، سۈتتىنمۇ ئاق، ئۇنىڭ

پۇرىقى ئىپاردىنمۇ خۇشبۇي. ئۇنى ئىچىدىغان ئىستاكانلار-

ى ئاسماننىڭ يۇلتۇزلىرىدىنمۇ كۆپتۇر. ئۇنى ئىچكەن كىشى مەڭگۈ

ئۇسسىمايدۇ.» دېدى. بۇ توغرىدا (كەۋسەر) كەلگەن ناھايىتى

كۆپ.

والصراط حق

صىراط: جەھەننەمنىڭ ئۈستىگە سوزۇلغان كۆۋرۈك بولۇپ

قىل (چاچ) سىدىن ئىنچىكە، قىلىچتىن سىلىق، كۆۋرۈكنى جە-

نەت ئەھلى كىشى ئۆتەلەيدۇ، دوۋزەخ ئەھلىنىڭ قەدەملىرى

كۆۋرۈكتىن تېيىلىپ كېتىدۇ.

بۇ كۆۋرۈكنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە مۇئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ كۆپ

قىسى ئىنكار قىلدى، دە مۇنداق كۆۋرۈك يوق، چۈنكى ئۇنداق

قىلدىن ئىنچىكە، قىلىچتىن سىلىق كۆۋرۈكنى كىشى ئۆتۈشى

مۇمكىن ئەمەس، ئەگەر مۇمكىن بولغان تەقدىردىمۇ مۇئمى-

نلەرنى ئازابلىغان بولىدۇ. بۇ ئېتىرازغا بېرىدىغان جاۋاب:

ئاللاھ تائالا كۆۋرۈكنى كىشى ئۆتۈشنى مۇمكىن قىلىپ

بېرىشكە، ۋە ئۇنى مۇئمىنلەرگە ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىشكە

قادىر. ھەتتا مۇئەللىملەرنىڭ ئىچىدە. ئاسماندىكى دەر-
ھال سۆزگەن يوقلىغان چا قىما قتا ئوخشىشى، سالقىن
شامالغا ئوخشىشى، يوگۇر تۈگىچە ئوخشىشى ۋە ھە-
دىسە كەلگەنلەرگە ئوخشىشى ئوتتۇرىغانلارمۇ بار.

4

دفتر - 4

والجنة حق والنار حق

جەننەت ۋە دوزاخ ھەر ئىككىلى ھەقدۇر. چۈنكى ئۇ جەننەت
بىلەن دوزاخنىڭ بارلىقى ئىسپاتلىنىشى ھەقىقەتكە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى
ۋە ھەدىسلەردە مەخپى قىلىنغان مەشھۇرراق ۋە ساناپ بولغۇ-
سىز كۆپتۇر.

بۇ ھەقىقەتكە (   ) ئىنكار قىلغۇچىلار جەننەتنىڭ
كەڭلىكى ئاسمان-زېمىننىڭ كەڭلىكىگە ئوخشاشلىق بىلەن سۈ-
پەتلەنگەنلىكىگە ئىلدى، چۈنكى كەڭلىكى ئاسمان-زېمىننىڭ كە-
ڭلىكى بىلەن تەڭ بولغان جەننەتنىڭ ماددىي ئالەمدە بولۇشى
مۇھال. ئاسمان-زېمىن ئۆزىدىن چوڭ ئالەمنى سىغدۇرالمايدۇ.

خانلىقى ئۈچۈن. بۈيۈكلىكى ئاسمان - زېمىننىڭ كەڭلىكىدەك

تۇرغان جەننەتنىڭ بەلەكىياتى ئالەمدە -يالغۇز- نىڭ (بەلەكىيات)

سەن تاشقىرى ئالەمدە بولىشى. بەلەكىياتنىڭ بوسۇلىنى ۋە

كېيىن قوۋۇ مۇئىيىنى لازىم تۇتىدۇ. بۇ بولسا باتىل. بىز مۇ-

نداق دەيمىز: سىلەرنىڭ بۇ ئېتىرازىڭلار، ئۆزۈڭلارنىڭ بۇ-

زۇق. ئەسلىگە قۇرۇلغان. بىز ئۇنىڭغا ئۇزاق (جۇزئى -لايە-

تەجەززا تۇخۇسدىكى ئالەمنى ئىيا تالا ئىشتا) دەلىل سۆزلەن

ئۇ جەننەت بىلەن دوۋزەخ ھەر ئىككىسى ھازىر يارىتىلىپ بو-

لغان ۋە ھەر ئىككىلىسى ھازىر مەۋجۇت.

مۇئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ كۆپىنچىسى، جەننەت بىلەن دوۋزەخ

ھەر ئىككىلىسى جەزمەن قىيامەتلىكنى يار قىلدۇ، دەپ تونۇتۇلدى.

بىز ئۈچۈن جەننەت بىلەن دوۋزەخ ھەر ئىككىسىنىڭ ھازىر يار قىلىپ بولغانلىغى، ئادەم ۋە ھاۋۋا ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى ۋە ئۇل ئىككىلەننىڭ جەننەتتە تۇرغانلىغى، ۋە ئۇ ئىككىسىنىڭ تەييار ئىكەنلىكى توغرىسىدا كەلگەن ،، أُعِدَّتْ للمتقين ، مۇتتەقى بەندىلەر ئۈچۈن تەييارلاندى أُعِدَّتْ للكافرين، كاپىرلار ئۈچۈن تەييارلاندى.،، دېگەنگە ئوخشاش زاھىر ئايەتلەرنى دەلىل قىلىمىز. چۈنكى زاھىردا جەننەتكە ھېچ بىر زورۇرىيەت يوق.

ئەگەر مۇئتەزىلە تەرەپتىن، ئاللاھ تائالانىڭ ،، تلك الدار

الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا في الارض ولا-

فسادا» ئاشۇ بىز زېمىندا ئالىي بولۇشنى ۋە پاسات قىلىشنى

ئىرادە قىلمايدىغان كىشىلەرگە ياراتقان ئاخىرەتنىڭ دارىدۇر.

(دىيارى)» ئايەت كەرىمەسى ئار قىلىق بىزگە تاقابىل تۇرسا

(چۈنكى بۇ ئايەت كەرىمە «نجعلها» دېگەن ئىبارەت كەلىدىغان-

لىكى سۆزلەنگەن. زاھىرىغا قارىغاندا «كەلىدىغان زاماندا قىلىمىز»

دېگەن مەنە چىقىدۇ.) بىز جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى: ئايەت كە-

رىمە ھال مەنىسىگە ۋە ئىستىمرار مەنىسىگە ئىھتىمال كەلتۈرىدۇ.

يەنى «ئاشۇ، زېمىندا ئالىي بولۇشنى ۋە پاسات قىلىشنى خالى-

مايدىغان كىشىلەرگە ئۈچۈن قىلىنغان ھالەتتە دارۇلئاخىرەت

ۋە، ئاسىي، دارولئاخىرەتتۇر، زېمىندا ئالىي بولۇشلۇقى ۋە
بىياسانى قىلىشنى خالمايدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ئەزەلدىن قىلىپ
كەلگۈاتىمىز». ۋى موسۇ (ئىنجىلنىڭ خالىغا ۋە ئىستىمارىغا
ئېھتىمال كەلتۈرمەيدىغانلىغا) ئىنگلىغا تەسلىم بولغانلا تەقدىر
دىمۇ، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى تاقابىل تۇروشتىن
سالامەت قالدۇ.

موئتەزىلە گۇرۇھى: «ئەگەر جەننەت ۋە دوزاخ ھەرىكەتلىكى ھا-
زىر مەۋجۇت بولسا، جەننەتنىڭ نېمەتلىكلىرىنىڭ ھالاك بو-
لىشى دورۇس بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى ئاللاھ تائالا: (اُكُلها
دائم)، ئۇ جەننەتنىڭ نېمەتلىكلىرى دائىم بولغۇچىدۇر».

دېدى. جەننەتنىڭ يېمەكلىكلىرى نىڭ ھالاك بولماسلىقى،

ئاللاھ تائالا نىڭ: كل شئ هالك الا وجهه، ئاللاھ تائالادىن

باشقا ھەممە نەرسە ھالاك بولغۇچىدۇر.» دېگەن سۆز نىڭ

جەھەتىدىن باتىل. ئۇنىڭدىن مەلزۇم (جەننەتنىڭ يېمەكلىرنىڭ

دائىم بولىشى) مۇ باتىل. بىز ئۇنىڭغا جاۋابەن دەيمىزكى: جەننەتنىڭ

يېمەكلىرنىڭ ئۆزگىچە يېڭىدىن داۋام قىلىشىدىن مۇمكىن بولماي-

دىغانلىغدا ھېچ بىر مەخپىيەتلىك يوق. جەزمەتلى مۇرات: جەن-

نەتنىڭ يېمەكلىكلىرىدىن بىرسى يېيىلىپ يوقالسا ئورنىغا يەنە بىرى

كەلتۈرلۈشى تار قىلىق داۋام قىلىشىدۇر. بۇ مەنىسى بىلەن بولغان

داۋام قىلىشى، تار كىنە بىر ۋاقىت ھالاك بولۇشىغا قارشى.

كەلمەيدۇ.

بىز يەنە مۇنداق بىردىن ئىلىمنىڭ ئۈستىدە تورۇپتىمىز: ھالاك بولۇشى. مەڭگۈ يوقلۇقنى لازىم تۇتمايدۇ. بەلكى ئۆزىنىڭدىن بايدىلىشتىن چىقىپ كېتىشى كىنايە قىلىدۇ. ئەگەر بۇنىڭغا (ھالاك توپ يىلتىزىدىن يوقلۇقنى لازىم تۇتىدۇ) ئەسلىم بولغانلىق دېيىلمۇ. مۇراد: ۋۇجۇدى مۇتلەق نەرسە. ۋۇجۇدى ۋا-جىبقا قارىماغانلىق بىلەن يوقلۇقنىڭ ئورنىدا، دىگەنىمە نەبىلەن، ھەر-قانداق مۇمكىننىڭ زاتىدا ھالاك بولۇشى، بارلىقىنىڭ، بولىشى دورۇسى.

ئۇجمەنەت بىلەن دوزەخ ھەرىكىتى داۋام قىلغۇچىدۇر.

يوقالمايدۇ. ۋە ئۇ ئىلكىدىكى ئەھلى مۇ ئەھلىمۇ مەڭگۈ

يوقالمايدۇ.

يەنى بۇ جەننەت ۋە دوزىخ ھەر ئىككىلى ئەبەدى داۋاملىشىدۇ

ۋە ئىككىسىگە داۋام قىلدىغان بىر بولماسلىق يوزلەنمەيدۇ. ئۇ

ئىككىسىدىكى ئەھلىمۇ مەڭگۈ داۋام قىلدۇ. يوقالمايدۇ. چۈنكى

ئاللاھ تائالا ھەر ئىككىلى ھەققىدە «خالدين فيها ابدا، ئەھلى

جەننەت، ئۇ جەننەتتە مەڭگۈ ياشايدۇ. ئەھلى دوزىخلەر

مۇ ئۇ دوزىختە مەڭگۈ قالدۇ،» دېدى.

ئەمما، جەننەت بىلەن دوزىخ، ئاللاھ تائالانىڭ «كل

شيئ: هالك الا وجهه، ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەممە نەرسە

ھالاك بولغۇچىدۇر» دېگەن سۆزنىڭ ئەمەلىيىتى ئۈچۈن بىرھە-

مىكنە بولسىمۇ ھالاك بولىدۇ» دېگەن سۆز. بىرەر مىكنە ھالاك بىلەن

داۋام قىلغىنى قارىسى كەلمەيدۇ. چۈنكى بىز يوقۇردا، ئۇلۇغ يەنى

(كل شئ هالك الا وجهه) كەرىمەدىن توپ يالتىردىن يوقىلغا

دالالەت يوق ئىكەنلىكىنى تونۇپ ئۆتتۇق.

بۇ جەھمىيە گۇروھى؛ جەننەت ۋە دوزاخ ھەر ئىككىلىكىنىڭ ۋە ئۇ

ئىككىلىكىنىڭ ئەھلىنىڭمۇ يوقىلىدىغانلىقىغا باردى. بولارنىڭ بۇ-

سۆزى كىتاب (قۇرئان) نىڭ، سۈننەتكە ئىجمائىغا قارشى

بولۇپ، بۇ سۆزنىڭ كىتاب ۋە باشقىلارغا قارشى ئىكەنلىكىدىن

ھوججەت كەلتۈرۈش ئۇيا قاتارسۇن، ئۇنىڭغا ھەم قانداق شەك

يوق.

والكبيرة لاتخرج العبد المؤمن.....

چوڭ گۇنا..... چوڭ گۇنا توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر خىلمۇ-خىل، بىر
بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، چوڭ گۇ-
ناھلەرنىڭ توققۇز (9) خىل ئىكەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى ئۇلار مۇنۇلاردىن
ئىبارەت: 1) ئاللاھ تائالاغا شېرىك ئىسپاتلاشى 2) ناھەق خۇن تۆ-
كۈشى 3) پاك ئاياللارغا تۆھمەت قىلىش 4) زىنا 5) ئىسلامىي جەڭ-
دىن قېچىش 6) سېھىرگەرلىك قىلىش 7) يېتىملەرنىڭ مېلىنى يەۋېلىش
8) مۇسۇلمان ئاتا-ئانىغا ئىتائەت قىلماسلىق 9) ھەرەمدە گۇ-
ناھ قىلىش، دىن ئىبارەت، ئەبو ھورەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ،

يۇقۇرقىنىڭ ئۈستىگە جازانى يېيىشنىڭ چوڭ گۇنا ئىكەنلىكىنى قوشتى

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يۇقۇرقىلارنىڭ ئۈستىگە، ئوغرىلىق-

قىلىشنى ۋە ھاراق ئىچىشنى قوشتى.

دېدى: ئۇنىڭ بۇزۇق قىلغىنى، يۇقۇردا سۆزلەنگەنلەرنىڭ بۇ-

زۇق قىلغىنى ئوخشىغان نەرسىنىڭ ھەممىسى چوڭ گۇنا ياكى ئۇنىڭدىن

كۆپرەك.

دېدى: شەرىئەت ئىگىسى، ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى بىلەن ئۇنىڭدىن

قورقىتقان (سىياسەت بىلەن) نەرسىنىڭ ھەممىسى چوڭ گۇنا.

دېدى: بەزەن ئۇنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن گۇنانىڭ ھەممى-

چوڭ گۇنا. ئۇنىڭدەك قىلدى، كەچۈرۈم قىلىشنى تەلەپ قىلغان گۇنا

نىڭ ھەممىسى كىچىك گۇنا.

«كىفايە» ناملىق كىتابنىڭ ساھىبى: ھەق گەپ: «چوڭ گۇنا، كىچىك گۇنا»

دىن ئىبارەتتۇ بۇ ئىككىلىسى، ھەر بىرسى ئۆزىدىن تۆۋەن نەرسىگە ئېلىپ قارىغاندا

تونۇغلى بولمايدىغان سېلىشتۇرما ئىشمۇدۇر، ھەرقانداق گۇنا،

ئۆزىنىڭ ئۈستىدىكى گۇناھقا قارىتىلسا كىچىك گۇناھ، ئۆزىنىڭ تۆۋەن-

دىكى گۇناھقا قارىتىلسا، چوڭ گۇنا بولىدۇ. مۇتلەق چوڭ گۇناھ-

بولسا كۇفرىدۇر. چۈنكى ئۇ كۇفرىدىن چوڭراق گۇناھ يوق» دېدى.

دېمەك: مۇراد بۇ جايدا كۇفرىنىڭ غەيرى بولغان چوڭ

گۇنا.

چوڭ گۇنا مۆئمىن بەندىنى ئىماندىن چىقىرىۋەتمەيدۇ

چۈنكى ئۇنىڭدا ئىماننىڭ ھەقىقىتى بولغان تەستىق قىپ قال
غانلىقى ئۈچۈن، بىزنىڭ بۇ ئېتىقادىمىز مۇئتەزىلە گۇرۇھىغا
قارشى كەلدى. چۈنكى ئۇلار: «چوڭ گۇناھنى قىلغۇچى، كاپىرمۇ
ئەمەس ۋە مۆمىنمۇ ئەمەس» دەيدۇ. بۇ مۇئتەزىلىلەر
نىڭ مەزھىپى (چوڭ گۇناھنى قىلغۇچى كاپىرمۇ ئەمەس،
مۆمىنمۇ ئەمەس) ئەمەل قىلىشمۇ ئۇلارنىڭ ئېتىقادىدا
ئىماننىڭ ھەقىقىتى جۈملىدىن بولغانلىقىغا بىنائەن ئىككى
مەنزىللەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەنزىلدۇر (يەنى مۆمىن بىلەن
كاپىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى).
چوڭ گۇناھ، مۆمىن بەندىنى كۇفرىغا كىرگۈزمەيدۇ.

بىزنىڭ بۇ ئىشقا دىمىز خەۋەرچىلەر (جامائەتلە قارشىلىق

قىلغۇچىلار) غا قارشى ئەلدى. چۈنكى ئۇلار چوڭ گۇناھنى

قىلغۇچى بەلكى كىچىك گۇناھنى قىلغۇچىمۇ كاپىر،، دىگەنلىككە

باردى. ۋە ئىمان بىلەن كۇپىرنىڭ ئوتتوردا ۋاستە

يوق،، لوققار باردى.

بىزدە ئۈزىمىزنى (چوڭ گۇنا مۇئمىن بەندىنى ئىماندىن

چىقىرۋەتمەيدۇ. ۋە كۇپرىغا كىرگۈزۋەتمەيدۇ.) ئىشپات

لايىتا بىر نەچچە يوللار بار. ئۇلار مۇنۇلاردىن ئىبارەت.

I- ئىماننىڭ ھەقىقىتى، چىن قەلبىدىن تەستىق قىلىش

(باياتاردا سوزلەنگۈسى) مۇئمىن بەندە، ئىماندىن (ئىمان

بىلەن سىۋىيە تىلىنىڭ) ئىمانغا قارشى كېلىدىغان نەرسە بىلەنلا
چىقىپ كېتىدۇ. چوڭ گۇناغا، شەھۋەتنىڭ غالىب كېلىشى بىلەن
ۋىژدان، ئاچچىقنىڭ غالىب كېلىشى بىلەن ئۆزىنى تۇتۇشنىڭ
غالىب كېلىشى بىلەن، ھورۇنلۇقنىڭ غالىب كېلىشى بىلەن كىرىشىپ
قېلىش، خۇسۇسەن ئۇنداق گۇناھقا كىرىشىشتە، ئاللاھنىڭ
ئازابىدىن قورقۇشى، كەچۈرۈم قىلىشىنى ئۈمىد قىلىش، لېكىن
تەۋبە قىلماقچى بولۇشى، بىلەن بولسا، مۇنداق ھالەتتىكى
چوڭ گۇناھنى قىلىش، ئىمانغا قارشى كەلمەيدۇ. توغرا
يۇقىرىدىكى گۇناھلارنى ھالال دەپ قاراش كاپىرلىق ۋە
ئۇنىڭ گۇناھلىقىنى يەڭگىل دەپ يوق ھېساپتا قاراش كا-

قىلىق قىلسا، كاپىر بولىدۇ. چۈنكى ئۇ گۇناھنى يەڭگىل دەپ
قارايدۇ، شەرىئەتنى يالغان دېگەنلىكنىڭ بەلگىسى،
شەرىئەتتە ئىككى، ئۇنى يالغان دەپ قارىغانلىقنىڭ بەلگىسى
قىلغان نەرسىنىڭ، گۇناھنىڭ جۈملىدىن ئىكەنلىكىدە ھېچ بىر
تالاش- تارتىش يوق. شەرىئەتتە ئىككى، ئۇنى يالغان دەپ
قارىغانلىقنىڭ بەلگىسى قىلغان، مەسىلەن: بۇتقا سەجدە قىل
غانغا ئوخشاش، قۇرئاننىڭ ۋاراقلىرىنى ئەخلەت ئارىسىغا
تاشلىغانغا ئوخشاش، كۇپرىنىڭ سۆزلىرىنى ئېغىزدىن
چىقىرىشقا ئوخشاش ۋە بۇنىڭ باشقىلىرىغا ئوخشاش
دەلىل ئارقىلىق ئۇنىڭ كۇپرى ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغان نەر

سلەرنىڭ يوقورقىدەك چوڭ گونا بولشى (ئنكارلىقى) ئىشەرنى

دەلىللارقلق بلىندى.

يوقورقى دەلىللەر بلەن مونو ئىئتىرازمو يېشىلىپ كەتتى،

ئۇ ئىئتىراز: ئىمان، تەسدىق قىلىش، ئىقرار قىلىشتىن

ئىبارەت بولسا، تەسدىق قىلغوچى، ئىقرار قىلغوچى مۆئمىن

بۇ مو ئىنمەدى، يالغان دەپ قاراشى ياكى ئىنكار قىلىشى ئە-

مەلە ئىشە، گۇناھنىڭ ئىگىلىرى قىلىش بلەن، گۇناھنىڭ

ئىزدىن چىقىرىشى بلەن كاپىر بولماسلىققا لايىق بولىدو، دىن

ئىبارەت.

2- ئاللاھ تائالانىڭ: يا ايها الذين آمنوا كتب عليكم

القصاص فی القتلی، ئی موئمنلەر! ئولتوروشی (ئولتور

گەنلە) ھەققدە، سلەرگە قساس پەرز قلندی. یا ایها

الذین آمنوا، توبوا الی الله توبة نصوحا، ئی موئمنلەر

سلەر ئاللاھ تائالاغا خالس توۋبە قلڭلار. وان طائفتان

من المومنین، اقتتلوا، موئمنلەردین ئككی توپ گوروھ

جەڭ قلشسا» دیسا ئبارەت ئایەتلەر ۋە موئكدین باشقا

ھەدیسلەر «موئمن» سوزنی ئاسی، گوناھكارغا ئشلەتدی

غانلقنی سوزلەپ تورغوچیدور، بو توغریدیكی (گوناھكار

ئاسیلارغمو موئمن دیگلی بولدیغانلقی) ئایەت ھەدیسلەر

ناھایتی كوپ.

3. ئۇممەتلەرنىڭ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن

بىزنىڭ مۇشۇ زامانىمىزغىچە، مۇئمىننىڭ غەيرىنىڭ نامىزىنى

ئوقۇشى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىستىغفار ئېيتىشنىڭ دورۇس ئە

مەسلىكىگە ئىتتىپاق قىلىشقان بولغانىدىن كېيىن، قىبلە ئەھلىدىن

(مۇسۇلمانلىق دەئۋاسى قىلغان) بىركىشى تەۋبەسىز ئۆلۈپ

كەتسە ئۇنىڭ (نامىزىدىن) نامىزىنى ئوقۇشقا ۋە ئۇنىڭ

ئۈچۈن ئىستىغفار ئېيتىشقا ۋە (ئۇنىڭ چوڭ گۇناھلىرىنى قىلغان

لىقىنى بىلىپ تۇرۇپ) دوزاختا قېلىشقا ئىجماع قىلغانلىقى

چوڭ گۇناھنى قىلغۇچىنىڭ مۆمىن ئەمەس ئىكەنلىكىگە كاپىرمۇ

ئەمەس، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىدىكى ۋاستە ئىكەنلىكىنى ئىسپات-

لىغان مۇئتەزىلە گۇرۇھى ئىككى خىل يول بىلەن ھۆججەت كەلتۈردى. 1- دەلىل ئۇممەتى ئىسلامىيە (چوڭ) چوڭ گۇناھنى قىلغۇچىنىڭ پاسىق ئىكەنلىكىگە ئىتتىپاق قىلىشىپ بولغانىدىن كېيىن، ئۇنىڭ (چوڭ گۇناھنى قىلغۇچى) مۇئمىن ئىكەنلىكىدە ئىختىلاپ قىلىشتى. چوڭ گۇناھ قىلغۇچىنى ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائە مۇئمىن دەيدۇ، خەۋارىجلار كاپىر دەيدۇ. ھەسەنى بەسەرى مۇناپىق دەيدۇ (ھەسەنى بەسەرى كېيىن بۇ ئېتىقادىدىن قايتقان) بىز بولساق ئورتاق ئىتتىپاق قىلغان يولىنى تۇتتۇق. يەنى ئەھلى سۈننەنىڭ، چوڭ گۇناھ قىلغۇچى كۇپرىغا كىرمەيدۇ» دېگەن مەزھىپى خەۋارىجلار

نىڭ، چوڭ گۇنا قىلغۇچى ئىماندىن چىقىدۇ» مەزھىبى) ئوتتۇرىدا
ئىختىلاپ قىلىشقان مەسىلىنى تالاشدۇق، چوڭ گۇنا قىلغۇچى
مۆئمىن، كاپىر، مۇناپىق ئەمەس.
بىزنىڭ بۇنىڭغا بېرىدىغان جاۋابىمىز: چوڭ گۇناھ قىلغۇچى
مۆئمىنمۇ ئەمەس، كاپىرمۇ ئەمەس، مۇناپىق ھەم ئەمەس
دېيىش ئوتتۇرادا ۋاستە، ئىپا تىلغانلىق. ئىلگىرى ئۆتكەن-
سەلەپ سالىھىين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملار: ئىككى مەنزىلىنىڭ
ئوتتۇردا (ئىمان بىلەن كۇفرىنىڭ) ھېچقانداق مەنزىل يوق، دېپ
ئىجماع قىلغان سۆزگە قارشى سۆزنى پەيدا قىلغانلىق، بۇ باتىل.
2- دەلىل، چوڭ گۇناھ قىلغۇچى مۆئمىن ئەمەس. چۈنكى ئاللاھ-

تائالا ئۆزىنىڭ: افمن كان مؤمنا كمن كان فاسقا، مۇ-
ئمىن بولغان كىشى پاسىق بولغان كىشىگە ئوخشاشمۇ؟ (ھەر
گىز ئوخشاشى ئەمەس)، دىن ئىبارەت ئايەتى كەرىمە-
سىدە، فاسىق دېگەن ئىسمى، مۇئمىن دېگەن ئىسمىنىڭ
قارشىسىدا قالدى. ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: زىنا قىلغۇچى
مۇئمىنلىك ھالىتىدە زىنا قىلمايدۇ. يەنە ئۆزنە بىسى چوڭ
گۇناھنى قىلىدىنسا قىلمايدىغان كىشىگە ئىمان يوق،، دې
دى. يۇقۇرقى دەلىللەرنىڭ ھەممىسى چوڭ گۇناھ قىلغۇ
چىنىڭ مۇئمىن ئەمەسلىكى چىقىدۇ ئۇل، چوڭ گۇناھنى قىل-
غۇچى كافىرمۇ ئەمەس، چۈنكى ئۈممەتى ئىسلامىيەنىڭ چوڭ

گۇناھ قىلغۇچى ئۆلتۈرمەيدىغانلىقى، ۋە ئۇ ئۆزىنىڭمۇ مۇرتەد
(دىندىن قايتقۇچى) نىڭ ھۆكۈمىنى ئىجرا قىلمىغانلىقى، ۋە
ئۇنى مۇسۇلمانلار قەبرىستانغا دەپنە قىلىپ كەلگەنلىكى ئۇزۇن-
لەيى داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

بۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋاب: يۇقۇرقى ،، افمن كان مؤمنا
كمن فاسقا، ئايەتتىكى فاسىقتىن مۇراد كاپىردۇر چۈنكى
كۇپىر پىسقە (تائەتتىن چىقىش) نىڭ ئەڭ چوڭ قىسمى. پەي-
غەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: زىنا قىلغۇچى مۆئمىن ھالەتتە
زىنا قىلمايدۇ، ئۆزىنى چوڭ گۇنادىن ساقلىغان كىشىگە
ئىمان يوق ،، دېگەن ئىبارەت ھەدىس شەرىپتىكى، فاسىقنىڭ

مۇئمىن ئىكەنلىكىنى ئۇ قۇرىدىغان ئايەت (يا ايها الذين
آمنوا كتب عليكم القصاص في القتلى » ۋە باشقىلار) ۋە
ھەدىسلەرنىڭ دەلىلى ئارقىلىق، گۇناھىدىن تۇسۇشتا مۇبالىغە
قىلىش ۋە قاتتىق مۇئامىلە قىلىشنىڭ ئۇسىلە قورولغۇچىدۇر.
(ئىگىلىگۈچىدۇر). پاسىقنىڭ مۇئمىن بولغانلىقى ئۈچۈن پەيغەم
بەر ئەلەيھىسسالام: ھەر قانداق بەندە « لا اله الا الله » دەپ
شۇ ھالەتتە ئۆلۈپ كەتسە جەننەتكە كىرىدۇ » دېگەن ۋاقىتتا
ئەبۇزەر: ئەگەر زىنا قىلسىمۇ ئوغرىلىق قىلسىمۇ كىرەمدۇ؟
دەپ سورىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىرىدۇ، دېگەن
ئەبۇزەرنىڭ سوئالىنى ئۈچ قېتىم سورىغان پەيغەمبەر ئەلەي-

ھەسالام ئۈچ قېتىم ئۆزئالدىغا جاۋاب بەرگەن، تۆتىنچى

قېتىم سوراپ موبالىغە قىلغاندا، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام

ئەگەر زىنا قىلسىمۇ، ئوغرىلىق قىلسىمۇ ئەبۇزەرنى خار قىلغان

ھالەتتە جەننەتكە كىرىدۇ.» دېدى.

چوڭ گۇناھ قىلغۇچىنىڭ كاپىر ئەمەسلىكىنى ئىپادىلىغان خەۋەرچ

گۇرۇھى. ئاللاھ تائالانىڭ: «ومن لم يحكم بما انزل الله،

فاولئك هم الكافرون» ئاللاھ تائالا چۈشۈرگەن قانۇنبو-

يىچە ھۆكۈم قىلمايدىغان كىشىلەر، بەقەت ئۇلار كاپىردۇر»، «ومن

كفر بعد ذالك فاولئك هم الفاسقون» يوقۇرقىلاردىن

كېيىن كاپىر بولغان كىشىلەر، بەقەت ئۇلار فاسىقدۇر» دىن ئايا-

ڕەت ئايەت كەرىمەسى كە ئوخشاش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسا

لامنىڭ «من ترك الصلوة متعمدا فقد كفر، نامازنى

قەستەن تەرك ئەتكەن ئادەم، ھەقىقەتەن كاپىر بولىدۇ»

دىن ئىبارەت ھەدىسكە ئوخشاش فاسىقنىڭ كاپىر ئىكەنلىكى ھە

ققىدە كەلگەن زاھىر نەرسىلەر ئارقىلىق ۋە ئاللاھ تائالانىڭ: «ان

العذاب على من كذب وتولى، لا يصلها الا الاشقى الذى

كذب وتولى، ئازاب ھەقىقەتەن دىننى يالغانغا چىقارغان، ۋە

ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەن كىشىلەرگە بولىدۇ. ئۇل دوۋزەخكە،

دىننى، رەسۇل پەيغەمبەرنى يالغانغا چىقارغان ۋە ئۇنىڭدىن

يۈز ئۆرۈگەن بەختسىز كىشىلەردىن باشقا ھېچ كىم كىرمەيدۇ»

ۋە «إن الخزي اليوم والسوء على الكافرين. جەزمەنكى رەسۋا
ۋالىق، ئەڭ يامان ھالەت قىيامەت كۈنى كاپىرلارغىدۇر» دېگەن
ئىبارەت تەرجىمىسى ۋە باشقىلار (ئايەتلەردىن) غا ئوخشاش
ئىزاھى كاپىرلارغىلا خاس قىلغانلىقى ھەققىدە كەلگەن زاھىر
نەسلەر ئارقىلىق ئۆزىدە ئۇ ئايىغا ھۆججەت كەلتۈردى.
ئۇلارغا بېرىلىدىغان جاۋاب: يوقۇرقى ئايەت ۋە ھەدىسلەر
دىن ئىبارەت زاھىر نەسلەر، چوڭ گۇناھ قىلغۇچىنىڭ كاپىر ئە-
مەسلىكىگە كەسكىن ھۆكۈم قىلىدىغان باشقا نەسلەرنىڭ
بولغانلىق جەھەتىدىن. ۋە ئۇممىتى ئىسلامىيە (پەيغەمبەر
ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن بىزنىڭ مۇشۇ زامانىمىزغىچە

ئۆتكەن ئىسلام ئۆلىمالىرى) نىڭ موشۇ، فاسىقنىڭ كاپىر-
ئەمەسلىكىگە ئىجماء قىلغانلىقى جەھەتتىن، ئۇلارنىڭ زاھىرى
تەرك ئەتكۈچىدۇر.

تۆۋەندىكى قىلىنماقچى بولغان سوئالنىڭ جاۋابى بولۇپ،
ئۇ سوئال مۇنۇدىن ئىبارەت: ئۇلار (ئۇممەتى ئىسلامىيە) نىڭ
فاسىقنىڭ مۆمىن ئىكەنلىكىگە قىلغان ئىجماء خەۋارىجلار
ئۇڭا قارشىلىق قىلىپ تۇرسا قانداقمۇ ئىجماء بولسۇن؟ خە
ۋارىجلار ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىجماء قىلىنغان نەرسىدىن ئىر-
سىدىن چىقىپ كەتكۈچىدۇر. بۇ ئىجماءدا ئۇلار ئېتىبار-
قىلىنمايدۇ.

والله تعالى لا يغفر ان يشرك به

ئاللاھ تائالا، ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرگەننىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈم
قىلمايدۇ.

بۇ ھەقىقەتنى بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ ئىتتىپاق قىلىشى ئارقىلىق
ئۇرۇنلاشقان، لېكىن ئۇلار شېرىك كەلتۈرگەن گۇناھىنى ئاللاھ
تائالانىڭ كەچۈرۈم قىلىشى ئەقلەن دۇرۇس بولامدۇ بولمام
دۇ، دېگەن ھەققە ئىختىلاپ قىلىشتى. بەزىلەرى: ئاللاھ تائالا
نىڭ، شېرىك كەلتۈرۈشنى «دىن ئىبارەت» يامان گۇناھىنى كەچۈ-
رۈم قىلىشى ئەقلەن مۇمكىن. لېكىن ئۇ گۇناھنى كەچۈرۈم قىلى
مايدىغانلىقى شەرئى دەلىللەر ئارقىلىق بىلىندى» غا باردى.

ۋە ئۇلارنىڭ بىزنى . ئاللاھ تائالانىڭ ، ئاللاھ تائالاغا شېرىك

كەلتۈرۈشى» دىن ئىبارەت بۇ گۇناھنى كەچۈرۈم قىلىشى ئەقلەن

مۇ دۇرۇس ئەمەس. چۈنكى ھېكمەتنىڭ تەقەززاسى ياخشى

بىلەن يامانىڭ ئوتتۇرىسىنى ئايرىشى كېرەك بولسا جىنايەت

نىڭ ئەڭ چېكى بولۇپ، مۇباھلىقنى ۋە ھاراملىقنى كۆتۈرۈشكە

ئېھتىمال كەلتۈرمەيدۇ. ئەسلا. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن

ئۇ كۇپرى ئەپۇ قىلىنىشنى ۋە ئازابنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشىنى كۆتۈرەل

مەيدۇ. ۋە يەنە كاپىر كۇپرىنى ھەق دەپ ئېتىقات قىلىدۇ.

ۋە ئۇ كۇپرىغا ئاللاھ تائالادىن ئەپۇ قىلىشنى تەلەپ قىلمايدۇ.

ۋە يەنە ئۇل كۇپرى ئەبەدى مەڭگۈلۈك ئېتىقات بولۇپ، مەڭگۈ

لۇق جازانى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ (كۇپرى) بولسا باشقا

گۇناھلەرنىڭ خىلاپى بىلەن (ئاللاھ تائالا ئۇلارنى خالىسا كەچۈ

رۇم قىلىدۇ.)

ويغفر مادون ذالك

لمن يشاء من الصغائر والكبائر.

ئاللاھ تائالا ئۇ شېرىك كەلتۈرۈشتىن باشقا گۇناھلەرنى، ئۇ گۇ-

ناھلار مەيلى كىچىك بولسۇن مەيلى چوڭ بولسۇن، تەۋبە قىلىش

بىلەن بولسۇن ياكى تەۋبىسىز بولسۇن، خالىغان كىشىگە كەچۈرۈم

قىلىدۇ.

بىزنىڭ بۇ (چوڭ چوڭ گۇناھنى مەئىرەتتا قىلىش تەۋبە قىلىش

بىلەن بولىدۇ. ياكى تەۋبىسىز كەچۈرۈم قىلىدۇ.) ئىتقادىمىز

مۇئتەزىلە گۇرۇھىغا زىت كېلىدۇ. چۈنكى ئۇلار: ئاللاھ تائالا

چوڭ گۇناھلارنى تەۋبىسىز كەچۈرۈم قىلمايدۇ. دەيدۇ.

بۇ ھوكۇمنى مۇستەھكەم ئورۇنلاشتۇرۇشتا بۇ ھوكۇمنىڭ

سابىت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدىغان ئايەتلەرنى ئوبدان مۇلاھىزە

قىلىش لازىم. بۇ ھەققىدە (شېرىكتىن باشقا چوڭ - كىچىك گۇناھ

لارنىڭ تەۋبە بىلەن ياكى تەۋبىسىز كەچۈرۈم قىلىنىدىغانلىقى).

كەلگەن ئايەت - ھەدىسلەر كۆپ. ئۇ كەچۈرۈم قىلىشنى مۇئتە-

زىلە گۇرۇھى كىچىك گۇناھلارغا ۋە تەۋبە قىلىش بىلەن بىرگە

بولغان چوڭ گۇناھلارغا خاس قىلىدۇ.

ئۇلار بۇ (چوڭ گۇناھنى تەۋبىسىز كەچۈرۈم قىلمايدۇ) دەپ ئۇيا-

يىنى ئىسپاتلاش، ئىككى خىل يول ئارقىلىق دەلىل كەلتۈردى.

1. ئاسى، گۇناھكارلارنى قورقۇتۇش ھەققىدە كەلگەن ئايەت

ھەدىسلەر. چۈنكى ئۇلار تەۋبە قىلمىغاندا ئاللاھ تائالا قورقات-

قىنى بويىچە ئۇلارنى جازالايدۇ.

بۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋاب: سىلەر دەلىل قىلىپ كەلتۈرگەن، ئاسىلارنى

قورقۇتۇش ھەققىدە كەلگەن ئايەتلەر ئام بولغاندا تەقدىردە

(بىز ئۇ ئايەتلەرنىڭ ئام ئىكەنلىكىگە تەسلىم بولماي)، ئاللاھ-

تائالا ئۇ ئاسىلارنىڭ ئىچىدىن ئۆزى خالىغان بەندىنىڭ گۇ-

ناھىنى كەچۈرۈم قىلسا قىلىۋېرىدۇ. دېمەكچى سىزنىڭ ئېتىراز

گىنى قومۇرۇپ تاشلايمىز.) بۇ قورقۇنچنىڭ ئەمەلگە ئاشى-
دىغانلىقىنى ئۇ قورقىدۇ، ۋاجىبلىقىنى ئۇ قورقمايدۇ. گۇناھنى
ئەپۇ قىلىشنى ھەققىدە نەسىھەتلەپ كەلدى. بۇ (نەسىھەت) بو-
لسا، گۇناھى كەچۈرۈم قىلىنغان گۇنا قىلغۇچى قورقۇتۇشنىڭ
ئۇمۇمىدىن خالىي قىلدۇ.

مۇئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ بەزىسى، قورقۇتۇشتا خىلابلىق قىلىش
سېخىلىق بولۇپ بۇ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بولسا دورۇس بو-
لىدۇ، دېدى.

مۇھەققىق (ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائە) ئۆلىمالار بۇ (بەزى مۇئتە-
زىلە بارغان، قورقۇتۇشتا خىلابلىق قىلىش سېخىلىق بولۇپ

بۇ ئاللاھ تائالادىن بولىشى دۇرۇس) دىنىڭ قارىشىغا باردى.-

ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنىڭ قۇرئانىغا خىلاپلىق قىلىشى دۇرۇس

ئەمەس، ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئانغا خىلاپلىق قىلىشى، ئاللاھ

تائالا ئۆزى «ما يبدل القول لدي» مېنىڭ ئالدىمدا

سۆز ئۆزگەرتىلمەيدۇ» دەپ تۇرغان ھالەتتە، ئۆزىنىڭ

سۆزىنى ئۆزگەرتىشى قانداقمۇ دۇرۇس بولسۇن؟

2- گۇناھ قىلغۇچى ئۆزىنىڭ شۇ گۇناھىغا بىنائەن ئازابلانماي

دىغانلىقىنى بىلسە، ئۆزىنىڭ ئازابلانمايدىغانلىقىنى بىلگەنلىكى شۇ

گۇناھ قىلغۇچىنى شۇ گۇناھقا ئورۇنلاشتۇرغانلىق ۋە غەيرىتى

گۇناھقا قىزىقتۇرغانلىق بولىدۇ، بۇ بولسا يەنە مەرتىۋە-

مۇراتكەنلەر ئۆتتىشى سەۋەب يەتكەن چۈنكى ... كەلدۇ. ئىستە ئىشتە

نى يامان ئىشلاردىن توسۇش، ياخشى ئىشقا (بەختلەندۈرۈش)

بۇنىڭ جاۋابى: پەقەت گۇناھنى كەچۈرۈم قىلىشنىڭ دورىسى

ئىككىنچىلا ئازابنىڭ بولماسلىقىنى بىلىشى ئۈچۈن قايتا تۇرسۇن

ئازابنىڭ بولماسلىقىنىڭ گۇمانىسىمۇ كەلتۈرۈپ چىقارمايدۇ

ئەھدىتىنىڭ ئۆلگىچە بىلەن بىللە يانمىسىپ تۇرغان قورقۇ

تۇيۇش تۈگۈرسىدا كەلگەن ئۇمۇمانلار. ھەربىر كىشىگە قارىتىپ بىلەن

ئەمەلگە ئېشىشى تەرىپى كۆچلىنىغان تۇرۇپ، گۇناھنى ئەپۇ قىلىشنىڭ

دورىسى لىقنىڭ ئۈزۈلگە ئازابنىڭ بولمايدىغانلىقىنى قانداق (گۇمانىنى)

كەلتۈرۈپ چىقارسۇن. ھەربىر كىشى گۇناھدىن تۇساتتا، ئەھ-

دىنى غايىتى بىلەن بىرگە بولغان قورقۇتۇشنى، ئەمما شۇنى تەرىپى كۈچلەنگەنلىكى ئۆيە قىلدى.

ويجوز العقاب على الصغيرة

كىچىك گۇناھ قىلغانلىققا بىنائەن جازالاش دۇرۇس بولىدۇ.

كىچىك گۇناھنى قىلغۇچى، چوڭ گۇناھنى قىلىشتىن يىراق بولسۇن ياكى بولمىسۇن، ئۇ كىچىك، ئاللاھ تائالانىڭ: ويغفر ما دون ذلك لمن يشاء ئاللاھ تائالا شېرىكتىن باشقا گۇناھنى خالىغان كىشىدىن كەچۈرۈم قىلىدۇ» دېگەن ئايىتى سۆزىنىڭ ئىستىغراق ئەمەسلىكىگە چەھ-تىدىن. ۋە ئاللاھ تائالا «لا يغادر صغيرة ولا كبيرة الا احصاها» نام ئەمەللەرنى يېزىپ تۇرغۇچى پەرىشتىلەر كىچىك گۇناھنى ۋە چوڭ گۇ-

ناھنى تەرك ئەتمەيدۇ، مەگەر ئۇلارنى ساناپ تۇرىدۇ. دېگەن-
لىك جەھەتتىن. گۇناھلارنى ساناپ تۇرۇشى بولسا پەقەت ئۇنى
ئىلگۈچىنى سوراق قىلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا جازا بېرىش
ئۈچۈن بولىدۇ. ئۇ يوقۇرىقىدەك كىچىك گۇناھنى قىلغۇچىنى
(قىلغۇچىنى) جازالايدىغان دۇرۇس ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدىغان
ئايەت، ھەدىسلەرنىڭ بولغانلىقى جەھەتتىن. كىچىك گۇناھنى
قىلغانلىققا بىنائەن جازالاشى دۇرۇس.
بەزى مۇئتەزىلە كىچىك گۇناھنى قىلغۇچى چوڭ گۇناھنى
قىلىشتىن يىراق بولسا، ئۇنى كىچىك گۇناھ قىلغانلىققا بىنائەن
جازالاش. جازالاشنىڭ ئەقلەن مەنئى بولغانلىقى جەھەتتىن

ئەمەس بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ: «إن تجتنبوا كبائر-

ما تنهون عنه نكفر عنكم سيآتكم. ئەگەر سىلەر ئو-

نىڭدىن مەنئى قىلىنغان گۇناھلارنىڭ چوڭلىرىدىن يىراق بولساڭ-

لار، بىز سىلەرنىڭ خاتا-يامان ئىشلىرىڭلارنى سىلەردىن ئۆچۈ-

رۈۋېتىمىز» دېگەن ئايىتى سۆزلەنگەندىكى كىچىك گۇناھ قىلغۇ-

چىنى ئازابلاشنىڭ ۋۇجۇتقا چىقمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدىغان

سەمئى دەلىللەرنىڭ مەۋجۇت بولغانلىقى ئۈچۈن دورۇس

بولمايدۇ» غانلىقتا باردۇر.

بۇمۇ ئەزىلە گۇرۇھىغا بېرىدىغان جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ

«إن تجتنبوا كبائر ما تنهون عنه نكفر عنكم سيآ-

تىلوم،، دېگەن سۆزنى چوڭ گۇناھ، كۇپۇردۇر. ئۇ مۇتلەق

بولغانلىق جەھەتتىن، چۈنكى ھەرقانداق مۇتلەق ئۆزىنىڭ

كامىل ئەزاسىغا قايتۇرۇلىدۇ. كۇپرى بولسا چوڭ گۇناھ

لەرنىڭ ئەڭ كامىلى ھەم كاتتىسى.

تۆۋەندىكى سورالماقچى بولغان سوئالنىڭ جاۋابى. ئۇ سوئال

مەزكۇر ئايەتتىكى چوڭ گۇناھلاردىن مەقسەت كۇپرى بولسا

بۇ جايدا چوڭ گۇناھلارنى مۇپرەت بىرلىك سانىدا كەلتۈرۈشى

مۇۋاپىق ھەم مۇناسىپ ئىدى. چۈنكى چوڭ گۇناھلارنىڭ ھەم

مىسىنىڭ كاتتىسى پەقەت بىرلا كۇفىردىن ئىبارەت. نېمە ئۈچۈن كۆپ-

لۈك سانىدا كەلتۈردى؟ ،،كەبىرە،، دىن ئىبارەت بۇ ئىسىمنى كۆپ

تولۇق سانىدا كەلتۈرۈشى، گەرچە ھەممە كۆپىرى ھوقۇقدا بىر بول-

سىمۇ، ئۇنىڭ تۈرلۈكتە نەزەر قىلغانلىق جەھەتتىن ياكى جەمئى

جەمئىنىڭ قارىشىدا كەلتۈرۈشى، يەككىلەرنىڭ يەككىلەرگە بولىشى

تەقەززا قىلىدۇ، دېگەن قائىدىگە بىنائەن، ئۇلارنىڭ موھتا-

بىلەرنىڭ ئەزالىرى بىلەن ۋۇجۇتقا چىققان يەردە (ئەزا) لەرگە نە-

زەر قىلغانلىق جەھەتتىن. ر بۇنىڭ ئادەتتىكى مىساللىرى: ئەزالار ئۆز

لىرىنىڭ ئۆز ئاتلىرىغا مىندى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كىيىملىرىنى كەيدى، دېسەك

ھەر بىرى ئۆزىنىڭ ئۆز ئېتىگە مىندى ۋە ئۆز كىيىملىكىنى كەيدى دېگەن مەنى-

دە بولىدۇ.).

والعفوعن الكبيرة

چوڭ گۇناھنى قىلغۇچى ئۇنى ھالال دەپ قارىشى بىلەن بولمىسا،

ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى كەچۈرۈم قىلىشى ئەپۇ قىلىشى دۇرۇس بولىدۇ

چوڭ گۇناھنى ئەپۇ قىلىشى دۇرۇس بولىدۇ، ... بۇ يەكۈن يۇقۇ

رىدا «ويغفر مادون ذالك لمن يشاء من الصغائر والكبا-

ئر» نىڭ ئۈستىدە توختالغاندا ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىدى لېكىن بۇنى

گۇناھقا بىنائەن تەرتوش (ھساب ئېلىپ جازالاش) نى تەرك ئە-

تىلگەنلىكلە مەغفىرەت سۆزى ئىشلىتىلگەندەك، «ئەپۇ قىلىش» سۆز

ئۇنىڭغا ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، ۋە ئۇ مۇسەننىپ

نىڭ تەۋپىقى: ھالال دەپ قارىشى بىلەن بولمىسا دېگەنلىكىگە

باغلىنىش ئۈچۈن قايتا سۆزلىدى.

چوڭ گۇناھلارنىڭ ئەبۇ قىلىنىشى شۇ گۇناھنى ھالال دەپ قاراشى

بىلەن بولغان ۋاقىتتا، چۈنكى ھالال دەپ قاراشتا تەسدىققا قار-

شى كەلدىغان يالغان دەپ قارىغانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن. ئۇ كۇفرى

دۇر. كىچىك بولسۇن چوڭ بولسۇن ئۇنىڭ گۇناھ ئىكەنلىكى ئىسپات-

لانغان نەرسىنى ھالال دەپ قاراشى بىلەن بولمىسا» دىگەن گەپ بىلەن

ئەسلەرنىڭ دەۋرى خۇدا مەڭگۈ قالدىغانلىقى ئۈچۈن قۇتۇرىدىغان ئەسلەر

ئۇ ئەسلەردىن ئىسمانى دىگەن ئىسىمنى بىكار چى قىلدىغانلىقى ئۈچۈن قۇتۇرى-

دىغان ئەسلەرگە ئۈلگە قىلدى.

والشفاعة ثابتة للرسل والاخيار

چوڭ گۇناھ قىلغۇچىلارنىڭ ھەققىدە شاپائەت قىلىپ ئۇلارنى قۇت
قۇزۇش، مەشھۇر خەۋەرلەر ئارقىلىق پەيغەمبەرلەرگە ياخشى
كىشىلەر (سالىھ، تەقۋادار، نەبىلەر، شەھىدلەر، ساھابىلەر،
ۋە ئالىملار)گە سابىتتۇر.

بۇ يۇقىرقى يەكۈن مۇئتەزىلە گۇرۇھىغا زىت كەلدى.

بۇ شاپائەتنىڭ سابىت ئىكەنلىكىنىڭ قورولىسى: بىز يۇقىردا
توختۇلۇپ ئۆتكەن، شاپائەتسىز، گۇناھلارنى مەغپىرەت قىلىش
ئەپۇ قىلىشنىڭ دورۇس ئىكەنلىكى، شاپائەتسىز ھالدا گۇناھلارنى
كەچۈرۈم قىلغان زات شاپائەت بىلەن كەچۈرۈم قىلىشى ئەۋلا

لىق تىلەش دۇرۇس.

مۇئمىنلەر گۇرۇھىنىڭ ئېتىقادىدا، چوڭ گۇناھنى كەچۈرۈم قىلىش
ئەپۇ قىلىش (تەۋبىسىز) دۇرۇس بولمىغاچقا شاپائەتتە قىلىشمۇ
دۇرۇس بولمىغان (ئازابنى كۆتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن قىلىنغان شاپا
ئەت دۇرۇس ئەمەس) بىزنىڭ شاپائەتنى ئىسپاتلىشىمىزدىكى
دەلىلىمىز: ئاللاھ تائالانىڭ: واستغفر لذنبك وللمو-
ئمنين والمؤمنات، سەن ئۆزۈڭنىڭ گۇناھىڭ ئۈچۈن، مۇئمىن-
لەرنىڭ گۇناھى ئۈچۈن مۇئمىن ئاياللارنىڭ گۇناھى ئۈچۈن كەچۈرۈم
قىلىشنى تەلەپ قىل» دېگەن ئايەتنىڭ سۆزى. ئىستىغفار بولسا شاپائەتتە
چوڭلۇقى ئۈچۈن ھەممىسىنى كەچۈرۈم تەلەپ قىلىش. ۋەيەنە ئاللاھ تائالا-

نىڭ: فما تنفعهم شفاعة الشافعين. ئۇ كاپىرلارغا شاپا-
ئەت قىلغۇچىلارنىڭ شاپائەتمۇ مەنپەئەت قىلمايدۇ»، دىمەك ئىبا-
رەت بۇ سۆزى. چۈنكى بۇ كالامنىڭ ئۇسلۇبى بىرسى-بىر جايدا
شاپائەتنىڭ سابىت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا
(بىرسى-بىر جايدا شاپائەتنىڭ سابىت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرمايدىغان
بولسا) كاپىرلارنىڭ ھالىنى قەبىھ قىلىشى ۋە ئۇلارنىڭ ئۈمىتسىز-
لىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلغان جايدا، ئۇ شاپائەت
نىڭ مەنپەئەتىنى كاپىرلاردىن يوق قىلغانلىقنىڭ ھېچ بىر پايدىسى
بولمايتتى ئەلۋەتتە. چۈنكى مۇنداق ئۇرۇن كاپىرلارنىڭ، ئۇلارغا
ۋە ئۇلارنىڭ غەيرىگە تامام بولىدىغان خۇسۇسىيەتلىرى ئەمەس.

بەقەت ئۇلارنىڭ خاسىي بولغان خۇسۇسىيەتلىرىدىنا بەلگى-

لىك بولۇشنى تەقەززا قىلىدۇ.

مۇراد: ئىشايا ئەتتىنىڭ يايىدا قىلما سىلىقنى كابىرنىڭ باغلىغان-

لىق. ئۇ ئىشايا ئەتتىنىڭ مەنبەئەت قىلما سىلىقنى، كابىرلارنىڭ

باشقىدىن يوق قىلىشنى ئۇ قوردۇ.، ئەمەسى، ئەگەر مۇ-

راد يوق قورقىدىك بولغاندا مونو ئىشتىراز كەلگەن بولاتتى.

«بىلىرنىڭ كەلتۈرگەن دەلىللار، سوزنىڭ قارىشى مەنى-

سىگە قايىل بولغانلارغا ھوججەت بولالىدۇ. مۇئتەزىلە

ئورۇھغا ھوججەت بولالمايدۇ. چۈنكى ئۇلار سوزنىڭ تەتۇر

مەنىسىگە قايىل بولمايدۇ.»

پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ «شاپائەت سابىت ئىكەن-

لىكىنىڭ دەلىلى) «شفاعتى لأهل الكبائر من امتى» مېنىڭ

شاپائىتىم، ئۈممەتلىرىمنىڭ چوڭ گۇناھ قىلغۇچىلىرى ئۈچۈن-

دۇر»، دېگەن ئىبارەت ھەدىسى. بۇ ھەدىس مۇھەددىس ئالىملار-

نىڭ ئوتتۇرىسىدا مەشھۇر. بەلكى شاپائەتنىڭ بابىدا كە-

لگەن ھەدىسلەر مەنا جەھەتتىن مۇتەۋاتىر دەرىجىسىگە-

يېتىدۇ.

شاپائەتنى دۇرۇس كۆرمەيدىغان مۇئتەزىلە گۇرۇھى

ئاللاھ تائالانىڭ «واتقوا يوما لا تجزى نفس عن نفس

شيئا، ولا تقبل منها شفاعة» دېگەن ئايەتلەر بىلەن-

جان بىر جاننى قوتقۇزالمايدىغان، ۋە ئۇ (جان) ئىگىلىدىن ھەم
قانداق شاپائەت قوبۇل قىلىنمايدىغان قىيامەت كۈنىدىن قور-
قۇڭلار» ۋە «وما للظالمين من حميم ولا شفيع يطاع»،
زالىملارغا ئۇلارنىڭ ئىشىغا كۆڭۈل بولىدىغان بىر يېقىن كىشىمۇ يو-
ق، ۋە يەنە ئاڭا ئىتائەت قىلىنىدىغان بىر شاپائەت قىلغۇچىمۇ
يوق دىگەن ئايەتتىكى سۆزلىرى ئارقىلىق شاپائەتنىڭ دۇرۇس
ئەمەسلىكىگە ھۆججەت كەلتۈردى.

بۇنىڭغا بېرىلىدىغان جاۋاب: ئۇ ئايەتتىكى كەلىمەلەرنىڭ مەقسىتى
كاپىرلاردىكى، زالىملار دېگەندىكى، ئەھۋاللاردىكى ئومۇملۇقنى ئۇ قۇۋۇدى
ئاڭلىغاندا تەسلىم بولغاندىن كېيىن بۇنىڭغا تەسلىم بولماي-

ئايەتى كەرىمەدىكى «نەفسى» دېگەن ۋە «زالىمىن» دېگەن مۇرات
كابۇر دېسەكمۇ بىلەرنىڭ ئىشتىراكلىرىنى قوشۇرۇپ تاشلى
لىيالايمىز.) ئۇل ئايەتى كەرىمەلەرنى، باشقا دەلىللەر بىلەن
بۇنىڭ ئوتتۇرىسىنى تەتبىقلاشنى ئۈچۈن ئارىمە بىلەن باشقا
دەلىلدە (واستغفر لذنبك وللمؤمنين والمؤمنات) كابىر
لارغا خاس قىلىش ۋاجىپ.
ئەمما بۇ قىلىش ۋە ئىشارىتى تىلىكى ساسى، كىتاب، سۈننەت، ئىج-
ماع قاتارلىق كەسكىن دەلىللەر بىلەن سابىق بولغان ئىدى. ئە-
مدى مۇئتەزىلە گۇرۇھى چارىسىز ھالدا، كىچىك گۇناھلەرنى مۇ-
تەلەق ھالدا ئەمما قىلىشقا تەۋبە قىلغاندىن كېيىن چوڭ گۇناھ

لەرنى ئەمەل قىلىشقا، ساۋابى زىيادە قىلىش ئۈچۈن ئىبادەت

قىلغانلىققا قايىل بولدى. مۇئتەزىلە گورۇھى ئۇنىڭغا قايىل

بولغان. تەۋبە قىلغاندىن كېيىن چوڭ گۇناھنى كەچۈرۈم قىلىش

ساۋابى زىيادە قىلىش ئۈچۈن ئىبادەت قىلىش (جازاسى

دېگەن قىلىش ئۈچۈن ئەمەس) ھەر ئىككىلى بۇزۇق. ئەمما

بىرىنچىسىنىڭ بۇزۇق قىلغىنى بولسا، مۇئتەزىلەنىڭ ئەقىدىسىدە گۇنا

ھەققا تەۋبە قىلغۇچى ۋە چوڭ گۇناھدىن يىراق بولغان كىشىگە

گۇناھنى قىلغۇچى جازالاشقا لايىق بولمىغانلىقى ئۈچۈن. ئە-

بۇ قىلدى دەلىللىك ھېچ نەرسىگە ياپىسى يوق. چۈنكى جازالا

شقا لايىق ئەمەس كىشىنى جازالىغانلىق كەچۈرۈم قىلغانلىق-

ئەمەس ئەمما ئىگىلىكىگە بوزۇق قىلىدۇ. ئەسلەر ئاللاھ-
تائالانىڭ: واستغفر لذنبك وللمؤمنين والمؤمنات سۆ-
زىگە ئۇيغۇنلىشى) جىنايەتنى كۆتۈرۈۋېتىشنى تەلەپ قىلىش مەنى-
دىكى ئىشارەتنى ئۇقتۇرغانلىق ئۈچۈن.

واهل الكبائر من المؤمنين ......

مۆئمىنلەرنىڭ گۇناھى كەبىرىنى قىلىپ سالغانلىرى گەرچە
گۇناھىغا تەۋبە قىلماستىن ئۆلۈپ كەتسىمۇ دەۋزەخدە
مەڭگۈ قالمايدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا: «فمن يعمل مثقال
ذرة خيرا يره، مىسقال زەررىچىلىك ياخشى ياخشى ئىش
قىلغان بەندەم، ئۇنىڭ ياخشى جازاسىنى كۆرىدۇ» دېدى.

چوڭ گۇناھنى قىلغۇچىنىڭ قەلبىدە ئىمان بار. ئىماننىڭ نۇرلا

ياخشى ئىش بولۇپ، ئۇنىڭ جازاسى دوزەخكە كىرىشتىن

ئىلگىرى كۆرۈپ، ئاندىن كېيىن دوزەخكە كىرىشى مۇمكىن.

بولمايدۇ. چۈنكى دوزەخكە كىرىشتىن ئىلگىرى ئىماننىڭ ئەج

رىنى كۆرۈپ ئاندىن دوزەخكە كىرىشى ئۇممەتى ئىسلامىيەنىڭ

ئىجمائى بار. قىلىق باتىل. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىماننىڭ ئەجرىنى

كۆرۈشكە دوزەختىن چىقىشقا تەيىن تاپتى. ۋە يەنە ئاللاھ

تائالا: «وعد الله المؤمنين والمؤمنات جنات». ئاللاھ تائالا

مۆمىن ئەرلەرگە ۋە مۆمىن ئاياللارغا جەننەتلەرنى ۋەدە

قىلدى،، دېدى. چوڭ گۇناھلارنى قىلغان مۆمىنلەرگە...، دەپ

خاسىيى قىلمىدى ۋە يەنە ئاللاھ تائالا: «ان الذين آمنوا-

وعملوا الصالحات كانت لهم جنات الفردوس، مۆئمىن

بولغان ياخشى ئىشلارنى قىلغان كىشىلەرگە فىردەۋسى ناملىق جە-

ننەتلەر بار.» دېدى ۋە بۇنىڭدىن باشقا مۆئمىن بەندىنىڭ گۇ-

ناھ قىلىشى بىلەن ئىماندىن چىقىپ كەتمەيدىغانلىقىنى ۋە قۇتۇلى-

دىغانلىقىغا كەسكىن دەلىللەر بولغانلىقى ئۈستىگە، مۆئمىنلەرنىڭ ئەھلى

جەننەتنىڭ جۇملىسىدىن بولىدىغانلىقىنى ۋە قۇتۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرە

بار.

دوزەخ خىدمەتگە قىلىشى، ئازاب ئوقۇبەتلىرىنىڭ ئەڭ چوڭى

بولۇپ. بۇ جىنايەتلىرىنىڭ ئەڭ چوڭى بولغان كۇفرىنىڭ جازا-

سى قىلدى. ئەگەر ئۇل دوزەخدە مەڭگۈ قالىشى كاپىرلىكىگە

يارىشا جازا قىلىنىشى بولسا، ئەلۋەتتە ئۇ جىنايەتنىڭ مىقدا-

رىغا قارىتۇق بولىدۇ-دە، چەكلىك بولماي قالىدۇ (بومۇئمىن

لەرنىڭ دوزەخدە مەڭگۈ قالمايدىغانلىقىنىڭ دەلىلى.)

جۇمھۇر مۇئتەزىلە، دوزەخكە كىرگەن كىشىنىڭ، ئۇ يەردە مەڭگۈ

قالىدىغانلىقىغا باردى. چۈنكى دوزەخكە كىرگەنلەر ياكى كاپىر بو-

لىدۇ. ياكى تەۋبىسىز ئۆلۈپ كەتكەن چوڭ گۇناھ قىلغۇچى بولىدۇ

مەئسۇم (پەيغەمبەر)لەر تەۋبە قىلغۇچى (چوڭ گۇناھقا)

چوڭ گۇناھتىن يىراق بولۇپ، كىچىك گۇناھنى قىلغۇچى...لار

ئۇلار (مۇئتەزىلە)نىڭ ئىلگىرى ئۆتكەن قىياسىغا بىنائەن،

دەۋزەخ ئەھلىدىن بولمىغانلىقى ئۈچۈن.

كابىر، ئۈممەتى ئىسلامىيەنىڭ ئىجماﺋى ئارقىلىق دەۋزەخدە

مەڭگۈ قالىدۇ. شۇنىڭدەك تەۋبىسىز ئۆلۈپ كەتكەن چوڭ گۇناھ

قىلغۇچىمۇ ئىككى تۈرلۈك دەلىلدىن دەۋزەخدە مەڭگۈ قالىدۇ

1- دەلىل. ئۇ، چوڭ گۇناھ قىلغۇچى ئازابلىنىشقا لايىق، ئۇ ئازاب

بولسا ھېچ نەرسە قىلمىغان، ئەبەدى داۋام قىلىدىغان ئازابدۇر.

زەرەر بولۇپ، ھېچ نەرسە قىلمىغان، ئەبەدى داۋام قىلىدىغان

سەۋاپقا لايىق بولۇشقا قارشى كېلىدۇ.

بۇنىڭغا بىنائەن بىز بېرىدىغان جاۋاب: سىلەرنىڭ ئازابى «ھېچ نەرسە

قىلمىغان، ئەبەدى داۋام قىلىدىغان ئازاب زەرەر» دېيىش

«ئەبەدىي داۋام قىلىشى» دىن ئىبارەت بۇ خۇسۇسىيەتنى، ئازابنىڭ

تەكىتلەپ قوشۇۋېلىشلار مەنىنى قىلىدۇ بەلكى سىلەر «جۇڭگو

ناھەق قىلغۇچى ئازابقا لايىق بولىدۇ»، دېگەن گەپلەردىكى ئىرادە

قىلغان «ۋاجىب» لىقنى ئىبارەت لايىق بولۇشنى مەنىنى قىلىدۇ

جۇملىدە «سەۋاب» ئاللاھ تائالانىڭ بەرگى، ئازابلاش ئاللاھ تائالا

نىڭ ئادىللىقى ئاللاھ تائالا خالىسا ئەپۇ قىلىدۇ، خالىسا بىر مۇددەت

ئازابلىغاندىن كېيىن جەننەتكە ئەكىرىدۇ.

2- دەلىل. ئاللاھ تائالانىڭ: «ومن يقتل مؤمنا متعمدا فج-

زاؤه جهنم خالدا فيها» ھەر قانداق كىشى مۆمىننى قەستەن

ئۆلتۈرسە ئۇنىڭ جازاسى، ئۇنىڭدا مەڭگۈ تۇرۇپ قالىدىغان.

جەھەننەمدۇر «ۋە» «ومن يعص الله ورسوله ويتعد
حدوده يدخله نارا خالدا فيها». ھەر قانداق ئادەم ئاللاھ
تائالاغا ۋە ئاللاھ تائالانىڭ رەسۇلىغا ئاسىيلىق قىلسا ۋە ئاللاھ
تائالانىڭ توختاملىرىغا تاجاۋۇز قىلسا، ئاللاھ تائالا ئانداق
ئادەمنى مەڭگۈ چىقالمايدىغان دوزاخقا كىرگۈزىدۇ». «ۋە» «و-
من كسب سيئة واحاطت به خطيئته فاولئك (هم)-
اصحاب النار هم فيها خالدون». يامان ئىشلارنى قىلغان، ئۇنىڭ
ھەممە يېرىنى گۇناھ-خاتالىق قاپلاپ كەتكەن كىشىلەر، دوزاخ
نىڭ ئىگىلىرى ۋە ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر» دېيىلگەن.
رەت ئايەت كەرىملەردە ئوخشاش، چوڭ گۇناھ قىلغۇچىلار-

دوزىخىدا مەڭگۈ قالىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدىغان ئوچۇق نەس-
سىلەردۇر.

بۇنىڭغا بىنائەن بېرىدىغان جاۋاب: ١- ئايەتتىكى قاتىل، مۇئمىنى
مۇئمىن بولغانلىقى- ئىماننى يامان كۆرگەنلىكى جەھەتتىن ئۆلتۈر-
گۈچى كاپىردىن باشقا ھېچ نەرسە ئەمەس؛
٢- ئايەتتىكى ئاللاھ تائالاغا ۋە ئۇلۇغ زاتىنىڭ رەسۇلىغا ئاسىيلىق
قىلغان، ئاللاھ تائالانىڭ ھەممە توختاملىرىغا تاجاۋۇز-
قىلغان كىشى مۇشرىكلەردەك كاپىر. مۇشرىكلەرنىڭ ۋۇجۇدىنى پۈ-
تۈنلەي خاتالىق ئىگەللەپ كەتكەن ۋە ئۇنى ھەر تەرەپتىن گۇناھ-مە-
ئسىيەتلەر، خاتالىقلار ئۆز ئىچىگە ئېلىپ كەتكەن كىشى كاپىر.

ئەگەر بۇنىڭغا تەسلىم تەقدىردىمۇ (بۇ ئايەتلەردىكى كاپىر
ئەمەس چوڭ گۇناھ قىلغۇچى)، مەڭگۈ تۇرۇشى دېگەن سۆز
ئۇ ئەرەبلەرنىڭ «سجن مخلد» ئۇزۇن مۇددەتلىك تۇرما
دېگىنىگە ئوخشاش، ئۇزۇن مۇددەتلىك ئىشلارنى ئۇقتۇرىدىغان
جايدا ئىشلىتىلىدۇ، ئەگەر بۇنىڭغا («خلد، مەڭگۈ تۇرۇش»نىڭ
ئۇزۇن مۇددەت مەنىسى ئىشلىتىلىدىغانلىقىغا) تەسلىم تەقدىردى
مۇ بۇ ئايەتلەرگە، باشقا گۇناھنى قىلغۇچىلارنىڭ دوزەختىن
مەڭگۈ قالمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدىغان نەسلەر ئارقىلىق تاقا-
بىلە تۇرىدۇ. (ئۇ باشقا نەسلەر بولسا بۇ ئايەتلەرنىڭ-
كاپىرلارغا قىلىنىشى خاسىنى تەقەززا قىلىدۇ.)

والايمان

ئىمان - لۇغەتتە تەستىق، يەنى خەۋەر بەرگۈچىگە بويسۇ
نۇشى، ئۇنى شۇ خەۋەردە راستچىل سۆزلىگۈچى دەپ بىلىشى. بۇ
ئىنفال فورمولاسىدا بولۇپ، «ئامىن، خاترجەم قىلىش» دىن
چىقىرىلغان. مەنىچە ئامىنبە-نىڭ مەنىسى، ئۇنى يالغانغا-
چىقىرىشتىن، قارشىلىق قىلىشتىن خاترجەم قىلدى»، بولسا
كېرەك. لام بىلەن يەنە بىر مەنىدە ئۇلغا ئۆتكۈزۈلدۇ. ئاللاھ تائا-
لانىڭ، يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاكىللىرىدىن ھېكايە قىلىپ
كەلتۈرگەن «وما انت بمؤمن لنا، سەن بىزگە ئىشەنمەيسەن»
دىن ئىبارەت ئايەت كەرىمەسىدىكى سۆزگە ئوخشاش. ۋە «باء» ھەر

بىلەن ئىمە مەنبۇلغا ئۇتلوزىلدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ

«الايمان ان تؤمن بالله ... الخ» ئىمان ئاللاھ تائالاغا ئىشىنى

سۆزىنىڭ ئۇقۇمىسى، ئىستىلاھ ھەقىقىتى، ئىمام غەزالى (رو-

ھى) نىڭ كەلتۈرگەن پىكىرىگە بىنائەن، خەۋەرى-ياتى مۇخبىرىنى

قەلبىدە (ئۇنىڭغا بويسۇنماستىن ۋە ئۇنى قوبۇل قىلماستىن) راس

دەپ قارىشى ئەمەس. بەلكى ئىستىلاھ ھەقىقىتى، سۆز خەۋە-

رنى، ئۇنىڭغا «تەسلىم» بولدى دېگەن ئىسمى كەلتۈرگىلى بولغىدەك

ھالدا قوبۇل قىلىشى ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنۇشى.

دېمەك: ئۇ ئەندىسى فارسى تىلدا «گرويدن» دەپ ئىبارەت كەلتۈر

گەن مەنا، (گرويدن نىڭ مەنىسى بويسۇنۇشى) «ئىلمى مىزان»

باشلىنىشىدا دېيىلگەن ئىلىم ياكى تەساۋۋۇردۇر. ياكى تەستىق

دۇر» دېگەن تەساۋۋۇرنىڭ قارشىسىدىكى تەستىقلىك ئەمەستۇر.

بۇنى ئۇلارنىڭ باشقۇرۇشى «ئىبنى سىنا» بىلەن ئۇچۇق روشەن

كەلتۈردى.

ئەگەر بۇ مەنا (بويسۇنۇش، تەستىق قىلىش) بەزى كاپىرلار

غا ھاسىل بولسا، ئۇ كاپىرلارنى مۆمىن ئاتىلىش، ئۇلاردا

يالغان دەپ قارىغانلىقى ۋە ئىنكار قىلغانلىقىنىڭ ئالامىتى بولغانلىق

جەھەتتىن بولدۇ. ئۇلاردىكى بىز، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام

ئېلىپ كەلگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تەستىق قىلغان. ئۇلار تە-

سلىم بولغان، ۋە ئىقرار قىلغان ۋە ئەمەل قىلغان ئەنە شۇ

ھالەتتە تۇرۇپ، ناسارالارنىڭ دىن بەلگىسى بولغان «زۇننارى»

ئۆز ئىختىيارى بىلەن بوينىغا تاقىغان ياكى ئۆز ئىختىيارى بىلەن

بودقا سەجدە قىلغان بىر كىشىنى پەرەز قىلساق، مۇنداق.

كىشىنى كاپىر دەپ ھۆكۈم قىلىمىز. چۈنكى پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام

ئاشۇ (زۇننار ئېسىشى بودقا سەجدە قىلىشى) لارنى يالغان دەپ

قارىغانلىق ۋە ئۇلار قىلغانلىقنىڭ ئالامىتى قىلغان.

مەنا يۇقۇردا سۆزلىگەن بۇ يەكۈنلەرگە بىنائەن. بۇ ئۆرۈن

(ئىمان مەسىلىسى) نىڭ ئەھمىيىتى. ئىمان مەسىلىسىدە كەلگەن

كۆپ مۈشكۈل مەسىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ يولىنى سىزگە ئاسان

لاشتۇرۇپ بېرىدۇ. سىز تەستىقنىڭ ھەققىتى (مەنىسىنىڭ ھە-

ۋەقتى) تونۇغان بولسىڭىز ئەركەنتىكى ئىمانى بىلىشىڭىز لازىم

نۇ، ئەركەنتىكى ئىمان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا

نىڭ تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن نەرسىنى تەستىق قىلىش ۋە ئۇنى تىل

بىلەن ئىقرار قىلىشتىن ئىبارەت.

يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ

ئۇنى ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن كەلتۈرگەنلىكى بەدىھى ھالەتتە بىلى

گەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىدە چىن قەلبى بىلەن ئىجمالى ھالدا

تەستىق قىلىش. چۈنكى ئىجمالى تەستىق قىلىش ئىماننىڭ تەپسىلىن

(ھۆددىسىدىن) چىقىشقا كۇپايە قىلىدۇ، ئىجمالى ئىماننىڭ دەرى

جىسى تەپسىلى ئىماننىڭ دەرىجىسىدىن چۈشۈپ كەتمەيدۇ.

سانىڭ تائالانىڭ بارلىقىغا ۋە ئۇنىڭ زاتىنىڭ سۈپەتلىرىگە

تەستىق قىلىدىغان مۇشرىكلەر قىيامەت كۈنىدە ئېتىبارى بىلەن ئىلا

مۆمىن بولىدۇ. شەرىئەتتە مۆمىن بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلار

نىڭ شېرىك كەلتۈرۈشى، ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكىگە چوڭ تۇر-

دى، دە خىلىيە (نەسر) تىلوزگەن. بۇنىڭغا (بىرلىككە دە خىلىيە تىلوزۇشى)

ئاللاھ تائالانىڭ «ۋەما يۇئمىنۇ ئەكسەرھۇم ئىللا ۋەھۇم مۇشرى

كۈن»، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرگەن

ھالدا ئىمان ئېيتىدۇ) دېگەن سۆزى ئىشارەتتۇر.

«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا تەربىيەتىن ئېلىپ كەلگەننى

ئەرسىگە ئىقرار قىلىشى».

يەنى، تىل بىلەن ئىقرار قىلىش، تەستىق بىلەن ئىقرارنىڭ پەرقى

تەستىق يوقاپ كەتكەندە ئەسلا ئىھتىمال كەلتۈرمەيدىغانلىقى

ئىقرار مەجبۇرلۇق ھالەتتە يوقاپ كەتكەندە ئىھتىمال كەلتۈرگەن

دەلكى. يوقاپ كەتكەندە ئىھتىمال كەلتۈرىدۇ.

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن: بۇ زىندان تەستىقمۇ باقى قالماي يو-

قاپ كېتىدۇ. مەسىلەن: ئۇخلىغاندا ياكى خەيلەتتە قالغان ھالەتتە

تەستىق كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ»، دېيىلسە بىز جاۋاپ بېرىپ دەيمىزكى:

تەستىق ئۇخلىغان ھالەتتىمۇ كەلبىدە باقى تۇرىدۇ. خەيلەتتە

قىلىش بولسا پەقەت ئۇ تەستىقنىڭ ئۆزىدىن ھاسىل قىلەلىگى

ھېس قىلىشتىن بولىدۇ. ئەگەر بولىدىكەن ئۇ خىلغاندا خەيلەتتە

قالغاندا تەستىق كۆتۈرۈلۈپ كەتتى) ىغا تەسلىم بولغان
تەقدىردىمۇ، شەرىئەت ئىگىسى، چۈنكى ئۇنىڭ زىددى قارشىسى
يۈزلەنگەن ئەمەللەشتۈرۈلگۈچىنى باقىلىق ھۆكمىدە قىلدى.
ھەتتا «دىمۇ ئىمان» لېكىن ھازىر ئىمانى ئاققان كەتكەنمۇ ئۆتكەنا
زاماندا ئاققان كەتكەنمۇ، شۇ ئىمانغا قارشى كەلگەنگە بىر
زىت. چۈنكى يۈزلەنگەن ھالەتتە ئىشىم بولدۇ. (چۈنكى، يالغانا
دېيە قارىغانلىقنىڭ ئالامىتى يۈزلەنگەنا ھالەتتە).
يۇقىرىدا مۇسەننىپ سۆزلەپ ئۆتكەندە: ئىمان - قەلبى بىلەن
تەستىق قىلىش، تىلى بىلەن ئىقرار قىلىش «دىن ئىبارەت بولغۇز
قاراشى بەزى ئۆلىمالارنىڭ مەزھىبى، يەنى ئۆممەزھەب. «ئىمام

شەمسۇ الائىممە ۋە فەخرۇ الاسلام» نىڭ ئىختىيارى.

مۇھەققىق ئالىملار، ئىمان - جىن دىلدىن تەستىق قىلىشنى

ئىبارەت ئىقرار بولسا پەقەت دۇنيادا ھۆكۈملەرنى ئىجرا قىلىش

ئۈچۈنلا شەرت تەستىق بولسا، ئەسلى ئىش بولۇپ ئۇنىڭغا بىر

ئالامەت بولۇشى لازىم قەلبىدە تەستىق قىلىپ، تىلدا ئىقرار قىلمىغان

ئادەم، گەرچە دۇنيانىڭ ھۆكۈملىرىدە مۆئمىن بولمىسىمۇ -

ئاللاھ تائالانىڭ نەزدىدە مۆئمىندۇر، تىلى بىلەن ئىقرار قىلىپ

قەلبىدە تەستىق قىلمىغان ئادەم مۇناپىقتا ئوخشىشى يۇقۇرقىنىڭ

ئەكسى بىلە يەنى، دۇنيانىڭ ھۆكۈملىرىنى ئىجرا قىلىشتا مۆئمىن

ئاللاھ تائالانىڭ نەزدىدە مۆئمىن ئەمەس» بۇنىڭغا باردى.

بۇ يۇقۇرقى كۆز قاراشلار شەيخ ئەبۇمەنسۇر ئەلماتۇرىدىنىڭ

ئىختىيارى بولۇپ، بۇنى روشەن نەسلەر كۈچلەندۈردى.

ئۇ نەسلەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: «ئاللاھ تائالا» اولائك

كتب في قلوبهم الايمان، ئاشۇلار، ئۇلارنىڭ قەلبلىرىدە

ئىمان يېزىلغان «وقلبه مطمئن بالايمان ئۇنىڭ قەلبى ئىمان

بىلەن ئارام ئالغان ھالەتتە» ولما يدخل الايمان في قلوبكم»

سىلەرنىڭ قەلبىڭلەرگە ھەرگىزمۇ ئىمان كىرمىدى» دېدى. بۇلارنىڭ

ھەممىسى ئىماننىڭ تەستىقتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ

ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: اللهم ثبت قلبي على-

دينك، ئى رەببىم! مېنىڭ قەلبىمنى ئۆزۈڭنىڭ دىنىڭغا راسا ئىمان

كەلتۈر(ۈشتە) مۇستەھكەم ئورۇنلاشتۇرغان، ئۇسامە
«لا اله الا الله» دېگەن كىشىنى ئۆلتۈرگەن چاغدا «سەن ئۇنىڭ
قەلبىنى يېرىپ باقتىڭمۇ؟» دېدى. بۇلارمۇ ئىماننىڭ تەستىقتىن
ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ.

ئەگەر سىز، توغرا، ئىمان تەستىق قىلىشتىن ئىبارەت لېكىن لۇغەتتە
شۇنىسى ئالىملار ئۇ تەستىقنى پەقەت تىل بىلەن بولغان
تەستىقنى تونۇيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلەر
مۇئمىنلىككە كەلىمە شاھادەت ئېيتقىنىغا قاراپلا قىلاتتى. ۋە
ئۇلارنىڭ مۇئمىن ئىكەنلىكىگە ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى ئىمانىنى سۈ-
رۈشتە قىلماستىن ھۆكۈم قىلاتتى. نېمە ئۈچۈن بۇ يەر-

دىكى ئىماندىن قەلبى بىلەن تەستىق قىلىش ئاساس قىلىنىدۇ؟
دېگەن مەنىدىكى. تەستىقتە ئېتىبار قىلىنغۇچىنىڭ قەل-
بىنىڭ ئەمەلى ئىكەنلىكىدە مەخپىيلىك يوق. ھەتتا ئەگەر بىز «تە-
ستىق» لەبزىنىڭ بىرەر مەناغا تەييارلانغانلىغىنى ياكى قەلبى
خارەكتېرلىق تەستىقنىلا غەيرىي تەييارلانغانلىغىنى پەرەز قىلساق
لوغەتشۇناسلار ۋە ئۆرپىلەردىن بىرمۇ كىشى «سەدەقتۇ، تە-
ستىقلىدىم» دىن ئىبارەت بولغان سۆزنى تەلەپپۇز قىلغان كىشىنىڭ
رەسۇلۇللانى تەستىق قىلغۇچى ۋە رەسۇلۇللاھقا ئىمان
كەلتۈرگۈچى ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلمايدۇ.
شۇنىڭ ئۈچۈن «تەستىقتا قەلبنىڭ ئەمەلى مۇئەتەبەر

بولغانلىقى ئۈچۈن) بەزى تىل بىلەن ئىقرار قىلغۇچىلاردىن ئىمان-

دىن يوق قىلىشى دورۇسى بولىدى مەسىلەن: ئاللاھ تائالا-

«ومن الناس من يقول آمنا بالله وباليوم الآخر وماهم

بمؤمنين، ئىنسانلارنىڭ ئىچىدە، بىز ئاللاھ تائالاغا ئىمان كەلتۈر-

دۇق، قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈردۇق دەيدىغان كىشىلەر(كە)

بار، ئۇلار بولسا ھەرگىز مۆئمىن ئەمەس» ۋە «قالت الا-

عراب آمنا قل لم تؤمنوا ولكن قولوا اسلمنا، ئەئرابلار

بىز ئىمان كەلتۈردۇق دېدى. دېگىن ئى مۇھەممەد! (ئەلەيھىسسالام)

سىلەر ئىمان كەلتۈرمىدىڭلار، لېكىن سىلەر بويسۇندۇق دېڭلار»

دېدى. بۇ جايدا ئۇلار تىل بىلەن ئىقرار قىلىپ تۇرسىمۇ، ئۇلاردىن

ئىمانى يوق قىلىدى.

ئەمما تىل بىلەن ئىقرار قىلغۇچى ئۆزى يالغۇز ھالەتتە، ئۆزىنىڭ
لۇغەت جەھەتتە مۇئمىن دېيىلىدۇ، زاھىر جەھەتتىن
ئۇنىڭغا ئىمانىنىڭ ھۆكۈملىرىنى ئىجرا قىلىنىدۇ، تالاشى-
تارتىشى يوق. تالاشى-تارتىشى پەقەت، ئۇ تىل بىلەن ئىقرار
قىلغۇچىنىڭ ئاللاھ تائالا بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىدا بولۇشتا
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن
كېيىنكى زاتلار (ساھابىلەر) كەلىمە شاھادەت ئېيتقانلىقىنىڭ
مۇئمىن ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلاتتى. شۇنىڭدەك مۇناپىقنىڭ
كاپىر ئىكەنلىكىگىمۇ ھۆكۈم قىلاتتى. ئۇلارنىڭ مۇناپىقنىڭ-

كاپىر ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلغانلىقى، ئۇلاردا تىلنىڭ ئىشى كۇپايە
قىلمايدىغانلىقىغا قاتۇردى. ۋە يەنە ئۇممەتى ئىسلامىيەنىڭ ئىج
مائىمۇ، قەلبى بىلەن تەستىق قىلغان، تىل بىلەن ئىقرار قىلماقچى
بولغانلىقى بۇ ئىككىدىن ئاجىلىق ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش سەۋەب-
لەر توسالغۇ بولالمايدىغانلىقى مۆئمىن ئىكەنلىكىگە قۇرۇلغۇ-
چىدۇر. مۆئمىنلەر ئىككى تەرەپلىك بولدىكى: ئۇلارنىڭ ھەقىقىتى، كەررا
مىيە گۇرۇھلىرىنىڭ دېگەندەك يە قەدەرىيە كەلامىيە ھادىسى ئەھمىيەسى
جۇمھۇر مۇھەددىس ئالىملار، مۇتەكەللىمىن ئالىملار، يە قە
ئالىملارنىڭ مەزھىبى «ئىمان — قەلبىن تەستىق قىلىش، تىلدا
ئىقرار قىلىش، روكنلار بىلەن ئەمەل قىلىش» بولغان ئىدى.

مۇسەننىپ بۇ مەزھەبنى ھۆججەت قىلغان سۆزىنىڭ:

«وَأَمَّا الأَعْمَالُ فَهِيَ تَتَزَايَدُ وَالإِيمَانُ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ»

ئەمەل ئىبادەتلەر بولسا زىيادە بولۇپ تۇرىدۇ. (ئۆز زاتىدا) ئىمان زىيادە بولمايدۇ ۋە كېمىيىپ كەتمەيدۇ.» دېگەن ئىبارەت بۇ سۆزى بىلەن ئىبارەت قىلدى.

بۇ ئۆزرە (تائەت - ئەمەللەرنىڭ ئىماننىڭ روكنىدىن ئەمەسلىكى) دا ئىككى خىل دەلىل بولۇپ، بىرىنچى، تائەت - ئەمەللەر - ئىماننىڭ ھەقىقىتىدىن ئەمەس، چۈنكى ئىماننىڭ ھەقىقىتى پەقەت تەستىقتىنلا ئىبارەت (بۇ دەلىل يۇقىرىدا ئۆتكەن)،-

چۈنكى (2-دەلىل) كىتاب ۋە سۈننەتلەردىن باغلىنىشلىك، باغلا-

نغۇچى بىلەن ئىگە باغلانغۇچى ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا سىلىقلىق

بولۇشى، باغلانغۇچىنىڭ ئىگە باغلانغۇچىنىڭ جىنسىدىن بولماس-

لىقىنى تەقەززا قىلىدىغانلىقىغا جەزمىيەت بويىچە تونۇ قىلۇق. ئەمە-

للەرنى قىلغان كىشىلەر..... دېگەن مۇنداق مىساللار ساناپ تو-

گەتكۈسىز.

ئاللاھ تائالانىڭ: «ومن يعمل من الصالحات من ذكر او انثى

وهو مومن.....» ھەرقانداق ئەر ياكى ئايال مۆئمىن ھالەتتە

ياخشى ئەمەللەرنى قىلسا..... دېگەن ئايىتىدە كەلگەنلەردىن

ئىماننى ياخشى ئەمەللەرنىڭ دورۇس بولۇشىغا شەرت قىلىنغانلىقى

شەرت قىلغۇچىنىڭ شەرتىنىڭ ئىشقا كىرمەيدىغانلىقى بولسا

جەزمىيەت. چۈنكى بىر نەرسىنىڭ ئۆزىگە ئۆزى شەرت قىلىنىشى مۇ-

مكىن ئەمەس.

بىر شەيئىنىڭ، روكنلىرى تولۇق بولماستىن، ئەمەلىي ۋۇجۇتقا

چىقمايدىغانلىقىغا جەزمىيەت تۇرۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ: «ۋان

طا ئىفتان مىن ال مۇمىنين اقتتلوا ...... » ئەگەر مۆمىنلەر

دىن ئىككى توپ گۇرۇھ جەڭ قىلىشسا ...... » دېگەن ئايەتتە گەرچە

سىدىن ئەمەللەرنىڭ بەزىسى تەرك ئەتكەن زىمۇ ئۇلارنىڭ بىر-بىرى

جەڭلەشكەن چاغدا گۇناھ) كەلگەنلەرگە ئىمانى ئىسپاتلىنىپ كەلدى.

يوقۇرقى دەلىللەرنىڭ. ئەمەللەر، ئۆزى تەرك ئەتكۈچى ئىماندىن

چىقىپ كەتمەيدىغان ھالەتتىكى كامىل ئىماننىڭ روكنى ئىكەنلىكىگە

قايىل بولغان كىشىلەرگە ھۆججەت بولماستىن (بۇ بولسا ئىمام شا-

ئىنىڭ مەزھىبى) پەقەت، تائەت ئەمەللىرى، ئىنى تەرك ئەتكۈچى

مۆئمىن بولمايدىغان ھالەتتىكى ئىماننىڭ بىر روكنى (ئاساسى)-

قىلغان كىشىلەرگە ھۆججەت بولالايدىغانلىقى مەخپىي ئەمەس.

(بۇ بولسا مۆئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ مەزھىبى) مۆئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ

ئېيتقان دەلىللىرى ۋە ئۇنىڭ جاۋابلىرى يۇقۇرىدا ئۆتتى.

٣ = دەئۋا

ئىماننىڭ ھەقىقىتى، زىيادە بولمايدۇ، ئۇ ئېتىقادتىن كېمىيمۇ كەتمەي-

دۇ. چۈنكى ئۇ، ئىماننىڭ ھەقىقىتى، جەزمىيە تەلكىنىڭ ئەڭ چېكىگە

يەتكەن ۋە بويسۇنۇشنىڭ ئۆلچىگە يەتكەن قەلب
خاراكتېرلىق تەستىقتۇر. (بۇ دۇنيادا يۇقۇردا ئۆتتى) مۇنداق
تەستىق بۇنىڭدا زىيادە بولۇشى كېيىن كىشىنى تەساۋۋۇر
قىلمايدۇ. ھەتتاكى تەستىقنىڭ ھەقىقىتى ھاسىل بولغان
كىشى، مەيلى تائەت ئەمەللەرنى قىلسۇن ياكى قىلمىسۇن (گۇناھ
لەرنى قىلسۇن) ئۇنىڭ تەستىقى، ئۇنىڭ قەلبىدە ئۆز ھالىتى باقى
تۇرىدۇ. ئەسلا ئۆزگەرمەيدۇ.

ئىماننىڭ زىيادە ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدىغان ئايەتكەرىمەلەر
ئەبۇ ھەنىفە ئىمام ئەزەم (رھ)م سۆزلىگەن مۇنۇ يەكۈنلەر
نىڭ ئۇ بىسكە يۈكلەنگۈچىدۇر. ئۇلار بىردىن-بىر يەردە مۇئمىن

بولغان. كېيىن بىر پەرزدىن كېيىن يەنە بىر پەرزگە كەلگەن نۇقتىلار ھەر

بىر خاسسى پەرزگە ئىمان كەلتۈرەتتى بۇنىڭ ھاسىلى، ئىمان-

ڭگا ئىمان كەلتۈرۈشى ۋاجىپ بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ زىيادە

بولىشى ئارقىلىق زىيادە بولىدۇ. بۇ (ڭگا ئىمان كەلتۈرۈشى ۋا

جىپ بولىدىغان نەرسىنىڭ زىيادە بولىشى ئارقىلىق ئىماننىڭ زىيادە

بولىشى) بولسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىنىڭ غەيرىدە

تەساۋۋۇر قىلىنمايدۇ.

يۇقۇرقى تەۋجىھتە بىر خىل خاتالىق بار. چۈنكى پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىنىڭ غەيرىدىمۇ تەپسىلىي پەرزلەرنى

بىلىش (ڭگا خەۋەردار بولۇش) مۇمكىن. ئىجمالىي بىلىنگەن-

لەردە ئىجمالى ئىمان كەلتۈرۈش ۋاجىب تەپسىلى بىلگەن

لەردە، تەپسىلى ئىمان كەلتۈرۈش ۋاجىب تەپسىلى ئىماننىڭ

زىيادىراق ۋە كامىراق ئىكەنلىكىدە ھېچ شەك يوق. ئىجمالى

ئىماننىڭ دەرىجىسى، تەپسىلى ئىماننىڭ دەرىجىسىدىن چۈشۈپ

كەتمەسلىكى (بۇ يۇقىرىدا سۆزلەنگەن) يە قەتئى تەپسىلى ئىمانغا

بىلەن سۈپەتلىنىدۇ.

ئىماننىڭ زىيادىلىقى ئۇ قۇۋۋەتلىنىدىغان ئايەتلەرگە، باشقىلار

تەرىپىدىن: ئىمان ئۈستىدىن مۇستەھكەم تۇرۇپ ئۇنىڭدا

داۋام قىلىش ھەربىر سائەتتە ئىمانغا بولغان زىيادىلىك، دەپ

مەنە بېرىلىدۇ. بۇنىڭ ھاسىلى، ئىمان زامانلارنىڭ زىيادە بولۇشى

ئارقىلىق زىيادە بولىدۇ. چۈنكى (ئەرەز) زامان ئەرەز بولغانلىقى ئۈ-

چۈن مەڭگۈ باقىي تۇرالمايدۇ، پەقەت ئۇ خۇدا تائالانىڭ يېڭىلىشى

تۇرىشى ئارقىلىق داۋام قىلىدۇ.

بۇ تەۋەججۇھتىمۇ بىر خىل خاتالىق بار. چۈنكى بىر شەيئىنى يوقالغاندىن

كېيىن ئۇنىڭ ئوخشىشىنىڭ ھاسىل بولىشى، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ زىيادىلىق بولما-

يدۇ. مەسىلەن بىر جىسمنىڭ قارىلىقى ئالماشسا، ئۇ جىسم داۋام قىل-

سىمۇ قارىلىق زىيادە بولمايدۇ.

ئىماننىڭ زىيادىلىقىنى ئۇ قۇۋۋەتلىگەنلەر ج پەتلەرگە باشقىلار تەرىپىدىن:

ئىماننىڭ زىيادە بولىشىدىن مۇراد، ئىماننىڭ مۆمىننىڭ كۆپ بولىشى

ئىماننىڭ نۇرىنىڭ قەلبدە چاقناشلىرىنىڭ زىيادە بولىشى. چۈنكى

ئىماننىڭ نۇرى ئەمەل قىلىش ئارقىلىق زىيادە بولىدۇ. گۇناھ قىلىش ئارقىلىق كېمىيىپ كېتىدۇ». تەۋجىھ ئېيتىلدى.

مەلۇم بىركى، ئەمەللەرنىڭ ئىماندىن بىر جۇزئى ئىكەنلىككە بارىدى بۇ ئىماننىڭ زىيادە بولۇشى ۋە كېمىيىپ كېتىشى قوبۇل قىلىشى زاھىر سۆزىنىڭ ئۈچۈن (زىيادىلىنىش قىسمانىنى قوبۇل قىلغانلىقى ئۈچۈن) بۇ مەسىلە (ئىماننىڭ زىيادە بولۇش مەسىلىسى). تائەت-ئەمەللەر نىڭ ئىماندىن بىر جۇزئى بولۇشىنىڭ مەسىلىسىنىڭ شاخچىسى دېيىلىدۇ.

بەزى مۇھەققىقلار، بىز تەستىقنىڭ ھەققىي زىيادە بولۇشىنى كېمىيىپ كېتىشىنى قوبۇل قىلمايدىغانلىقىغا تەسلىم بولمايمىز. بەلكى

ئىمان كۈچلۈكلۈكى ۋە ئاجىزلىق جەھەتتە پەرقلىنىدۇ. چۈنكى ھەر
بىر مۆمىننىڭ ئەشقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەشقىغا
ئوخشايدىغانلىقى جەزمەن ئەمەس. شۇڭلاشقا ئىمان كۈچلۈكلىك ئاجىزلىقتا
پەرقلەنگەنلىكى ئۈچۈن) ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام (ئى رەببىم!
ئۆلۈكنى قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىڭنى ماڭا كۆرسەتكىن، دېگەندە
ئاللاھ تائالا، سەن ئىشەنمەمسەن، دېدى. بۇ چاغدا ئىبراھىم ئەلە-
يھىسسالام، ئەلۋەتتە ئىشىنىمەن. لېكىن قەلبىم ئارام ئالغاي دېدى)
قەلبىم ئارام ئېلىشى ئۈچۈن، دېدى.
ئەمدى بۇ جايدا يەنە بىر تەتقىقات تەكشۈرۈشى قالدى. ئۇ تەكشۈ-
رۈشى بولسا بەزى قەدىرىيە گۇرۇھىدىكىلەردە ئىمان - تونۇشى

دەمەكتۇر»، غاپارغانلىقىدىن بىزنىڭ ئۇلىمالىرىمىز بولۇز قاراشىنىڭ

بوتۇنلەي بوزۇق ئىكەنلىكىگە بىر دەلىل ئىنشا قىلاشتى. «ئىمان-

تونۇشتىن ئىبارەت ئەمەس. چۈنكى ئەھلى كىتاب ۋە يەھۇدى-

ناسارالار) پەيغەمبىرىمىز ھەممەقەت ئەلەيھىسسالامنى خۇددى

ئۆزلىرىنىڭ ئوغۇللىرىنى تونۇغاندەك تونۇيتتى. شۇنداق ھالەت

تىكى ئەھۋالدا ئۇلار ھەققەتەن كۇپۇرغا ھۆكۈم قىلىندى دەلىلەتتە

چۈنكى (ج- دەلىل) كاپىرلارنىڭ ئىچىدە ھەقنى تونۇيدىغان جە-

زم قىلغان ھالەتتە، بەقەت كاززلىق قىلىپ ئۇنىڭغا ئىنكارىنى ئۇ

كىبىرى قىلغانلىقتىن ئىنكار قىلدىغانلار كەلەر بارئىدى. شۇنىڭ

ئۈچۈن ئاللاھ تائالا: «وجحدوا بها واستيقنتها-

انفسهم، ئۇلارنىڭ ئۆز ۋۇجۇدى جانلىرى ئۇ ھەقىقەتلەرنى

جەزم قىلغان ھالەتتە، ئۇلار ھەقىقەتلەرگە تاندى» دېدى.

2- سىنىڭ ئىمانى بولىشى (ئەقلىي ئىمان بولماستىن) دوروس

بولىشى ئۈچۈن، كالامنى تونۇشى، ئۇنى جەزم قىلىپ بىلىشى بىلەن

(بۇ ئەقلىي ئىمان بولمايدۇ) ئۇ كالامنى تەستىق قىلىشى ئۇنى ئىشقا-

ئا قىلىشى (بۇ ئەقلىي ئىمان بولىدۇ) پەرقىنى بايان قىلىش لازىم

بەزى مەشايىخنىڭ كالامدا سۆزلەنگەنىدە بىر قەلبدە تەستىق

مۇخبىر ئەلەيھىسسالامنىڭ خەۋەرلىرىنى بىلگەن نەرسىگە قەلبى

باغلىنىشىدىن ئىبارەت، ئۇ تەستىق، تەستىق قىلغۇچىنىڭ ئىختىيارى

بىلەن سابىت بولىدىغان كەسبى خاراكتېرلىق بىرشى، شۇنىڭ-

ئۇ چوڭ تەستىق قىلغۇچىغا ساۋاب بېرىلىدۇ.

ۋە ئۇ تەستىق (ئىمان) ئىبادەتلەر رەنگى قىلغۇ مەھبۇبەتلىك

(تونۇشنىڭ) ملايى بىلەنكى بوبەزىدىكى لەسبىز ھاسىل بوپ

قالدۇ. بىر جىمغا قارىغاندىن ئۇ نىڭغا ئۇ جىمنىڭ تامىلى-يالى

تا ئىلغى تونۇشى ھاسىل بولغان كىشىلە ئۇخشاشى.

بۇ يوقۇرىدىكى پەرق، موھەققىق ئالىملارنىڭ بەزىسى (مەۋلانا

سەدرو ئىشە (ئۆي) سوزلىگەن دە تەستىق-سىنىڭ موخبىرغا

ئۇن ئىختىيارىنىڭ بىلەن راستلىقىنى نىسبەت بېرىشتىن ئىبارەت.

ھەتتا ئاشۇ راستلىقىنى نىسبەت بېرىشى (موخبىرغا) قەلبىدە

بولسا ئىختىيارسىز، گەرچە ئۇ تونۇشى بولسىمۇ تەستىق بولـ

مايدۇ،، سۆزى.

بۇ يەكۈنمۇ مۇشكۇل چۈنكى تەستىق، ئىلمىنى قىلماقچى بولسىن

ئىلىم بولسا ئىختىيارى ئىشلاردىن ئەمەس، ئىنسانى خاراكتېرلىق

كەيپىياتلاردىن چۈنكى بىز ئىلگىرى شەيئىنىڭ ئۇستۇردا بىرىنچى ئەت

نى تەساۋۋۇر قىلساق، ئىسپاتلىنىلغان ياكى مەخپىيلەشكەن

لىكدىن ئىشەنچ قىلساق، كېيىنكى ئۇسۇلنىڭ ئىسپاتلىنىلغانلىقىغا

ھۆججەت تۇرغۇزۇلسا بىز ئەھمىيەت بولىدىغان بوسۇغۇسى،

كېيىنكى ئۇسۇلنى قوبۇل قىلساق، بۇ بولسا تەستىق، ھۆكۈم، ئىسپات

چۈشۈرۈش...، تىنىڭ مەنىسى.

توغرا، كېيىنكى كەيپىيات (ئىلىم) نى ھاسىل قىلىش، قوراللارغا.

بۋاسته قول تقش تا ئختيارىغا ر قلق، نەزەرىنى قايتو

رۇش. توسالغۇلارنى كۆتۈ ۋۇسى ئار قلق ۋە بولارغا ئوخشا.

ش ھەممىلار ھار قلق (ھا) بولدۇ.

موسۇ ئىتبار بلەن ئىمانغا تەكلىپ قلش ۋۇجۇتقا چقدۇ.

بو ئىمانغا تەكلىپ قلش، ئۇنىڭ ئختيارى كەسپى بولوشى بلەن

ئەسلى موراد بولدى. تە ستقلىك ھاسل بولغىدا تونوشى كوپايە.

قلمايدۇ، چونكى مەرتەبە (تونوشى) ئاسولار (قورالارغا بۋا

سته تقشتا ئختيار قلش، نەزەرىنى سەرىپ قلش ۋە توسالغو

لارنى كوتورو ۋۇتشى) سېزمو بولدۇ.

توغرا، ئختيار بلەن كەسپ قلنغان، جەزملك تونوشلك -

تەستق بولشى لازم كلدۇ، بو يول بلەن تەستق بولسا كرەك

يوق. چونكى بو جايدا پارسى تلدا «گرۋيدن (بوسونوشى،

تەستق)» بلەن ئبارەت كەلتورولگان مەئنا هاسل بولدۇ.

ئمان بلەن تەستقمو بونڭ (بو خلدكى «تونوشى») بلەن با-

شقا ئەمەسى. بونداق تونوشنڭ كاپرلارغا هاسل بولشى مە-

نئى قلنغوچدور. موندا ق تونوشى ئولارغا هاسل بولغانا تەق-

دىردە، ئولارنڭ كاپر بولشى، ئولارنڭ تلى بلەن ئنكار قلنغان

لغى كاپرلق، كبرنڭ ئوستدە داۋام قلغانلغى جرقلق ۋە يالغان

دەپ قارغانلقنڭ ۋە ئنكار قلغانلقنڭ ئالامتى بولغان (زنەر

سنڭ) نەرسە جرقلق بولدۇ.

الايمان والاسلام واحد

ئىمان، ئىسلام ئىككىسى بىردۇر.

چۈنكى «ئىسلام» ھۆكۈملەرنى قوبۇل قىلىش ۋە ئاللاھقا بويسۇنۇش مەنىسىدىكى، ئۆزىنى كەمتەر تۇتۇش ۋە بويسۇنۇشتىن ئىبارەت مانا بۇ يۇقىرىدا ئۆتكەن ئەتتىفاقنا بىنائەن «تەسدىق» نىڭ ھەقىقىتى «ئىمان بىلەن ئىسلام» نىڭ بىر ئىكەنلىكى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى كۈچلەندۈرىدۇ: «فاخرجنا من كان فيها من المؤمنين فما وجدنا فيها غير بيت من المسلمين» بىز لۇت (ئەلەيھىسسالام) نىڭ كەنتىدىكى مۇئمىنلەر چىقاردۇق. ۋە ئۇنىڭدا بىر مۇسۇلماننىڭ ئۆيىدىن باشقا.

قىنى تاپالمىدۇق». ئايەتتىكى مۆئمىنلەر مۇسۇلمانلار بىردۇر.
دېمەك شەرىئەتتە بىرلىكتە بۇ مۆئمىن مۇسۇلمان ئەمەس
ياكى مۇسۇلمان مۆئمىن ئەمەس دەپ ھۆكۈم قىلىش دۇرۇس
بولمايدۇ. بىز ئۇ ئىككىسى (ئىمان - ئىسلام) نىڭ بىرلىكىدىن مۆئ
ئىكدىن باشقىنى خالىمايمىز (بىر-بىرىدىن ئايرىلماسلىق).
مەشايىخ رەھىمەھۇمۇللاھلارنىڭ كالامىنىڭ زاھىرى؛ ئۇلار
ئىمان بىلەن ئىسلامنىڭ ئۆزگىچىلىكى يوق قىلغىنى (ئۇلارنىڭ بىر
ئىككىلىكىنى) بىرى يەنە بىرىدىن ئاجرىمايدۇ، دېگەن مەنە بىلەن
ئىرادە قىلغان. چۈنكى ئىككىسىنىڭ بىر بولۇشى مىقدارىنى ئىرادە
قىلغان. شۇ ئىككىدىلە «كىفايە» ناملىق كىتابتا، ئىمان —

ئاللاھ تائالا خەۋەر بەرگەن بۇيرۇق قىلغان (ۋاجىپلار، مە-
ندۇبلار) ۋە نەھىيلەر (ھارام قىلىنغۇچى، مەكرۇھ قىلىنغۇچى)
دىن ئاللاھ تائالانى تەستىق قىلىشتىن ئىبارەت. «ئىسلام - ئىلاھ-
لىققا (ئاللاھنىڭ ھەر قانداق نەرسىنى ياراتقۇچى ئىكەنلىكىگە
ئىبادەتكە لايىق ئىكەنلىكىگە) ئۆزىنى خار تۇتۇش، بويسۇنۇش
تىن ئىبارەت بولۇپ بۇ بۇيرۇق ۋە نەھىيلەرنى قوبۇل قىلىش
بىلەنلا ئەمەللىشىدۇ. شۇنداق بولغاچقا ئىمان ھۆكۈم جەھە-
تتە ئىسلامدىن ئايرىلمايدۇ. بىر بىرىگە ئوخشىماسلىق بولمايدۇ
ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوخشىماسلىق بار دەپ ئىسپاتلانغان-
ئادەمگە، «مۇئمىن بولۇپ مۇسۇلمان بولمىغان ئادەمنىڭ ھۆ-

كىمى نەمە، پاكى مۇسۇلمان بولۇپ مۇئمىن بولمىغانلىقىنىڭ ھۆكمى

نەمە دېيىلدى. ئەگەرچە ئادەم ئىلكىنىڭ بىرلە، يەنە بىرلە ئىسپاتلان-

مىغان ھۆكۈمىنى ئىسپاتلىيالىسا بىز ئۇنى تەسلىم ۋە ئۇنى قو-

بول قىلىمىز. ئەگەر ئىسپاتلىيالمىسا، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ باتىل ئىكەنلىكى

ھەقىقەتەن ئاشكارا.» دېيىلگەن.

ئەگەر باشقا پەرىدىن؛ ئاللاھ تائالانىڭ: «قالت الاعراب

آمنا، قل لم تؤمنوا ولكن قولوا اسلمنا، سورە الحجرات

بىز ئىمان كەلتۈردۇق دېدى. سەن ئۇلارغا، سىلەر ئىمان كەلتۈر-

مىدىڭلار، ولكن بويسۇندۇق دېڭلار» دېگىن (مۇھەممەد

ئەلەيھىسسالام)» دىن ئىبارەت ئايەتنى كەلتۈرسە. ئىسلامنىڭ

ئىمانىڭىز تىلدىغانلىقىڭىز روشەن دەلىل دېيىلسە بىز جاۋاب

بېرىپ دەيمىزكى، ئەسلى مۇراد، ئەمەلدە ئېتىبار قىلىنغان

ئىسلام ئىمانىڭىز تىلىمايدۇ. بۇ ئايەت كەرىمەدىكى «ئىسلام

ئىچكى قەلبىدىن بويسۇنماستىن، تاشقى كۆرۈنۈشى بىلەن بوي

سۇنۇشى» دىن ئىبارەت ئەسلى لۇغەت مەنىسىدىن بولۇپ ئىمان

ھەققىدە ھېچ بىر نەرسە قىلماستىن «كەلىمە شاھادەت» نى ئېغىز

دا ئېيتىپ قويغۇچىلار ئورنىدا تۇرىدۇ.

ئەگەر باشقىلارغا ئەرەبچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ، الاسلام

ان تشهد ان لا اله الا الله، وان محمدا رسول الله، وتقيم

الصلوٰة وتؤتي الزكوٰة، وتصوم رمضان وتحج البيت

ان استطاع اليه سبيلا ئىسلام - بىر ئاللاھدىن باشقا
ھېچ بىر ئىلاھنىڭ يوق ئىكەنلىكىگە، مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام)
نىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋالىق بېرىش-
ناماز ئادا قىلىش، روزا تۇتۇش، ئاڭا يول جەھەتتە قادىر بول-
سا ھەج قىلىش بەيتۇللانى. لەردىن ئىبارەت،، دېگەن ھەدىسى
ئىسلامنىڭ قەلبى خاراكتېرلىق تەستىق ئەمەس، ئەمەل ئىكەن
لىكىگە دەلىل،، دېيىلسە، بىز جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى بۇ ھەدىستىن
مۇرات. ئىسلامنىڭ مۇئن. ئالامەتلىرى ئاشۇ ئەمەللەردۇر-
دېمەكچى بۇ ئىشتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ئۆز ھوزۇرىغا
كەلگەن مەلۇم قەۋمگە: سىلەر ئاللاھ تائالاغا، ئاللاھ ياللغۇز

بولغان ھالەتتە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەمسى-
لەر؟ دېب سورىغاندا ئۇلار ئاللاھ تائالا (نىڭ) ۋە ئاللاھ
تائالانىڭ ئەلچىسى بىلگۈچىرەك. دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام
ئاللاھ تائالاغا يالغۇز ھالەتتە ئىمان كەلتۈرۈشنى - بىر ئاللاھ-
تائالادىن باشقا ھېچ بىر ئىلاھنىڭ يوق ئىكەنلىكىگە مۇھەممەد
(ئەلەيھىسسالام) نىڭ ئاللاھ تائالانىڭ بەرھەق ئەلچىسى ئىكەن-
لىكىگە گۇۋاھلىق بېرىش، نامازنى ئادا قىلىش، زاكاتنى بېرىش، روزا
تۇتۇش، ئولجىنىڭ بەشتىن بىر قىسمىنى بېرىش، دېدى. شۇنىڭدەك
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «الايمان بضع وسبعون شعبة
اعلاها قول «لا اله الا الله»، وادناها اماطة الاذى عن-

الطريق، ئىمان يەتمىش نەچچە شاخ بولوپ ئۇنىڭ ئەڭ ئۈستى
نى ،لااله الاالله، بىر ئاللاھدىن باشقا ھېچ بىر ئىلاھ يوق»
دېيىش ئۇنىڭ ئەڭ تۆۋىنى، يولدىكى باشقىلارغا ئازار يەتكۈزى
دىغان نەرسىلەرنى يوقىتىش ئىبارەت، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسا
لام ئىسلامنى چۈشەندۈرۈپ سۆزلىگەندە ئوتتەقلىك ھەممىسى
ئىماندىمۇ سۆزلىدى ئىسلامنىڭ موۋن، ئالامەتلىرى بولغان ئەمەل
لەرنى ئىماندىمۇ تونۇشتۇردى. دېمەك. ئىسلام بىلەن ئىماننىڭ
تۈپتىن بىرلىككەنلىكى ئېنىق).

واذا وجد من العبد التّصديق والاقرار
صح له ان يقول انا مومن حقّا.

بەندىدىن تەستىق (قەلب بىلەن) ئىقرار (تىل بىلەن) تېپىلسا

ئۇ بەندىگە، «مەن ئەلۋەتتە، ھەقىقەتەن مۆئمىن» دېيىش سەھىھ

بولىدۇ. (بۇ يەردىن ئىمان ئەمەلى ئۆچۈنتا چىقانلىقى ئۈچۈن)

«مەن ئىنشائاللاھ مۆئمىن» دېيىش لايىق بولمايدۇ، چۈنكى-

ئۇنىڭ «مەن ئەگەر ئاللاھ خالىسا مۆئمىن» دېگىنى ئۆزىنىڭ مۆئمىن

لىكىنى گۇمان قىلغانلىق جەھەتتىن بولسا، ئۇ ئادەم شەكسىز

كاپىر بولىدۇ. ئۇنىڭ «مەن ئەگەر ئاللاھ تائالا خالىسا مۆئمىن»

دېگەن سۆزى ئەدەپكە رىئايە قىلغانلىق جەھەتتىن، ياكى ئىشلارنى

ئاللاھ تائالانىڭ خالىشىغا تاپشۇرغانلىق جەھەتتىن، ياكى ھازىر

مۆئمىن ھالەتتە ئەمەس، ئاقىۋەت كەلگۈسىدىكى مۆئمىنلىقىدا

ئەمەل قىلغانلىق جەھەتتىن ياكى «ئاللاھ تائالانىڭ» ئىسمىنى سۆز

لەشنى بىلەن تەبەررۇك قىلىش ئۈچۈن ياكى ئۆز نەپسىنى بەلگىلەپ-

كۆرسىتىشتىن خالى بولۇشى ئۈچۈندۇر، ۋە ئۆز ھالى بىلەن پەخىرلى قىلى-

شتىن خالى بولۇشى ئۈچۈن، دېيىلگەن ئىدىمۇ. بۇ «ئەگەر ئاللاھ خا-

لىسا» دېگەن سۆزنى دېمەسلىك ياخشى. چۈنكى «ئەگەر ئاللاھ-

خالىسا» دېگەن سۆز ئەگىنى ۋە ھەممىلەندۇرۇپ قويىدۇ. شۇنىڭ

ئۈچۈن («ئەگەر ئاللاھ تائالا خالىسا»نى دېمەسلىك ياخشىراق-

بولغانلىقى ئۈچۈن) مۇسەننىپ «مەن ئەگەر ئاللاھ خالىسا مۇئمىن»

دېيىش لايىق بولمايدۇ. دېمەي، دۇرۇس بولمايدۇ. دېمەي.

چۈنكى «ئەگەر خالىسا» دېگەن سۆزى ئەمەل ئۈچۈن بولماسمۇ؟ دېيىشى

نىڭ دورو سىلقنى يوق قىلىشقا ھېچ قانداق مەئنا يوق. شۇڭا

قىلغانلىق جەھەتتىن بولسا «ئەگەر ئاللاھ خالىسا»نى دېيىشنىڭ

دورۇس. ئىلگىرىكى سەلەفلەرنىڭ كۆپىنچىسى ساھابە،

تابىئىنلار (رەھ) بارغان تۇرسا ئۇنى يوق قىلىشقا قانداقمۇ

مەئنا بولسۇن؟!

بۇ «مەن ئەگەر ئاللاھ خالىسا مۆئمىن» دېگەن سۆز، بىزنىڭ -

«مەن ئەگەر ئاللاھ خالىسا ياشىشى يېتىلگەن مەن» دېگەن سۆزگە ئوخ

شاشى ئەمەس. (ئەگەر ئۇ شۇنداق بولسا، شۇڭا ئۇ چۈن بولمىغان

تەقدىردىمۇ ئۇنى دېيىش پۈتۈنلەي باتىل. بىھۇدە بولاردى)

چۈنكى ياشلىق ئۇ بەندىنىڭ ئىختىيارى ئىشلىرىنىڭ جۈملىسىدىن.

ئەمەس، تەقۋادا كەلگۈسىدە ئۇنىڭدا باقى تۇرۇشى تەساۋ-

ۋۇر قىلىنغان نەرسىنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس ۋە ئۇنىڭ بىلەن

نەپسى ئۈستۈرۈشى ۋە بەخرى قىلىشى ھاسىل بولىنغان نەرسىنىڭ

جۈملىسىدىن ئەمەس. بەلكى ئۇ «ئەمەل ئەكبەرۇللاھ خالىسامۇئمىن»

دېگەن سۆز «ئەمەل زاھىد مۇتتەقى دورەمەن ئەكبەرۇللاھ خالىسا»

دېگەن سۆزگە ئوخشاشتۇر. (ئىمان، زاھىدلىق، تەقۋالىق، ئىخت-

يار ئەتىلگەنلىكىدىن نەرسىلەرنىڭ جۈملىسىدىن بولىنىڭ قىلىشى تەقۋادىن تە

كەلگۈسىدە، ئۈمىد قىلىدۇ. ۋە ئۇنىڭ بىلەن نەپسى ئۈستۈ

رۇشى ۋە بەخرى قىلىشى ھاسىل بولىدۇ.)

بەزى موھەققىق ئالىملار، بەندىگە ھاسىل بولغانى بەندە ئۆ-

ئار قىلىق كۆڭۈلدىن چىقىرىلغان تەستىقلاش ھەقىقى. لېكىن تەستى-

نىق ئۈچۈن نىيەتتە كۆڭلىدە ۋە ئىجرالىقنى قوبۇل قىلدۇ، نىجات

لىقا ئېرىشتۈرىلىغان. ئاڭا ئاللاھ تائالانىڭ؛ اولائك هم

المؤمنون حقا لهم درجات عند ربهم ومغفرة

و (و) رزق كريم» ئايەت ئىشارەتلەر، ئەلۋەتتە مۆمىن-

لەر دۇر. ئۇلار ئۈچۈن ئاللاھ نىڭ نەزدىدە، دەرىجىلەر ۋە

كەچۈرۈم قىلىش ياخشى رىزق بار.» سۆزى بىلەن ئىشارەت

قىلىنغان كامىل تەستىقلاش ھاسىل بولىشى ئايەت ئاللاھ-

تائالانىڭ ئالىسىدا،

بەزى ئەئىمەلەر دېدى. «مەن ئەگەر ئاللاھ تائالا خالىسا

مۆئمىندۇرمەن» دېسە، ئىماندىكى، كۆڭلىدىكى، بەخت ۋە
بەختسىزلىكلەردىكى ئېتىبار قىلىشىنىڭ، ئۆمرىنىڭ ئاياقلىشىشى بىلەن
بولغانلىقىغا بىنائەن دورۇسى بولىدۇ. ھەتتا گەرچە ئۆمرىنىڭ كۆپ
قىسمى كۇفرىنىڭ ئۈستىدە ئۆتكەن بولسىمۇ، كېيىن ئىماننىڭ ئۈستىدە
ئۆلۈپ كەتكەن ئادەم بەختلىك مۆئمىن. ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمى
تەقۋا ۋە تائەتنىڭ ئۈستىدە ئۆتكەن بولسىمۇ كېيىن كۇفرىنىڭ
ئۈستىدە ئۆلۈپ (مۇنىڭدىن ئاللاھ ساقلىسۇن، ئاللاھنىڭ پاناھىغا
قاچىمىز) كەتكەن ئادەم بەختسىز (شەقى) بولىدۇ. ئەلا ئاللاھ
تائالانىڭ: ئىبلىس شەيتان ھەققىدىكى، «وكان من الكافرين
ئىبلىس كاپىرلارنىڭ جۈملىسىدىن بولغان ئىدى.» سۆزى ۋە-

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ : السعيد من سعد في بطنه-
امه، والشقي من شقي في بطن امه. بەختلىك كىشى، ئانى-
سىنىڭ قورسىقىدا بەختلىك بولغان كىشى» دېگەن سۆزى بىلەن ئىشا-
رەت قىلغان نەرسىگە بىنائەن، «قاتارلىقلار نەقلە قىلغان ئىدى
ئۆنى زىمان-كۆپرى. ساقادەت-شاقاۋەت» لەردىن پەرقى
نەتىجىسى ئېتىبار قىلىدۇ (يەنى) باتىل قىلىشقا موسەببىب ئۆزىنىڭ.

«والسعيد قد يشقى والشقي قد يسعد»

بەختلىك كىشى بەزىدە ئەمەلدىن قايتىپ كېتىش (ئاللاھ ساقلىسۇن
بولىدىغان قاچىمىز) ئارقىلىق بەختسىز بولۇپ قالىدۇ. بەختسىز كىشى
بەزىدە كاپىرلىقتىن كېيىن ئىمان كەلتۈرۈشى ئارقىلىق بەختلىك

بولدى. ئۇنى كۆرۈش سائادەت ۋە شاقاۋەتنىڭ ئۈستىگە

بولدى. ئاللاھ تائالانىڭ سۆيۈتى بولغان «سائادە»، شقاء،

غا ئۇنى كۆرۈش بولمايدۇ. (بۇ ئىككىسىنىڭ سۆيەت بولغىنى «سائاد

سائادەتنى ۋۇجۇتقا چىقىرىدىغان تەكۈنى، شقاء، شاقاۋەتنى

ۋۇجۇتقا چىقىرىدىغان تەكۈنى) قەدىرنىڭ ھادىسقا مەنسۇپ بولماي-

دىغانلىقى ئۈچۈن. ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاللاھ تائالانىڭ سۆ-

پەتلىرىگە ئۇنى كۆرۈش يۈز كەلتۈرمەيدۇ.» دېگەن سۆزى بىلەن

ئىشارەت قىلدى.

ھەقا سۆز. مەنادا ھېچ يوق. (مەن ئەگەر ئاللاھ تائالا خالىسا

مۆئمىن» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىدۇر) چۈنكى ئەگەر ئىمان سائادەت

بىلەن پەقەت مەنىنىڭ ھاسىل بولىشىنى ئىرادە قىلىنسا، مۇنداق
ئىمان بىلەن سائادەت، ھازىرقى مۇسۇ ھالەتتە ھاسىلدۇر،
ئەگەر ئىمان بىلەن سائادەت (بىلەن) دىن ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىجابەت
لىق. مۇئەللەق تەرتىپ بىرىلگەن (ئۇرۇنلاشتۇرۇلغان) ئەرسە-
ئىرادە قىلىنسا، بۇ ئاللاھ تائالانىڭ خالىشىدا، بولۇپ ئۇنىڭ ھازىر
ھاسىل بولىشىغا جەزىم يوق. ئىماننىڭ ھاسىل ئىكەنلىگىگە جەزىم
قىلغان ئادەم بىرىنچىسى (پەقەت مەنىنىڭ ھاسىل بولىشى) ئىرا-
دە قىلدى. ھاسىل بولىشىنى ئاللاھ تائالانىڭ خالىشىغا تاپشۇر-
غان ئادەم ئىككىنچىسى (ئاتا ئىجابەت، مۇئەللەق تەرتىپ بىرىلگەن)-
ئىرادە قىلدى.

5 — دفتر

وفي ارسال الرسل حكمة

پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىشتە چوڭ ھېكمەت بار.

رسل: رسالة، سۆزىدىن «فعول» ۋەزنىدە ياساپ چىقىلغان «رسول» نىڭ كۆپلۈك سانى. رسالة، بەندىنىڭ ئاللاھ تائالا ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئەقىل ئىگىسى بولغان مەخلۇقلارنىڭ ئوتتۇرىدا ئەل-چىلىك قىلىشىدىن ئىبارەت. چۈنكى ئاللاھ تائالا، شۇ بەندىسى پەيغەمبىرى قىلىپ ئەۋەتىش ئارقىلىق ئۇ ئەقىل ئىگىسى بولغان مەخلۇقلارنىڭ- ئۇ ئىشلاردىن ئۇلارنىڭ ئەقىللىرى كامىل يەتمىگەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ پايدىلىرىدىكى كەملىكلىرىنى يوقىتىدۇ. بىز «رسول» نىڭ مەنىسى كىتابنىڭ باشىدا تونۇپ ئۆتكەن. (رسول، مۇتلەق خاس نەبى

مۇتلەق ئام)

پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىشتە كاتتا ھېكمەت بار.

يەنى، ئۇنىڭدا بەندىلەر ئېرىشىدىغان ياخشىلىق ۋە ماختالغۇچى

ئاقىۋىتى بار. بۇ سۆزدە پەيغەمبەر ئەۋەتىش، ئاللاھ تائالانىڭ

ئۈستىگە ۋاجىپ»، دېگەن مەنا بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالا

نىڭ ھېكمىتى (ھېكىملىق سۈپىتى)، پەيغەمبەر ئەۋەتىشتە ھېكمەت ۋە

ياخشىلىق بولغانلىق جەھەتتىن، پەيغەمبەر ئەۋەتىشنى تەقەززا قىل

غان»، دېگەن مەنە بىلەن ۋا (پەيغەمبەر ئەۋەتىش) جىق ئىكەنلىكىگە

پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىش سەمئىيە ۋە بەراھىيە (بۇتپەرەس

لەر) گۇرۇھلىرى ئويلىغاندەك توسۇپتىلغۇچى» (ئۇلار-

ئاللاھنىڭ پەيغەمبەر ئۈممىتى مۇكەممەل ئەمەس. چۈنكى ئەگەر

ئاندىن دېگەندىن ئاللاھ باشقىلاردىن ياردەم سورىدى. باشقىلارغا

موھتاج دېگەنلىك بولىدۇ. دېيىدۇ) ئەمەسلىكى، پەيغەمبەر-

ئۈممىتى پەرزى مۇتلەق ئىلمىي ئالىملار دېمەك ئاكا بارغاندەك ھەرئىككى

تەرىپى (ئۈممەتنى ياكى ئۈممەتتە سەلىك) بار ۋە مۇكەممەل ئەمەس

لىكىگە ئىشارەت قىلىش بار.

ئاندىن كېيىن مۇسۇلمان، پەيغەمبەر ئۈممىتىنىڭ ۋۇجۇدىغا-

(ۋۇجۇدقا ئىشارەت قىلغان يول بىلەن) پەيغەمبەر ئۈممىتىنىڭ

ثابت

پايدىسىغا، ۋە ئۇنىڭ سابىت بولۇشىنىڭ يولىغا پەيغەمبەرلىكى سابىت

مۇستەھكەم بولغان بەزى پەيغەمبەرلەرنى تەيىن قىلىشقا ئىشارەت

قىلدى. ۋە مۇنداق دېدى:

«وقد ارسل الله تعالى رسلا ...»

ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن، ئىنسان جىنسىدىن بولغان پەيغەمبەرلەرنى ئىنسانغا، ئۇلارغا كەلتۈرگەن، ئىنسانلار قىلغانلىرىغا چۈشىنەتتى ۋە ساۋاب. ئۇ جۈملىدىن خۇشخەۋەر بەرگۈچى بولغان ھالەتتە كاپىر ۋە گۇناھكارلارنى، دوزاخ بىلەن ۋە ئازاب ئوقۇبەت بىلەن قورقاتقۇچى بولغان ھالەتتە ئەۋەتتى، جەننەت ساۋاب بىلەن خۇشخەۋەر بېرىشى، دوزاخ، ئازاب بىلەن قورقۇتۇشى ئاللاھ ئۇ قىلىشقا ھېچقانداق بىر يولى يوق نەرسىلەرنىڭ چۈشەنمىسىن ئەگەر ئۇ قىلىشقا يولى بولغان ئەقىدىسىگە ئاساستى-

ئىچكى ئېتىقادىي نەزەرلەر ئارقىلىق بولىدۇ -دە ئاسانلىقچە

ھاسىل بولمايدۇ. ھاسىل بولغاندىمۇ بىرەر ئەسىردە- بىرسى،

ئۆتكەندىن كېيىن يەنە بىرسىگە ھاسىل بولىشى مۇمكىن) ۋە كىشىلەرگە

كىشىلەرگە ئۇلار مۇھتاج بولىدىغان دىن ۋە دۇنيا ئىشلىرىنى بايان

قىلىپ چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان بولغان ھالەتتە ئەۋەتتى.

ئاللاھ تائالا، جەننەتنى، دوزاخنى ياراتتى، ۋە ئۇ ئىشلاردىن سا-

ۋاب، ئازابلارنى تەييارلىدى. بۇ ئىشلارنىڭ تەپسىلى ئەھۋاللىرى:

ۋە بىرىنچى (جەننەتتە ۋە ئۆتكەندىكى ساۋاب) تەكشۈرۈشنىڭ يولى، ئىككى-

نچى (دوزاختا ئۆتكەندىكى ئازاب) دىن ساقلىنىشنىڭ يولى...، قاتار

لىقلار. ئەقىل ئۆزىنى مۇستەقىل تونۇپ بىلەلەيدىغان نەرسە (تو-

تۇپ بىلەن يېزىلغان) نەرسىنىڭ جۈملىدىن. شۇنىڭدەك-
ئاللاھ تائالا پايدىلىق جىسىملەرنىڭ ياراتتى، زىيانلىق جىسىم-
لەرنىڭ ياراتتى ۋە ئەقىل ھەس قىلغۇچىلار (ئەزا بەدىنى) غا،
ئۇ ئىككىسىنى (پايدىلىق جىسىم، زىيانلىق جىسىم) تونۇپ بىلىشكە مۇ-
ستە قىللىقنى قىلدى. شۇنىڭغا ئوخشاشى، ئاللاھ تائالا ئۇ-
نىڭ ئەقلىگە تەربىيەنىڭ بىرىنچە جەزم قىلىشقا يول يوق بولغان مۇ-
مكىن ھۆكۈملىرىنى، ۋاجىب ھۆكۈملىرىنى (دائىم نەزەر قىلغان
دىن كېيىن ئاشكارا بولىدىغان) پاك ئىنسان ئۇنىڭ بىلەن مەسئ-
ئول بولسا، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ كۆپ پايدىلىرى بىكارچى بوپ-
كەتكەن ھالەتتە كامىل تەتقىقات قىلىش بىلەن ئاشكارا-

بولىدىغان مۇمتەز ھۆكۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆكۈملەر

نى قىلدى، ئاشۇ مەسىلىلەرنى بايان قىلىپ بېرىش ئۈچۈن -

ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەر ئەۋەتكەنلىكى. ئاللاھ تائالانىڭ:

«وما ارسلناك الا رحمة للعالمين بىز سىنى پەقەت پۈتۈن ئالەم

گە رەھمەت قىلغانلىق جەھەتتىن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق»

دېگىنىدەك ئاللاھ تائالانىڭ كاتتا پەزلى ۋە رەھمىتىدۇر.

ئاللاھ تائالا ئۇلار (پەيغەمبەرلەر) نى، دۇنيانىڭ ئادەت قانۇنىنى

بۇزۇپ تاشلايدىغان مۆجىزىلەر ئارقىلىق كۈچلەندۈردى.

مۆجىزات: مۆجىزە نىڭ كۆپلۈك سانى. مۆجىزە پەيغەمبەر

لىك دەۋاسى قىلغۇچىنىڭ قولىدا، پەيغەمبەرگە ئىنكار قىلغۇچىلار

ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرە قىلغان چاغدا، ئىنكار قىلغۇچىلارنى ئۇنىڭ ئوخشىشىنى كەلتۈرۈشتىن ئاجىز قىلدۇرغان يول بىلەن ئادەتنىڭ (قارشىدا) خىلاپى بىلەن ئاشكارا بولىدىغان ئىشتۇر.

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرنى مۆجىزىلەر ئارقىلىق كۈچلەندۈردى چۈنكى ئەگەر ئۇلارنى مۆجىزە بىلەن كۈچلەندۈرۈش بولمايدىغان بولسا ئۇلارنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىش ئەلۋەتتە ۋاجىب بولمايتتى. ۋە پەيغەمبەرلىك (دەۋاسىدا) راست سۆزلىگۈچى يالغان سۆزلىگۈچىدىن ئاشكارا بولمايتتى.

مۆجىزە ئاشكارا بولغاندا پەيغەمبەرنىڭ راستچىللىقىغا جەزم

قىلىش، موجىزە ئاشكارا بولغاندىن كېيىن ئاللاھ تائالانىڭ -
»را سىلىقنى يارىتىپ بەرمەسلىكى ئۆز نەپسىگە قارىغاندا مۇمكىن
بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ يارىتىپ بەرىشىدىن ئىبارەت ئادەتتىنىڭ
جارى بولۇشى يولى ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ. بۇ موجىزە ئاشكارا
بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ «را سىلىقنى بىلىشنىڭ ئادەتتىنىڭ يولى ئارقىلىق
ھاسىل بولىشى) بولسا مىسالغا ئوخشاش. «كىشىلەر تويلىشىۋاتقان مەج-
لىستە بىركىشى، مەن بۇ پادىشاھنىڭ ئەلچىسى دەپ، سىلەرگە ئۆزۈن تىلەن)
دەئۋا قىلغان ئادەمدىن كېيىن پادىشاھقا ئەگەر مەن موشۇ سىلىنىڭ ئەل-
چىلىرى ئىكەنلىكىمدە راس بولسام ئىسلە ئادەتلىرىڭنى بۇزۇپ-
مىنىڭ سۆزۈمگە ئىسپات ئۈچۈن ئورنۇڭدىن ئۈچ قېتىم تۇرۇپ بەر-

سله دسه پادشاه ئۆرندن تورسا ئۆنلك سوزنكه بنائن

سۆ تويلا شقان كتله ركه ، ئۆنلك سوزندن (مەنامو سۆ پادشاه

ئەلچى دىكەنا سوزندن) رامس ئلك ئلكنى بلشى (ئادىن قارالگتو

لق بەدىصى بلشى) هاسل بولدۇ گەرچە ئۆكشنك ئۆزنكه قارى

غاندا يالغان سوزلى مومكن بولسمو چونكى بزنك ئۆهود-

تا ئنك ئالتونغا ئايلنشى ئۆنلك ئۆزنكه قارىغاندا مومكن

تورو قلوق ئۆنلك ئالتونغا ئايلنغا نلقنى بلكه نمزگه ئۆزى

شاشى ئه قلنك دوروسى دىپ قارشى بلمن بولغان زاتى موم-

كن للك . بردە - بر سەۋاب ئار قلق جەوز ملله هاسل (جەوز

ملله بلمنك) بولغا قارشى كەلمەيدۇ .

شۇنىڭدىن بۇ جايدا (موجىزە ئاشكارا بولغاندىن كېيىن) پەيغەمبەر

نىڭ راستچىللىقىنى بىلىش ئادەتنىڭ كەلتۈرۈپ چىقىرىشى ئارقىلىق

ھاسىل بولىدۇ. چۈنكى ئۇ ئادەتتە ھېس ئەزالىرىغا ئوخشاش بىلىش

يوللىرىنىڭ بىرى. موجىزە ئاشكارا بولغاندىن كېيىن ئادەتنىڭ يولى-

ئارقىلىق پەيغەمبەرنىڭ راستلىقىنى جەزىم قىلىپ بىلىشكە، ئۇنىڭ قىز-

زىقلىقىدىن ئىبارەتتە ھېسسى بەدىھى بىلگەنگە. ئۇنىڭ قىزىق بولماس-

لىقىنى ئەرباز قىلىشى مۇھاللىق لازىم كەلمەيدۇ. مەسىلەن ئۇنىڭ مغىبكى

قىزىق بولماسلىقىنىڭ مۇمكىنلىكى دەخلى (تەسىر) قىلمىغاندەك مۆ-

جىزىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ يېرىدىن بولۇشىنىڭ مۇمكىنلىكى ئۇ-

موجىزىنىڭ ئەستىن قىلىپ بۇ چۈن بولۇشىنىڭ مۇمكىنلىكى ۋە موتلىدىن

ئەمەسلىكىنىڭ مۇمكىنلىكى، يەنى يالغانچىنى تەسدىق قىلىش

ئوچۇن

باشقا ئېھتىماللار دەخلى قىلمايدۇ.

اول الانبياء آدم و آخرهم محمد صلى الله عليه و سلم

پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرىنچىسى ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام، ئۇلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر.

ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا باشقا پەيغەمبەرنىڭ يوقلىقى ئېنىقلىقىغا جەزم قىلىش بىلەن - تۇرۇپ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇلغانلىقى ۋە نەھى قىلىنغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ: اسكن انت وزوجك الجنة ولا تقربا هذه الشجرة «سەن ئايالىڭ بىلەن جەننەتتە تۇر، ۋە بۇ ~~دەرەخكە~~ درخگە يېقىن كەلمەڭلەر» دېگەن ئايەتى كەرىمەسىدىن ئادەم ئەلەيھىس-

-سالام بويرۇلغانلىقى ۋە (ئۇ قۇرئان دىگەن كىتاب ئارقىلىق سا-

بىت. چۈنكى مۇنداق ھالەتتىكى بويرۇق (ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن

باشقا پەيغەمبەر يوق ھالەتتە) ۋە تۇرمۇشنىڭ ھەممىلىكىگە كېرى-

بىلەن بولمايدۇ. شۇنىڭدەك ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر-

لىكى، رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى ۋە ئۈممىتى ئىسلامىيەنىڭ ئىتتىپاقى

ئارقىلىق سابىت. بەزى گورۇھلاردىن نەقىل قىلىنغان نەرسە (بەزىلەر

ئادەم ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەمەس، دېيىشكەن) سەۋەبلىك

ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلغۇچى كاپىر بولىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى ھەققانىي سابىتتۇر.

چۈنكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلىغان مۆ-

جىزە ئاشكارا قىلدى. موھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى
ئىسپاتلانغان مۆجىزىلەرنىڭ «مۇتەۋاتىر» دەرىجىگە يەتكەنلى-
كى ھەقىقەتەن بىلىندى. ئەمما «موھەممەد ئەلەيھىسسالام» نىڭ
مۆجىزە ئاشكارا قىلغانلىقى ئىككى تۈرلۈك دەلىل بىلەن سابىتتۇر.
1. موھەممەد ئەلەيھىسسالام، ئاللاھ تائالانىڭ كالامىنى ئاشكارا
قىلدى. ۋە ئۇ «ئاللاھ تائالانىڭ كالامى» دەپ قىلىق ھەممىدىن كامىل
يېتەكچى بەلىغ ئالىملار بىلەن مۇنازىرىلەشتى (سەنلەر بۇ ئاللاھ تائالا
نىڭ كالامى. ئاللاھنىڭ كالامى ئەمەس. موھەممەد ئۆزى توقۇپ
دېسەڭلار، قۇرئاننىڭ سۈرىلىرىنىڭ ئەڭ قىسقىسىنىڭ ئوخشا-
ھەبت- بالاغەتتە تەڭ كېلەلىگۈدەك بىر كالامنى كەلتۈرۈپ بېقىڭ.

دەپ ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلەشكەن. شۇ چاغدا، پۈتۈن دۇنيادىكى

ئەرەب شائىر، كاتىپ، يازغۇچىلار، كاتتا چوڭ ئالىملىرى 600 كىشى

يىغىلىپ ئالتە ئاي ئۆزلىرىنىڭ ئىلىم-تەپەككۇرلىرىنى ئىشقا-

سېلىپ، قۇرئاننىڭ «قۇل ھۇۋەللاھۇ ئەھەد» چاغلىق قىسقا

سۈرىسىنىڭ پاساھىتىگە توغرا كېلەلىگۈدەك بىرەر سۆز ئىجاد قىلال-

مىغان. بۇ گەپنى ئۇستازىمىز دەرستە ئېيتىپ ئۆتكەن) ئۇلار قۇرئان

بىلەن مۇنازىرىلەشكەندە قاتتىق مەغلۇپ بولۇپ، ھەتتا ئۆز جانلىرىنى

ئۆز يولىدا پىدا قىلغان تۇرۇقلۇق، قۇرئاننىڭ ئەڭ قىسقا سۈ-

رىسى بىلەن تارتىشىشتىن (ئۇنى ئىجاد قىلىپ) ئاجىز كەلدى. ئەمدى

ئۇلار، ئاللاھنىڭ كالامى بىلەن، ئۇنىڭ بارا ۋەردە سۆز ئىجاد

قىلىپ قارىشى تورىدىن يۈز ئۆرۈپ قىلىچلارغا قىلىچ جەڭ قىلىش-
قا كىرىشتى.» ئاللاھ تائالانىڭ كالامى بىلەن قارشىلىشىشقا قوز-
غالغان تۈرلۈك سەۋەبلەر كامىل تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ھېچ بىرىدىن
ھازىرغىچە، قۇرئاننىڭ ئەڭ قىسقا سۈرىسىگىمۇ ئوخشاش ئايەت ياسالا-
مىغانلىقى يېقىن بولالمىغانلىقى بىر نەرسىنى كەلتۈرگەنلىكى نەقىل قىلىنمىدى
ئەسۇ قۇرئان بىلەن قارشىلاشقۇچىلارنىڭ، ئۇنىڭدىن ئەڭ قىسقا
بىر سۈرىنىڭ ئوخشىشىنى كەلتۈرۈشتىن ئاجىز كەلگەنلىكى ئۇلۇغ قۇر-
ئاننىڭ، ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىن كەلتۈرۈلگەنلىكىنى ئۇقتۇ-
رىدۇ. «قۇرئان» نىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدىن كەلتۈرۈل-
گەنلىكى تونۇشى ئارقىلىق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزى

ئە پەيغەمبەرلىكنى ئىسپاتلىغانلىقىدا راستلىقى، ئادەت خاراكتېرلىق
بىلىنى تەرسىزدىن بىلدۇ. بۇ ئادەت خاراكتېرلىق بىلىمدىن باشقا
ئادەت خاراكتېرلىق بىلىملەرنىڭ ھالىغا بىنائەن، ئەقلى ئېھتىماللار
دىن بىردىن-بىر ئېھتىمالدىن خىلى يەتكۈزمەيدۇ.
٢- ئۇلۇغ سەۋرى ئالەم رەسۇلۇللاھدىن ئەلى، رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ
باتۇرلۇقى، ھاتەمى تەيىنىڭ سېخىلىقىغا ئوخشاش، گەرچە ئۇنىڭ
تەپسىلاتلىرى يەككە-يەككە بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن مەقسەت قىلىنغان
ئورتاق مىقدار «موجىزىنىڭ ئاشكارا بولۇشى» مۇتەۋاتىر دەرى
جىگە يەتكەن. دۇنيانىڭ قانۇنىنى بۇزۇپ تاشلايدىغان ئىشلار
ئەقلى قىلىنىدۇ، بولار بولسا «سىيەر» كىتابلىرى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەھۋالى

سالامنىڭ تەرجىمىھالى» لىرىدىن سۆزلەنگەن،

بەسىرەت (ھەقىقىي كۆرۈنۈش) ئىگىلىرى، مۇھەممەد ئەلەيھىس

سالامنىڭ پەيغەمبەرلىككە بەزىدىن مۇنداق ئىلگىرى خىل يولىدىن

دەلىل كەلتۈرىدۇ. ئى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەم-

بەر بولىشىنى، ئىلگىرىكى ۋەدە پەيغەمبەرلىكنى ئۆزىگە ئىسپاتلاپ،

كىشىلەرنى ھەققە دەۋەت قىلغان ۋاقتىكى ۋە ئۇ پەيغەمبەرلىكى
حقّه

كامىل ئۇمۇملاشقاندىن كېيىنكى، ئىنجىلدە گۈزەل سۈپەتلىرى....

قاتارلىق ئەھۋاللىرىنىڭ مۇتەۋاتىر دەرىجىگە يەتكەنلىكى، ۋە رە-

سۇلۇللاھنىڭ ئۇلۇغ ئەخلاقلىرى ھەقىقەتلىرىنىڭ ئاتقۇتىدىن

كىشىلەر ئۈچۈن ياخشى خۇلق بار) ھۆكۈملىرى، باتۇر كىشىلەر قېچىپ

كۈلۈۋاتقان ھالەتتە رەسۇلۇللاھنىڭ ئالدىغا قاراپ ئىچكىرلەپ

كىرگەنلىكى. ھەممە ئەھۋاللاردىن ئاللاھ تائالانىڭ ساقلىشىغا

ئىشەنگەنلىكى (ئىشەنگەنلىكى) ھەر قورقۇنچلۇق ئەھۋاللاردا رەسۇ-

لۇللاھنىڭ دۈشمەنلىرى ئالدىدا ئۈستى قاتتىق، رەسۇلۇللاھ ھەققىدە

تەنە قىلىشقا ناھايىتى ھېرىس تۇرۇپ، رەسۇلۇللاھدا ھېچ بىر تەنەنى

تاپالمايدىغان رەسۇلۇللاھقا (غا) دەخلى يەتكۈزۈشكە ھېچ بىر يول

(تاپالمىغانلىقى) تاپالمايدىغان ھالەتتە ئۆز ھالىتىدىن ھېچ بىر-

ئۆزگەرمەي، شۇ ھالدا سابىت تۇرغانلىقى. ※ ئەقىل، بۇنىڭلار

نىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ غەيرىدىن جۇشقۇنلىقىنىڭ مۇمكىن ئەمەس

لىكىگە، ۋە ئاللاھ تائالانىڭ مۇسۇ كالاماتلىرىنى ئۆزى ئۆزىنىڭ

كالا

ئاللاھقا يالغاننى توقۇيدىغان كىشى خلە نلگنى بىلگەن كىشىنىڭ

ھەققىدە جوكلىتىشنىڭ ۋە ئۇ كىشىگە 23 يىل روخسەت بېرىپ

ئاندىن ئۇنىڭ دىنىنى بارلىق دىنىنىڭ ئۈستىگە غالىپ بېرىشنىڭ ۋە-

ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇ كىشىگە دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن غەلىبە قىلى-

ۋېلىشى ئۈچۈن ياردەم بېرىشنىڭ ئۇ كىشى ۋاپات تاپقاندىن كېيىن

ئۇنىڭ ئەسەر، يوللىرىنى قىيامەت كۈنىگىچە ئەمەليا قىلىشنىڭ مۇم-

كىن ئەمەسلىكىگە ئەقلىي نەتىجە جەزم قىلىدۇ.

2. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام «پەيغەمبەر» لىكىدىن ئىبارەت بول-

جولك كاتتا ئىشى. ئۇلارغا ھېچقانداق كىتاب بولمىغان، ئۇلار بىلەن

ھېچقانداق ئىلمى قەۋملەرنىڭ زىشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا

ئۆزىگە ئىشىنىلدى، ئۇلارغا كىتابنى ھېكمەتنى بايان قىلىپ بەردى

ۋە ئۇلارغا ھۆكۈملەرنى شەرىئەتلەرنى ئۆگەتتى، گۈزەل ئەخلاق

لەرنى كامىل قىلىپ بەردى. ۋە كۆپلىگەن ئىلمى ۋە ئەمەلىي پەزىلەت

لەردە كامىل يېتىشتۈرۈپ بەردى. پۈتۈن ئالەمنى ئىمان ۋە ياخشى

ئىشلارغا قىلىق يورۇتتى. ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى

ئاللاھ تائالا ھەممە دىنلارنىڭ ئۈستىگە، ئۆزى ۋەدە قىلغان دەك

(ئاللاھ تائالا شۇنداق ۋەدە قىلغان) غالىب قىلدى. رەسۇلۇللاھ

ۋە پەيغەمبەرلىكنىڭ مۇشۇنىڭدىن باشقا مەنىسى يوق.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى سابىت بولسا ئۇ،

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كالامى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇل

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن كالامى ئۇلـ

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ، بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ تۈگەن

چى ئىكەنلىكى ئۇ قۇرئاندا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ

ھەممە ئىنسانلارغا بەلكى ئىنسان ۋە جىنغا پەيغەمبەر ئىكەنلىكى

ھەققەتەن ئۇ قۇرئاندا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ، بارلىق

پەيغەمبەرلەر ئاخىرقى ئىكەنلىكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ

پەيغەمبەرلىكى ئەرەبكىلا خاس بولماي ئىكەنلىكى (بەزى ناسارا

لار ئويلىغاندەك) ساپىت بولدى.

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن، ھەدىستە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ -

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن چۈشىدىغانلىقى كەلتۈرۈلسە، بۇنىڭ

نا، موھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلەرنىڭ توگەنچىسى بول-
مايدۇ. دېمەك بىز جاۋاب بېرىپ دېيەمىزكى توغرا ئىسا ئەلەي-
ھىسسالام موھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن چۈشىدۇ. لېكىن ئۇ-
ئىسا ئەلەيھىسسالام موھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىدۇ. چۈنكى ئىسا
ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتى، ھەققەتەن بۇزۇلۇپ كەتكەن ئىسا ئەلەي-
ھىسسالامغا قايتا ۋەھيى ۋە شەرىئەتنى تىكلىشى بولمايدۇ، بەلكى
موھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئورۇنباسار خەلىپىسى بولىدۇ. ئەڭ
سەھىراق سۆز: ئىسا ئەلەيھىسسالام كېلەر بىلەن نامازنى قوي-
صحى راى ١٢
دۇ، ۋە ئۇلارغا ئىمام بولىدۇ. ئىمام مەھدى ئىسا ئەلەيھىسسا-
لامغا ئىقتىدا قىلىدۇ. چۈنكى ئىسا ئەۋزەل بولغانلىقى ئۈچۈن.

تامام بولسى ئەۋلا. (ياخشى).

ۆقدروى بيان كدهم

بەزى ھەدىسلەردە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئومومى سانىنىڭ بايانى رىۋا-
يەت قىلىنىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن، پەيغەمبەرلەرنىڭ سانى توغرىسىدا
سورالغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام. بىر يۈز يىگىرمە تۆت-
مىڭ (124000) دەپ جاۋاب بەرگەنلىكى يەنە بىر رىۋايەتتە ئىككى-
يۈز يىگىرمە تۆت مىڭ (224000) دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان.

ئەۋلا مۇۋاپىقراق سۆز، ئۇلارنىڭ ئاتائىتا مۇئەييەن بىر سانغا توخ-
تاتماسلىق لازىم. چۈنكى ئاللاھ تائالا؛ منهم من قصصنا عليك

ومنهم من لم نقصص عليك، ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىچىدىن
بىز ساڭا سۆزلەپ بەرگەنلىرى بار، ۋە ساڭا سۆزلەپ بەرمىگەن پەي-
غەمبەرلەرمۇ بار،» دېدى. پەيغەمبەرلەرنىڭ سانىنى سۆزلىگەندە
بىز سۆزلىگەن سان ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ سانىدىن كۆپرەك بولۇپ
قالسا پەيغەمبەر ئەمەس كىشىلەرنى پەيغەمبەرلەرنىڭ قاتارىغا-
كىرگۈزۈپ قىلىشتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. ئەگەر بىز سۆزلىگەن سان
ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ سانىدىن ئاز بولۇپ قالسا، پەيغەمبەر بولغان
كىشىلەرنى، پەيغەمبەرلەرنىڭ قاتارىدىن چىقىرىۋېتىشتىن ساقلا-
نىپ قالغىلى بولمايدۇ.
يەنى، خەبەرى ۋاھىد (بىرلا كىشىلا رىۋايەت قىلغان ھەدىس) —

«ئۇسۇلى فىقھى» دا سۆزلەنگەن شەرتلەر (سەككىز شەرت بولۇپ تۆت شەرتى مۇخبىردا، تۆت شەرتى خەۋەردە) نىڭ ھەممىسى ئۇنى ئىچىگە ئالغان تەقدىردە پەقەت گۇماننى پايدىلەيدۇ.

گۇمان «ئېتىقادىي» مەسىلىلەردە خۇسۇسەن ئۇ گۇمان-رىۋايەتنىڭ بىر بىرىگە ئوخشىماسلىقى ئۆز ئىچىگە ئەپ قالغان ئۇ گۇمان كەلتۈرۈپ چىقارغان مەسىلىگە قايىل بولۇشى بىزنى پەيغەمبەرلەرنىڭ رەسۇلۇللاھنى بىرلىكتە ئىنكارىدىن ئىبارەت.

كىتاب (قۇرئان) نىڭ زاھىرىغا قارشى چىقىشنى پايدىلەيدىغان نەرسىنىڭ جۈملىسىن بوپ قالغان ۋاقتا ئېتىبار قىلمايدۇ (بۇيەردىكى گۇمان ئىككى خىل رىۋايەتنىڭ ئوخشىماسلىقى

ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ۋە شۇ گۇمان، كەلتۈرۈپ چىقارغان پەيغەم-
بەرلەرنىڭ سانىنى توختۇتۇشقا قايىل بولۇشنى كىتابنىڭ زاھىرى
غا قارشىلىق قىلىشنى ئىپادىلەيدىغان نەرسىلەرنىڭ جۈملىسىدىن-
بولۇپ قالىدۇ.) بۇ جايدىكى خەبىرى ۋاھىد «ساناق ئىشلار-
نىڭ چوشەنچىسىدە خاس بولۇپ ئارتۇق-كام بولۇشقا ئېھ-
تىمال كەلتۈرمەيدۇ» دېگەن قائىدىگە بىنائەن، پەيغەمبەر
قاعده
ئەمەس كىشىلەرنى پەيغەمبەر دېيىش ساناشنى، پەيغەمبەر بولغان
كىشىلەرنى پەيغەمبەر ئەمەس دېيىش ساناشنى» دىن ئىبارەت. ئە-
مەلىيەتتە قارشى بولۇپ قىلىشنى ئېھتىمال كەلتۈرىدۇ.
ئۆپە يغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا ھەققىدە خەۋەر بەر-

ئەلچى ۋە تەبلىغ قىلغۇچى (جۇڭلۇق بويىچە پەيغەمبەرلىكنىڭ

مەنىسى) ئىدى، ئىنسانلارغا ئەۋەتىلىشى ۋە پەيغەمبەرلىكنىڭ پاي-

دىسى باشقا بولماسلىقى ئۈچۈن ھەممە كىشىلەرگە راست سۆز-

لىگۈچى ۋە ئۇلارغا خەير-خاھلىق قىلغۇچى ئىدى.

پەيغەمبەرلەر ئۇلارنىڭ ھەممىسى راست سۆزلىگۈچى ئىدى دېگەن

ئىبارەتتۇر بۇ سۆزدىن پەيغەمبەرلەرنىڭ يالغانچىلىقتىن ساقلى-

نىپ قالغۇچى، خۇسۇسەن شەرىئەتلەرنىڭ ئىچىدا ھۆكۈملەر-

نى يەتكۈزۈشتە ئۇممەتلىرىنى توغرا يولغا باشلاش ئىشلىرىدا قىدار

بولۇنغان ئىشلاردا يالغانچىلىقتىن ساقلانغۇچى ئىكەنلىكىگە

ئىشارەت بار. پەيغەمبەرلەرنىڭ قەستەن يالغانچىلىقتىن ساق.

لانغۇچى ئىكەنلىكى ئۇممىتى ئىسلامىيەنىڭ ئىتتىپاقى ئارقىلىق سابىت
سەھۋەنلىك يول بىلەن يالغانچىلىقتىن ساقلانغۇچى ئىكەنلىكى
كۆپىنچە ئالىملارنىڭ كۆز قارىشىدا سابىتلىكى بىرەر گۇرۇھلار
سەھۋەن يالغانچىلىق قىلىش مۇمكىن دېيىدۇ.
ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ مۇنداق (ھۆكۈملىرى يەتكۈزۈش ۋە باشقىلار
دا يالغانچىلىق قىلىش) دىن باشقا گۇناھلاردىن ساقلىنىش قىلىش
ھەققىدە تەپسىلاتلار بار. (پەرقلىنىشى) ئۇ تەپسىلاتلار تۆۋەندىكى
كىتابتىن ئىبارەت. ٦. ئۇ پەيغەمبەرلەر ئۇممىتى ئىسلامىيەنىڭ
بىردەك ئىتتىپاق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارغا پەيغەمبەرلىك ۋەھىي كېلى
شىدىن ئىلگىرى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن كۇپۇردىن ساقلانغۇچىدۇر.

ئۇنىڭدىن ئۇ پەيغەمبەرلەر ۋە ھېچ كىلغۇچىسى ئىلگىرى ۋە ئۇنىڭدىن
كېيىن چوڭ گۇناھلارنى قەستەن قىلغۇچىنى ساقلانغۇچى دوزاخ.
بولغۇچى ۋە ھەرىن ئىلگىرى. كېيىن چوڭ گۇناھ ساقلانغۇچى دوزاخ)
«ھەشۋىييە» گورۇھىغا قارىتى كەلدى.

ھەقىقەتەن ئۇ مۇسۇلمانلىق (تالاش - تارتىش) «چوڭ گۇناھلارنى
قەستەن قىلغۇچى» نىڭ مۇتلەق ئەھلى سۈننەتكى دىنلىن چىقارغانلىق
ساقلانامدۇ؟ ياكى ئۇ قىلىق دىنلىن چىقارغانمۇ» دا. ئۇ ئىشلەرنىڭ
مۇتەققىقلىرى بولغانلارنىڭ ھەممىسى سەمىگى دىنلىن چىقارغانلىق ساقلانغان
دېيىشتى. مۇئتەزىلە گورۇھى، بۇنىڭ مۇتلەق ئەھلى سۈننەتكى ئۇ قىلى
دىنلىن چىقارغانلىق ساقلانغان. چۈنكى چوڭ گۇناھنى قىلغۇچى ئۇلاردىن

نەپرەتلىنىشنى ۋە ئۇلارغا بويسۇنماسلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىش بولمايدۇ. ئەمما

چوڭ گۇناھلارنى سەھۋەن قىلىپ سېلىش كۆپ ئالىملار بويىچە دۇرۇس

دەپ قارىلىدۇ. ئەمما كىچىك گۇناھلار بولسا، جۇمھۇر ئالىملارنىڭ

كۆز قارىشىغا بويىچە پەيغەمبەرلەرنىڭ قەستەن قىلىشى دۇرۇس، بۇ

كەپ جۇببائى ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە قارشى كەلدى.

ئۇلۇغ چەكلەپ بىرىپ بولغاندىن كېيىن، ئىككى كۆرمەستە بىر تال

دانىنى ئېلىۋېلىش ۋە بىر لوقما تائامنى ئىككى كۆرمەستە ئوغۇرلاپ

يېگەنگە ئوخشاش پەسلەشكەنلىكنى ئۇقتۇرىدىغانلىرىدىن باشقا كىچىك

گۇناھلارنى سەھۋەن قىلىپ سېلىشى ھەممە يەرنىڭ ئىتتىپاقى بىلەن

بىردەك دورۇسى.

لېكىن مۇھەققىق ئالىملار، پەيغەمبەرلەر كىچىك گۇناھنى قىلىدىغان چاغدا ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى ۋە ئاللاھنىڭ دورۇسلىقىنى ئېتىراپ قىلدى. بولارنىڭ (كىچىك گۇناھنى قەستەن قىلىشى، سەھۋەن قىلىشى توسو لوقى ئاللاھنىڭ دورۇسلوقى) ھەممىسى ۋەھىدىن كېيىنكى ئەھۋاللارغا قارىتىلغان، ئەمما ۋەھىدىن ئىلگىرى بولسا، چوڭ گۇناھنىڭ سادىر بولىشىنىڭ مۇمكىن [ئەمەسلىكىگە دەلىل يوق.] مۇتەزىلە گۇرۇھى، پەيغەمبەرلەردىن چوڭ گۇناھنىڭ سادىر بولىشى مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى ئۇ چوڭ گۇناھنى قىلىش ئۇلارغا ئەگەشكەن توسقان نەپرەتلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ — دەپ پەيغەمبەرلىك ئەۋەتىلگەنلىكنىڭ ھىكمىتى ياقتۇ.

لىقى بۇ قاپ كېتىدۇ، غا بارىدى.

ھەققا چۇلا بەسەكەپ ئانا بىلەن زىنا قىلىشىدۇ، دەھشەتلىك قەبىھ-

گۇناھ، بەزىكە ئىشلىگىنى ئۇ قۇرۇدىغان كېچىلە گۇناھلارغا ئۇ خىيانىتى

نەپرەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى توسۇشى.

ئىشكۇرۇسىلىرى، بەيغەمبەرلەردىن جۇلا كېچىلە گۇناھلارنىڭ ۋە

ھەدىس ئىشلىرى ۋە ئۇ ئىشلىدىن كېيىن بولۇشىنى مەنئى قىلدى لېكىن ئۇلار

جابانسا قىلاپ قىلىچ ئۈچۈن كۆپرىنك قىلىنىشىنى دوروس قىلدى.

بۇ قۇرئاندا ھەقىقەتلەر مۇستەھكەم ئورۇنلاشقاندىن كېيىن بەيغەم-

بەرلەردىن نەقلى قىلىنغان يالغانچىلىقنى ياكى گۇناھ قىلغانلىقنى

بىلدۈرىدىغان نەرسەلەرنىڭ، يەككە يول بىلەن نەقلى قىلىنغان

لىرى بۇتۇنلەي مەردۇد (رەت قىلىنغۇچىدۇر) تەۋاتۇر يولى ھار
قىلۋى نەقلى قىلىنغانلىرى ئەگەر مۇمكىن بولسا زاھىر لەپزىدىن
قايتۇرۇلۇپ تەئۋىل قىلىنغۇچىدۇر، ۋە ئەگەر ئۇنىڭ زاھىرىدىن
قايتۇرۇش مۇمكىن بولمىسا مۇۋاپىقى تەرك ئەتكەنلىككە
يا ئۇنىڭ ۋەھىيدىن ئىكەنلىكى بولغانلىقىغا قارىتىلغۇچىدۇر. بۇ تەت-
قىقاتلارنىڭ تەپسىلاتلىرى كېلە يېتىپ يېزىلغان كىتابلاردا مەزكۇر
دۇر.

وأفضل الأنبياء محمد عليه السلام

ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەپزىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر.
چۈنكى ئاللاھ تائالا «كنتم خير أمة أخرجت للناس» مەز-

مۇنى ئېلار (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇممەتلىرى) ھەممە

ئۇممەتلەرنىڭ ياخشىسى بولدۇڭلار» دېدى. ئۇممەتلەرنىڭ، دېمەك

كامىل تېگى مىقدارى بىلەن باھالىغاندا ئۇممەتلەردىن ياخشى بولىشى ئۆز

لىرى ئۇلار ئەگەشكەن پەيغەمبىرىنىڭ كامىل بولۇشىغا باغلىق ئەگەشكەنلىكى

دىن ئىكەنلىكى بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەممە پەيغەمبەرلەر

نىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ئىكەنلىكىگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «ئانا سەييىدۇ ۋەلەد-

ئادەم ۋەلا فەخرە، مەنا: ئادەم ئەۋلادىنىڭ ھەممىسىنىڭ خوجىسى.

مەن بولىمەن پەخىرلەنمەيمەن»، دېگەن سۆزى بىلەن دەلىللەنگە-

رۇشەن ئىپادىدۇر. چۈنكى بۇ ھەدىس پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ

ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ئەڭ ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

بەلكى ئادەم ئەلەيھىسسالام نىڭ ئەۋلادىنىڭ ئەجىزلىكى ئىكەنلىكىنى

ئوقتۇردى.

والملائكة عباد الله

پەرىشتىلەر ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرى بولۇپ ئاللاھ تائالانىڭ

مۇنۇ ‹‹ لا يسبقونه بالقول وهم بامره يعملون ›› ئۇلار (پەرى-

شتىلەر) سۆزلەشتە ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىغا ئۆتمەيدۇ (ئاللاھ-

نىڭ روخسىتىز) ۋە ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇغىغا ئەمەل-

قىلىدۇ ‹‹ ولا يستكبرون عن عبادته ولا يستحسرون ›› ئۇلار

ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشتىن كىبىرى قىلمايدۇ ۋە ھېرىمۇ

قالمايدۇ ›› سۆزلىرىگە بىنائەن ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇغىغا

ئەمەل قىلمىغۇچىدۇر.

پەرىشتىلەر ئەرلىك ۋە ئاياللىق جىنسى بىلەن سۈپەتلەنمەيدۇ
چۈنكى بۇ ھەقتە نەقلىي دەلىل كەلمىگەن ھەم ئەقلمۇ بۇنى ئۇقۇ-
رالمايدۇ، بەزى بۇتپەرەسلەرنىڭ «پەرىشتىلەر ئاللاھ تائالانىڭ
قىزلىرى» دەۋالغىنى پۈتۈنلەي باتىل بولۇپ، پەرىشتىلەرنى ئۇلۇغ-
دەپ بىلىشتە ھەددىدىن ئاشقانلىق. شۇنىڭدەك يەھۇدىيلارنىڭ
مۇنۇ «پەرىشتىلەرنىڭ بىردە-بىر چوڭ گۇناھ قىلىپ قالدى. بەلكى
كۇپرىنىمۇ قىلىپ قالدى. مۇنداق گۇناھ قىلغانلىرىنى ئاللاھ تائالا
سۈرىتىنى ئۆزگەرتىۋېتىش ئارقىلىق جازالايدۇ» دېگەن سۆزى
ئۇ(پەرىشتىلەر)لارنىڭ ھالىنى ئاددى چاغلاشتا ھەددىدىن ئاش-

قانلىق.

ئەگەر باشقىلار تەربىيىسى. ئىبلىس شەيتان ئاللاھ تائالانىڭ
مۇنۇ سۆزىدە « فسجد الملائكة كلهم اجمعون الا ابليس
استكبر وكان من الكافرين » پەرىشتىلەرنىڭ ھەممىسى بىردەك
سەجدە قىلدى. مەگەر ئىبلىس تەكەببۇرلۇق قىلىپ سەجدە قىلمىدى
ۋە كاپىرلارنىڭ جۈملىسىدىن بولغان ئىدى » پەرىشتىلەرنىڭ قاتارى
دىن مۇستەسنا قىلىپ چىقارغانلىقىنىڭ دەلىلى بىلەن پەرىشتىلەر
نىڭ جىنسىدىن تۇرۇپ، كاپىر بولدى ئەمەسمۇ؟ دېيىلسە بىز جاۋاب
بېرىپ دەيمىزكى يا قاتاردا ئەمەس (سۆزدىكىدەك پەرىشتىلەرنىڭ
جىنسىدىن ئەمەس) بەلكى ئۇ ئىبلىس جىنلارنىڭ قاتارىدىن ئىدى.

ۋە ئۇ رەببىنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقتى. لېكىن ئۇ ئىبلىس شەيتاننىڭ

باشىدا دەرىجىنىڭ كۆتۈرۈلىشىدىن پەرىشتىلەرنىڭ سۈپىتىدە بولغانىدى.

ۋە پەرىشتىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا يوگۇلۇپ قالغان بىرلا جىن بولغانىدى.

ئۇ ئىبلىسنى پەرىشتىلەرنىڭ ئىچىدىن مۇستەسنا قىلىش (سەۋەبى) بىر-

بىرىگە غالىب قىلىش يولى بىلەن سەۋەب بولدى.

ئەمما ھارۇت ۋە مارۇت بولسا، بۇ ئىككىسى ھەقدىكى سەھرا قايەكوبا

بۇ ئىككىسى پەرىشتە بولۇپ بۇلاردىن كۆپرەك چوڭ گۇناھ مۇسادىر

بولغان بۇ ئىككىسىنى ئازابلاش پەقەت، پەيغەمبەرلەر ھەققىدە چەت

ئەلگە كەلگەنگە بىنائەن ۋەسۋەسە قىلغانلىقىغا بىنائەن ئاگاھلاندۇرۇل

سەھۋ ١٢

غاندىلا، ئاگاھلاندۇرۇش يولىغا بىنائەن بۇ ئىككىسى كىشىلەر ۋە ئاز-

نەسىھەت قىلاتتى. ۋە ئىبلىس ھەققەتەن شەيتان. سەن كاپىر بولما

دەيتتى. سەۋرىنى تۈگۈنچە كوپىرلىق بولۇق بەلكى ئۇ سەۋرىنى راست

دەپ ئىشەنگەنلىكى قىلىشى ۋە ئاخىرقى ئەمەل قىلىشتا.

والله تعالى كتب انزلها . . . . .

ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە چۈشۈرگەن، ئۆز تىلدا ئۆزى

نىڭ بويرۇقىنى (پەيغەمبەرلىرى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختلىك بولۇش

يولىغان ئىشلارغا) ۋە مەنئىي (پەيغەمبەرگە دۇنياۋى ئاخىرەتتە زىيان

سالىدىغان ئىشلاردىن) ۋە ۋەدىسى (مۆئمىنلەرگە جەننەت ساۋاب

ۋەئىدىسى

بىلەن قىلغان) قورقۇتۇشنى (كاپىرلارغا ئاخىرەتتە قىلغۇچىلارغا

ئاسىيلەرگە دوزاخ، ئازاب بىلەن) بايان قىلغان كىتابلىرى بار.

ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ كالامى. ئاللاھ تائالانىڭ كالامى

بىر كالامنىڭ بىرنەچچە بولىقى ۋە بىر-بىرىدىن بەرقلىق بولىقى يە قەدا

قىرائەت قىلىپ ئوقۇلغان ۋە ئاڭلانغانلا نەزمىدىلا. موشۇ

(ئىبارىدىكى كىتابلارنىڭ ئەبزىلى «قۇرئان» بولدى

ئاندىن «تەۋرات» ئاندىن «ئىنجىل» ئاندىن «زەبۇر» ئۈستۈندە

«قۇرئان» بىرلا كالام بولۇپ ئۇنىڭدا بىر-بىرىدىن بەزىلەتلىك

قىلىشقا سارىۋۇر قىلىنمايدۇ. ئاندىن كېيىن ئۇقۇشى ۋە يېزىشى

(ئۇقۇلغۇچى ۋە يېزىلغۇچى) ئىبارىدىكى سۈرىلەرنىڭ بەزىسى

ھەددىسىدە كەلگەندەك ئەبزەل بولىشى دۇرۇس. ئۇ بەزى سۈرىنىڭ

ئەبزەل بولىشى ھەققىدە. ئۇ بەزى / ھە ئىبەئە تىلگەندەك بولغانلىقى

منفعة سوره

جەھەتتىن ئۇنى قىرائەت قىلىش ئەۋزەل ياكى ئۇ بەزى سۈرىدىن
ئاللاھ تائالانىڭ زىكرى كۆپرەك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى قىرا
ئەت قىلىش ئەۋزەل. ئاندىن باشقا كىتابلار. قۇرئاننىڭ-
كېلىشى ئارقىلىق ئۇ كىتابلارنى تىلاۋەت قىلىش ۋە ئۇلارنى يېزىش
ۋە ئۇ ئول كىتابلەرنىڭ بەزى ھۆكۈملىرى ھەققەتەن بوزۇلدى.
(باتىل بولدى).

والمعراج لرسول الله عليه السلام ....

رەسۇلۇللاھنىڭ، ئۆزى ئويغاق ھالەتتە ئۆز شەخسى-
شخصيتى٣
بىلەن (جەسەدى) ئاسمانغا چىققانلىقى. ئاندىن (ئاسمانغا-
چىقىپ بولغاندىن كېيىن) ئاللاھ تائالا خالىغان ئالىي جايغا

چىققانلىقى ھەققىدە،

يەنى رەسۇلۇللاھنىڭ ئاسمانغا چىققانلىقىنى ئوچۇق ئىنكار قىلغۇچى
مۇبتەدىئ (ئەھلى سۈننەتنىڭ جۈملىسىدىن گۇمراھلىق-
بىلەن چىقىپ كەتكۈچى) بولىدىغان دەرىجىدىكى مەشھۇر خەۋەر
بىلەن ساۋابىت. رەسۇلۇللاھنىڭ ئاسمانغا چىققانلىقىغا ئىنكار
قىلىش ۋە ئۇنىڭ مۇھاللىقىنى دەۋا قىلىشنىڭ قورولمىسى پەقەت
پەلسەپە ئالىملىرىنىڭ «ئاسماننىڭ يېرىلىشى ۋە قايتا قوۋۇشۇشى-
مۇمكىن ئەمەس» دىن ئىبارەت باتىل ئۇسۇلى. ئەگەر بۇنىڭغا-
ئىنكار قىلىش ۋە ئۇنىڭ مۇھاللىقىنى دەۋا قىلىشنىڭ قورولمىسى
پەلسەپە ئالىملىرىنىڭ ئۇسۇلى دەسەيدىغان بولساق ئاسماننىڭ

يېرىلىشى ۋە قوۋۇشۇشى دۇرۇس. جىسىملارنىڭ ھەممىسى-

ئوخشىشىدۇ. بىر جىسىمغا دۇرۇس بولغان نەرسە ھەممىگە دۇرۇس

بولىدۇ. (زېمىننىڭ يېرىلىشى دۇرۇس. شۇ ئارقىلىق ئاسماننىڭ

يېرىلىشمۇ دۇرۇس) ۋە ھەم ئاللاھ (تائالانىڭ) تائالا مۇمكىنا-

تلارنىڭ ھەممىسىگە قادىر. ئاسماننى يارسا ئەلۋەتتە يارالايدۇ.

مۇسەننىفنىڭ «رەسۇلۇللاھنىڭ ئويغاق ھالەتتە.....» دېگەن

سۆزى. ئاللاھ تائالانىڭ «وما جعلنا الرؤيا التي اريناك الا-

فتنة للناس. بىز ساڭا كۆرسەتكەن چۈشنى كىشىلەرگە ئىمتىھان

دىن باشقا نەرسە قىلمىدۇق» دېگەن ئايەتتىكى كۆرسەتكە

ۋە مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن. رەسۇلۇللاھنىڭ مىئراجىدىن

سورالغاندا «رەسۇلۇللاھنىڭ مىراجى، ناھايىتى روشەن ياخشى
چۈش ئىدى، دەپ جاۋاب بەرگەنلىكى، رىۋايەت قىلىنغانلىقىغا ئۇن-
ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن «رەسۇلۇللاھنىڭ جەسەدى. مىراج
كېچىسى يوقالمىغان ئىدى» دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغانلىقىغا بىنائەن
رەسۇلۇللاھنىڭ ئاسمانغا چىققانلىقى چۈشىدە بولغان ئىدى»
دەپ ئويلاپ قالغان كىشىلەرنىڭ رەددىيە بەرگەنلىكىگە ئىشارەت،
بۇ كىشىلەرنىڭ ئايەتتە ھەدىس بىلەن كەلتۈرگەن دەلىلىگە مۇناس-
جاۋاب بېرىلدى. «ئايەتتە كەلتۈرۈلگەن «الرؤيا» دىن مۇراد كۆز
بىلەن كۆرۈش» يەنى «بىز ساڭا كۆرسەتكەننى كۆز بىلەن كۆرۈشنى
كىشىلەرگە ئىمتىھاندىن باشقا نەرسە قىلمىدۇق» ئائىشە رەزىيە-

للاھۇ ئەنھا نىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جەسەدى مىئراج

كېچىسى يوقالمىغان ئىدى،» دېگىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ-

جەسەدى (ھېچ يوقالمىغان ئىدى) بەلكى ئۇ جەسەدى روھ بىلەن
بوزروغىنى

بىرگە بولمىغان ئىدى دېمەك مىئراج روھ ۋە جىسىم ھەر ئىككىسى بىلە بولغان

مۇسەننىفنىڭ «رەسۇلۇللاھ نىڭ مىئراجغا چىققانلىقى رەسۇلۇ-

للاھ ئويغاق ھالەتتە ۋە ئۆز شەخسى جىسمى بىلەن......»

دېگەن سۆزى «رەسۇلۇللاھنىڭ مىئراجغا چىققانلىقى پەقەت

روھى ئۈچۈن بولغان جەسەدى چىقمىغان» دەپ ئويلاپ قالغان

كىشىلەرگە رەددىيە بەرگەنلىكتە ئىشارەت.

«مىئراج» نىڭ چۈشتە بولغانلىقى ياكى جىسىم بىلەن بولماي روھ

بىلەن بولغانلىقى، ئاڭا پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىنغان مەسىلىلەر

نىڭ جۈملىسىدىن ئەمەسلىكى مەخپىي قالمايدۇ. كاپىرلار بۇ مىئراج

ئىشقا ئەڭ چوڭ تۈردە ئىنكار قىلدى. بەلكى ئىشەنچى ئاجىز مۇسۇ-

لمانلارنىڭ كۆپىنچىسى ئاشۇ سەۋەب بىلەن «مۇرتەد» بولۇپ كەتتى.

مۇسەننىڭ «رەسۇلۇللاھ نىڭ مىئراجغا چىققانلىقى ئويغاق-

ھالەتتە، ئۆز تەنى بىلەن ئاسمانغا...» دېگەن سۆزى-

مۇقەددەس كىتاب سۆزلىگەن «سبحان الذى اسرى بعبده-

ليلا من المسجد الحرام الى المسجد الاقصى، بىر كېچىدە

ئۆزىنىڭ بەندىسىنى مەسجىد ھەرەمدىن مەسجىدى ئاقساغا-

سەير قىلدۇرغان زات ھەممىدىن پاكتۇر» ھەققىتىگە بىنائەن

رەسۇلۇللاھ نىڭ مېراجى « بەيتۇلمۇقەددەس » دىن

باشقا (ئويغاق ھالەتتىكى مېراج) ئەرشكە بولغان » دىب

ئويلاپ قالغان كىشىلەرگە رەددىيە بەرگەنلىككە ئىشارەت.

مۇسەننىفنىڭ « رەسۇلۇللاھ نىڭ مېراجغا چىققانلىقى ......

ئاندىن ئاللاھ تائالا خالىغان ئالىي جايلارغا چىققانلىقى ...... » دىن

ئىبارەت سۆزى. سەلەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنىڭ سۆز-

لىرىنىڭ بىر بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھەرخىل ئىكەنلىكىگە ئىشارەت.

ئۇ ھەرخىل سۆزلەر « جەننەتكە چىقتى » مۇ دېيىلدى. « ئەرشكە-

چىقتى » مۇ دېيىلدى. « ئەرشنىڭ ئۈستىگە چىقتى » مۇ دېيىلدى.

« ئالەمنىڭ ئەڭ چېتىگە چىقتى » مۇ دېيىلدى. رەسۇلۇللاھنىڭ

مەسجىد لھەرەمدىن. مەسجىد ئەلئەقساغا كېچىدە سەير قىل-

دۇرۇلغانلىقى «قۇرئان» بىلەن سابىت بولغانلىقى ئۈچۈن ئەسەس-

ھەقىقەت. زېمىندىن ئاسمانغا ئۆرلىگەنلىكى مەشھۇردۇر.

ئاسماندىن جەننەتكە ياكى ئەرشكە ۋە بولارنىڭ غەيرىگە بارغانلىقى

يەككە-يەككە خەبەرى ۋاھىد دۇر. ئاندىن كېيىنسىنى ھەقىقەتتىن

يەكۈن بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رەببىنى پەقەت قەلبى بىلەنلا-

كۆردى كۆزى بىلەن كۆرمىدى.

واه وكرامات الاولياء حق

ۋەلى: ئاللاھ تائالانى مۇمكىن بولغان مىقداردا تونۇغۇچى-

تائەت-ئىبادەتلەرنى داۋاملاشتۇرغۇچى، چوڭ-كىچىك گۇناھ

لەردىن ساقلانغۇچى، لەززەت - ئىشرەت تىلەردىن جۇمۇپ-
كەتكەن يۈز ئۆرۈگۈچى دىن ئىبارەت تۆت خىل سۈپەت ئۇنىڭدا-
تېپىلغان ئىكەن.

ۋەلىلىك كارامىتى، ۋەلى تەربىيەسىن ئادەتتىن بۇزۇپ تاشلايدىغان
ئىشلار، پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلماستىن ئاشكارا بولسا.-
ئىمان ۋە ياخشى ئىشلار بىلەن بىللە بولمىغان، ئادەتتىن بۇزۇپ-
تاشلايدىغان ئىشى «ئىستىدراج» بولىدۇ. (ئاللاھ تائالانىڭ بويى
ئۆز يولىدا دەرىجىمۇ دەرىجە ئۈستۈرۈپ بېرىشى) پەيغەمبەرلىك-
دەۋاسى قىلىش بىلەن بىللە بولغان ئادەتتىن بۇزۇپ تاشلايدى-
غان. ئىشلار مۆجىزە بولىدۇ.

كارامەتنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە دەلىلى، كۆپ ساھابىلەردىن ۋە-
لىلەردىن كۆپ ئۆتكەن تابىئىنلەردىن، ھېچكىم ئىنكار قىلىش مۇمكىن
بولمايدىغان. خۇسۇسەن، ئەرەپچە تەبىئەتلىرى ھاد (جزى ۋاھد) خبرى
بولسىمۇ «كارامەت»نىڭ ئورتاق ئىنكار قىلىش مۇمكىن
بولمايدىغان ھالەتتىكى «مۇتەۋاتىر» دەرىجىسىگە يەتكەن رىۋا-
يەتلەر. ۋە يەنە كىتابىمىز، كارامەتنىڭ، مەريەم ئەلەيھىسسا-
لامدىن ۋە سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەزىرىدىن ئاشكا-
را بولغانلىقىنى سۆزلەپ تۇرۇپتۇ. «كارامەت»نىڭ ۋۇجۇتقا-
چىققانلىقىنى ئىسپاتلىغاندىن كېيىن دۇرۇسلىقىنى ئىسپاتلاشقا-
ھېچ قانداق ھاجەت يوق.

چىندىن كېيىن موسەننىپ، كارامەتنىڭ تەبىرىگە ۋە ئۇ كارا-
مەتنىڭ ناھايىتى بەلەن يىراق دېيىپ قارىلىدىغانلىقىغا قىلدى).
بەزى جوز ئىلىرىنىڭ تەبىلاتىغا ئىشارەت قىلدىغان نەرسىنىڭ
ھەممىسىنى كەلتۈردى. ۋە موندا قدىدى: كارامەت ۋەلىغا، چاد-
تىنى بوزوش يولىغا بىنائەن چىقىكارا بولىدۇ. ئۇ چادىر تىلەرىنى بۇ-
زىدىغان كارامەتلەر مونۇلاردىن ئىبارەت، مەشھور رىۋايەتتە
كە بىنائەن چىسف ئىبنى يورخىيا، سولايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ
ۋەزىرىنىڭ چارلىقتىكى موسايەسىنىچە يىراقتا تۇرۇپ كۆزىنى-
ئۇ يا قىتىن بۇ ياققا قايتۇرۇپ بولۇشىدىن ئىلگىرى، بىلقىس خېنىم
نىڭ تەختىنى كەلتۈرۈپ بولغىنى ئۇ خىتائىسى يىراقموسا-

بى قىسقا مۇددەت ئىچىدە بېسىپ بولۇشى. مەريەم ئەلەيھىسسالام

نىڭ ھەققىدە، زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام قانداق ۋاختا مېھراب-

قا كىرسە مەريەم ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا رىزىقنى كۆرەتتى.

ۋە: بۇ رىزىق ساڭا نەدىن كەلدى؟ دەپ سورىغاندا بۇ رىزىق

ئاللاھ تائالانىڭ ھوزۇرىدىن كەلدى. دەيتتى، مۇشۇنىڭغا ئوخشاش

ھاجەت چۈشكەندە كەم ئىچىملىك. تاماقلارنىڭ زاھىر بولۇشى

كۆپ ئەۋلىيالاردىن نەقىل قىلىنغاندەك سۇنىڭ ئۈستىدە مېڭىشى

جەئفەر ئىبنى ئەبى تالىب ۋە ئۇلۇقمان ئۇرەسە رەھىمىھى ۋە بۇلارنىڭ

غەيرىدىن نەقىل قىلىنغاندەك ھاۋادا ئۇچۇشى. جانىۋارلارنىڭ

سۆزلىشى ۋە تىلسىز ھايۋانلارنىڭ سۆزلىشى. ئەمما جانىۋارلارنىڭ

سۆزلىنى، سەلمان، ۋە ئەبۇ دەرداننىڭ ئالدىدا بىر قاچا بار

ئىدى. بۇ قاچا تەسبىھ ئېيتتى. ئۇ ئىككىيلەن بۇ قاچىنىڭ تەسب-

ھىنى) تەسبىھىنى ئاڭلىغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان. ئەمما قاچا-

(تىلسىز) ھايۋانلارنىڭ سۆزلىگى بولسا، ئەسھابۇلكەھفنىڭ

ئىتى سۆزلىگەنگە ئوخشاش. شۇنىڭدەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسا

لامنىڭ: «مەلۇم بىر كۈنى بىر ئادەم كالىنى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ ئۇنىڭغا

كۆپ يۈكلەرنى ئارتتى. كالا ئۇشتۇمتۇت بۇ ئادەمگە قاراپ: «مەن

مۇنداق يۈك كۆتۈرۈش ئۈچۈن يارىتىلمىدىم، پەقەت دېھقانچىلىق

قىلىش ئۈچۈنلا يارىتىلدىم دېدى — دەپ كىشىلەر ھەيران بولۇشۇپ،

سۇبھانئاللا كالىمۇ سۆزلەيدىكەنغۇ! دېيىشكەنتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «مەن بۇنىڭغا شاھىدىم» دېگەنلىكى
رىۋايەت قىلىنغان. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزى مەدىنە مۇ-
نەۋۋەرەدە، مۇنبەر ئۈستىدە تۇرۇپ، مەدىنىدىن 500 پەرسەخ
(بىر پەرسەخ 8 كىلومېتىرغا باراۋەر) يىراقلىقتىكى «نەھاۋەنت» دېگەن
[illegible]
جايدا ئۇرۇشنىڭ ئەسكەرلىرىنى كۆرگەنلىكى ھەتتا، شۇ جايدىكى (ناھا-
ۋەند) تاغنىڭ ئارقىدا دۈشمەنلەرنىڭ ھىلە-مىكىرىسى بولغانلىقى
ئۈچۈن ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ ئەسكەر باشلىقلىغادىن يورۇپ
كېتىۋاتقان ئەسكەرلەر! تاغدىن ئېھتىيات قىلىڭلار. تاغدىن ئېھ-
تىيات قىلىڭلار» دېگەنلىكى، ئۇ ئەسكەرلەرنىمۇ ئاڭلىغانلىقى شۇنچە يىراق
تۇرۇپ، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغانلىقى»غا

ئۇ خىتاسىنى يۈزكەلتۈرۈۋاتقان بالا (ئۇ ئەسكەرلەرنى ئۇچۇر قىلىش

ئۇشتۇمتۇت تارمار بولۇپ كەتكەنلىكىنى ساقلىنىپ قالغان) نىڭ دەبدەبى

قىلىشى. خالىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ھېچ بىر زەرەر قىلماستىن

زىنھەر ئىشكەنىگە ئۇ خىتاسىنى مۇھىم ئىشلاردا ئىشەنچە بىرىشنى ساق

لىپ قىلىش. ۋەھمە ئىلگىرى باشقا ئۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ-

نىڭ خىتابىغا قىلىق نىڭدەر ياسىلىشقا ئۇ خىتاسىنى ساناپ

تۈگەتىلۇسىز مەسىلىلار بار.

ئەۋلىيالارنىڭ كارامەتكە ئىگە قىلىنغان مۇئتەزىلە گورۇھى مۇنداق

دە ئەگەر ئەۋلىيالەردىن، ئادەتنى بۇزۇپ تاشلايدىغان ئىشلارنىڭ

ئاشكارا بولۇشى دۇرۇس بولسا ئەلۋەتتە مۆجىزىگە ئارىلىشىپ-

كېتىدۇ — دە پەيغەمبەرلەر پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرىدىن ئايرىلماي

قالىدۇ»، دەپ دەلىل كەلتۈرگەنتى (ئەۋلىيانىڭ كاراماتى دۇرۇس

ئەمەسلىككە)، مۇنىڭغا جاۋاب بېرىشكە مۇسەننىف ئۆزىنىڭ مۇنۇ

ئۈممەتلىرىنىڭ بىرى بولغان ۋەلىدىن ئادەتنى بۇزغۇچى ئىشنىڭ زۇ

ھۇر قىلىشى بۇ كاراماتى، ئۆزى تەۋە ئۈممەتلىرىنىڭ بىرىگە ئاشكارا

بولغان پەيغەمبەرگە موجىزە بولىدۇ. چۈنكى ئۇ كارامەت ئارقىلىق

ئۆزىنىڭ ۋەلىي ئىكەنلىكى ئاشكارا بولىدۇ. ئەگەر كارامەت ئاشكارا-

بولغان كىشى پەقەت ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە

تىلى ۋە دىلى بىلەن شۇ پەيغەمبەرنىڭ بۇيرۇقى، نەھيلىرىگە ئىتائەت

قىلىپ تۇرۇپ، قىلغان ئىقرارىنىڭ دۇنيادا مۇستەھكەم تۇرغان

دېمەك ئەۋلىيا بولالايدۇ، ھەتتا بۇ ۋەلى ئۆزىنىڭ مۇستەقىل
ئىگىلىكىنى، باشقا بىر كىشىگە ئۆتكۈزگەنلىكىنى دەۋا قىلسا ۋەلى
بولالمايدۇ، ۋە بۇ خىل كارامەت ئۇنىڭ قولىدا زۇھۇر قىلمايدۇ.
دېگەن سۆزى ئېنىقلىق ئىشارەت قىلىدۇ.

دېمەك، دۇنيانىڭ ئادەتتىكى قانۇنىنى بۇزىدىغان ئىش پەيغەمبەر
ئەلەيھىسسالامغا قارىتىلىشى بىلەن مەيلى ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىكى-
ھالام تەربىيىتى ئاشكارا بولسۇن يا ئۈممەتلىرى تەربىيىتى ئاستى
ئاشكارا بولسۇن مۆجىزە دۇر. ئادەتنى بۇزۇپ تاشلىغۇچى ئىش
ۋەلىگە قارىتىلىشى بىلەن كارامەت دۇر. چۈنكى ئۇ ئادەتنى بۇزۇپ
تاشلىغۇچى ئىش»، بۇ ئۇنىڭ تەربىيىسى ئاستىدا بولغان كىشىنىڭ-

«پەيغەمبەرلىك» نى دەۋا قىلغۇچى خالى، «پەيغەمبەر» بولغان

كىشى، ئۆزىنىڭ «پەيغەمبەر» بولغانلىقىنى بىلىشى، ئادەتتە بو-

زۇپ تاشلايدىغان ئىشلارنى ئىزھار قىلماقچى بولسا، مۆجىزەتلەر

نىڭ تەقەززاسى بويىچە شۇ كىشى ھۆكۈم قىلىشى لازىم، ۋەلى بولسا

بۇ (پەيغەمبەر) نىڭ خىلاپى بىلەن.

وأفضل البشر بعد نبينا ......

بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزدىن كېيىن ئىنسانلارنىڭ ئەفزەلى....

پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئىنسانلارنىڭ ئەفزەلى....» دېيىلسە ياخشىراق

ئىدى، چۈنكى «بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزدىن كېيىن ئىنسانلارنىڭ ئەفزەلى....»

دېگەندە باشقا پەيغەمبەرلەردىن ئەفزەل» دېگەنلىك چىقىپ قالىدۇ.

بۇ خاتا ۋە يەنە بىرى ھەدىسكە مۇۋاپىق بولماي قالدۇ. لېكىن

مۇسەننىپ بۇ جايدا زامانە خاراكتېرلىق كېيىنكى ئىرادە قىلدى.

يەنى «بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزنىڭ زامانىدىن كېيىنكى ئىنسانلارنىڭ ئەپزىلى

......» بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزدىن كېيىن ھېچ قانداق پەيغەمبەر

يوق. شۇنداقتىمۇ «ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئايرىۋېلىشى لازىم.

چۈنكى ئەگەر پەيغەمبىرىمىزدىن كېيىن بولغان ئىنسان ئىرادە-

قىلىنسا، بۇ ھۆكۈم ئىسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بۇزۇلىدۇ.

ئەگەر پەيغەمبىرىمىزدىن كېيىن تۇغۇلغان ھەرقانداق ئىنسان-

ئىرادە قىلىنسا ساھابىلەردىن ئەبزەل دېگىلى بولمايدۇ. ئەگەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا زېمىننىڭ ئۈستىدە.

مەۋجۇد بولغان ھەرقانداق شەيئىنى ئىنكار قىلىنسا تائىپىلەر-

دىن ئەپزەل ئەقلىنىڭ ئىپادىلەيدۇ (ئىپادىلىيەلمەيدۇ) ۋە ئۇلار-

دىن كېيىنكى كەلگەردىن ئەپزەللىكنى ئىپادىلىيەلمەيدۇ. ئەگەر بىزدىن-

بىر يەردىن زېمىندا مەۋجۇت بولىدىغان (مەيلى پەيغەمبەر ئەلەيھىس-

سالامنىڭ زامانىدا بولسۇن، مەيلى ئۇنىڭدىن قىيامەتكىچە بولسۇن

مەۋجۇت) شەيئىنى ئىنكار قىلىنسا. شۇ ئەلەيھىسسالام بىلەن بۇزۇلىدۇ.

بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزدىن كېيىن ئىنسانلارنىڭ ئەپزەلى ئ، پەيغەمبەر-

ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىدىن ھېچ بىر توختاپ قالماستىن تەس-

تىق قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مىراجغا چىققانلىقىنى

ھېچ قانداق ئىككىلەنمەستىن تەستىق قىلغان ھەزرىتى ئەبۇ-

بەكرى سىددىق» رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ. 2. ھۆكۈم دەۋالاردا
ھەق بىلەن باتىلنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئايرىغان (ئادالەت بىلەن)
«ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ. 3. ئوسمان زۇننۇرەي-
يىن (ئىككى نۇرلۇق) چۈنكى پەيغەمبەر بوكەگە ئۆزىنىڭ رۇقىيە-
قىزىنى نىكاھلاپ بەردى. رۇقىيە ئۆلۈپ كەتكەندىن «ئۇممۇ كۇل-
سۇم»نى نىكاھلاپ بەردى. ئۇممۇ كۇلسۇم ئۆلۈپ كەتكەندە ئاخ-
تا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر مېنىڭ ئۈچىنچى قىزىم-
بولغان بولسا ئۇنىمۇ ساڭا نىكاھلاپ بەرگەن بولاتتىم» دېدى.
4. ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ رازى بولۇنغۇچى ۋە رەسۇ-
لۇللاھنىڭ ساھابىلىرىنىڭ سەمىلىرىنىڭ جۈملىسىدىن بولغان ھەز-

رىتى «ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ» مۇرتەزادۇر،

بىز سەلەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنى مۇشۇ يوقۇرقى تەرتىپ بىلەن قاراپ كەلگەنلىكىنى بىلدۇق. ئەھلى سۈننەت ئەگەر ئۇ سەلەپلەرنىڭ مۇنداق تەرتىپ بىر تىكلەشلىكى بولمىسا ئەلۋەتتە بۇنىڭغا ھۆكۈم قىلمايتتى.

ئەمما بىز، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ (ئەلىنى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ئەپزەل دېگۈچىلەر، ئوسماننى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ئەپزەل دېگۈچى) دەلىللىرىنىڭ بىر-بىرىگە تاقابىل تۇرالايدىغانلىقىنى بىلدۇق. ۋە بۇ مەسىلىنى ھەققا بىرەر ئەمەل تەئەللۇق تاپىدىغان ياكى ئۇنىڭدا توختاپ قىلىش بىرەر ۋاجىپ چىقادىغلى

يەتكۈزىدىغان نەرسىنىڭ جۈملىسىنى دەپ قارىمىدۇق. سەۋەب
رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ بولسا، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى
ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ئەبزەل دېيىش ھەققىدە توختاپ قال-
غانتى. چۈنكى ئۇلار، ئىككى شەيخنى بىر-بىرىدىن (ئەبۇبەكرى ۋە
ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما) ئەبزەل قىلىشنى ئىككى كۈيوغۇلنى
ياخشى كۆرۈپ مۇھەببەت قىلىشنى ئەھلى سۈننەت ۋەلجەمائەنىڭ
ئالامەتلىرى قىلدى. توغرا شۇ دىيە! ئەگەر ئوسمان، ئەلى رەزىيەللا-
ھۇ ئەنھۇمالارنىڭ ئەبزەل بولۇشى بىلەن ساۋابنىڭ كۆپلىگى شۇرا
دە قىلىنسا توختاپ قىلىشقا يول بار. چۈنكى بۇ ئىككىلىسىنىڭ ساۋاب
جەھەتتىن باشقىلاردىن ئەبزەللىكى ھەققىدە دەلىل يوق. ئەگەر

ئەقىل ئىگىلىرى كۆپ دەپ ھېسابلايدىغان پەزىلەتلەر ئىرادە قىلىنسا

بۇ ھەقتە ئۇ خىتاب قىلىشقا يول يوق. بەلكى ئەلى رەزىيەللاھۇ-

ئەنھۇنىڭ ئەپزەللىكىگە جەزم قىلىندۇ. چۈنكى ئەلى رەزىيەللاھۇ-

ئەنھۇنىڭ بۇ ھەقتىكى كامالات، كارامەتلىرى بىلەن بولغانلىقى مۇتەۋا-

تىر» دەرىجىسىگە يەتتى.

وخلافتهم على هذا الترتيب

بۇيۇقۇردىكى تۆت ساھابىنىڭ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئۈممەت-

لەرنىڭ ئەگىشى ۋاجىپ بولغان ھالەتتە. دىنى پەرمان تۇرغۇزۇشتا

«خەلىپە» (ئورۇن باسار) بولۇشمۇ مۇشۇ تەرتىپ (1- ئەبۇبەكرى

سىددىق 2- ئۆمەر فارۇق 3- ئوسمان زۇننۇرەين 4- ئەلى مۇر

تەزا) ئىككى ئاساسەن يۈزگە كەلگەن،

يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن «خەلىپە» بولۇش

1-دىن ئەبۇ بەكرى سىددىققا ئاندىن ئۆمەر پارۇققا ئاندىن

ئۇسمان زۇننۇرەينگە، ئاندىن ئەلى مۇرتەزا رەزىيەللاھۇ-

ئەنھۇملەرگە خاس. بۇ خەلىپىلىك مۇشۇ تەرتىپ بويىچە بولدى.

چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات تاپتۇرۇلغان كۈنى ھەممە

ساھابىلەر بەنى سائىدەنىڭ يىغىن خانىدا جۇغلاشتى. ئۇزۇن

مەسلىھەت، تالاش-تارتىشلاردىن كېيىن ئۇلارنىڭ كۆز قارىشى-

بىرلىكى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ «خەلىپە»

بولۇشىغا قارار تاپتى. ۋە بۇنىڭغا ھەممىلەن بىردەك ئىجما قىلىشتى

ھەزرىتى ئەلىمۇ ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپە بول-
غانلىقىنى، بىر قانچە كېچىكىپ ئاندىن كېيىن (سەھىھراقى ئۈچ كۈن مۇنداق
كېچىكتى بۇ «خەلىپە» لىكنى توغرا تاپمىغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى-
رەسۇلۇللاھدىن ئايرىلغانغا ھەسرەت چېكىپ غەمكىن بولغانلىقى
ۋە مۇسىبەت ئىشلىرىغا ئىگە بوپ قالغانلىقى ئۈچۈن بۇ جايغا كېلە-
لمىگەن) بارلىق ساھابىلەرنىڭ ھۇزۇرىدا ئىشتىراك قىلىپ، بەيئە
قىلغان. ئەگەر ئەبۇبەكرى سىددىقنىڭ «خەلىپە» بولۇشى ھەق بول-
مىسا ئىدى. ساھابىلەر بۇنىڭغا ئەلۋەتتە ئىتتىپاق قىلمايتتى. ۋە
ئەلىمۇ بۇ «خەلىپە» لىكنى ئەلۋەتتە، مۇتلەق ۋە يە تالاشقان بولا
تالاشاتتى. ئەگەر ھەزرىتى ئەلىنىڭ «خەلىپە» بولۇشى ھەق قىلە-

«شىئە» گۇرۇھلىرى دېگەندەك، بىرەر نەرسە (پەيغەمبەر
ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆھبەتتىكى سۆزى) بولسا ئىدى. ھەزرىتى-
ئەلى بولغار قىلىق ساھابىلەرگە ھۆججەت كەلتۈرگەن بولاتتى.
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىنىڭ ھەققىدە باتىل
غا ئىشىنىپ قېلىشى ئۇ ھەقتە «نەرسە» كەلگەن (تەرك) ئىشنى
تەرك ئېتىش قانداقمۇ ئەسلى ئۆز قىلىنسۇن؟!.
ئەندىن كېيىن (بۇ مەسىلە، مۇسۇلمانلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى خۇ-
سۇسەن ئەھلى سۈننى بىلەن شىئە ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ ئىخ-
تىلاپى مەسىلە بولغاچقا مۇكەممەل توختۇلۇپ ئۆتۈشكە-
مۇمكىن ئەلۋەتتە) ئەبۇ بەكرى سىددىق ئۆز ھاياتىدىن-

ئۆمتسزلەنگەن ۋاختا. ھەزرىتى ئوسمان زونۇرەينىنى-
جاقىرىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ «خەلىپە» لىكنى ھەزرىتى ئۆمەر-
بارۇقا تاپشۇرغانلىق ھەققىدە خەت يازدوردى، خەتكە-
موھورنى باستى؛ ئۇنى كىشىلەرگە ئېلان قىلىپ، ئۇلارنى موشۇ خەتكە
ئىسمى يېزىلغان كىشىنىڭ «خەلىپە» لىكنى ئېتىراپ قىلىپ بەيئەت قىل-
ىشقا بويرودى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بەيئەت قىلدى. ھەتتا بۇ-
خەت ھەزرىتى ئەلىنىڭ قولىغا كەلگەندە ئەلى: بۇ خەتتىكى كىشى
گەرچە ئۆمەر بولسىمۇ بىز ئاڭا بەيئەت قىلدوق» دېدى. دېمەك
ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ «خەلىپە» بولۇشىمۇ ساھابىلەرنىڭ-
ئىتتپاقى ساسىدا بولغان. ئاندىن كېيىن. ھەزرىتى ئۆمەرشە-

ھەد بولدى. «دەخلىيە» لىكنى بولسا ھەزرىتى ئوسمان زۇننۇ-

رەيىن، ئابدۇراخمان ئىبنى ئەۋپ، ھەزرىتى ئەلى، تەلھە-

زۇبەير، سەئد ئىبنى ئەبى ۋەققاس قاتارلىق ئالتە كىشىنىڭ

ئوتتۇرىسىدا. مەسلىھەت تەرىقىسىدە قويدى بۇلاردىن بەش

نەپەرلىكى ئىشنى ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋپكە تاپشۇردى.

(سىز ئۆزىڭىز «دەخلىيە» بولسىڭىزمۇ مەيلى باشقا بىرسىمىزنى

كۆرسەتسىڭىزمۇ مەيلى دېب ئۇنىڭ ئىختىيارىغا قويدى. ۋە

ئۇنىڭ ھۆكمىگە رازى بولۇشتى ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋپ ھەز-

رىتى ئوسمان زۇننۇرەيىننى ئىختىيار قىلدى. شۇ جايدىكى سا-

ھابىلەر ھەزرىتى ئوسماننىڭ «دەخلىيە» لىكنى ئىتراپ قىلىپ

قوشۇلدى. شۇڭلار قىلىچ بارلىق ساھابىلەر ھەزرىتى ئوسماننىڭ

«خەلىپە» لىكىنى ئېتىراپ قىلىپ بەيئەت قىلدى. ۋە ئۇنىڭ بۇيرۇ-

قلىرىغا بويسۇندى. ۋە ئۇنىڭ بىرگە جۈمە نامازلىرى، ھېيت-

نامازلىرىنى ئوقۇدى مانا بۇ ساھابىلەرنىڭ ئوسماننىڭ-

«خەلىپە» لىكىگە قىلغان ئىجمائى بولدى.

ئۇندىن كېيىن ھەزرىتى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شەھىد بولدى

لىكتىن «خەلىپە» لىكنى ھېچ بىر كىشىگە ھۆكۈم تاپشۇرمىدى. (ھۆ

كۈم قىلدى) موھاجىرلار ۋە ئەنسارىلارنىڭ چوڭ يېقىن ئادەملىرى

ھەزرىتى ئەلىنىڭ «خەلىپە» بولۇشىغا ئىجماء قىلدى ۋە ئەلىدىن-

بۇ «خەلىپە» لىكنى قوبۇل قىلىشنى ئىلتىماس قىلدى.

ھەزرىتى ئەلى ئۇ زاماننىڭ ئەپزىلى ۋە ئۇلارنىڭ جۇملىدىن-
«خەلىپە» بولۇشقا لايىقراقى بولغانلىقى ئۈچۈن ساھابىلەر-
گا بەيئەت قىلدى. ھەزرىتى ئەلى بىلەن مۇئاۋىيە ئوتتۇر-
سىدىكى قارشىلىقى جەڭ قىلىشى «خەلىپە» لىكنى تالاشقانلىقىدىن
بولمىغان بەلكى ئىجتىھادتا خاتالاشقانلىقىدىن بولغان ئىدى.
(ئەلى «خەلىپە» بولغان تۇرۇپ ھەزرىتى ئوسماننى ئۆلتۈرگەن-
لەردىن قىساس ئالمىدى.)

ئەھلى سۈننى بىلەن شىئە گۇرۇھىنىڭ بۇ مەسىلە ھەققىدىكى
ئىختىلاپلىرى ھەر ئىككى پىرقىنىڭ، ئەلىنىڭ «خەلىپە» لىكى بابىدا
«نەس» دەۋا قىلىشى، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ سوئال جاۋاب

لىرى كۆڭگە يېتىپ يېزىلغان كىتابلاردىن مەزكۇردۇر.

«خەلىپە» لىك ئوتتۇز يىلدۇر. مۇندىن كېيىنكىسى «پادىشاھلىق ۋە ئەمىرلىق» دۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «خە-لىپىلىك مەندىن كېيىن ئوتتۇز يىل بولىدۇ. ئۇ خەلىپىلىك ئوتتۇز يىلدىن كېيىن چىشلىۋالغۇچى پادىشاھلىققا ئايلىنىدۇ» دېدى.

ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نىڭ ۋاپاتىدىن باشلاپ 30-يىلنىڭ بېشىدا شەھىد بولدى.

مۇئاۋىيە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى كىشىلەر «خەلىپە» بولمايدۇ. بەلكى «پادىشاھ ئەمىر» بولىدۇ. ۋە مۇشۇمۇ مۇشكۇلدۇر (مۇئاۋىيە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكىلەرنى «خەلىپە» دېمەسلىك) چۈنكى

ئۈممەتلەرنىڭ موجتەھىدلىرى ئەجباسلەرنىڭ ۋە ئۈممەرلىرىنى

چبولۇ ئەزىز كە ئۈخكاسى بەزى ئەمروانلەرنىڭ «خەلىپە»

لىگە ھەققەتەنا ئىشتىياق قىلغان ئىدى. مەسىلەن «خەلىپە» لىك

30 يىل بولدۇ دېگەندىن مورات: «چاققا ھەجج قانداقا قارشىلىقسىز

ۋە ئەگىششىسىز مايىل بولۇشى چارىلاشمىغان (چارلاشمىغان).

كامىل «خەلىپە» لىك 30 يىل بولدۇ. مۇنىڭدىن كېيىن «خەلىپە»

لىك بەزىدە چاسۇ نىڭدەلىك بولدۇ، بەزىدە چاسۇندا بولمايدۇ.

چاندىن كېيىن ئىمام، (مۇسۇلمانلارنىڭ تۇرتىكلىك رەھبەرى).

تىكلەنىشى ۋاجىب ئىكەنلىكى ئىجماع چارقىلىق سابىت. ئىختىلاپ

بەقەت، ئىمام تىكلەشنى ئاللاھ تائالاغا ۋاجىب مۇ ياكى ئۈممەت

لەرگە ۋاجىبمۇ ئەقلى دەلىل بىلەن ۋاجىبمۇ ياكى سەمئى دەلىللەر-
قىلىق ۋاجىبمۇ، دېمەك ھەق يول: ئىمام تىكلەشى ئۈممەتلەرگە
ۋاجىب. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «بۇ زامانىنىڭ ئىما-
مىنى تونۇمىغان ھالدا ئۆلۈپ كەتكەن ئادەم ھەقىقەتەن جاھىلىيەت
ئۆلگۈنىدەك ئۆلگەن بولىدۇ» دېدى. چۈنكى (2-دەلىل) پەيغەمبەر
ئەلەيھىسسالام ۋاپات تاپقاندىن كېيىن ئۈممەتلەر ئىمام تىكلە-
شنى موھىملەرنىڭ موھىملىرىدىن قىلدى ھەتتا ئىمام تىكلەشنى
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جەسىدىنى دەپنە قىلىشتىن ئىلگىرى
قىلدى. شۇنىڭدەك ھەر ئىمام ۋاپات تاپقاندا ئىمام تىكلەشنى
موھىم بىلدى چۈنكى (3-دەلىل) شەرىئەتنىڭ ۋاجىبلىرىنىڭ كۆپ-

قىسى ئۇ ئىمامغا قاراپ قالدى، ئۇنىڭدەك بۇنىڭغا مۇسەننىڭ

ئۆزىنىڭ «مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھۆكۈملىرىنى يۈرگۈزۈ-

شكە، توختاملىرىنى ئورۇنلاشقا سېپىللىرىنى قوغداشقا مۇن-

تىزىم قوشۇنلارنى تەييارلاشقا ئۇلارنىڭ سەدىقاتلىرىنى

ئېلىشقا، سىرتقى تاجاۋۇزچىلارغا، بۇلاڭچىلارغا، قاراقچىلارغا

زەربە بېرىشكە، جۈمە، ھېيتلارنى ئادا قىلىشقا بەندىلەرنىڭ ئارىسىدا

بولغان تالاش-تارتىش جېدەل ماجىرالارنى ئايرىپ ھۆكۈم قىلىشقا

ھوقۇق قىلەر ئۈستىدىكى گۇۋاھلىقلارنى قوبۇل قىلىشقا، ئېگە-چاقىسىز

قالغان كىچىك ئوغۇل قىزلارنىڭ توپىنى قىلىپ بېرىشكە، ئولجىلارنى

تەقسىم قىلىشقا ۋە (مۇنىڭدىن باشقا) مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ھەر بىر

ئۈممەت ئىگە بولالايدىغان ئىشلارغا رەھبەرلىك قىلدىغان، يېتەكچىلىك
قىلىدىغان ئىمام بولۇشى ناھايىتى زۆرۈر ئەلۋەتتە» دېگەن سۆزى ئار-
قىلىق ئىشارەت قىلدى.

ئەگەر نېمە ئۈچۈن «ئىمام» تىكلەشتە ھەر ناھىيەدىن ئىناۋەتلىك كى-
شىگە قانائەت قىلىش دۇرۇس بولمايدۇ، ئاممىۋى رىياسەتچىلىك
قىلالايدىغان كىشىنى ئىمام تىكلەشنى قەيەردىن ۋاجىب بولدۇ؟ دېيىلسە
بىز جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى: ئەلۋەتتە ئاممىۋى رىياسەتچىلىك قىلالاي-
دىغان كىشىنى ئىمام تىكلەش ۋاجىب. چۈنكى ئەگەر ھەر ناھىيەدىن ئەۋ-
لەتلىك كىشىنى ئىمام تىكلەشكە قانائەت قىلغاندا بۇ خۇددى بىز ھازىر
كۆرۈۋاتقاندەك دىن ۋە دۇنيا ئىشلىرىغا چوڭ دەخلى يەتكۈزىدۇ.

غان دۇنيا تالاش-تارتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردۇ.

ئەگەر، ئاممىۋى سىياسەتچىلىك قىلالايدىغان ئىشنى كەڭتاشلىقنى مەيلى

تامام بولسۇن ياكى بولمىسۇن ئۇلا قانداقتا قىلىشىمىز لازىم چوڭ ئىش

لارنىڭ ئىنتىزامى تۈركلەرنىڭ زامانىدىكىدەك ئاسۇ قىلغۇچى ھا-

سل بولىدۇ؟ دېيىلسە بىز جاۋاب بېرىپ دېيىمىزكى، توغرا ئاسۇ قىلىق

دۇنيانىڭ بەزى ئىشلىرى ئىنتىزاملىشىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ ئەھمىيەتلىك ئەمە

قەدەم ئاساسى تۈۋرۈكتىن ئىبارەت «دىن»نىڭ ئىشلىرىغا دى خلى-

يىتىپ قالدۇ.

ئەگەر، بۇ قۇردا سۆزلەنگەن «خەلىپىلىك مۇددىتى 30 يىل» خاباتئەن

توغرا بولغىنى باشلانغۇچى «خەلىپە»لەرنىڭ زامانىدىن كېيىنكى زامان-

«ئىمام» دىن خالى بولغان بولىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئۈممەتلەرنىڭ ھە

ممىسى ھالاك بولىدۇ. ۋە ئۇلارنىڭ ئۆلۈمى جاھىلىيەتنىڭ ئۆلۈمىدەك بولىدۇ

دېيىلسە بىز جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى، مۇددىتى توختىغان «خەلىپە»

لىكتىن مۇراد «كامىل خەلىپە» ئىكەنلىكى يوقۇرىدا ئۆتتى. ئەگەر بۇنىڭغا

تەسلىم بولغاندىمۇ «ئىمام» لىق «خەلىپە» لىكتىن ئىمام دېگەنگە بىنائەن

«خەلىپە» لىك دەۋرى تۈگىسىمۇ «ئىمام» لىق تۈگىمىگەن بولىدۇ لېكىن بىز

بۇ ئىشلاشنى قەۋمنىڭ ئىچىدىن تاپالمىدۇق. (ئىمامنىڭ خەلىپىدىن

ئىكەنلىكى) بەلكى ئىككى گۇرۇھلارنىڭ ئىچىدە «ئىمام» لىقتىن «خەلىپە»

لىك ئىمام دېيىلگەنلىرىمۇ بار، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ھالدىنقى ئۈچ ئىشما

منىڭ (ئەبۇبەكرى، ئۆمەر، ئوسمان) خەلىپەلىككە قايىل بولىدۇ.

«ئىمام» ئىگىلىگەنگە قايىل بولمايدۇ. ئەمما ئابباسىي خەلىپىلىرىدىن

كېيىن ئىش مۇشكۇل.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئىمام قەۋملىرى ئاتا ئىشلىرىنى ئەپكېلىش ئۈچۈن ئاشكارا

بولۇشى لايىق چۈنكى ئىمام قوۋم مىللەرنىڭ ئىمام تەكلەشنى (تەكلەشكى)

غەرەزى ھاسىل بولۇشى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ مەسلىھەت تىلىرى يوقۇرىسى

مۇقەررەر زالىملارنىڭ ھۆكۈمرانىدىن، دۈشمەنلەردىن قورقۇپ-

كەتلەرنىڭ كۆزلىرىدىن مەخپىي بولۇشلىقى لايىق ئەمەس. زامان-

يا خەلىپىلىرىدا يامان بۇزۇق ئىشلارنىڭ مادىلىرى تولغاندىن-

زۇلۇم ۋە سەركەشلىك ئەھلىنىڭ نىزامى يېتىلگەندىن چېقىپ كۆز-

دە تۇتۇلۇشقان بولۇشمۇ لايىق ئەمەس. ھەققەتەن ئىككى گۇرۇھ

لارنىڭ، خۇسۇسەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىن چىققان «ئىمامىيە» گورو-
ھنىڭ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ھەقىقىي خەلىپە 1- ھەز-
رىتى ئەلى 2- ئوغلى ھەسەن 3- ھەسەننىڭ قېرىندىشى ھۈسەيىن
4- ھۈسەيىننىڭ ئوغلى ئەلى زەينىلئابىدىن 5- ئەلى زەينىلئابىدىننىڭ
ئوغلى مۇھەممەت باقىر 6- مۇھەممەت باقىرنىڭ ئوغلى جەئفەر رو-
سادىق 7- جەئفەر روسادىقنىڭ ئوغلى مۇسا لكازىم 8- مۇسا ل-
كازىمنىڭ ئوغلى ئەلى رىزا 9- ئەلى رىزانىڭ ئوغلى مۇھەممەت تەقى
10- مۇھەممەت تەقىنىڭ ئوغلى ئەلى نەقى 11- ئەلى نەقىنىڭ ئوغلى ھەسە
نۇلئەسكەرى 12- ھەسەنۇلئەسكەرىنىڭ ئوغلى مۇھەممەت قا-
سىم بۇنىڭ جىقى نەزەردىن تونۇلدۇ. (مەھدى) بۇ ئىمام (مۇھەممەت

قاسىم) ئۆز ئىلكىدە دۆلەتمەنلەرنى قۇرتقانلىقتىن يۇرتۇرنى ئالغانلى

كەلگۈسىدە ئاشكارا بولدى. دۇنيا جەۋر-زۇلۇمغا تولغاندەك -

دۇنيانى ھەققانىيەت ۋە ئادالەت بىلەن تولدۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۆم-

رىنىڭ ئۇزۇن بولىشى ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ كۈنلىرىنىڭ مۇددىتى ئۇزۇن-

بولىشى، ئىسا ۋە خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆمۈرلىرىنىڭ ئۇ-

زۇن بولىشى توسالغۇ بولمىغاندەك ھېچقانداق بىر توسالغۇ

يوق.» دېگەندەك ئەمەس.

بىز ئىمامنىڭ يوشۇرۇنلۇقى ۋە ئۇنىڭ تۇغۇلۇپ بولماسلىقى ئىمامنىڭ

بارلىقىنى تەلەپ قىلىدىغان ئىشلىرىنىڭ ھاسىل بولماسلىقىدا

بارا ۋە بىر كىملىكتە ۋە دۆلەتمەنلەرنى قورقۇنچلۇق، ئىشەنمەيدىن-

باشقا ئەرسە يېتەلمەيدىغان ھالەتتە يوشۇرۇنۇۋېلىشنى كەلتۈرۈپ

چىقارالمايدىغانلىقىغا خەۋەر دارمۇ؟!

بەلكى ئىشنىڭ ئەكسى توغرىمى. دۈشمەنلەردىن قورقۇشى پەقەت

ئىماملىقنى دەۋا قىلغانلىقتىن يوشۇرۇشنى ئىرادىلىمەيدۇ. ئۇلار

نىڭ كىشىلەرگە ئاشكارا بولغان، ئىماملىقنى دەۋا قىلمىغان ئاتىلىرىنىڭ

ھەققىدىكى يوشۇرۇنۇۋېلىشقا ئوخشاشى ۋە يەنە زامان بۇزۇلغاندا

كۆز قارىشى ھەرخىل بولغاندا زالىملارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى كۈچەيگەندە

كىشىلەرنىڭ ئىمامغا بولغان ئېھتىياجى كۈچلۈكرەك. ئۇلارنىڭ

ئۇ ئىمامغا بويسۇنۇشنى ئاسانراق.

«ئىمام» قورقۇپ يوشۇرۇن بولدى. ئۇلارنىڭ غەيرىدىن بولۇشى توغرا-

ئەمەسى «ئىمام» لىق بەيى ھاشىمغا ۋە ئەلىنىڭ ئەۋلادلىرىغا
خاس بولمايدۇ. (بولارنىڭ غەيرىدىنمۇ بولىدۇ) يەنى ئىمامنىڭ ئا-
قورەيشتىن بولىشى شەرتتا، چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ئىمام
قورەيشتىن بولىدۇ» دېگەن. بۇ ھەدىس گەرچە خەبەرى ۋاھىد بولسىمۇ
ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەنسارلارغا ھۇججەت كەلتۈ-
رۈپ رىۋايەت قىلغانىدا بۇنىڭغا ھېچكىم ئىنكار قىلمىغانلىقى ئۈچۈن بۇ-
ھەدىس «ئاتا ئىجماع قىلغۇچى»غا ئايلاندى. بۇ ھەقتە خاۋا-
رىجلەر ۋە بەزى مۆئتەزىلەردىن باشقا ھېچكىم ئىختىلاپ قىلمىدى
ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر فارۇق، ئوسمان زۇننۇرەين يىسا-
رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارغا گەرچە قورەيشتىن بولسىمۇ ھاشىمى

قەبىلىدىن ئەمەس ئىدى. شۇ ھالەتتە تۇرۇپ ئۇلارنىڭ دەخلىيە،

بولغانلىقىدىن ئىبارەت دەلىللەر سابىق بولغانلىق جەھەتتىن تامام

نىڭ ھاشىمى ۋە يالغۇز ئەلەۋى بولۇشى شەرت قىلىنمايدۇ. چۈنكى، قۇرە

يىشى، نەزەر بىن كىنانە نىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ ئىسمى ھاشىم بولسا، ھەز

رىتى رەسۇلۇللانىڭ بوۋىسى ئابدۇلمۇتەللىب نىڭ ئاتىسى.

(ئائىلىق سوز تۇۋۇن نەنلىدىن ئىبارەت) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئابدۇ

للانىڭ ئوغلى ئابدۇللا ئابدۇلمۇتتەلىبنىڭ ئوغلى ئابدۇلمۇتتە

لىب ھاشىمنىڭ ئوغلى ھاشىم ئابدۇمەناپنىڭ ئوغلى ئابدۇمەناپ

قۇسەييىنىڭ ئوغلى قۇسەييە كىلابنىڭ ئوغلى كىلاب مۇررەنىڭ

ئوغلى، مۇررە كەئبنىڭ ئوغلى كەئب لۇۋەينىڭ ئوغلى، لۇۋەي غالىبنىڭ

نىڭ ئوغلى. غالىب يەھەر (نىڭ) مالىكنىڭ ئوغلى مالىك نەزرنىڭ ئوغلى نەزر كىنانەنىڭ ئوغلى كىنانە خۇزەيمەنىڭ ئوغلى خۇزەيمە مۇدرىكەنىڭ ئوغلى مۇدرىكە ئىلياسنىڭ ئوغلى، ئىلياس مۇزەرنىڭ ئوغلى مۇزەر نىزارنىڭ ئوغلى نىزار مەئەد نىڭ ئوغلى. مەئەد ئەدناننىڭ ئوغلى.

ئەلۋى ۋە ئابباسىلەر بولسا بەنى ھاشىمدىن چۈنكى ئابباسىي ۋە ئەبۇتالىپ بۇ ئىككىسى ئابدۇلمۇتتەلىبنىڭ ئوغۇللىرى ئەبۇبەكرى - سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قۇرەيشنىڭ جۇملىسىدىندۇر. چۈنكى ئەبۇبەكرى ئەبى قوھافەنىڭ ئوغلى ئەبۇ قوھافە ئوسماننىڭ ئوغلى ئوسمان ئامىرنىڭ ئوغلى (ئوسمان) ئامىر ئومەرنىڭ ئوغلىدۇر.

ئۆمەر تەيىمنىڭ ئوغلى، تەيىم مۇررە كەئبنىڭ ئوغلى، كەئب لۇئا-
ينىڭ ئوغلى. مۇ ئىككىلىگى ھەزرىتى ئۆمەر فارۇق ھەمۇ قۇرەيشنىڭ جۇملىسى
دىن. مۇ ئىگى ئۆمەر خەتتابنىڭ ئوغلى خەتتاب نۇفەيلنىڭ ئوغلى
نۇفەيل ئابدۇلئۇززانىڭ ئوغلى. ئابدۇلئۇززا رىياھنىڭ ئوغلى.
رىياھ ئابدۇللاھنىڭ ئوغلى، ئابدۇللا قورتنىڭ ئوغلى قورت-
زىراھنىڭ ئوغلى، زىراھ ئۇدىييىنىڭ ئوغلى، ئۇدىييە كەئبنىڭ
ئوغلى مۇ ئىككىلىگى ئۇختاشى ئوسمان زۇننۇرەينمۇ قۇرەيشنىڭ
جۇملىسىدىن. مۇ ئىگى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەففاننىڭ ئوغلى
ئەففان ئەبۇلئاسنىڭ ئوغلى، ئەبۇلئاس ئۇمەييەنىڭ ئوغلى ئۇمە-
يە ئابدۇشەمسنىڭ ئوغلى ئابدۇشەمسى ئابدۇمەنافنىڭ ئوغلى.

«ئىمام بولۇشتا ئىمام بولغۇچى كىشىنىڭ گۇناھدىن ساقلانغان

بولىشى شەرت قىلىنمايدۇ. چۈنكى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ

نىڭ گۇناھدىن ساقلىنىپ كەلگەنلىكىگە جەزم يوق تۇرۇقلۇق،

ئەبۇ بەكرى سىددىق ئىمام بولدى ۋە ھەم شەرت قىلىنمىدىن-

لىكە موھتاج. ئىمام بولغۇچى كىشىنىڭ گۇناھدىن ساقلانغان

بولىشىنىڭ شەرت قىلىنماسلىقىدا دەلىلنىڭ بولمىغانلىقى كۇپايە.

مۇشىنىڭغا قارىشىلا ئىشقۇچى گۇرۇھ «ئاللاھ تائالانىڭ: لاينال عهدي

الظالمين مېنىڭ بۇيرۇق ئەھدىم زالىملارغا يەتمەيدۇ.

(يەنى ئۇلار ئورۇنلىيالمايدۇ)» دىن ئىبارەت ئايىتى كەرىمەسى

ئارقىلىق دەلىل كەلتۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: گۇناھدىن ساقلان

مغان كىشى زالىم، ئۇنىڭ ئۆزى چۈن خۇداغا ئىتائەتلىقنىڭ پەرمانىيە ئەمە

يدۇ. بۇ ئېتىبار بىلەن «تامام» بولغۇچىنىڭ گۇناھ دەپ ساناقلا-

نغان بولسا ئەمەس. بۇلارغا بېرىلگەن جاۋاب: بۇلارنىڭ گۇناھ-

دەپ ساناقلانغان كىشى زالىم «دېگەن» يەكۈنى مەنىسى قىلىش. چۈنكى

زالىم «تەۋبە ئىسلاھ قىلىشى بولمىغانلىقنىڭ ئۈستىگە تۇغرا دەپ

قارىشى بۇ قەدەر نىغان گۇناھنى قىلغان كىشى» دېگەن ئىبارەت گۇناھ-

دەپ ساقلانغانغا كىشىنىڭ زالىم بولۇشى لازىم كەلمەيدۇ. «رەھمەت

گۇناھ دەپ ساناقلىنىشى» نىڭ مەقسىتى «بەندىنىڭ گۇناھ قىلىشىغا

قۇدرىتى ۋە ئىختىيارى داۋام قىلىپ تۇرۇپ تولۇق ئاللاھ تائالانىڭ

شۇ بەندىدىن گۇناھنى ياراتماسلىقىدىن ئىبارەت. «رەھمەت» نىڭ

مۇشۇ تەبىرى. باشقا ئاياللارنىڭ «ئىسمەت»ى ئاللاھ تائالا-
تەرىپىدىن بولغان رەھمەت مەرھەمەتلىك بولۇپ ئىمتىھان دۇنيا-
سى ئەمەللەشۈرۈش ئۈچۈن، بەندىنىڭ ئىختىيارى باقى تۇرۇقلۇق
شۇ بەندىسىنى يامان ئىشقا تەرغىپ قىلدۇ، ۋە يامان ئىش-تىن توسىدۇ
«دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى. شۇنىڭ ئۈچۈن (زالىم بىلەن ئىشمۇ بىر-
بىرىگە ئۇ خىزمەتلىكى ئۈچۈن) شەيخ ئەبۇ مەنسۇر بىلەن تۇرىدى
«ئىسمەت» مەنىسى (ئۇ گۇناھ قىلىق ئىمتىھان ئىلگىرىدىن ئىبارەت)
يوقتۇر، ئەمەدۇر» دېدى. يوقۇرىقى تەئرىپلەر بىلەن (ئىسمەتنىڭ)
«ئىسمەت» جانىنىڭ يا كى بەدەنىنىڭ بىر خىل خۇسۇسىيەتى بولۇپ
ئۇ بىنىڭ سەۋەبى گۇناھ قىلىق بەندىسىنى گۇناھنىڭ سادىر بولىشى

تۇيۇلدۇ. دېمەك كىشىنىڭ سۆزىنىڭ بۇزۇقلىقى ئاشكارا بولدى.

ئەگەر ئۇ مۇشۇ سىيەدا ئاغزاقلىق گۇناھىنىڭ سادىر بولىشىغا

قىلدۇرغان بولسا ئەلۋەتتە گۇناھىنى تەرك ئېتىشكە تەكلىپ قىلىش

دورۇسى بولمايدۇ. ۋە ئۇ گۇناھىنى تەرك ئەتكەنلىكىگە بىنائەن

ساۋابىمۇ بىرىلمەيدۇ. مۇشۇنداق ھالدا بىر سۆزىنىڭ بۇزۇق

لىقى قانداقمۇ ئاشكارا بولسۇن؟!.

«تامام» بولغۇچى كىشىنىڭ ئۆز زامانىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى

ئەيىبلەپ بولىشى ئېھتىمال قىلىنمايدۇ، چۈنكى بەزىلەرتە باراۋەر-

بولغۇچى بەلكى بىلىمى ۋە ئەمەلى ئاز، بەزىلەرتە باشقىلاردىن

تۆۋەن كىشىمۇ بىرىدىن «تامام»لىقنىڭ پايدىلىرىنى ۋە ئۆزىنى بوز-

كۆچى كامىللاردىن بەكرەك تونۇيدىغان ۋە «تامام»لىق تەقەز
زا قىلدىغان هوكومەتلىرى ئۆرونلاشقا بەكرەك قادىر بولدۇ،
خوسوسەن باشقالاردىن بەزىلەتتە تووقۇنا كىشىنى «تامام»
تىكلەشى يامان ئىشلارى يوقاتقۇچىراق ۋە بېشىنىڭ ئەسىرلىرى
بەكرەكيىراق قىلغان بولسالا ئۆز زامانىدىكى كىشىلەردىن ئەپزەل
بولىشى شەرت قىلىنمايدۇ.) شۇنىڭ ئۈچۈن (شەرت قىلىنمىغانلىقى
ئۈچۈن) ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ «تامام» لىقنى ٦ كىشىنىڭ -
ئوتتۇرىسىدا بولارنىڭ بەزىسى بەزىسىدىن ئەپزەل ئىكەنلىكىگە جەزم
قىلىپ تۇرۇپ قالدۇق «مەسلىھەت» بولغان ھالەتتە قويدى.
ئەگەر بىر زاماندا ئەگلى تامام تىكلەشنىڭ دورۇسى بولمايدىغانلىقى

جەزم قىلىپ تۇرۇپ قىلغان «ئىمام» لىقنى 6 كىتابلىق ئوتتۇرىسىدا «مە
سلىھەت» قىلىپ قويۇشنى قانداق دورۇس بولىدۇ؟ (يەنى مەسلى-
ھەت قىلغاندا ھەزرىتى ئۆمەر بىر ئىمام، مەسلىھەت قىلىپ سايلىغا-
ندا بىر ئىمام بولۇپ قالامدۇ؟) دېيىلسە بىر جاۋاب بېرىپ دېمەككى:
دورۇس بولمىغانلىقى ھەر بىرلىگە تېرىم ئىشارەت قىلىدۇ ۋاجىپ
بولىدىغان مۇستەقىل 6 ئىمام تىكلەشى» دىن ئىبارەت چۈنكى مۇ-
نداق 6 ئىمام تىكلىگەندىن بىر-بىرىگە قارشى ھۆكۈملەرگە بويسۇ-
نۇشى لازىم كېلىدۇ. (بۇ مۇھال چۈنكى ھەر ئىككىسىنى ئورۇنلاشنى
مۇمكىن ئەمەس) ئەمما مەسلىھەت يوسۇندا بولسا ھەممىسى
بىر ئىمامنىڭ ئورنىدا.

«ئىمام» مۇتلەق كامىل (مۇسۇلمان، ئازات، ئەر، ئاقىل بالىغ)

ئىگىدارچىلىق ۋە ھالىمىن بولۇش شەرت قىلىندۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا

كاپىرلارنى چوڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئۈستىگە يۈرگۈزىدىغان يولىنى-

تۇرغۇزۇپ بەرمىدى. قۇل بولسا كىشىلەرنىڭ كۆز قارىشىدا ئەڭ

تۆۋەن ھەقىقى كۆرۈلۈپ ئۆز خوجىسىنىڭ خىزمىتى بىلەن مەشغۇل.

بولىدۇ. ئىمام لىقنىڭ ئىشلىرىغا ۋاقىت چىقىرالمايدۇ. ھەم-

كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئىناۋىتى بولمىغاچقا كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىقتىدا

قىلماسلىقى مۇمكىن. ئاياللار بولسا ئەرلەرنىڭ ئەقلى ۋە دىنى

ناقىس بولغاچقا «ئىمام» لىققا يول قويۇلمايدۇ، سەۋەبى بالا-

(بالاغەتكە يەتمىگەن) ۋە ساراڭ بولسا ئىشلارغا تەدبىر قول-

لىشىشى ۋە جومھورىيەتلەرنىڭ بايرىقى توغرىسىدا تەسەۋۋۇر

قىلىشىن كەمچىل كىلدۇ.

« ئىمام » بولغۇچى كىشىنىڭ ئۆز كۆز قارىشى ۋە تەجرىبىلىرى، ئىجادىيەت

لىشىنىڭ يادروسى، شەۋكەت ئىناۋىتى تەرقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ-

ئىشلىرىدىكى تەسەۋۋۇرچا ئىگە بولۇپ سىياسەت قوللانغۇچى بولىشى

شەرت قىلىندۇ. « ئىمام » بولغۇچى ئۆزىنىڭ بىلىمى ۋە تەدبىرلىكى-

يېتەكچىلىكى باتۇرلىقى تەرقىلىق ھۆكۈملىرىنى يۈرگۈزۈشكە

ئىسلام دىيارلىرىنىڭ چېگرالىرىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا زالىمدىن

زۇلۇم قىلغۇچىغا قىساس ئېلىپ بېرىشكە قادىر بولىشى

شەرت قىلىندۇ. چۈنكى بۇ ئىشلارغا دەخلى يەتسە ئىمام

بەلگىلەنگەن بولغان ئەرەزگە دەخلى يەتكۈزىدۇ.

«تامام» گۇناھ قىلىش (ئاللاھ تائالانىڭ تاشىدىن چىقىش)
ئار قىلىش ۋە ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە زۇلۇم قىلىش ئارقىلىق
«تامام» لىقتىن بىكار قىلىنمايدۇ. چۈنكى «خۇلەپائى راشىد-
ىنلار» دىن كېيىنكى ئەمىر-تامام لاردىن بەندىلەرگە زۇلۇم قىلىش
ۋە گۇناھ قىلىش ئارتىلىپ كەتتى. سەلەپلەر بولسا ئۇ ئىماملارگە
بويسۇناتتى. جۈمە ھېيت نامازلىرىنى ئۇلارنىڭ روخسىتى بىلەن
ئادا قىلاتتى. ئۇلارغا قارشى چىقىشنى راۋا كۆرمەيتتى. چۈنكى
(«تامام» زۇلۇم قىلىش، گۇناھ قىلىش ئارقىلىق ئىماملىقتىن
بىكار قىلىنمايدىغانلىقىنىڭ 2-دەلىلى) «ئىسمەت» گۇناھدىن

سا قىلىنى قىلىش «ئىمام» لىقنىڭ باشلىنىشىدا شەرت ئەمەس

بۇ شەرت ئەمەسلىكىنىڭ داۋام قىلىشى ئەۋلا.

ئىمام شافىئى (بۇ كىشىگە ئاللاھنىڭ رەھمىتى بولسۇن) دىن-

«ئىمام گۇناھ قىلىش، زۇلۇم قىلىش قاتارلىق «ئىمام» لىقنى

بىكار قىلىدۇ. شۇنىڭدەك ھەرقانداق قازى ۋە ئەمىر گۇناھ

قىلىش زۇلۇم قىلىش قاتارلىق ئۆز ئەمەلىنى بىكار قىلىدۇ» دەپ رىۋا-

يەت قىلىندى. بۇ مەسىلىنىڭ يىلتىزى: پاسىق ئىمام شافىئى رەھ-

مەتۇللا ئەلەيھىنىڭ كۆز قارىشىدا ئىگىدارچىلىقنىڭ ئەھلىدىن

ئەمەس. چۈنكى ئۇ پاسىق ئۆزىنىڭ پايدىسىغا نەزەر قىلمايدىغانغا-

تۇرسا، ئۆزىدىن باشقىلارنىڭ پايدىسىغا قانداقمۇ نەزەر قىلسۇن؟

ئىمام ئۆزى مىنىڭ كۆز قارىشىمدا ئۆي ياسىغىنى ئىگىدارچىلىق ئەھلى-

دىن. ھەتتا ئىشىنداق بولغانلىقى ئۈچۈنلا (ئىگىدارچىلىق ئەھلى-

دىن بولغانلىقى ئۈچۈن) ياسىق دادىنىڭ ئۆزىنىڭ كىچىك قىزىنى

باشقىلارغا نىكاھلاپ بېرىشى دورۇس بولىدۇ.

شافىئىي مەزھەبتىكىلەرنىڭ كىتابلىرىدا يېزىلغان كالام: قازى گۇناھ

قىلىش ئارقىلىق ئەمەلىنى بىكار قىلىدۇ. «ئىمام» نىڭ خىلاپى بىلەنكى

ئىمام گۇناھ قىلىش ئارقىلىق ئەمەلىنى بىكار قىلمايدۇ. بۇنىڭ

ئوتتۇرىسىدىكى پەرق: گۇناھ قىلغانلىق سەۋەبى بىلەن ئىمامى

ئەمەلىنى بىكار قىلسا ۋە ئۇنىڭ خەيرىنى تىللەشنىڭ ۋاجىبلىقىدا

ئۇ ئىمامنىڭ ئىناۋەتسىز بولغانلىق جەھەتتىن پۈتۈنلەي چىقىپ قىلىشنىڭ

ئەسىرى بار. قازىنىڭ خەلىپى بىلەن.

ئۈچ ئۆلىما (مۇھەممەد، يۇسۇپ، زۇبەير) ياكى ئىمام ئەزەم باشلىق
دىن كەلگەن نادىر رىۋايەتلەردىن، بىلىشىقانىڭ قازى بولۇشنىڭ دۇرۇس
بولمايدىغانلىقى سۆزلەنگەن ماشايىخلارنىڭ بەزىسى دەسلەپتە
باشقىلارغا تەقلىد قىلىنسا تەقلىد قىلىنغان كىشىنىڭ قازى ياكى ئىمام بو-
لىشى ۋە ئۇلارغا تەقلىد قىلىش دۇرۇس بولىدۇ. ئەگەر تەقلىد قىلىنغان-
كىشى ئادىل بولغان ھالەتتە تەقلىد قىلىنسا ئۇ كېيىن گۇناقىلىش
لارقىلىق ئەمەلدىن بىكار قىلىنىدۇ، چۈنكى تەقلىد قىلغۇچى، ئۇنى تەقلىد قىلىن
غۇچى كىشىنىڭ ئادىللىقىغا ئىشىنىپ تەقلىد قىلغان ئىدى. مۇنداق ھالەتتە
تەقلىد قىلغۇچى، تەقلىد قىلغۇچى كىشىنىڭ ئادالەتسىز ھۆكۈم قىلىشىغا

رازى بولمايدۇ.

«فەتاۋايى قازىخان»دا ئۆلىمالارنىڭ، قازى پارا يەپ قالسا پارا
يىگەن ئىشتا ھۆكمى ئۆتمەيدىغانلىقىغا، قازى قازىلىقنى پارىخورلۇق
قىلغان بولسا، مۇنداق قازىنىڭ قازى بولمايدىغانلىقىغا ۋە ئەگەر
ھۆكۈم قىلسا ھۆكمى ئۆتمەيدىغانلىقىغا، ئىجماع قىلغانلىقى سۆز
لەنگەن.

ھەر قانداق ياخشى ۋە يامان كىشىلەرنىڭ كەينىدە ناماز ئوقۇش
دۇرۇس بولىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: صلوا خلف
كل بر وفاجر سىلەر ھەر قانداق ياخشى ۋە يامان كىشىلەرنىڭ كەينىدە
ناماز ئوقۇڭلار» دېگەن ئىدى. چۈنكى (ھەر قانداق ياخشى-يامان

كىشىلەرنىڭ كەينىدىن نامازنى ئوقۇشنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكىنىڭ 2-دەلىلى)

ئۇممەتلەرنىڭ ئىماملىرى پاسىق كىشىلەرنىڭ كەينىدىن نامازنى ئوقۇيتتى

ۋە ئۇلار خاۋارىج بويىچە ئىتقاد قىلىدىغان گۇرۇھلارنىڭ كەينىدىن، ١

بىدئەتچى گۇرۇھلارنىڭ كەينىدىن نامازنى ئوقۇيتتى ھېچ بىر ئىنكار

قىلمايتتى. مانا شەيخلەرنىڭ بىرسىدىن نەقلى قىلىنىدىغان مۇبتە-

دىئنىڭ كەينىدىن نامازنى ئوقۇشنىڭ مەنئى قىلىنىشى كەراھىيەت-

(ياخشى ئەمەسلىك) بىلەن قارىتىلغاندۇر، چۈنكى پاسىق مۇبتەدىئ-

نىڭ كەينىدىن نامازنى ئوقۇشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى ھېچ تالاشسىز تار-

تىشى يوق مەسىلە پاسىق. مۇبتەدىئنىڭ كەينىدىن نامازنى ئوقۇشنىڭ

كاراھىيەتلىكى، ئەگەر ئۇ گۇناھ بىلەن بىدئەتكە كۆپرەك توختىغان-

تارتىپ بارمسا. ئەمما بۇ گۇناھ بىلەن بىدئەت كۆپرەك تۇخۇ-
مغا تارتىپ بارسا مۇنداق ياسىق بىلەن مۇبتەدئنىڭ كەينىدە
ناماز ئوقۇشنىڭ دۇرۇسى بولماسلىقىدا گەپ يوق.
قائىدىسى كىيىن مۇئتەزىلە گۇرۇھى بولار ياسىقى گەرچە مۇئمىن
دېمىسىمۇ لېكىن ياسىقنىڭ كەينىدە ناماز ئوقۇشنى دۇرۇسى
دېپ قارايدۇ. چۈنكى «ئىمام» لىقنىڭ شەرتى ئۇلارنىڭ ئى-
دىيىدە كاپىر بولماسلىق. قەلبىدە تەستىق قىلىش تىل بىلەن
ئىقرار قىلىش، ياخشى ئىشلارنى قىلىش. بۇلارنىڭ ھەممىسى
بىرگە بولۇشى مەنىسىدىكى ئىماننىڭ بولۇشى شەرت ئەمەس.
ھەرقانداق ياخشى ۋە يامان كىشى ئىماننىڭ ئۈستىدە تۇلۇپ

كەتسە ئۇنىڭ نامىزى ئوقۇلىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەي-
ھىسسالام «لاتدعوا الصلوة على من مات من اهل-
القبلة، يەنى ئەھلى قىبلىنىڭ ئىچىدىن ئۆلۈپ كەتكەن-
كىنىڭ نامىزىنى تەرك ئەتمەڭلار» دېگەن ج.دىن بۇنىڭغا
(ھەر قانداق ياخشى، يامان كىشى ئىمان ئۈستىدە ئۆلۈپ
كەتسە ئۇنىڭ نامىزى ئوقۇلىدىغانلىقىغا) ئىجماع سابىت
بولغان.
ئەگەر: بۇ يۇقۇرقى مەسىلىلەر پەقەت فىقھىنىڭ فەرئىلىرى
(شاخچىلىرى) نىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ بولارنى ئىلمى كالام
ئۇسۇلىدا كەلتۈرۈشنىڭ ھېچ قانداق ھاجىتى يوق.

ئەگەر مۇسەننىپ ئاشۇ مەسىلىلەرنىڭ ھەقلىقىنى ئىسپات

قىلىشنى ۋاجىب ئىكەنلىكىنى ۋە بۇنىڭ ئۇسۇلىنىڭ جۈملىدىن

ئىكەنلىكىنى ئىرادە قىلسا، پىقھى مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسى ئاشۇ

ئىلغا ئۇخشاشى ئۇنىڭ ھەقلىقىنى ئىسپات ۋاجىب» دېيىلسە بىز

جاۋاب بېرىپ دەيمىزكى: مۇسەننىپ، ئەھلى ئىسلامنىڭ قانۇنى

ۋە ئەھلى سۈننە ۋەلجەمائەنىڭ يولى بويىچە زاتنىڭ (اللاھ-

تائالانىڭ) سۈپەتلىرىنىڭ، ئىشلىرىنىڭ قىيامەتنىڭ، پەيغەمبەرلەر-

نىڭ، ئىماملىقنىڭ ئەتىقاتلىرىدىن ئىبارەت، ئىلمى كالامنىڭ-

ئاساسى مەقسەتلىرىنى تۈگىتىپ، ئۇنىڭدىن خالى بولغان ئىدى.

ئۇ ئارقىلىق ئەھلى سۈننە باشقىلاردىن ئايرىلىدىغان، ئۇلار

مەيلى پىقھىنىڭ بۆلەكلىرىدىن بولسۇن ياكى ئۇنىڭدىن ئۆزگە ئەقىدىگە

تەئەللۇق تاپىلغان جۈزئىيلەردىن بولسۇن، ئۇنىڭدا مۇتەزىلە

گۇرۇھى، ئەشئەرى گۇرۇھى، بەلكى بەش گۇرۇھى دىن ھەربىرى ياكى بولار-

دىن باشقا بىدئەت گۇرۇھى، ھەۋاء گۇرۇھى قاتارلىقلار-

نىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان مەسىلىلىرىنى كەيرى ئۇلىشقا كاھىلاندۇ-

روپ قويۇشنى ئىرادە قىلدى.

بىز ساھابىلەرنىڭ بەقەدەر ياخشى گېپىلا قىلىمىز، چۈنكى ئۇلارنىڭ ياخ-

شى ئىكەنلىكى توغرىسىدا، ئۇلارنىڭ ھەققىدە تەنە قىلىشتا ئۆزىنىڭ

نى پەيغەمبىرىمىزنىڭ ۋاجىب ئىكەنلىكى توغرىسىدا سەھىھ ھەدىسلەر كەل-

دى، ئۇ ھەدىسلەر تۆۋەندىكىدىن ئىبارەت: پەيغەمبەر ئەلەيـ-

ھىسسالام مۇنداق دېگەن «سىلەر مېنىڭ ساھابىلىرىمنى تىللىماڭلار

چۈنكى سىلەرنىڭ بىرى ئۇھۇد تېغىدەك ئالتۇننى نەپەقە قىلسا

ساھابىلىرىمنىڭ نەپەقە قىلغان بىر مۇدىغىمۇ ياكى يېرىم مۇد-

ىغىمۇ يېتەلمەيدۇ.»، سىلەر مېنىڭ ساھابىلىرىمنى ئىكرام

قىلىڭلار چۈنكى ئۇلار سىلەرنىڭ ياخشىراقىڭلار.......

«سىلەر مېنىڭ ساھابىلىرىم ھەققىدە ئاللاھ تائالادىن قورقۇڭ-

لار. مەندىن كېيىن ئۇلارنى غەيۋەت شىكايەتنىڭ نىشانى قىلماڭلار

ھەر قانداق ئادەم ساھابىلىرىمنى ياخشى كۆرىدىكەن، ئۇلارنى

مېنى ياخشى كۆرۈشى بىلەن كۆرگەن بولىدۇ، ھەر قانداق ئادەم-

ئۇلارنى دۈشمەن تۇتىدىكەن ئۇلارنى مېنى دۈشمەن بىلەن-

كىمكى ئۇلارغا ئازار بېرىدىكەن ھەقىقەتەن ماڭا ئازار بەرگەن بولىدۇ

دۈشمەننى تۇتقان بولىدۇ. كىمكى ماڭا ئازار بېرىدىكەن ھەقىقەتەن.

ئاللاھ تائالاغا ئازار بەرگەن بولىدۇ. كىمكى ئاللاھ تائالاغا ئازار-

بېرىدىكەن، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى تۇتۇشى يېقىن.

ئاندىن كېيىن (ئۇلارنىڭ) ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئوسمان (ئە. ئەلى. ر. ئە) ۋە

بولاردىن باشقا جۈملە ساھابىلەرنىڭ ئۇلۇغلىقى ھەققىدە سەھى

ھەدىسلەر بار. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغان تالاش-تارتىش

جەڭ ئۇرۇشلار، بولارنىڭ قاتناشقان جايلىرى (سەھى جايلىرى)

بار. (ئىجتىھادتا خاتا كەتكەن دېگەنگە ئوخشاش) ۋە توغرا

تەئۋىللىرى بار. ئۇلارنى تىللاش، ئۇلار ھەققىدە تەنە قىلىش ئەگەر

كەسكىن دىللىك - ئىسپاتقا (قۇرئاننىڭ سۆزلىرىگە) قارشى كېلىدىغان

نەرسىلەرنىڭ جۈملىسىدىن بولسا، بۇ گويا رافىزىلەرنىڭ ھەزرىتى ئائىشەم-

رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا توھمەت قىلغانلىقى ئۈچۈن كاپىرلىقى. (ھالبۇكى قۇر-

ئاننىڭ روشەن ئايەتلىرى ئائىشىنى ئاقلاۋاتىدۇ.) ئەگەر ئۇنداق بولمىسا

(ئۇلارنى تىللاش ۋە ئۇلار ھەققىدە تەنە قىلىش كەسكىن دىللىككە قار-

شى كېلىدىغان نەرسىلەرنىڭ جۈملىسىدىن بولمىسا) بۇ بىدئەت ۋە پىسقى

بولىدۇ.

6

دفتر – 6

دېمەك: مۆجىزە ھەدىسلەيلەردىن، يالغۇز يارىملىق ئالىملار-
دىن ھەزرىتى مۇئاۋىيە ۋە ئۇنىڭ گۇرۇھلىرىغا لەنەت ئېيتىشنىڭ
دورۇسلىقىنى نەقلى قىلمىدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنىڭ چېكى ئىمام-
غا قارشى چىقىش ۋە ئاسىيلىق قىلىش بولۇپ بۇ لەنەت ئېيتىشنى كەل-
تۈرۈپ چىقارالمايدۇ. ئۇ ئۆلىمالار پەقەت مۇئاۋىيەنىڭ ئوغلى
يەزىدكە لەنەت ئېيتىش دورۇسمۇ ياكى دورۇس ئەمەسمۇ، مۇ-
نۇ مەسىلىدىلا ئىختىلاپ قىلىشتى. ھەتتا خۇلاسە ۋە مۇندىن با-
شقا كىتابلاردا: يەزىدكە، ھەججاجغا لەنەت ئېيتىش لايىق ئەمەس
چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازنى ئوقۇغۇچىلارغا ۋە قىبلە-
ئەھلىدىن بولغان كىشىگە لەنەت قىلىشتىن توسقان» دېگەن يەكۈنلەر

سۆزلەنگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن نەقىل قىلىنغان، پەي-
غەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەزى قىلىق ئەھلىگە لەنەت قىلغانلىقى.
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، كىشىلەرنىڭ، ئۆزلىرىدىن (پەيغەمبەر-
ئەلەيھىسسالام) باشقا كىشى بىلمەيدىغان ئەھۋالنى بىلگەنلىكى
توغرىدا.

ئۇقۇملارنىڭ بەزىسى، يەزىد ھۆسەيننى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇغان چا-
غدا. كابىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا لەنەتنى ئىشلەتتى ۋە ئۇلار-
نىڭ ھۆسەيننى ئۆلتۈرگەن. ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇغان ئۆلتۈرۈشكە
روخسەت قىلغان. ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە رازى بولغانلىكى ئۈچۈن ئۈستىگە
لەنەت يېتىشىنىڭ دورۇسلىقىنى ئىسپاتلاشقانلىق جەھەتىدىن.

(يەزىدكە لەنەت قىلىشى).

ھەقىقەت: يەزىدنىڭ ھۇسەيننى ئۆلتۈرۈشكە رازى بولغانلىقى-

ۋە شۇ ئىشقا قىلچە خۇشخە ۋە ھاسىل قىلغانلىقى ۋە پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەھلى بەيتلىرىنى ئاھانەت قىلغانلىقى گەرچە

ئۇنىڭ تەپسىلاتلىرى يەككە-يەككە بولسىمۇ مەنىسى مۇتەۋاتىر

دەرىجىسىگە يەتكەن خەۋەرنىڭ جۈملىسىدىن. بىز بولساق ئۇ بەد-

بەختنىڭ ھالى ھەققىدە بەلكى ئۇنىڭ ئىمانىنىڭ يوقلۇقى ھەققىدە

ھېچ نەرسىگە قاراپ قالمايمىز. يەزىد بەدبەختكە ئۇنىڭ ھىمايىچىلىرى

گە ۋە ئۇنىڭ ياردەمچىلىرىگە ئاللاھ تائالانىڭ لەنىتى بولسۇن!!!

ونشهد بالجنة للعشرة ...

بىز، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا خۇش خەۋەر بەرگەن
ئون كىشىنىڭ جەننەتتە ئىكەنلىكىگە گۇۋالىق بېرىمىز. چۈنكى پەيغەم-
عمر جەننەتتە عثمان جەننەتتە علي جەننەتتە
بەر ئەلەيھىسسالام «ئەبۇبەكرى جەننەتتە، تەلھە جەننەتتە-
زۇبەير جەننەتتە. ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەۋف جەننەتتە
سەئد ئىبنى ئەبى ۋەققاس جەننەتتە، سەئىد ئىبنى زەيد-
جەننەتتە. ئەبۇ ئۇبەيدە ئىبنى ئەلجەرراھ جەننەتتە.» دېدى.
شۇنىڭدەك ياتىمە، ھەسەن، ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ
ملارنىڭ جەننەتتە ئىكەنلىكىگە گۇۋالىق بېرىمىز. چۈنكى سەھى-
ھ ھەدىستە ياتىمە ئەھلى جەننەتتە بولغان ئاياللارنىڭ خوجى-
سى ھەسەن، ھۈسەيىن ئەھلى جەننەتتە بولغانلار بۇتۇن-

ياشلارنىڭ خوجىسى دەپ كەلدى . باشقا ساھابىلەرنىڭ مۇۋەققەت

ياخشى سۆزلەپ قىلدۇق . ئۇلارغا باشقا مۆئمىنلەرگە ئۈمىت قىلدى

غان ئەرسەلەرنىڭ كۆپرەكىنى ئۈمىت قىلدۇق بىز ھېچ بىر كىشىنىڭ جە

ننەتى ياكى دوزىخى ئىكەنلىگىگە گۇۋالىق بەرمەيمىز بەلكى مۆئمىننىڭ

ئەھلى جەننەتى ئىكەنلىگىگە ، كافىرلارنىڭ ئەھلى دوزىخى ئىكەنلىگىگە

گۇۋالىق بېرىمىز ،

ونرى المسح على الخفين ....

بىز . سەپەردە ۋە ھازىرلىقتا ئۆتۈككە ئاياقتا مەسھى قىلىشنى توغ-

را دەپ قارايمىز . چۈنكى بۇ مەسىلە گەرچە كىتابتا ئارتۇق بولسى

مۇ لېكىن مەشھۇر خەۋەرلەر بىلەن قىلىق سابىت . ئەبۇ تالىبنىڭ

ئوغلى ھەزرىتى ئەلىدىن، ئىككى ئاياغقا مەسھى قىلىش توغرىسىدا

ئۇ مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەن: رەسۇلۇللاھ ئىككى ئاياغقا مەسھى

قىلىشنى مۇساپىرغا ئۈچ كېچە-كۈندۈز، مۇقىمغا (ئۆز شەھرىدە

تۇرغۇچى، مۇساپىر ئەمەس كىشى) بىر كېچە كۈندۈز قىلدى». ھەزرىتى

ئەبۇ بەكرى سىددىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئۆزىنىڭ ئىككى ئاياغ-

قىنى تاھارەتتە بار ھالەتتە كەيسە ئۇ (ئىككى ئاياغنىڭ) ئۈستىگە

مەسھى قىلىشنى مۇساپىرغا 3 كېچە كۈندۈز مۇقىمغا بىر كېچە كۈندۈز

رۇخسەت قىلدى.» دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدى.

ھەسەن بەسرى رەھمەتۇللاھ ئەلەيھى: مەن يەتمىش نەپەر

ساھابىنىڭ ئىككى ئاياغ ئۈستىگە مەسھى قىلىشنى توغرا دەپ قارى.

غانلىقنى بىلىمەن.» دېدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىمام ئەزەم: «مەن ئىلگىرى

ئاياق ئۈستىگە مەسھى قىلىشقا، كۈندۈزنىڭ يورۇ قىلغانغا ئوخشاش

روشەن دەلىللەر كەلمىگۈنچە قايىل بولمىغان ئىدىم.» دېدى. ۋە ئىمام

كەرخى: «مەن ئىلگىرى ئاياقنى مەسھى قىلىشنى توغرا تاپمىغانلارنىڭ

كاپىر بولۇپ كېتىشىدىن قورقىمەن چۈنكى ئۇلار ئىلگىرى ئاياققا مەسھى

قىلىش ھەققىدە كەلگەن ئەسەرلەر «مۇتەۋاتىر» نىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ.

دېمەك: ئىلگىرى ئاياق ئۈستىگە مەسھى قىلىشنى توغرا دەپ قارىمايدىغان

كىشى ئەھلى بىدئەتتۇر. ھەتتا شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ھەزرىتى

ئەنەس ئىبنى مالىك (رنك) دىن ئەھلى سۈننە ۋەلجامائە ھەق-

قىدە سورالغاندا، ئۇ مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەن: «ئەھلى سۈننە

ۋەلېكىن مائەنىڭ ئالاھىدىلىكى (ئالامىتى) ئىككى ئىشەنچى (ئەبۇبەكرى

ۋە ئۆمەر) ياخشى كۆرۈش. ئىككى كۈيئوغۇلنىڭ ھەققىدە (ئوس-

مان ۋە ئەلى) تەنە قىلماسلىق. ئىككى ئاياق ئۈستىگە مەسھى قىلىش،

ولا نحرم نبيذ التمر بىز خورما ئىچىمىنى ھارام-

دېمەيمىز. بۇ ئىچىما: خورما ياكى قۇرۇق ئۈزۈم (مېيىز) سۇدا

ئېچىلدۇ-دە ساپال قاچىدا قويۇلدۇ. سۇنىڭ بىلەن بۇ ئىچىمدا

ئانار ئىچىمدەك قائىسقلىق پەيدا بولىدۇ. مېنىڭ ئويلىشىمچە

ئىسلامنىڭ باشلانغۇچ ۋاقتىدا بۇ خورمىنىڭ ئىچىمىدىن-

نەھى قىلىنغان. چۈنكى ئۇ چاغلاردا خورمىنى ئىچىدىغان كۆپلەر

ھاراق قاچىلىرى ئىدى. ئاندىن كېيىن بۇ نەھى قىلىنغان ھۆكۈم

مەنسوخ قىلىندى. بو خورما ئىچىمىسىنىڭ ھارام بولماسلىقى ئەھلى

سوننە ۋەلجەماڭەنىڭ قائىدىلىرىدىن بولۇپ رابىزلارغا قارشى

كىلدۇ. بو خورما ئىچىمىسىنىڭ ھالال بولىشى بۇ ئىچىلىشى قاتتىق

بولۇپ كىتىپ، مەست قىلىدىغان دەرىجىگە چايلىنىشنىڭ خىلاپى بىلەنكى

بو چاغدا ھارام بولدۇ. بو قاتتىق ئىچىلىپ مەست قىلىش دەرىجىگە

چايلانغان خورما ئىچىمىسىنىڭ ئاز قىسمىنىمۇ كوپ قىسمىنىمۇ

ھارام دىگەنلەرگە قايىل بولۇشى. چۈنكى ئەھلى سوننە ۋەلجە-

ماڭەنىڭ كوپ قىسمى بارغان مەسلىكى جوملىسىدىن.

ولا يبلغ ولي درجة الانبياء . ۋەلى پەيغەم

بەرلەرنىڭ دەرىجىسىگە يەتەلمەيدۇ. چۈنكى پەيغەمبەرلەر ۋەلىلىكنىڭ

كامالاتلىرى بىلەن سوپەتلىك بولغاندىن كىيىن، گوناھىدىن ساق-

لىق قالغۇچىدۇر. توگەنچىلىك قور قونچىدىن (ئىمان بىلەن

كەتەرمەنمۇ ياكى كەتەلمەسمەنمۇ؟) خاتىرجەم قىلغۇچىدۇر.

ۋە ھىچ بىلەن ۋەھيە رەسۇللەرنى كۆرۈشى بىلەن ئىكرام قىلغۇ

چىدۇر. ھوكۈملەرنى پەتىلوزوشكە، كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلى

لاشقا بويرولغۇچىدۇر. بەزى كەرىرامىيە گۇروھلىرىدىن نەقىل

قىلىنغان. ۋەلىلىك پەيغەمبەردىن ئەپزەل بولۇشلىك دورۇسلىقى

كۆپرىدۇر. ۋە گۇمراھلىقتۇر. توغرا پەيغەمبەر ھەر ئىككىلى

سوپەتا بىلەن سوپەتلەنگۈچى ۋە پەيغەمبەر بولغان ۋەلىدىن

ئەپزەل دېگەنلىكتە جەزىم قىلىپ بولغاندىن كىيىن سۆزىيەم-

بەرنىڭ ۋۇجۇدىدىكى پەيغەمبەرلىك مەرتىۋىسى ئەبەدىلىمۇ

يانى ۋەلىلىق مەرتىۋىسى ئەبەدىلىمۇ بولغاندا ئىككىلىسى بولۇپ

قالىدۇ.

ولا يصل العبد . . . بەندە ئاقىل بالىغ بولۇپ-

دىكەن ئۇلۇغلاردىن شەرىئەتنىڭ بۇيرۇق نەھيلىرى كۆتۈرۈلۈپ

كېتىدىغان ھالەتكە يەتمەيدۇ. چۈنكى تەكلىپلەردە كەلگەن خىتاب

لار ھەممىسى ئامم. (يەنى بۇ بەندە ئاقىل بالىغ بولسا ئۇنىڭدىن

بۇيرۇق نەھيلەر كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغان ھالەتكە يەتمەيدىغان-

لىقىدا) بۇنىڭغا موجتەھىدلەرنىڭ ئىجماسى بار.

ئىباھىي گۇرۇھلارنىڭ بەزىسى بەندىنى موھەببەتنىڭ غايىسىگە يە-

تسە، ئۇنىڭ قەلبىنىڭ سوزوكلىكى چىڭلايەتسە، ئىمانىنى

كۆيەرنىڭ ئۈستىگە نىفاقنى ئىختىيار قىلسا. ئۇ بەندىسى بويرۇ

ق ۋە نەھى كۆتۈرۈلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇ بەندىنى چوڭ گۇنا-

ھ قىلىش بىلەنمۇ دەۋزەخكە كىرگۈزمەيدۇ.» باردى ئۇلارنىڭ

يەنە بىرسى بەزىسى، يوقۇر قىدەك بەندىدىن زاھىر ئىبادەتلەر

كۆتۈرۈلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىبادىتى تەپەككۇرلا بولىدۇ.» ئابادى

بۇ بولسا بۇتونلەي كۆيەرىدۇر ۋە گۇمراھلىقتۇر. چۈنكى ئاللاھ

تائالانى موھاببەت قىلىش ۋە ئىماندا كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ

كامىللىقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدۇر. خۇسۇسەن ئاللاھ

تائالانىڭ دوستى صلى الله عليه وسلم دۇر. شۇ ھالەتتە تۇرۇپ ئۇلارنىڭ

ھەققىدىكى تەكلىپ ئۈممەتلىرىدىكى تەكلىپتىن تولۇقراق كامىلراق

ئەمما پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ؛ ئاللاھ بىر بەندىسىنى ياخشى

كۆرسە ئۇنىڭغا گۇناھ زەرەر يەتكۈزمەيدۇ،» دېگەن سۆزىنىڭ

مەنىسى ئاللاھ تائالا ئۇ بەندىسىنى گۇناھدىن ساقلاپ قالىدۇ.

شۇ ئارقىلىق ئۇ بەندىگە گۇناھنىڭ زەرىرى لايىق بولمايدۇ» دېگەن

ئىبارەت.

والنصوص تحمل على ظواهرها...

قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ روشەن ئەسلىرى (تېكىستلىرى) ئۇنىڭ

زاھىرلىرى جەھەت. جۈملەرنى بىلدۈرۈپ قويىدىغان ئاتايەتلەر

دەلىلدىكى ئۇنىڭ زاھىرىغا قارىتىشتىن توسىدىغان كەسكىندۇر.

لىك بولسا، ئۇنىڭ (ئايەتلەرنىڭ) زاھىرىغا قارىتىلدۇ،

باتىقلار تەرىپىدىن، بولار (ئۇنىڭ زاھىرى جەھەت، جىسىملىكى

بىلدۈرۈپ قويىدىغان ئايەتلەر « الرحمن على العرش-

استوى يد الله فوق ايديهم ») نەسى ئەمەس بەلكى.

«موتەشابىھات»نىڭ جۈملىسىدىن دېيىلسۇن. چۈنكى بىز بۇ

جايدىكى «نەس» دىن مۇرات، «زاھىر ۋە مۇپەسسەر»نىڭ

قارشىدىكى، مۇھكەمنىڭ/قارشىدىكى نەس ئەمەس بەلكى

كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەشھۇر بولغان نەرسكە بىنائەن

ئەزمنىڭ قىلىشىغا ئام بولىدىغان نەس مۇرات.» دېيمىز.

بۇ ئايەتلەرنىڭ زاھىرىدىن ئەھلى باتىن دەۋا قىلغان مەنالەر-

كە چەتنەشى (ئەھلى باتىن بولار ھەق يولىنى ئازغان كىشىلەر
بولار قۇرئاننىڭ سۈننەتنىڭ روشەن نەسلىرىنىڭ قورولمىسى
ئۇلارنىڭ زاھىرى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ موئەللىمىدىن باشقا ھېچ
كىم بىلمەيدىغان باتىنى مەنىلىرى بار،، دەپ دەۋا قىلغانلىق
چەھەتتىن،، باتىنىيە ئىچكىرىچى گورۇھ،، دەپ ئاتالغان. بولار
نىڭ مۇنداق دەۋا قىلىشىنىڭ ئاساسى مەقسىدى،، شەرىئەت،، نى
توپ-يىلتىزىدىن پۈتۈنلەي يوقۇتۇشى) ئىسلامدىن چەتنەتمەك
لىك. ۋە كۆپىنچە ئۇرۇنلاردا ئورۇنلىغانلىقتۇر. چۈنكى بۇ نەسلەرنىڭ
زاھىرى مۇراد ئەمەس دېيىش) ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام
نىڭ كەلتۈرگەنلىكى بەدىھى ھالەتتە بىلىنگەن نەسنى يالغان

دىن قارىغانلىق. ئەمما بەزى مۇھەققىق ئالىملارنىڭ نەسلەر

زاھىرىغا قارىتىلغانلىقى ئۈستىگە ئۇ (نەسلەر) نىڭدا سولۇك ئەر-

بابلىرىغا كەلسە (سولۇك ئەرباپلىرى؛ ۋەلىلىق مەرتىۋىگە

يېتىدىغان ھەققىي مۆئمىن) بولىدىغان زاھىر مەنالىرى بىلەن ئۇنىڭ

ئوتتۇرىدا تەتبىقلاشقا مۇمكىن بولىدىغان ئىنچىكە نازۇك مە-

نالارغا مەخپىي ئىشارەت بار» دېگەن مەزھىبى بولسا ئىمانىنىڭ

كامىللىقىدىن خالىسى ھەققىي تونۇغانلىقىنىڭ نەتىجىسى.

(بۇنىڭ بىر تۈرلۈك مىسالى تۆۋەندىكىچە؛ ھەزرىتى ئىبراھىم-

ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالادىن ئۆلۈكنى قانداق تىرىلدۈر-

ىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قويۇشنى سورىغان، ئىبراھىم-

ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تائالا سەن مېنىڭ ئۆلۈكنى تىرگۈزىدى
غانلىقىمغا ئىشەنمەمسەن ؟ دېگەندە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام
ئۆلۈكنى تىرگۈزىدىغانلىقىڭغا ئەلۋەتتە ئىشىنىمەن لېكىن مېنىڭ
قەلبىم كامىل ئارام ئېلىپ ئىشىنىشىم تېخىمۇ مۇستەھكەم بو-
لىشى ئۈچۈن كۆرسىتىپ قويۇشىڭنى تىلەيمەن (دېگەندە) دېگەن
ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى 4 دانە ھايۋان، قاغا،
خوراز، توز، چوغدىك، نى ئۆلتۈرۈپ جانابى بىر بىرىگە ئارلاش
تۇرۇپ 4 تاغقا ئايرىپ قويغاندىن كېيىن، ئۇلارنى بىر-بىرلەپ
چاقىرىشقا بۇيرىدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇيرۇقنى شۇ
بويىچە ئورۇنلاپ ئۇلارنى بىر بىرلەپ چاقىرغاندىن كېيىن -

ھەممىسى تىرىلىپ كەلدى. ئەمدى بۇ جايدا ئاللاھ تائالانىڭ

قاغىنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇشىدا قاغا دۇنيادا ئەڭ ئۆزنىڭ

يېمەكلىككە ھېرىس نەرسە شۇڭلار قىلىق ئىنسانمۇ ئۆزنىڭ

دۇنياغا بولغان ھېرىسلىقىنى يوقىتىپ ئۆزنىڭ يادىنىشى لازىم

ئىكەنلىكىگە خورازنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇشىدا، خوراز دۇنيا-

دا ئەڭ شەھۋەتپەرەس نەرسە. بۇنداق قىلىپ ئىنسان شەھ-

ۋىتى نەپسىگە بېرىلمەي ئۆزنى توغرا يولغا چۈشۈرۈپ. ئىبا-

دەت قىلىشى لازىم ئىكەنلىكىگە توزنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇشىدا

توز دۇنيادا ئەڭ مۇتەكەببىر نەرسە، بۇنداق قىلىپ ئىنسان

ئۆزنىڭ مۇتەكەببىرلىكىنى يوقىتىپ ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت

قىلىش لازىم ئىكەنلىكىگە، چوقۇندىغاننى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇ-
شىدا چوقۇندىغان دۇنيادا ئەڭ ئەزىزى يامان نەرسە بولغان
قىلىش ئىنساننى ئۆز ئىدىكى ئەزىزىنى يوقىتىپ ئىفرىسىق بولىشى
لازىم ئىكەنلىكىگە ئىشارەت بار.)

ۋە ردالنصوص كفر ئۇنى قورقىتان ۋە ھەمدەستىن

ئىبارەت كەسكىن دەلىللەر بىلەن قوزغىلىپ بەرگەن ھۆكۈملەرگە
ئىنكار قىلىش (مەسىلەن جەسەتلەرنىڭ تىرىلىدىغانلىقىغا ئۆخ-
شىماسلىق) ئىنكار قىلىش نەسلەرنى رەت قىلىش كۇپرىدۇر، چۈنكى
بۇ (نەسلەرنى رەت قىلىش) ئاللاھ تائالانى ۋە ئاللاھ تائالا-
نىڭ رەسۇلىنى ئۇچۇقتىن ئۇچۇق يالغان دەپ قارىغانلىق

بولدۇ. ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى زىنا بىلەن
تۆھمەت قىلغان ئادەم كاپىر دەپ قارىلىدۇ.
ئۇنىڭ گۇناھ ئىكەنلىكى كەسكىن دەلىللار ئارقىلىق سابىت-
بولغان گۇناھنى ھالال دەپ قاراش (ئۇ گۇناھ مەيلى چوڭ
بولسۇن ياكى كىچىك بولسۇن) كۇپىردۇر. (بۇ مەسىلە يۇقۇرقى
«ھە نەسلەرى رەتتا قىلىش» دىن بىلىنگەن)
* چوڭ كىچىك گۇناھنى يەڭگىل دەپ قاراش ئۇنى ئاددى
چاغلاش كۇپىردۇر. شەرىئەتنى زاڭلىق قىلىش كۇپىردۇر.
چۈنكى بۇلارنىڭ ھەممىسى يالغان دەپ قارىغانلىقنىڭ بەل-
گىسى.

مۇشۇ ئۇسۇللارغا بىنائەن يېتۈك كىتابلىرىدا سۆزلەنگەن
«بىر كىشى ھالالنى ھارام دەپ ئېتىقات قىلسا، بۇ كىشى ھالال دەپ
ئېتىقات قىلغان ھارامنىڭ ھاراملىقى ئۆز ئەينىنىڭ جەھەتتىن
بولسا ۋە ئۇ كەسكىن دەلىللەر ئارقىلىق سابىت بولغان ھارام بولسا
(مەسىلەن زىنا، خەمر ئىچىش) مۇنداق كىشى كاپىر بولىدۇ. ئەگەر ئۇ
ھالال دەپ ئېتىقات قىلغان ھارامنىڭ ھاراملىقى ئۆزىنىڭ غە-
يرىنىڭ جەھەتتىن بولسا (ھەيزدار ئايال بىلەن جىنسىي ئالاقە
ئۆتكۈزگەندەك) ياكى ئۇنىڭ ھاراملىقى گۇمانىي دەلىللەر ئارقىلىق
سابىت بولغان بولسا مۇنداق كىشى كاپىر بولمايدۇ.» مۇ-
شۇ يەكۈنلەرگە يېتىلىدۇ.

ئالىملارنىڭ بەزىسى ئۆزئەينىڭ جەھەتىدىن بولغان ھارام بىلەن

ئۆزىنىڭ غەيرىنىڭ جەھەتىدىن بولغان ھارامنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق

ئىنكار قىلدى — دەپ مۇنداق دېدى: مەھرەملەرنى نىكاھىغا

ئالغانغا ئوخشاش، مەجبۇرلانمىغان زورورىيەتتە تېلىمغا

ئالساستا ھاراق ئىچىش، يالغۇز ئولۇكنى (ئۆزى ئۆلگەن ھايۋان)

نى يېيىش ياكى قاننى ۋە توڭگۇزنى يېگەنگە ئوخشاش ئو-

نىڭ ھاراملىقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دىندا ئۇچۇق

بىلىنگەن ھارامنى بىركىم ھالال دېسە مۇنداق ئادەم-

كاپىردۇر. بۇ يۇقۇرقى ھارام نەرسىلەرنى ھالال دەپ قارىماس-

تىن قىلسا پاسىقتۇر، بىركىم مەسى قىلىش مۇقۇررىغايە.

تىكەن خورما جىلانىنى ئىچكى ھالال دەپ قارىسا بولۇۋېرىدۇ

ئەگەر بىر كىشى ئۆزىنىڭ مال-مۈلكىنى راۋاجلاندۇرۇشى ئۈچۈن

بىر ھارام نەرسىنى «بۇ ھالال» دېسە، ياكى بىلمىگەنلىكىنىڭ ھۆكمى

بىلەن شۇنداق دېسە كاپىر بولمايدۇ. بىر كىشى ئۆزىگە قىيىنچىلىق

كەپقالغانلىق ئۈچۈن ھاراقنىڭ ھارام بولماسلىقنى ياكى رامىزان-

روزىسىنىڭ پەرز بولماسلىقنى ئارزۇ قىلسا كاپىر بولمايدۇ. زىنا-

نىڭ ۋە ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈشنىڭ ھارام بولماسلىقنى-

ئارزۇ قىلىشنىڭ خىلايى بىلەنلىكى بولارنىڭ ھارام بولماسلىقنى

ئارزۇ قىلسا كاپىر بولىدۇ. چۈنكى زىنا ۋە ناھەق خۇن تۆكۈشنى

نىڭ ھاراملىقى دىنلارنىڭ ھەممىسىدە سابىتتۇر، ھېكمەتكە

مۇۋاپىقتۇر. بىر كىشىم ھېكمەتتىن چىقىشنى ئىرادە قىلسا

ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالاغا ھېكمەت ئەمەس نەرسە بىلەن

ھۆكۈم قىلىشنى ئىرادە قىلغان بولىدۇ. بۇ بولسا ئۇنىڭ ئۈچۈن

زىيىنى بىلىنگەنلىكى. ئىمام سەرەخسى رەھىمەھۇللاھۇ

«كىتابۇلھەيز» دا مۇنداق، دېگەن «بىر كىشى ئۆزىنىڭ

ھەيزدار ئايالى بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت قىلىشنى ھالال دەپ

قارىسا كاپىر بولىدۇ.» ئىمام مۇھەممەد رەھىمەھۇللا-

ھۇدىن مۇنداق كىشى (ئۆزىنىڭ ھەيزدار ئايالى ۋەتى

قىلىشنى ھالال دەپ قارىغان ئادەم) كاپىر بولمايدۇ» دەپ

نادىر رىۋايەتلەر كەلدى. بۇ سەھۋدۇر. (ئۆ).

ئۆزىگە يېلىنىش ئارقاتەرىپ بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلىشنى ھالال-

دەپ قارىسا كاپىر بولمايدۇ. (چۈنكى بۇنىڭ ھاراملىقى گۇمانى

دەلىل ئارقىلىق سابىت بولغان) سەۋەبى دەپ قارالغان مەز-

ھەپكە بىنائەن.

ئاللاھ تائالانى، ئاللاھ تائالاغا لايىق بولمايدىغان نەرسە-

بىلەن سۈپەتلىگەن ياكى ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرىدىن بىر-

ئىسمىنى ياكى بۇيرۇقلىرىدىن بىر بۇيرۇقىنى مەسخىرە قىلغان

ياكى ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسىگە ياكى ۋەئىد-(قورقۇتۇشى)

سىگە ئىنكار قىلغان ئادەم كاپىر بولىدۇ. شۇنىڭدەك لوزگە ئىل-

مىغانلىقىنى مەقسەت قىلغانلىقىغا بىنائەن ياكى ئاداۋەت.

قىلغانلىقىغا بىنائەن پەيغەمبەر بولماسلىقنى ئارزۇ قىلسىمۇ

كاپىر بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ كۇپىر سۆزلىرى بىلەن سۆزلىگەنلەر

كىچىك تۇغۇلسىدا ئىختىيارى بولغان ھالەتتە كۈلسە كاپىر بولىدۇ

ئەگەر بىر كىشى (دىنى ئالىم) ئىگىز جايدا ئولتۇرغان ھالەتتە

ئۇنىڭغا ئەتراپىدىكى بىر توپ جامائەت ئۆگەتكەن مەسىلىسو

راپ، ئۇنى مەسخىرە قىلىپ كۈلسە ئاپاستۇ قىلارنى ئاتسا

شۇ جامائەت ئىلە رەسنىڭ ھەممىسى بىردەك كاپىر بولىدۇ. خۇددى

بۇ قۇر قىدەك. بىر كىشى ئاللاھ تائالاغا كۇپىرلىق قىلغاندا بۇ-

يەنە يولغان يا ئاللاھغا كۇپىرلىق قىلغاندا بۇيرۇشى جەزمەن

مەقسەتتە قىلغان ئادەم، بىر ئايالغا، شۇ ئايال ئېرىدىن ئاجرا-

شۇڭلىقى ئۈچۈن كاپىر بولۇشقا پەتىۋا قىلىپ بەرگەن ئىدىم

ھاراق ئىچكەندە زىنا قىلغاندا «بىسمىللا» دېگەن ئىدىم،

قىبلىدىن باشقا تەرەپكە يۈزلەندۈرۈپ ناماز ئوقۇغان ئىدىم

قەستەن تاھارەتسىز ناماز ئوقۇغان (بۇ ناماز گەرچە قىبلىگە

كەلسىمۇ) ئىدىم، كۇپرىلىق سۆزلەرنى، ئىشقان قىلسىمۇ.

يەڭگىل دەپ قارىغان ئىدىم (يەڭگىل دەپ قاراپ ئۇنىڭكى بىلەن

سۆزلىگەن) ۋە مۆمىنلەردىن باشقا پەرىشلەرنى قىلغان ئىدىم

مەسىلەن «مەن ئەگەر ئىلاھ خالىسا مۆمىنمەن» دېگەن ئىدىم...

قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى كاپىر بولدۇ.

واليأس من الله تعالى كفر

ئاللاھ تائالا (نىڭ رەھمىتى مەھرۇملۇقى) دىن ئۈمىدسىز-
لىنىش كۇفىردۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا: «ئاللاھ تائالانىڭ رەھمى-
تىدىن پەقەت كاپىر قەۋملا ئۈمىدسىزلىنىدۇ» دەيدۇ.

ئاللاھ تائالا (ئاللاھ تائالانىڭ ئازاۋىدىن) دىن ئەمىن بولۇ-
شى كۇفىردۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا: «ئاللاھنىڭ ئازاب مەكرى-
دىن پەقەت زىيانكار قەۋملا ئەمىن بولىدۇ» دەيدۇ.

ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن، كىشىنىڭ دوزاخى بولىدىغانلىقى-
غا جەزم قىلىش ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنگەن-
لىك، ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقلىرىغا ئىتائەت قىلغۇچىلىكىچە-

بىنە تىتە بولدىغانلىقىغا جەزىم قىلىش ئاللاھ تائالانىڭ ئازاۋى
دىن ئەمىن بولغانلىق، مۇسۇلمانغا ئەن مۆئمىنلەرنى ئاسى
بولسۇن ياكى ئىتائەت قىلغۇچى بولسۇن ئۇنىڭ كاپىر بولىشى لا-
زىم كەلدۇ. چۈنكى ئۇ، مۆئمىنلەرنى يا ئاللاھ تائالانىڭ رەھمە-
تىدىن ئۈمىدسىزلەندۈرگۈچى بولدۇ، يا ئاللاھ تائالانىڭ ئازاۋىد-
دىن ئەمىن بولغۇچى بولدۇ. (چۈنكى بولار، ئاسى ئاللاھ تائا-
لانىڭ دوزاخقا كىرىشى ۋاجىب، ئىتائەت قىلغۇچىنى جە-
ننەتكە كىرىشى ۋاجىب دەپ ئىتائەت قىلدۇ.) ۋاھالەنكى
ئەھلى قىبلەدىن بولغان ھېچ بىركىشىنى «كاپىر» دېمەسلىك
ئەھلى سۈننە ۋەل جەمائەنىڭ قائىدىسى.» دېيىلسە، بىز

جاۋاب بىرىپ دېيەرلىكى بۇ (ئاسىينىڭ دوۋزەخدە بولا-

دىغانلىقىغا جەزم قىلدى، شائەت قىلغۇچىنىڭ جەننەت-

دە بولىدىغانلىقىغا جەزم قىلدى) ئاللاھ تائالانىڭ رەھمە-

تىدىن ئۈمىتسىزلەنگەنلىكمۇ ئەمەس خاتىرجەم (ئاللاھ

تائالانىڭ ئازاۋىدىن) بولغانلىقمۇ ئەمەس، چۈنكى ئۇمۇ-

ئەزلە ئاسىي بولغان تەقدىردىمۇ. ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنى

تەۋبە قىلىشقا ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا يېتەشتۈرۈشىدىن

ئۈمىتسىزلەنمەيدۇ. شائەت قىلغۇچى بولغان تەقدىر-

دىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنى ئاخىردا نۇسرەتسىز قويۇ-

شىدىن، شۈكۈر قىلىپ گۇناھلىرىنى قىلىشتىن خاتىرجەم

بولالمايدۇ.

بىز يۇقىرىقى ئىشلارغا جاۋاب بەرگەن يەكۈن ئەر قىلىق تۆۋەن
دىكى مۇنۇ ئىشلارغا بىر بىلدۈرگەن جاۋابىمىز ئاشكارا بولىدۇ.
مۇئمىن زىنا چوڭ گۇناھ قىلسا ئۇنىڭ كاپىر بولۇشى لازىم كېلىدۇ
چۈنكى ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەندۈرگەن
گۇناھ كەبىرە قىلغۇچى ئەمەس دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.، چۈنكى
بىز دوزاخقا لايىق بولغانلىقىنى ئېتىقاد قىلىشنىڭ ئۈمىدسىزلىك.
نىڭ لازىم تۇتۇلغانلىقىغا تەسلىم بولمايمىز. شۇنىڭدەك
قەلبى بىلەن تەستىق قىلىش، تىل بىلەن ئىقرار قىلىش، ياخشى
ئىشلارنى قىلىش،، بۇنىڭ يىغىندىسى بىلەن چۈشەندۈرۈلىدىغان

ئىمانىڭ ياخشى ئىشلارنىڭ يوقلۇقىغا بىنائەن بولماسلىقى-
نى (ئىمان يوق) ئېتقات قىلغۇچىنىڭ كۇپرىنى كەلتۈرۈپ چىقار-
دىغانلىقىغا تەسلىم بولمايمىز. (بۇ ئەھلى سۇننەت ئەقىدە-
تىنى مۇستەھكەم ساقلىشىمىز لازىم).
ئۆلىمالارنىڭ «قىبلە ئەھلىدىن ھېچ قانداق كىشى كاپىر
دېيىلمەيدۇ» دېگەن سۆزى بىلەن «قۇرئاننىڭ مەخلۇق-
لۇقىغا قايىل بولغان كىشى ياكى ئاللاھ تائالانى كۆرۈشنىڭ-
مۇھاللىقىغا قايىل بولغان كىشى ياكى ئىككى شەيخنى (ئەبۇ-
بەكرى سىددىق، ئۆمەر پاروق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما)
تىللىغان ياكى بۇ ئىككىلىسىنى لەنەت قىلغان كىشى كاپىر بو-

لىدۇ»، دېگەن سۆزنىڭ ئۇستۇرىسىنى جوكلاپ تەتبىق قىلىشى

بۇ موشكۇل ئىشتۇر. (بىزنىڭچە: بۇ قورقۇ ئىشلارنى قىلغان

كىشىنى ئەھلى قىبلىدىن دىمەيمىز.)

وتصديق الكاهن بما يخبره

ئۇ خەۋەر بەرگەن نەرسە (غايىپتىن) ئارقىلىق كاھىننى تەستىق

لاش كۇپۇردۇر، چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام. مۇنداق

دېگەن «ھەر قانداق كىشى كاھىننىڭ ھوزۇرىغا كېلىپ، كاھىن

دېگەن نەرسە ئارقىلىق ئۇنى تەستىق قىلسا (دىب)—

ئاللاھ تائالا مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) گە چۈشۈرگەن.

نەرسىگە ھەقىقەتەن كۇپۇرلۇق قىلغان بولىدۇ».

كاھىن: كېلىدىغان زاماندا بولىدىغان ئىشلاردىن خەۋەر
بېرىدىغان، مەخپىي سىرلەرنى بىلىدىغانلىقىنى «ئىلمى غەيب»
نىڭ موتائىلە، موھاكىمەلىرىنى بىلىدىغانلىقىنى دەۋا قىلىدىغان
ئادەم.
ئەرەبلەرنىڭ ئىچىدە، ئىشلارنى تونۇيدىغانلىقىنى دەۋا قىل-
دىغان كاھىنلەر [illegible] بار ئىدى. كاھىنلەرنىڭ ئىچىدە «مېنىڭ
جىن جاسۇسۇم بار، ئۇ ماڭا خەۋەر يەتكۈزۈپ تۇرىدى-
غان جىن ئەگەشكۈچۈم بار» دەيدىغان كىشىلەرمۇ بار.
«دەمەن. ماڭا بىر بەلگە بىر خىل يەھمى ئارقىلىق ئىشلارنى ئىدرا-
ك قىلىپ، بىلىمەن» دەيدىغان كىشىلەرمۇ بار. ئەگەر مۇنەججىم

بولتۇزلارغا قاراپ دۇنيادىكى ھادىسىلەرگە ھۆكۈم قىلىدىغان كىشى) مۇندىن كېيىن كېلىدىغان ھادىسىلەرنى بىلىدىغانلىقىنى دەۋا قىلسا كاھىنغا ئوخشاشتۇر.

دېمەك، غەيبنى بىلىش پەقەت يالغۇز ئاللاھ تائالاغىلا خاس ئىش بولۇپ، ئۇنى بەندىلەرنىڭ بىلىشى ئۈچۈن ھېچ قانداق يول يوق. لېكىن بەندىلەرنىڭ ئۇ غەيبنى بىلىشى ئاللاھ تائالانىڭ بىلدۈرۈشى ئارقىلىق. ياكى مۆجىزە يولى بىلەن ئىلھام بولۇشى ئارقىلىق ياكى كارامەت ئارقىلىق ئۇنىڭدا دەلىل مۇمكىن بولىدى غان. نەرسىدىكى ئالامەتلەر بىلەن دەلىل كەلتۈرۈشكە باشلىشى ئارقىلىق بولسا، بۇنىڭغا يول بار، شۇنىڭدەك (يۇقۇرقىدەك يول-

لار بىلەن بولسا دورۇسى. بولسا دورۇسى ئەمەس بەندى

لەرنىڭ غەيبنى بىلىشى) نى جۈن پەتىۋادا مۇنداق ئېيتىلدى:

«ئايىنىڭ قوتنى كۆرگەندە ئۇ (ياغمۇر) نىڭ ئالامىتى ئارق-

لىق بولماستىن غەيبنى بىلگەنلىكىنى دەۋا قىلىپ-

ياغمۇرنىڭ ياغىدىغانلىقىغا قايىل بولغان كىشى كاپىر

دەپ قارىلىدۇ.»

والمعدوم ليس بشئ

مەئدوم (ۋۇجۇتقا چىقمىغان) نەرسە ئەگەر «نەرسە»

دېگەن سۆزدىن «نەرسە يېيىشىدە تىلىك ۋۇجۇتقا سوبۇتقا ئۈچۈن

كۆرۈن كىلىدۇ، ئەدەم بولسا نەپى (يوقلۇق) بىلەن مەنىداش»

لىنى ئىبارەت ئىككى موھىم قىسىم ئامىللار بارلىقى نەزەرىگە بىنا-

ئەن، ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت سابىق نەزەرىيە ئىزاھى قىلىنسا

شەيئى ئەمەس بولسا يېڭى بىلەن يۇقۇرقى مەنا ئىزادە

قىلىنغاندا مەئدۇمنىڭ شەيئى ئەمەسلىكى) بە دىنى ھۆ-

كۈم بولۇپ بۇ ئىلدا مۇمكىن بولغان مەئدۇم (ئۇنىڭ

ۋۇجۇتقا چىقىشى پەرز قىلىنسا مۇھاللىق لازىم كەلمە-

يدىغان) نىڭ ئەمەلىيەتتە سابىق ئىككىلىككە قايىل بو-

لىدىغان مۇئتەزىلە گۇرۇھىنىڭ باشقا ھۆكۈم تالاشى-

تارتىشى قىلمايدۇ.

ئەگەر بۇ جايدا «مەئدۇم، شەيئى دېيىشكە قالمايدۇ» دېگەن

لىك ئىرادە قىلىنسا بولغۇدەك تەتقىقات بولۇپ، بۇنىڭ
قۇرۇلمىسى شەيئىنى «مەۋجۇت نەرسە» ياكى «مەئدۇم نەر-
سە» ياكى «ئۇنى بىلىشكە ئۇنىڭ ھەققىدىن خەۋەر بېرىشكە.
يارايدىغان نەرسە» دەپ چۈشەندۈرۈشى. بۇنىڭدىكى
ئاساسى ئىنسان، ئەقلى ۋە لوغەت ئىستىماللىرىنىڭ.
ئورۇنلىرىنى بىر-بىرلەپ تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت،

وفي دعاء الاحياء للاموات ٭ ٭ ٭ ٭

تىرىكلەرنىڭ ئۆلۈكلەرگە دۇئا قىلىشىدا تىرىكلەر-
نىڭ ئۆلۈكلەر ھەققىدە قىلغان سەدىقىلىرىدىن ئۆلۈكلەرگە.
مەنپەئەت بار.

بىزنىڭ بۇ ئەقىدىمىز، مۇئتەزىلە گۇرۇھلىرىغا بولغان ئەي
قارشى كەلدى. چۈنكى ئۇلار «ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمى ئۆز-
گەرتىلمەيدۇ، ھەرقانداق جان ئۆزى ئىشلىگەن ئەمەللەرگە
رىھەنە قويۇلغۇچىدۇر، ھەرقانداق ئۆزىدىن باشقىسى
نىڭ ئەملى بىلەن ئەمەس ئۆزىنىڭ ئەملى جازا بېرىلگۈچىدۇر»
غا ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن تىرىكلەرنىڭ ئۆلۈكلەرگە قىلغان دۇ-
ئاسىدا تىرىكلەرنىڭ ئۆلۈكلەر ھەققىدە سەدىقە قىلىشىدا.
ئۆلۈكلەرگە ھېچ قانداق پايدا يوق دەيدۇ.
بىزنىڭ بۇ ھەقتىكى دەلىلىمىز سەھىھ ھەدىسلەردىن ئۆلۈككە
دۇئا قىلىش، خۇسۇسەن جىنازا نامىزىدا ئۆلۈككە دۇئا

قىلىشنىڭ كەلگەنلىكى بۇنى سەلەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم لەرنىڭ داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەنلىكى ئەگەر بۇدۇنيادا ئۆلۈككىلەرگە ھېچ قانداق مەنپەئەت بولمىسا ئىدى ئەلۋەتتە بۇدۇنيانىڭ ھېچ مەنىسى بولمىغان بولاتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن سانى يۈزگە يەتكەن مۇسۇلمانلارنىڭ نامازنى قويىدىغان بىر مەييىت بولىدىكەن شۇ يۈزكىشىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ مەييىت ھەققىدە شاپائەت قىلدۇ. سەئد ئىبنى ئۇبادە رەزىيەللاھۇ دىن مۇنداق رىۋايەت قىلىندى.

«سەئدى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىس

سالامدىن كېيىن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! سەئىدنىڭ ئاتىسى
ئۆلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ھەققىدىن قىلىشقا قايسى سەدىقە-
نىڭ ئەۋزەل دەپ سورىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:
سۇ دەپ جاۋاپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن سەئىد بىر
قۇدۇق قازدى. ۋە بۇ قۇدۇق ئۈممۇ سەئىد ئۈچۈن
دۇر،، دېدى. شۇنىڭدەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام
مۇنداق دېگەن: دۇئا قىلىش. بالانى قايتۇرىدۇ. سەدىقە
رەب تائالانىڭ غەزىپىنى ئۆچۈرىدۇ. ۋە پەيغەمبەر-
ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ئالىم ۋە (ھەر ئىككىلى-
سى) ئىلىم ئوقۇغۇچى بىر كىشىنىڭ يېنىدىن ئۆتسە،

ئاللاھ تائالا ئاشۇ يېزىنىڭ قەبرىستانلىقىنى قىرىق
كۈن ئازابىنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ، بۇ بايانلىق ھەدىسلەر ۋە-
ئەسەرلەر ساناپ تۈگەتكۈسىزدۇر.

والله تعالى يجيب الدعوات ...

ئاللاھ تائالا دۇئالارنى ئىجابەت قىلىدۇ. ۋە ھاجەتلەرنى
ئادا قىلىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا: ادعوني استجب لكم
سىلەر ماڭا دۇئا قىلىڭلار. مەن سىلەرگە ئىجابەت قىلىپ بېرى-
مەن، دېدى. بۇ ھەققەتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇن-
داق دېگەن: بەندىنىڭ دۇئاسى، مادامىكى شۇ بەندە-
گۇناھنى ياكى تۇغقانچىلىقنى ئۈزۈشنى تەلەپ قىلـ-

قىلمىسا، ئۇ دۇئاسىنىڭ ئىجابەت بولۇشىغا ئالدىرىمىسىلا ئىجا
بەت قىلىندۇ. ئۇ ئاللا سىلەرنىڭ رەببىڭلار ھەققەتەن
ھايالىق، ئۇلۇغ بولۇپ بەندىسى ھەققىدە ئۇ بەندە
دۇئا ئۈچۈن قول كۆتەرسە، ئۇنى قۇرۇق قول قايتۇر
ۇشتىن ھايا قىلىدۇ.

بىلىشىمىز لازىم: دۇئانىڭ ئىجابەت بولۇشىدىكى ئاساسى.
تورتلە نىيەتنىڭ راستلىقى، ئىچكى دىلنىڭ سەممىي بولۇشى
چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر
ئاللاھ تائالاغا دۇئاسىنىڭ ئىجابەت بولۇشىغا جەزم قىلغان
ھالەتتە دۇئا قىلىڭلار». يەنە بىلىشىمىز لازىمكى: غايىپتە-

قوۋاسىز دىلدىن قىلىنغان دۇئا ئىجابەت قىلىنمايدۇ.

ماشايىخلار (ماشايىخ: ئىمام ئەزەمدىن كېيىن ئۆتكەن ئىمام ئەزەمنىڭ مەسلىكىدىكى ئۆلىمالار ئەسهاب (بىزنىڭ ئەسهابىمىز دېيىلىدۇ) ئىمام ئەزەمنىڭ شاگىرتى زامانداشلىرى) «كاپىرنىڭ دۇئاسى ئىجابەت قىلىنىدۇ» دېيىش دۇرۇس بولامدۇ-ياكى بولمامدۇ، مۇشۇ ھەقتە ئىختىلاپ قىلىشتى، جۇمهۇر ئۆلىمالار بۇ (كاپىرنىڭ دۇئاسى ئىجابەت قىلىنىدۇ» دېيىشنىڭ دۇرۇسلىقى) نى مەنئى قىلدى. چۈنكى مۇنداق دېگەن «كاپىرنىڭ دۇئاسى پەقەت گۇمراھلىقلا» چۈنكى (مەنئى قىلىشنىڭ 2-دەلىلى)

ئۇ كاپىر ئاللاھ تائالانى تونۇمايدۇ. ئەگەر ئۇ ئاللاھ-

تائالاغا ئىقرار قىلسىمۇ، ئاللاھ تائالانى، ئاللاھ تائالاغا

لايىق بولمايدىغان نەرسە بىلەن سۈپەتلىگەنلىكى ئۈچۈن

ئۇنىڭ قىلغان ئىقرارى كەمتۈك بولىدۇ. ھەدىستە كەل-

گەن: «مەزلۇمنىڭ (زۇلۇم قىلىنغۇچىنىڭ) دۇئاسى، ئۇ-

مەزلۇم ئەگەر كاپىر بولسىمۇ ئىجابەت قىلىنىدۇ» دېن

ئىبارەت بۇ رىۋايەتتە «ئىشتە كۇپۇرلۇق قىلسىمۇ» دې

گەنلىكە قارىتىلغۇچىدۇر.

ئۇ ئۇلىمالارنىڭ بەزىسى «كاپىرنىڭ دۇئاسى ئىجابەت

قىلىنىدۇ» دېگىنى دورۇسى دەپ قارىدى. چۈنكى ئاللاھ-

تائالا. ئىبلىس شەيتان ئەلەيھىللەئنەدىن ھېكايە

قىلىپ مۇنداق دېگەن: رب انظرني فقال الله تعالى انك

من المنظرين. «ئى رەببىم! ماڭا مۆھلەت بەرگىن (دېدى

شەيتان) ۋە دېدى ئاللاھ تائالا شەكسىزكى سەن مۆھ-

لەت بېرىلگۈچىدۇرسەن». مانا مۇشۇ، شەيتاننىڭ «ئى

رەببىم! ماڭا مۆھلەت بەرگىن» دېگەن دۇئاسى ئىجا-

بەت قىلغانلىقتۇر. بۇنىڭغا (كاپىرنىڭ دۇئاسى ئىجا-

بەت قىلىندۇ» دېيىشنىڭ دۇرۇسلىقىغا) ئۇبۇلقاسىم-

ھەكىم ۋە ئەبۇنەسر سەددۇبۇسى باردى. ئەبۇنە-

سىر سەددۇبۇسى مۇنداق دېدى: بۇنىڭ بىلەن پەتىۋا قىلىندۇ»

جمله میسی 6 ده فقره بیله توقتایدور

وما اخبر به النبي عليه السلام ..... حق